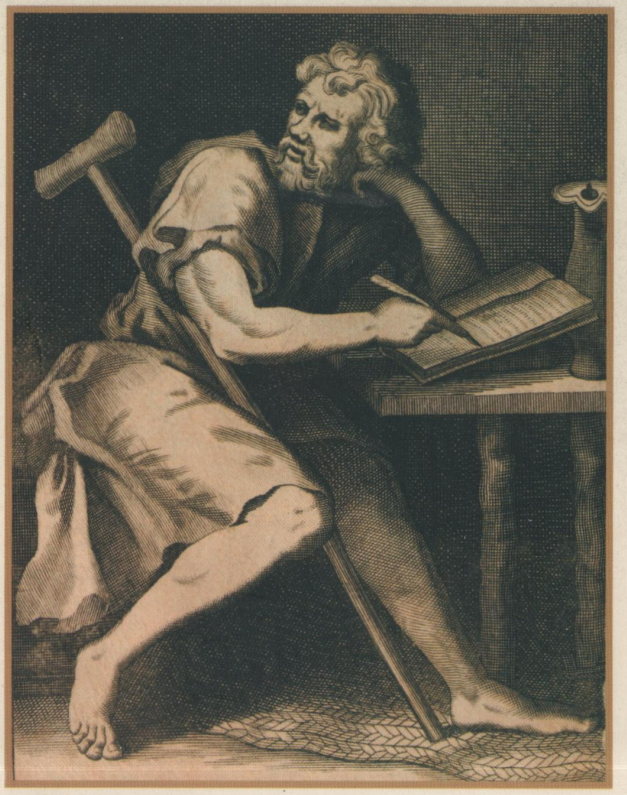
EPİKTETOS

SÖYLEVLER

διατριβαί

Çeviri: Birdal Akar

DİVAN Kitap

TAM METİN

SÖYLEVLER

Epiktetos

Çeviri
Birdal Akar

DİVAN
Kitap

ISBN 978-605-4239-38-2
Yayınevi Sertifika Numarası - 14320

SÖYLEVLER
Epiktetos

Kitabın Orijinal Adı
Αρριανου των Επικτητου Διατριβων
[*Arrianos'un Epiktetos Söylevleri*]

Çeviri
Birdal Akar

Kapak Tasarımı ve İç Tasarım
Divan

Baskı - Cilt
Kayhan Matbaası
Merkez Efendi Mh. Davutpaşa Cd.
Güven San. Sit. No:244 Zeytinburnu/İstanbul
Tel: 0212 576 01 36

© DİVAN KİTAP
Bu kitabın tüm hakları DİVAN KİTAP ve yazarına aittir.
İzinsiz kopyalanması yasaktır, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

1. Baskı, Şule Yayınları, 2010
2. Baskı, Divan Kitap, 2013

DİVAN KİTAP
Oğuzlar Mah. Barış Manço Cad.
Nu: 12/3 Balgat – Çankaya - Ankara
Tel - Faks: (312) 431 74 65
www.divankitap.com.tr
divan@divankitap.com.tr, divankitap@gmail.com

DİVAN KİTAP, Divan Kitap Matbaacılık Basın Yayın
Dağıtım ve Ajans Hizmetleri Ltd. Şti. yayın markasıdır.

Çeviri için yararlanılan edisyonlar:

1- Epicteti Dissertationes ab Arriano digestae. Epictetus. Heinrich Schenkl. editor. Leipzig. B. G. Teubner. 1916. [Eski Yunanca]

2- The Discourses, the Enchiridion and Fragments in 2 Volumes. Epictetus. W. A. Oldfather. translator. London. The Loeb Classical Library. 1956 [İngilizce-Eski Yunanca]

3- The Discourses of Epictetus, with the Encheridion and Fragments. Epictetus. George Long. translator. London. George Bell and Sons. 1890. [İngilizce]

4- The Works of Epictetus: His Discourses, in Four Books, the Enchiridion, and Fragments. Epictetus. Thomas Wentworth Higginson. translator. New York. Thomas Nelson and Sons. 1890. [İngilizce]

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP

Hükmümüz altında olanlar ve olmayanlar üzerine....15
Bir kimse iyi karakterini nasıl her durumda koruyabilir....20
Bir kimse Tanrı'nın insanların babası oluşundan hangi sonuçları çıkarmalı....26
İlerleme üzerine....28
Akademikler'e karşı....33
Tanrısal öngörü üzerine....35
İki anlamlı terimler, koşullu ve buna benzer önermelerin kullanımı üzerine....40
Eğitilmemiş yeteneklerin hatasız olamayacağı....44
Bir kimse tanrılarla akraba oluşumuzdan hangi sonuçları çıkarmalı....46
Roma'ya atanmak için çaba gösterenlere karşı....51
Aileye bağlılık üzerine....53
Hoşnutluk üzerine....59
Tanrıları hoşnut etmenin yolları nelerdir....64
Tanrısal varlıkların herkesi görebilmesi....65
Felsefe bize ne vaat ediyor....67
Tanrısal öngörü üzerine....69
Mantık sanatının gerekliliği....72
Hata yapanlara karşı öfkeye kapılmamanın gerekliliği....76
Tiranlar karşısında nasıl dayanmalı....80
Akıl kendisini nasıl tasarlayabiliyor....84
Kendilerine hayranlık duyulmasını isteyenlere karşı....88
Genel ilkeler üzerine....89
Epikouros'a karşı....92
Sıkıntılar karşısında nasıl mücadele etmeli....94
Aynı konu hakkında....97
Hayatın yasası nedir....102
Görünüşler kaç türlü belirir ve onlara karşı neleri hazır bulundurmalı....105
İnsanlara öfkelenmemenin gerekliliği ve insanda büyüklük ve küçüklük nedir....108
Kararlılık üzerine....112
Zor durumlara karşı neleri hazır bulundurmalı....120

İKİNCİ KİTAP

Özgüvenin sakınımla çatışmaması ... 125
Huzur üzerine ... 131
Filozoflara bazı kişileri önerenlere ... 134
Eşini aldatırken yakalanmış bir adama ... 135
Yücegönüllülük ve kaygı nasıl bir arada olabilir ... 137
Farksızlıklar üzerine ... 141
Kehaneti nasıl kullanmalı ... 145
İyinin doğası nedir ... 147
İnsan olmanın gereklerini yerine getiremeyince filozofları sorumlu görmemiz ... 151
Hayattaki görevler adlara bakarak nasıl anlaşılır ... 154
Felsefenin başlangıcı nedir ... 158
Tartışmak üzerine ... 162
Kaygı üzerine ... 166
Nason'a karşı ... 171
Önceki yargılarından vazgeçmemekte direnenlere ... 175
İyi ve kötü hakkındaki düşüncelerimizi kullanmak için çaba göstermeyişimiz ... 178
Genel ilkeler özel durumlara nasıl uygulanmalı ... 185
Görünüşlerle nasıl mücadele edilir ... 191
Felsefeyi yalnızca sözle sahiplenenlere ... 195
Epikourosçulara ve Akademiklere karşı ... 201
Tutarsızlık üzerine ... 207
Dostluk üzerine ... 211
Konuşma yetisi üzerine ... 217
[Epiktetos'un] Değer vermediği kişilerden birine ... 224
Mantık neden zorunludur ... 229
Bir hatanın ayırıcı özelliği nedir ... 230

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Süslenmek üzerine ... 235
İlerlemek isteyenin nasıl çalışması gerektiği ve en önemli konuları göz ardı edişimiz ... 243
İyi kimsenin uğraşması gereken şey nedir ve kendimizi ilk olarak ne konuda yetiştirmeliyiz ... 246
Tiyatroda uygunsuz biçimde yer tutan birine ... 249

Hasta olunca okulu terk edenlere ... 251
Çeşitli konular ... 254
Özgür şehirlere hükmeden Epikourosçu bir valiye ... 256
Görünüşlere karşı nasıl hazırlanmalı ... 261
Roma'ya duruşma için giden bir hatibe ... 263
Hastalıklar karşısında nasıl dayanıklılık göstermeli ... 267
Çeşitli konular ... 270
Çalışmak üzerine ... 271
Kimsesizlik nedir ve hangi insanlar kimsesizdir ... 274
Çeşitli konular ... 278
Her işe kalkışırken temkinli olma gerekliliği ... 280
İnsanlarla ilişki kurarken dikkatli olma gerekliliği ... 283
Tanrısal öngörü üzerine ... 285
Gelen haberlerden endişe duymama gerekliliği ... 287
Filozofların ve sıradan insanların yeri ... 289
Dış dünyamızdaki şeylerden yararlanmak ... 290
Sofistler hakkında iyi konuşanlara ... 293
Kinik felsefe üzerine ... 297
Gösteriş olsun diye öğrenip okuyanlara ... 312
Hükmünüz altında olmayan şeylere bağlanmamak gerektiği üzerine ... 319
Amaçlarından vazgeçenlere karşı ... 335
Yoksulluktan korkanlara karşı ... 337

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Özgürlük üzerine ... 345
İnsan ilişkileri üzerine ... 373
Neyi ne karşılığında vermeli ... 375
Sakin yaşamak için çabalayanlara ... 377
Kavgacı ve yıkıcı kimselere ... 385
Kendisine acınmasından rahatsızlık duyanlara ... 391
Korkusuzluk üzerine ... 397
Çabucak filozof kisvesine bürünenlere ... 404
Gün geçtikçe yüzsüzleşen bir adama ... 410
Neleri küçümsemeli ve nelere değer vermeli ... 413
Temizlik üzerine ... 418
Dikkat üzerine ... 424
Kendini övenlere karşı ... 427

Arrianos'tan Loukios Gellios'a iyi dileklerle.[1]

Epiktetos'un sözlerini, bunları yazmaya güç yetirebilecek bir kimsenin tavrıyla kaleme almadığım gibi insanlara sunan da ben değilim. Kaldı ki, onları yazmadığımı her fırsatta dile getirdim. Ondan duyduğum her sözü, kendi seçtiği sözcüklere elden geldiğince bağlı kalarak yazmaya çalıştım. Bunun sebebi bu sözlerin anılarımda çok önemli bir yer tutması ve Epiktetos'un düşüncelerine ve konuşma özgürlüğüne duyduğum büyük saygıdır. Söylevler onları okuyacak olan kimselerin görüşlerine dikkat edilerek kaleme alınmış yazılar değil, bir kimsenin başka bir kimseye hazırlıksız ve içten bir üslupla yaptığı konuşmalardır. Bunlar benim arzum dışında ve haberim olmadan insanlar arasında nasıl oldu da böyle yayıldı, bilmiyorum. Ancak yazmak konusundaki yeteneksizliğimi düşününce, bunun benim için önemli olmadığı açıktır. Epiktetos için de önemsizdi çünkü söylediklerini küçümseyenleri asla önemsemedi ve konuşurken onu dinleyenlerin bilinçlerini en iyiye yönlendirmekten başka

---

[1] *Nikomedyalı Arrianos,* Latince tam adıyla *Lucius Flavius Arrianus Xenophon,* İ.S. 86-160 yılları arasında yaşamış Yunan kökenli Romalı asker ve filozof. Genç yaşta o zamanların Nikomedyası olarak bilinen bugünün İzmit'inden Nikopolis'teki Epiktetos okuluna gelmiş ve onun öğrencisi olmuştur. Çeşitli eserler kaleme almış olup bunların en bilinenleri Büyük İskender'i konu alan *Anabasis* ve Epiktetos'tan dinleyip kayıt altına aldığı *Söylevler*'dir. Burada adı geçen ve mektubun alıcısı olan diğer düşünür ise Attika Geceleri'nin yazarı olan bir başka Romalı düşünür *Aulus Gellius*'tur. Gellius, eserinde yer yer Epiktetos'a değinir ve elimizdeki kitaplarına göndermelerde bulunur.

hiçbir amacı olmadığı hep ortadaydı. Bu sözler aynı etkiyi yaparsa her filozofun sözlerinin sahip olması gereken şey tam olarak budur. Eğer bu olmazsa, okuyan herkesin bilmesini isterim ki Epiktetos bunları söylediği zaman hiçbir dinleyici tam da onun istediği gibi etkilenmekten kendini alıkoyamadı. Bu sözler böyle bir etki sağlayamayacak olursa, beceriksizlik ancak bana ait olabilir; yada böyle olması gerekiyordu diyelim.

Hoşçakalın.

BİRİNCİ KİTAP

1

Hükmümüz altında olanlar ve olmayanlar üzerine[2]

İnsan yetileri arasında hiçbiri kendini inceleyebilme özelliğine sahip değildir, bu nedenle de kendilerini onaylama ya da onaylamama özelliğine de sahip değiller. Dilbilimin inceleme yetisi ne kadar ileri gidebilir? Yazılmış şeylere ilişkin bir yargı ortaya koyabilecek kadar. Müzik? Ezgiyle ilgili bir yargı ortaya koyabilecek kadar. O hâlde bunlardan hangisi kendini inceleyebilir? Hiçbiri. Bir dostunuza mektup yazacaksanız dilbilim size hangi sözcükleri yazıp yazmamanız gerektiğini bildirir ancak dostunuza mektup yazmanız gerekip gerekmediğini bildirmez. Müzik de sesler için aynı şeyi yapar; hem şarkı söyleyip hem kopuz çalmanız yada hiçbirini yapmamanız gerektiğini müzik bildirmez. O hâlde bunu bildiren nedir? Hem kendini hem de öteki her şeyi inceleyebilen yetenek. Bu nedir? Düşünebilme yeteneği; çünkü bize verilen yetenekler arasında yalnızca bu kendini sınayabilir, ne olduğunu bilebilir, neler yapabileceğini bilir, kendisini ve öteki her şeyi değerlendirebilir. Bize altının güzel olduğunu söyleyebilen başka ne var? Çünkü altının kendisi bize

---

[2] ἐφ᾽ ἡμῖν ; eski Yunancada 'üstünde, üzerine' anlamına gelen ἐπί edatı ile 'biz' anlamına gelen ἡμεῖς adılının biraraya gelmesinden oluşan ifade. Bu ifade Epiktetos'un düşüncesinin en önemli kavramlarından birini meydana getirir. Sözlük karşılığı 'üstümüze' olsa da buradaki hâliyle 'bize düşen, bizim olan' şeklinde anlaşılması uygundur. Bu sözü, dilimizde daha önceki çeviriler yoluyla yerleşmiş biçimine bağlı kalarak, 'hükmümüz altında' diye çevirmeyi uygun bulduk.

bunu söylemiyor. Bunun görünüşleri kullanma yetisi olduğu açık. Müziği, dilbilimi ve bütün öteki sanatları değerlendirerek kullanımlarını düzenleyen ve nasıl uygulanabileceklerini bize öğreten başka ne var? Hiçbir şey.

Böyle olduğu için, biliriz ki tanrıların bize vermiş olduğu yetenekler arasında en üstün ve en değerlisi olan görünüşleri doğru kullanabilme yeteneği, hükmümüz altında olan tek yetenektir ve ötekilerin hiçbiri hükmümüz altında değildir. Bu, tanrılar istemediği için mi böyle oldu? Öyle sanıyorum ki güçleri yetseydi bizi bütün ötekilere de hâkim kılacaklardı ancak buna güçleri yetmedi. Yeryüzünde varlığımız söz konusuyken, bedenimizle bu yeryüzüne ve üzerindeki diğer şeylere bağımlıyken, dış dünyamızın bizi sınırlandırmaması nasıl mümkün olabilirdi?

Ancak Zeus ne diyor: "Epiktetos, mümkün olsaydı senin küçük bedenini ve küçük yeteneklerini özgür ve sıkıntılardan bağımsız yaratırdım. Öyleyse şunu unutma ki bedenin sana ait değil, özenle karılmış bir parça balçıktır. Bu şeylerin üstesinden gelemediğim için sana kendimizden bir parça verdim; şeyleri arzulama ve onlardan iğrenme yeteneği; onlara yönelme ve onlardan kaçma yeteneği; kısacası görünüşleri kullanma yeteneği. Bu yeteneğini koruyabilir ve kendini ona bağlı tutabilirsen hiçbir zaman engellenmeyeceksin, ayaklarına hiçbir şey dolaşmayacak, hiçbir şeyden acı duymayacak, şikayet etmeyecek ve kimseye dalkavukluk etmeyeceksin. Yoksa gözüne küçük mü görünüyor bu?"

"Hiçbir zaman."

"O hâlde bunlar senin için yeterli mi?"

"Tanrılara minnettarım."

Öte yandan, bir şeye sahip olmak ve ona kendimizi bağlamak hükmümüz altında olduğu için, daha fazla şeye sahip ve bağlanmış olmayı arzu ediyoruz: beden, servet, kardeş, dost, evlat ve köle. Çok şeylere bağlandığımız için bunlar bize yük olu-

yor ve artlarında sürükleniyoruz. İşte bu yüzden, hava denize açılmak için uygun olmadığında yere çöküp acı çekiyor ve her an sorup duruyoruz.

"Hangi rüzgâr esiyor?"

"Kuzey."

Bundan bize ne?

"Batı rüzgârı ne zaman esecek?"

Ne zaman canı isterse, ey dostum, yada Aiolos[3] istediği zaman. Çünkü Tanrı rüzgarlara seni değil Aiolos'u hâkim kıldı. O hâlde ne yapmak gerekir? Hükmümüz altında olanları elimizden gelen en iyi biçimde; geri kalanlarını ise doğalarına uygun biçimde kullanmak.

"Doğaları nasıldır?"

Tanrılar nasıl istiyorsa öyle.

"Sadece benim mi boynum vurulacak?"

Yeryüzündeki herkesin boynu vurulacak olsa bu seni avutur muydu? Lateranos'un[4] Roma'da Neron'un ölüm emrine karşı gösterdiği cesareti gösteremeyecek, boynunu onun gibi ortaya koyamayacak mısın? Başını kütüğe koymuş ve ilk vurulan darbe yeterince güçlü olmadığı için kafası bedeninden ayrılmamıştı. Buna karşılık o bir an için başını hafifçe geriye çektikten sonra yeniden kütüğe yerleştirmişti. Az öncesinde Neron'un azatlı kölesi Epaphroditos[5] yanına gelmiş ve suçunun ne olduğunu sor-

---

[3] *Aiolos;* Yunan mitolojisinde rüzgârların tanrısı.

[4] *Lateranos;* Neron'a karşı kurulan kumpasta suçlanan konsüllerden biri. İdam cezası infaz edilirken ailesiyle görüşmesine izin verilmemiş olan Lateranos, ölümünü onayan komitenin kumpasta parmağı olduğunu bilmesine karşın bu konuda herhangi bir iddiada bulunmamıştı. Epiktetos bu kararlılığa gönderme yapıyor.

[5] *Epaphroditos;* Neron'un vergi işlerinden sorumlu bir memuru ve bir zamanlar Epiktetos'un efendisi de olmuş azatlı kölesi. Roma hukukunda azatlı kölelerin de köle sahibi olabildiği biliniyor. Bu Epaphroditos'un fevkalade zalim bir efendi olduğu ve Epiktetos'un bacağının sakatlanmasına yol açtığı söylenmektedir.

muş, Lateranos ise "Söyleyeceğim bir şey olsaydı bunu efendine söylerdim." diyerek onu geri göndermişti.

"Böyle durumlar karşısında nasıl hazırlanmamız gerekir?"

Şundan başka ne: Benim olan şeyler, benim olmayan şeyler; yapmama izin verilenler, yapmama izin verilmeyenler. Ölmek zorundayım; öyleyse ağlayıp sızlamam mı gerekiyor? Zincire vurulacağım; ağıtlar mı söyleyeyim? Sürgüne gönderileceğim; bunu gülümseyerek, neşe içinde ve hoşnutlukla yapmama kim engel olabilir?

"Sırları söyle."

Hayır söylemeyeceğim, çünkü bu benim hükmüm altındadır.

"Öyleyse seni zincire vuracağım."

Ey adam, neden söz ediyorsun? Beni zincire mi vurmak? Bacaklarımı zincirleyebilirsin ama irademi zincire vurmaya Zeus'un da gücü yetmez.

"Seni zindana atacağım."

Bedenimi zindana atacaksın.

"Boynunu vurduracağım."

Yeryüzünde bedeninden ayrılmayacak tek kafanın benimki olduğunu sana ne zaman söyledim? Bunlardır işte filozofların uzun uzun düşünmek zorunda oldukları; gün boyunca bunları yazmaları, bunlar üzerinde çalışmaları gerekir.

Thraseas[6] şöyle demişti: "Bugün öldürülmeyi, yarın sürgüne gönderilmeye yeğ tutarım." Bunun üzerine Roufos[7] ona ne demişti? "Daha kötüsünü seçmiş olsaydın, bu seçimin hangi yazgı

---

[6] *Publius Clodius Thrasea Paetus*: Muhalif düşüncelerinden ötürü Neron döneminde ölüme mahkum edilmiş Romalı senatör. Stoa'ya ilgi duyduğu bilinmekteydi.

[7] *Musonios Roufos*: Epiktetos'un hocası olarak bilinen Stoacı filozof. İ.S. I. yüzyılda yaşamıştır. Yazdığı eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmış olan Roufos, Ouespasianos (Vespasian) sonrası dönemde Roma'dan sürülmüştür.

olacaktı? Daha iyisini seçtim diyorsan, bunu sana veren kim? Verilenle yetinmek için çaba göstermez misin?"

Bunun üzerine Agrippinus[8] ne demişti: "Kendi kendime ayakbağı olamam." Kendisiyle "Senatoda yargılanıyorsun." diyerek alay edenlere şu karşılığı vermişti: "İyi talih. Fakat saat neredeyse beş oldu. (Bu saatte çıplak koşup soğuk suyla yıkanmaya alışkındı.) Şimdi dışarı çıkıp biraz koşalım." Koşu yaptığı sırada biri yanına yaklaşıp: "Hakkında hüküm verildi." deyince o "Sürgün mü, ölüm mü?" diye sormuş ve "Sürgün." yanıtını almıştı. "Ya malvarlığım?" "Onlara el koyulmayacak." "Öyleyse şimdi Arikeia'ya[9] gidip yemeği orada yiyelim." Bir kimsenin bilip dikkat etmesi gereken budur: Arzularını hiçbir engel tanımadan, her şeyden bağımsız belirleyebilmek. Ölmem gerekiyor: Hemen şimdi gerekiyorsa, ölürüm. Eğer kısa bir zaman sonra ölmem gerekiyorsa, şimdi kahvaltı zamanı ve sonrasında ölürüm. Nasıl bir ölmek? Kendisine ait olmayan bir şeyden vazgeçer gibi.

---

[8] *Agrippinos*: Romalı retor, tarihçi ve siyaset adamı Gaius Cornelius Tacitus'un Yıllıklar'da aktardığına göre (bkz. Yıllıklar, 16.28) babasının Roma iktidarına karşı tutumları nedeniyle kendisi de yargılanmış olan bir Romalı.

[9] Roma yakınlarında bir bölge. Muhtemelen Agrippinos'un sürgün edildiği yer olup burada sürgün kararı karşısında takındığı metanetli tavır örneklendirilmektedir.

2

Bir kimse iyi karakterini nasıl her durumda koruyabilir

Düşünen hayvan için dayanılmaz olan tek şey akıl dışı olan şeydir, akla uygun olanı ise kabullenir. Felaketler doğaları gereği dayanılmaz değildir.

"Nasıl oluyor bu?"

Şöyle ki: Lakedaimonyalılar kırbaçla eğitilirler çünkü öğrendiklerine göre bu akla uygundur.[10]

"Asılarak ölmek dayanılmaz değil mi?"

Kişi yeter ki bunun akla uygun olduğunu düşünsün; gider ve kendini asar. Kısacası dikkatle bakarsak, düşünen hayvan akıl dışı şeylerden duyduğu sıkıntıyı hiçbir şeyden duymadığı gibi, akla uygun olanlar kadar hiçbir şeyin onun ilgisini çekmediğini görüyoruz.

Ne ki, şeyler kişiden kişiye değişir, akla uygun yada akıl dışı görünür; tıpkı iyinin ve kötünün, faydalı ve faydasızın kişiden kişiye değişmesi gibi. Bu nedenle, birçok şeyin doğası gereği akla uygun veya akıl dışı şeyler olduğu yargısını verebilmek için eğitime ihtiyaç duyarız. Kişinin, akla uygun ve akıl dışı olanları belirleyebilmek için yalnızca dış dünyadaki şeylerin değerini

---

[10] Lakedaimonya'da [Sparta] erkek çocukları Artemis tapınağında yapılan bir törenle bol miktarda kan akıtıncaya ve hatta kimi zaman ölünceye dek kırbaçlanarak eğitilmekteydi. Sparta erkeklerinin kırbaç eğitimi karşısında gösterdikleri sabır ve dayanıklılık, dillere destan olmuş yiğitlikleri için bir sebep olarak düşünülegelmiştir.

değil, aynı zamanda kendi kişiliği için neyin uygun olup olmadığını da bilmesi gerek.

Kimi insan için başka birinin lazımlığını taşımak akla uygun bir iştir, çünkü bunu yapmazsa sıkıntıya düşeceğini ve açlığını gideremeyeceğini düşünür, bunu yaptığı sürece zorluk ve sıkıntı yaşamayacaktır. Bir başkası ise sırf lazımlık taşımayı değil fakat aynı zamanda lazımlık taşıyan kimseyi hoş görmeyi de dayanılmaz bulur. Bana "Lazımlık taşımalı mıyım yoksa taşımamalı mıyım?" diye sorarsan, ekmeğini kazanabilecek olmanın aç kalmaktan çok daha değerli olduğunu söylerim; ve derinin yüzülmesinin, derinin yüzülmemesinden çok daha aşağılık olduğunu. Bunları gerektiği gibi ölçüp biçersen, gider ve o lazımlığı taşırsın. "Fakat bu bana göre değil." Bu konuda karar vermek ise bana değil sana düşer. Seni en iyi bilen kişi yine sen olduğun için, kendi değerini ve ne kadar edeceğini en iyi bilen de sensin. Çünkü kişinin kendi fiyatını kendisi biçer.

Bu nedenledir ki, Agrippinos'a Neron'un gösterisine[11] katılmasının doğru olup olmayacağını soran Floros'a "Git." demişti Agrippinos. Bunun üzerine Floros "O hâlde sen neden gitmiyorsun?" diye sorunca Agrippinos şöyle yanıtlamıştı onu: "Çünkü bu aklımın ucundan bile geçmedi." Çünkü bu konular üzerinde düşünmekten, diyesim dış dünyasındaki şeylerin değerini düşünmekten ve her birini ayrı ayrı hesaplamaktan vazgeçenlerin kendi kişiliklerini yitirmeleri birdenbire olur. Bana "Ölüm mü tercih edilmeli yoksa hayat mı?" diye sorarsanız hayat derim. "Acı mı yoksa haz mı?" Haz, derim.

"Fakat tragedyada oynamazsam boynum vurulacak."

Öyleyse git ve oyna. Fakat ben oynamayacağım, diyorum.

"Neden?"

---

[11] Tacitus'un Yıllıklar'da aktardığına göre Neron sahne gösterilerine bir hayli meraklı olup çevresindeki insanları da bu gösterilere katılmaları konusunda zorluyordu.

Çünkü sen kendini o insanların cübbe kollarına işlenmiş kumaş süsler gibi görüyorsun.[12] Peki ya sonra? Başka insanlara ne kadar az benziyorsan; bilmen gerekir ki bu, cübbbe üzerindeki herhangi bir kuşağın ötekilerden hiçbir fazlalığı olmadığını bilmesine o kadar benzer. Bense eflatun olmayı dilerim, onun az rastlanırlığı ve ışıltısı, üzerinde olduğu insanı daha önemli ve güzel gösteren şeydir. O hâlde neden bana "Çoğunluğa benzemeye çalış." diye öğüt veriyorsun? Bunu durumda nasıl eflatun olabilirim?

Priskos Helouidios[13] da bunu görmüş ve ona göre davranmıştı. Ouespasianos[14] kendisine senatoya girmemesi için haber gönderdiğinde onu şöyle yanıtlamıştı: "Beni senato üyeliğine alıp almamak senin elinde; ama görevim devam ettiği sürece senatoya gelmem gerekir."

Bunun üzerine imparator ona şöyle dedi:

"Senatoya gelebilirsin ancak susmak şartıyla."

"Bana ne düşündüğümü sormazsanız susarım."

"Fakat sana ne düşündüğünü sormak zorundayım."

"Bu durumda bana doğru görüneni söylerim."

"Ama bunu yaparsan seni öldürürüm."

"Sana ölümsüz olduğumu ne zaman söyledim? Sen kendi üzerine düşeni yapacaksın, bense kendi üzerime düşeni. Senin-

---

[12] Pelerinde rütbe gösteren kumaş desenler. İzleyen cümlelerde de aynı kumaş parçalarından söz edilmekte. Söz konusu dönemde Roma'nın önde gelenlerinin bu türden törenlere katılırken *toga praetexta* adlı bir pelerin giymesi yaygındı ve bu pelerinin kollarında kişinin önemini bildiren, farklı renklerde birtakım kumaş süsler bulunmaktaydı.

[13] *Priskos Helouidios* [*Lat.* Priscus Helvidius] Neron, Galba, Otho, Vitellus ve Vespasian dönemlerinde yaşamış ünlü bir Stoacı filozof ve devlet adamı.

[14] *Titus Flavius Caesar Vespasianus*; İ.S. 9-79, Söylevler'de Yunanca transkripsiyonu ile Ouespasianos, Flavian döneminin ilk imparatoru. İktidarı 69'dan 79'da ölümüne kadar elinde tutmuş olan Vespasian, Titus ve Domitian'ın babasıdır. Dört İmparator Yılı'nın hemen sonrasında kendisiyle birlikte iktidarı ele geçirmiş olan Flavian Hanedanı'nın kurucusu olarak bilinir.

ki öldürmek, benimki korkuya kapılmadan ölmek. Seninki sürgüne göndermek, benimki ise mateme kapılmadan yola çıkmak."

Priskos, o yalnız adam, ne de iyi yapmıştı böyle konuşmakla. Eflatunun pelerine ne iyiliği olur? Eflatun olarak diğer renkler arasından sıyrılıp kendi önemini vurgulamak ve geride kalanlar için iyi bir örnek olmak değil mi? Sezar başka birine ayrı durumda senato görüşmelerine katılmamasını bildirmiş olsaydı o kişi buna karşılık olarak "Bana izin verdiğin için şükranlarımı sunuyorum." derdi. Zaten Sezar böyle bir adamın senatoya girmesini yasaklamasa bile o adam senatoda bir kenarda toprak çömlek gibi sessiz sessiz oturur; şayet konuşacak olsa bile sözleri Sezar'ın arzuladıklarından başkası olmazdı; hatta bununla kalmayıp daha da ileri giderdi.

Benzer bir durum olarak, bir güreşçi hayalarının kesilmemesi durumunda ölmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Kardeşi yanına geldi (bir filozoftu) ve ona şunları söyledi: "Haydi kardeşim, ne yapacaksın böyle? Hayalarını kesip kurtul ve koşulara yeniden katılıp zafer kazan." Fakat geri adım atmadı, kendi kararında direndi ve öldü.

Bazı kişiler gelip "Epiktetos, bu adam hangi yolla bu işin üstesinden geldi; bir filozof olarak mı yoksa bir koşucu olarak mı?" diye sorduklarında "Bir adam olarak." diye cevap verdi onlara Epiktetos; "Olimpiyat yarışlarında ünlenmiş ve ödül kazanmış, böyle yerlerde kendisini evinde gibi hissetmiş bir adam; üstelik Baton okulunun[15] yağını göğsüne sürmeden. Aynı durumda başka bir adam, ömrünün geri kalanını kafasız geçirebileceğini bilse, yaşamak için kafasının bile kesilmesine razı olurdu. Bu güçlü bir kişiliğe bağlıdır ve düşünüp taşınmalarını kendi kişilikleri için yararlı hâle getirmeye alışkın kimselerin gücü işte budur.

---

[15] *Baton;* Muhtemelen dönemin Roma dünyasında ünlenmiş bir güreş okulu.

"Öyleyse gel Epiktetos, kes şu sakalını."[16]

Ben eğer bir filozofsam, "Sakalımı kesmeyeceğim." diyorum.

"Fakat boynunu vurduracağım."

Bu senin için daha iyi olacaksa, yap.

Bir kişi şöyle sordu: "Öyleyse, aramızdaki her bir insan kendi kişiliğine uygun davranışların hangileri olduğunu nasıl bilecek?" Yalnız başına bir boğa, dedi, kendisine bir aslan saldırdığı zaman kendi gücünün farkına nasıl varır ve bütün sürüyü savunma cesaretini gösterir? Sahip olunan güçle birlikte o gücün varlığına ilişkin bilincin de geldiği apaçık belli değil mi? Aynı şekilde, aramızda hiç kimse sahip olduğu güçlerden habersiz değil. Bunun yanında, o boğa birdenbire böyle cesur olmadığı gibi, insanlar da birdenbire kahraman olamaz; eğer bir kış idmanına[17] başlayacaksa iyi hazırlanmalı ve kendisi için uygun olmayan durumlara tedbirsiz bir şekilde atlayıp perişan olmamalı.

Yalnızca, iradenizi ne karşılığında verebileceğinizi düşün; bunu hiç düşünmüyorsan en azından küçük bir bedel karşılığında verme. Büyüklük ve yücelik belki başkalarına, Sokrates ve bu gibi kimselere yakışır.

"Ancak bu yetenek gerçekten de insana doğa tarafından bağışlanmışsa, neden herkes yada en azından çoğu kimse onlar gibi olmasın?"

Atlar birdenbire mi hızlı koşmaya başlar, bütün köpekler koku almakta usta mı olur? Eğer gerçekten de yeteneklerim doğam gereği kısıtlıysa, bu yeteneklerimden vaz mı geçmeliyim? Hiçbir zaman. Epiktetos, Sokrates'ten daha büyük değil; ama

---

[16] Stoalılar başta olmak üzere, antik dönemin filozofları genellikle sakal bırakmaktaydı.

[17] Antik dönemde ordular kış aylarında düzenli sıklıklarda idman yapmaktaydı. Kış idmanlarında gösterilen başarılara, dayanıklılık ve sağlamlığın başlıca göstergelerinden biri olarak bakılıyordu.

ondan aşağı değilse bu da bana yeter. Hiçbir zaman Milon[18] yada onun benzeri olamayacağım için bedenimi göz ardı etmemem gerektiği gibi; hiçbir zaman Kroisos[19] yada benzeri olamayacağım için de kazancımı göz ardı etmemem gerek. Diyesim, bir konuda en iyiye ulaşmaktan vazgeçmiş olmak, başka bir şeyden vazgeçmeye neden olmamalı.

[18] *Milon*, İ.Ö. VI. yüzyılda Yunanistan'da yaşamış ve beden gücünün büyüklüğüyle ünlenmiş bir atlet, güreşçi. Pythagoras'la dost oldukları söylenen Milon, söz konusu dönemde Yunanistan'ın egemenliği altında bulunan İtalya bölgesinin güneyinden, Kroton şehrinden gelmiş ve Krotonlu Milon olarak ünlenmiştir.

[19] *Kroisos*; diğer bir söyleniş biçimiyle Krezüs, zenginliği ve hazineleriyle ünlenmiş, İ.Ö. IV. yüzyılda yaşamış bir Lidya kralı. Olağanüstü zenginliği nedeniyle, kültürümüzde, Musa zamanında yaşadığına inanılan *Karun*'la bir tutulmuş ve bu adla anılagelmiştir. Söz konusu hazineler Uşak ili sınırları içindeki tümülüslerde yapılan kazılarla günyüzüne çıkmıştır.

3

Bir kimse Tanrı'nın insanların babası oluşundan hangi sonuçları çıkarmalı

Bir kimse eğer bu ilkenin gerektirdiği gibi yaşamayı başarabilirse -ilk olarak Tanrı'nın bedeninden geldiğimize ve onun diğer bütün insanların ve tanrıların babası olduğuna inanırsa- kendisi hakkında asla alçaltıcı düşüncelere kapılmayacaktır, diyorum. Sezar seni evlat edinseydi, kimse senin karşında kaşını oynatamayacaktı. Böyleyken, Zeus'un oğlu olduğunu bilmek seni yüceltmez mi? Oysa bunu yapmıyoruz. Birbirinden farklı iki özellik olarak, hayvanlarla ortak olan beden ve tanrılarla ortak olan akıl insanda bir araya geldiği için, kimileri kendini zavallı ve ölümlü bir hayvan olarak görürken, az sayıda kimileri ise kendine tanrısal ve kutlu bir varlık gözüyle bakıyor. Her insanın, karşılaştığı her bir şeye onunla ilgili inanç ve düşüncelerinin gerektirdiği biçimde davranması gerek. Dünyaya inanç ve sadakat için gelmiş olduğunu düşünen ve görünüşleri gerektiği gibi kullanabilen az sayıda insan, kendileri hakkında aşağılık yada bayağı hiçbir düşünce taşımıyorken, çoğunluk ise bunun tam tersini yapıyor. "Ben neyim? Savunmasız, küçük bir adam." ve "Acınası, değersiz bedenim." Gerçekten acınası fakat bir et parçasından daha değerli bir şeyin sahibisin. O hâlde neden bunu terk edip diğerine bağlanıyorsun?

Bu nedenle, o et parçasıyla soybağı olan bazılarımız kurtlar gibi hain, kancık ve yıkıcı olmaya yatkın; bazılarımız ise aslanlar

gibi yabani, yırtıcı ve canavar olmaya. En çoğumuz da hayvanların en haytası tilki olmaya yatkın. İftiracı ve kötülük taşıyan kişinin, tilki yada diğer kötü ve aşağılık hayvanlara benzemekten başka bir yolu var mı? Dikkatli olun ve kendinizi bu kötü hayvanlara benzemekten koruyun.

4
İlerleme üzerine

İlerlemekte olan kişi, filozoflardan arzulamanın iyi şeyler için; kaçınmanın ise kötü şeyler için uygun olduğunu öğrenmiştir. Ayrıca yine filozoflardan, bir kimsenin, mutluluk[20] ve acısızlığı, arzuladıklarını elde edemedikçe ve kaçındıklarından da uzak kalamadıkça hiçbir zaman elde edemeyeceğini öğrenmiştir. Bu kimse, kendisini arzularından alıkoymuş veya başka bir zamana ertelemiş; kaçınmaya gelince yalnızca iradesine bağlı olanlardan kaçınmayı seçmiştir. Çünkü iradesine bağlı olmayan şeylerden kaçınmaya çalıştığı zaman, kaçınmak isediği şeyi yaşamak zorunda kalabileceğini ve bu nedenle de üzüleceğini bilir. Erdem bize iyi talih, acısız bir hayat ve mutluluk vaat ettiğine göre, erdeme doğru ilerlemek aynı zamanda bu şeylerin her birine doğru ilerlemek anlamına geliyor. Çünkü şu her zaman doğrudur: Bir konuda mükemmelleşmek bizi nereye taşıyorsa, ilerlemek de oraya yaklaşmaktır.

---

[20] ἡ εὐροια veya buradaki diğer biçimi ile τὸ εὔρουν ; Stoa felsefesinde mutluluk anlamına gelen kavram. Doğaya uygun, doğru ve ölçülü bir yaşama biçimi edindikten sonra elde edilen. Tam çeviriye bakılırsa, εὖ (*iyi*) ve ῥέω (*akmak*) sözcüklerinin birleşiminden oluşan bu kavramı *her şeyin yolunda gitmesi* olarak anlamak mümkün. Genç Seneca, bunu şu sözlerle açıklıyor: "... Hinc intellecta est illa beata vita secundo defluens cursu, arbitrii sui tota: ... Buradan, mutlu hayatın, her şeyi kendisi belirleyen dingin bir akış olduğu anlaşılıyor." [bkz. *Ahlâk Mektupları* 120.11]

Erdemin böyle olduğunu kabul ediyorsak, ilerlemeyi nasıl oluyor da başka şeylerde arıyor ve onlarda bulduğumuzu kanıtlamaya çalışıyoruz? Erdemin sonucu nedir: Mutluluk. O hâlde ilerlemekte olan kimdir? Khrysippos'un[21] bütün yazdıklarını ezberden bilen mi? Erdemlilik, Khrysippos'u iyi bilmekten başka hiçbir şey değil mi? Öyle olsaydı, ilerlemenin de Khrysippos'un çoğu yapıtını bilmekten başka hiçbir şey olmadığını kabul etmek gerekirdi. Ancak az önce, erdemin getirisinin başka şey, erdeme yaklaşmak olduğunu gördüğümüz ilerlemenin getirisinin ise başka bir şey olduğunu göstermiştik. "Falanca kişi, diyor kimileri, Khrysippos'u kendi kendine okuyup anlayabiliyor." Tanrılar adına, ey adam, gerçekten ilerleme göstermişsin! Hem ne ilerleme. Neden adamı bu şekilde alaya alıyorsunuz? Neden onu, içinde bulunduğu kötü durumun farkına varmaktan alıkoyuyorsunuz? Ona ilerlemeyi nerede araması gerektiğini öğretecek erdemin göstermek istemiyor muydunuz? İlerlemeyi kendi çalıştığın şeyde ara, acınası adam. Senin işin nerededir? Arzuda ve kaçınmada; öyle bir arzu ki arzuladıklarına seni daima eriştirsin, öyle bir kaçınma ki seni düşmek istemediğin durumlardan koruyabilsin. Senin işin yönelme ve iğrenmelerde; adalet hüküm sürsün yada sürmesin seni asla aldatmayacak, yanlış işlere sürüklemeyecek yönelme ve iğrenmeler. En önemli konular, ilk başta gelenlerdir.[22] Fakat düşmek istemediğin durumlardan korkuyla titreyerek ve acı içinde inleyerek kaçınmaya çalışıyorsan, nasıl bir ilerleme oluyor bu?

---

[21] *Khrysippos*: [İ.Ö. 280-207] Stoa okulunun en büyük isimlerinden biri olan Yunan filozofu. Geçmişinde Skeptik okulu ve Arkesialos'u takip etmişken sonradan Stoacılığı benimsemiştir. Epiktetos'a göre Sokrates'le birlikte dünyaya gelmiş en büyük insanlardan biridir. Diogenes Laertios, Khrysippos'un 705 adet kitap yazdığını ve Kilikya'da yada Tarsus'ta doğduğunu; sonradan Atina'ya gelerek Kleanthes'in öğrencisi olduğunu kaydediyor.

[22] Stoa'nın ve bilhassa Epiktetos'un hayli önemsediği üç insan eyleminden söz ediliyor: arzu, tercih, kabuller. Krş. Elinizdeki kitapta II.17, III.2

O hâlde ortaya koyduğun ilerlemeyi göster. Sanki bir güreşçiye "Bana pazularını göster." demişim de o da bana şöyle karşılık vermiş: "İşte çalıştığım ağırlıklar." Sen ve ağırlıkların zaten gözümün önündesiniz. Benim görmek istediğim, bu ağırlıkların ne sonuç verdiği.

"Al eline *Arzu Üzerine*[23] yazısını ve beni sına da nasıl bildiğimi gör."

Ey küçük insan, benim öğrenmek istediğim bu değil. Ben nasıl arzuladığını ve nasıl kaçındığını, nasıl istediğini ve nasıl reddettiğini, nasıl vazgeçtiğini, nasıl hedef seçtiğini, nasıl hazırlandığını, doğayla uyumlu olup olmadığını öğrenmek istiyorum. Eğer doğayla uyumluysan bunu bana kanıtla ve ben de senin ilerlediğine inanayım. Fakat uygun değilsen git ve sadece kitapları ezberlemekle yetinme, böyle kitapları kendin de yazmaya başla. Bunun sana ne kazandıracağını biliyor musun? Yoksa bir kitabın hepi topu beş dinar tuttuğundan haberin yok mu? Şu hâlde, sana göre bir kitap yorumcusunun değeri beş dinardan fazla mı olur? Öyleyse hiçbir zaman bir işte elde etmek istediğin ilerlemeyle o işin kendisini başka başka yerlerde arama.

Şu durumda ilerleme nerededir? Eğer biriniz kendisini dış dünyadaki şeylerden ayırır ve sırf kendi iradesine dönüp onunla uğraşırsa, ona çalışır ve onu mükemmelleştirmeye çabalar ve böylelikle doğaya uygun bir hâle getirirse, onu yüceltir, özgürleştirir, engellerden ve hatalardan bağımsız, güvenilir ve ölçülü kılarsa; eğer bu kişi, hükmü altında olmayan şeyleri arzulayanların yada onlardan kaçınmaya çalışanların güvenilir ve özgür olamayacağını ve bunun olsa olsa onları doğalarından koparıp içlerindeki ateşi körükleyeceğini ve kendilerini engelleyecek ve baskılayacak başka şeylere bağlı kılacağını öğrenirse; ve en so-

---

[23] Söylevin içeriğine bakılırsa bu *Arzu Üzerine*'nin Khrysippos'a ait bir yazı olması muhtemel. Öte yandan bazı başka Stoalıların da benzer adlara sahip çalışmaları olduğu biliniyor.

nunda her sabah yataktan kalktığında bunları gözetip korursa, güvenilir biri gibi yıkanır, ölçülü biri gibi yer ve her neyle karşılaşmış olursa olsun baş ilkelerden asla ödün vermeden, bir koşucunun koşu ilkelerini, bir şarkıcının ses ilkelerini uyguladığı gibi bu ilkelere daima uygularsa, gerçek ilerleme gösteren kişi odur; evinden boş yere ayrılıp da amaçsız dolaşıp durmamaktadır. Fakat biriniz kitaplarda yazanlar üzerine uğraşmış ve bu işleri tamamlamış ve sırf bunun için evinden ayrılıp gelmişse, ona bir an önce evine dönmesini ve oradaki işlerini ihmal etmemesini söylerim. Çünkü bir hiç uğruna yurdundan ayrılmış, sürüklenmektedir.

Fakat diğer amaç için durum başka: kendi hayatını inlemelerden ve oflamalardan, "Vay bana!" ve "Acınacak hâldeyim." gibi sözlerden, talihsizlik ve başarısızlıktan kurtarmak için çaba göstermek ve ölümün, sürgün edilmenin, hapse atılmanın ve baldıranla zehirlenmenin ne olduğunu öğrenmek; hapisteyken şunları söyleyecek gücü kendinde bulmak: "Dostum Kriton, tanrıları bu hoşnut edecekse bu olsun."[24] Ama şunu asla söylememek: "Ben acınacak, yaşlı bir adamım. Saçlarımı bunu görmek için mi ağarttım?" Kim bunları söyler? Size, saygınlığı olmayan aşağılık bir adamın adını söyleyeceğimi mi sanıyorsunuz? Bunu söyleyen kişi Priamos'un[25] değil mi? Bunu söyleyen, Oidipous değil mi? Bunu bütün krallar söylemiyor mu? Tragedya, dış dünyadaki şeylere bağlanan insanların büyük acılarını anlatan şiirden başka nedir? Bir kimse, sonunda dış dünyaya ait ve irademizden bağımsız şeylerin bizi ilgilendirmediğini öğreneceği bir oyuna getirilmişse[26] ben de kendi hesabıma, hayatımı dinginliğe ve gürültüsüzlüğe evirecek olan bu oyuna bile bile razı olurum. Size de ne istediğinizi iyi belirleyin.

---

[24] Krş. Platon, *Kriton* 43d

[25] Priamos, Troia kralı.

[26] Tipik bir Sokratesçi olarak Epiktetos, burada tragedyaların bir hile ve aldatmaca olduğu düşüncesiyle konuşuyor.

Öyleyse, Khrysippos'un bize verdiği nedir? Bilmeniz gereken, diyor bize, mutluluk ve acısız yaşamanın kaynağı olan bu şeylerin yanlış olmadığıdır: Kitaplarımı okuyun ve doğaya uygun olan şeylerin beni nasıl acılardan kurtardığını görün. Ey yüce yazgı, ey yolumuzu aydınlatan yüce iyiliksever!

Triptolemos'un[27] ardından herkes tapınaklar ve sunaklar yükseltti, çünkü o bize meyveleri ehilleştirmeyi öğretmişti. Fakat aranızdan kim, bu yaşamaya değil iyi yaşamaya lişkin hakikati keşfedip açığa çıkaran ve onu insanlarla paylaşan kişinin adına bir sunak yaptırdı, ona bir heykel yada tapınak adadı; kim ona minnettarlığını Tanrı önünde diz çökerek dile getiriyor? Tanrılar bize ancak üzüm ve buğday verdikleri zaman onlara kurban sunmayı gerekli görüyoruz. Ama bizi mutluluğa eriştirecek olan hakikati göstermek adına insan zihnine bu meyveyi yerleştiren Tanrı'ya, bunun için teşekkür etmeyecek miyiz?

[27] Soyu hakkında günümüze birbirinden farklı bilgiler ulaşmış, Demeter'in insanlara ekin ekmeyi öğretmesi için Eleusis halkından seçtiği mitolojik bir kahraman. Kral Keleos'un oğlu olduğu da söylenir, Gaia ve Okeanos'un oğlu olduğu da.

5
Akademikler'e karşı

Eğer bir adam, diyor Epiktetos, apaçık bir doğruya karşı çıkıyorsa onu bu düşüncesinden döndürebilecek kanıtlar bulmak hiç de kolay değildir. Fakat bunun sebebi o adamın güçlü olması yada yol göstericisinin zayıf olması değildir; bunun sebebi, düşüncesi çürütüldüğü zaman bile taş gibi katı olacağıdır. Öyleyse ona hangi kanıtları gösterelim ki bu tartışma sonucunda bir anlaşmaya varalım?

Düşüncelerde sabit kalmanın iki nedeni olabilir. Bunlardan ilki anlayış biçimi, ikincisi ise utanma duygusudur; böylelikle bu insanlar açıkça gösterilen bir doğruya bile inanmamakta ve kendi çelişkilerinden vazgeçmemekte ısrarlı davranırlar. Birçoğumuz beden olarak ölmekten korkarız ve bunu geciktirmek için türlü çarelere başvururuz. Ancak ruhun ölümü bizi hiç tedirgin etmez. Gerçekte, Zeus adına, ruhun kendi durumunda bile, bir tartışmanın seyrini izleyemez ve hatta hiç anlayamaz durumdaki bir kimsenin kötü durumda olduğunu düşünürken, utanma ve kendine saygı hisleri ölmüş bir kimsenin değil bir felaket yaşadığı, güçlü bir zekâya sahip olduğunu bile iddia edebiliyoruz.

Böyle bir kimseye uyanık olduğundan emin olup olmadığını sorduğunuzda "Hayır." yanıtını alırsınız: "Çünkü rüyamda da uyanık olduğumu görebiliyorum." der. Öyleyse bu görünüşlerin birbirinden farkı yok mudur? "Hayır, hiçbir farkı yok."

Onunla tartışmaya devam etmeli miyim? Ona nasıl bir demirle, nasıl bir ateşle saldırmam gerekiyor ki kendisini esir almış olan inmeyi fark edebilsin? Eğer bunun farkına varmış olup da öyle değilmiş gibi davranıyorsa, bu ölmüş olmaktan bile daha kötüdür. Ölü bir kimse kendi çelişkisini göremiyordur ve bu felakettir. Fakat kendi çelişkisini görüp de çare aramamak, onu düzeltmek için çaba göstermemek kadar büyük bir felaket mi? Böyle bir kişinin alçakgönüllülüğünden ve utanma duygusundan söz etmek güçtür. Aklı başından gitmemiş olsa da yabancılaşmıştır. Bunu zekânın gücü olarak mı adlandırmak gerek? Kesinlikle hayır: Eğer züppelerin akıllarına gelen her şeyi insanlar arasında patavatsızca söylemelerine zekânın gücü demiyorsak, buna da zekânın gücü diyemiyoruz.

6
Tanrısal öngörü üzerine

Şu ikisine sahip olan bir kimse, evrende olup bitenlere bakarak tanrısal öngörünün varlığını kolaylıkla anlayabilir: Birincisi dünyadaki her bir şeyi nelere bir defada görebilme yetisi; ikincisi ise şükran duygusu. Bu özelliklerden ilkine sahip olmayan bir adam çevresinde bulunan şeyleri nasıl kullanacağını bilmez; ikincisine sahip olmayansa ilkini bilsin yada bilmesin o şeylere teşekkür etmeyi bilmez. Eğer Tanrı renkleri yaratıp da onları görebilme yetisini yaratmamış olsaydı, o renkleri nasıl kullanabilirdik? Hiçbir şekilde. Yine aynı biçimde, eğer görebilme yetisini yaratmışken nesneleri görme yetisine uygun biçimde yaratmamış olsaydı, o yetinin bize ne faydası olurdu? Hiçbir faydası olmazdı. Bir de bunların her ikisini yaratmış olup da ışığı yaratmamış olduğunu düşünün? Hiçbir faydası olmayacaktı. Öyleyse, bu ikisini birbiriyle uyumlu kılan kişi kimdir? Kimdir kılıcı kına uygun kıldığı gibi kını da kılıca uygun kılan? Hiç kimse mi? Doğrusu bu şeylerin mükemmel yapılarına baktığımızda bir sanatçının elinden çıkmış olduğunu ve asla sahipsiz olamayacağını açık seçik görebiliyoruz. Eğer bu söylediklerimizin her biri kendi sanatçılarını gösteriyorsa, görünür olan şeyler, görebilme yetisi ve ışık da bize onu göstermiyor mu? Erkek ve dişinin varlığı, her birinin birleşmeye duydukları arzu, bedenin bu birleşme için görevlendirilmiş parçalarını kullanabilme gücü bize o sanatçının varlığını göstermiyor mu? Şunun için olsun

kabul etmeli: Zihnin olağanüstü yapısı sayesinde, duyulur bir nesneyi gördüğümüzde onun sırf basit biçimini algılamakla kalmaz, aynı zamanda ötekilerden farklı olduğunu da hissederiz. Ardından toplar, çıkarır, onları kullanmak yoluyla çeşitli birleştirmeler yaptıktan sonra, Zeus adına, bununla bir şekilde ilişkili olan başka bir şeye geçiş yaparız. Bütün bunlar bile dostlarımızı yerinden kımıldatıp da o sanatçıyı hesapların dışında tutmaktan alıkoymaz mı? O hâlde bunca mükemmel sonucun her birinin nasıl meydana geldiğini yada bunca varlığın gelişigüzel ve kendiliğinden olup da nasıl olağanüstü ve bilinçliymişcesine meydana geldiğini bize açıklasınlar.

Ya sonra? Bütün bu şeyler yalnızca bizim için mi olanaklı? Doğrusu birçok özelliğe yalnızca düşünen hayvan sahipken, düşünemeyen hayvanlarla da birçok ortak özelliğimiz bulunuyor. Onlar çevrelerinde olup bitenleri anlıyor mu?[28] Hayır. Çünkü kullanım başka şey, anlayış ise başka. Tanrı düşünemeyen hayvanların görünüşleri kullanabilmesini gerekli bulurken, bizim ise bu görünüşleri kullanma yetisini anlayabilmemizi gerekli buldu. Bu nedenle onlar için yemek ve içmek, uyumak, çiftleşmek ve hayvanların çoğunlukla yaptığı diğer şeyleri yapmak yeterli oluyor. Fakat anlama yetisi de verilmiş olan bizler için bunlar yeterli değil; ancak bize de o hayvanlar gibi yaşamak yeterli geliyorsa ve doğamıza uygun yaşamak gerektiğine inanmıyorsak, kendi amacımızı hiçbir zaman gerçekleştiremeyiz. Çünkü yapıları farklı olan canlıların eylemleri ve amaçları da farklı. Bu nedenle, yalnızca kullanılmak üzere tasarlanmış olanlar için yalnızca kullanılmak yeterlidir. Fakat bir varolan bunun yanında kullanımı anlama yetisine de sahipse, uygunluk bunlara eklenmedikçe kendi amacını asla gerçekleştiremez. O hâlde bu ne demektir? Her bir hayvan ayrı amaca uy-

[28] Burada *anlamak* diye çevirdiğimiz fiil παρακολουθέω ; düz anlamda *olayları birbirleriyle ilişkilendirmek*.

gun biçimlendiriliyor; kimi yiyecek olarak kullanılmak üzere, kimi ekip biçmede yararlı olmak üzere, kimi peynir üretmesi için ve kimi de buna benzer başka amaçlar için. Hangisinin yetenekleri görünüşleri anlamak ve onları ayırt edebilmek üzere biçimlendirildi? Tanrı insanı yeryüzüne onu ve eserlerini görsün diye gönderdi. Bunun yanında, sadece görmesi için değil aynı zamanda anlamlandırması için gönderdi. Bu nedenle insan için akıldan yoksun hayvanın başladığı ve bitirdiği yerde başlamak ve bitirmek utanç vericidir, onun başlaması gereken yer hayvanlarla aynıdır ancak bitirmesi gereken yer doğanın bizim için belirlediği sınıra kadar uzanır. Bu sınır ise düşünmek ve anlamak, doğayla uyumlu olmak üzerine tamamlanır. Bu sınıra ulaşmadan ölmemeye özen gösterin.

Olimpia'ya gidip de Phidias'ın[29] eserini görünce, her biriniz, onu görmeden ölen kişilerin talihsizliğine üzülürsünüz. Ama böyle bir yolculuk yapmayıp da olduğunuz yerde durduğunuz zaman, neden Zeus'un eserlerini görüp ona hayranlık duymuyorsunuz? Kim olduğunuzu ve dünyaya ne için geldiğinizi; yada görme yetisinin size ne için verildiğini anlamayacak mısınız?

"Dünyada üzücü ve güç sıkıntılar var."

O sıkıntılar Olimpia'da yok mu? Sıcaktan bunalmıyor musunuz? Daralıp kalabalıkta sıkışmıyor musunuz? Orada kötü şartlarda yıkandığınız doğru değil mi? Yağmurda ıslanmıyor musunuz? Hiç etrafınızı çığlıklar, bağrışlar ve başka zorluklar sarmıyor mu? Öyle sanıyorum ki gösterinin çarpıcı güzelliği sayesinde bu sıkıntıların hepsi size katlanılabilir ve çekilir geliyor. Sizi karşılaştığınız her durumda dayanıklı kılacak yetilere sahip değil misiniz? Ruhun yüceliğine sahip değil misiniz? Yiğitlik sahibi değil misiniz? Dayanıklılık sahibi değil misiniz? Ruhun yüceliğine sahip olduktan sonra, başıma gelecek herhangi bir şeyden endişe duyabilir miyim? Hangi olay beni yolumdan çe-

[29] Phidias tarafından Olimpia'da yapılmış ünlü Zeus heykeli.

virebilir yada sıkıntıya sokabilir yada bana acı verici görünebilir? Bu yetinin bana verilme amacından sapayım da başıma gelenler yüzünden inleyip yas mı tutayım?

"Evet ama burnum akıyor."

Öyleyse ellerin ne güne duruyor ey köle? Ellerini kullanarak kendin silemez misin burnunu?

"Dünyada akan burunlar olması akla uygun mu?"

Ama şikayet edeceğin yerde burnunu silmen daha iyi olurdu. Eğer öldürdüğü ve ortadan kaldırdığı aslanlar, çok başlı yılanlar, geyikler, domuzlar, adaletsiz adamlar ve canavarlar olmasaydı Herakles'in[30] Herakles olması mümkün olur muydu? Bunların hiçbiri olmasaydı Herakles ne yapardı? Döşeğine sarılıp uyuyacağı açık değil mi? Bütün hayatını böyle rahat ve kolay geçirmiş olsaydı, ilk olarak, hiçbir zaman Herakles olamayacaktı. Hem olsa bile ne faydası olurdu? Bu sıkıntılar ve olaylar onu yatağından kaldırmasaydı güçlü kolları, cesareti, dayanıklılığı ve soylu ruhu ne işe yarayacaktı?

"Ne anlama geliyor bu? Kendini böyle güçlü olmaya adamalı ve yurduna başka yerlerden aslanlar, domuzlar, çok başlı su yılanları mı getirmeli?"

Bu ahmaklık ve çılgınlık olurdu. Fakat o canavarlar Herakles'in ve sahip olduğu gücün neye yaradığını göstermek bakımından çok faydalı oldular.

Öyleyse bütün bunları gördükten sonra, sen de sahip olduğun yeteneklerin farkında ol ve bu yeteneklerin karşılığında şunu söyle: "Karşıma onları çıkar şimdi, ey Zeus! Seni hoşnut edecekse bütün zorluklara hazırım, çünkü bana bağışladığın yete-

---

[30] *Herakles*, Roma mitolojisindeki adıyla Herkül. Zeus ve Alkmene'nin oğlu olan olağanüstü güçlü mitolojik kahraman. Hera'nın ona nefreti, Zeus'un gayrimeşru oğlu olduğunu öğrenmesiyle başlar ve öldürünceye dek bitmez. Epiktetos'un burada sözünü ettiği işler, *Herakles'in 12 Görevi* olarak bilinen mitolojik çetelede geçiyor.

nekler ve güçler var. Onları kullanarak, başıma gelen olaylar karşısında kendimi başkalarından ayırabilirim." Oysa siz bunu yapmıyor ve öylece oturuyorsunuz, üstelik başınıza gelecek olaylardan duyduğunuz korku bedeninizi tir tir titretiyor. Göz yaşı döküyor, olanlardan inleyip ağlıyor ve bunlar yüzünden sürekli tanrıları suçluyorsunuz. Bu bayağı davranışların ve Tanrı'ya saygısızlığın sebebi nedir? Üstelik, Tanrı bize sadece bu yetenekleri değil, başımıza gelen bütün üzücü olaylara ve yıkımlara dayanma gücünü de vermişken. O tıpkı iyi bir kral ve adil bir baba gibi, bu yetenekleri bize zorlama, baskı ve engellemelerden bağımsız bir şekilde verdi; bunların tamamını kendi hükmümüz altında yarattı: Kendisine hiçbir engelleme yada karışma hakkı tanımadan. Bu güçleri ve yetenekleri kendi elinde bulunduran sizler, hiçbirini kullanmıyorsunuz; elinizdekilerin ve onları kimden almış olduğunuzun farkında değilsiniz. Olduğunuz yere çökmüş, yas tutup sızlanıyorsunuz. Bazılarınız veren kişiye kör bakıyor ve size yapmış olduğu iyilikten habersiz; başka bazılarınız ise bayağılığa düşmüş, sürekli Tanrı'yı suçluyor. Ben size ruh yüceliği ve yiğitlik için içinizde bulunan başlangıç ve kaynağı gösteriyorum; siz de bana, hata bulma ve şikayetler için içinizde bulunan kaynağı gösterin.

7

İki anlamlı terimler, koşullu ve buna benzer önermelerin kullanımı üzerine

İki anlamlı ve koşullu terimler içeren akıl yürütmelerin, sorular sorarak tasım elde etme yönteminin ve genel anlamıyla bu türden akıl yürütmelerin hayatta üstlendiğimiz görevlerle ilişkili olduğundan birçok kimse habersizdir. Her ne sorunla karşı karşıya olursak olalım, iyi ve bilge bir insanın bu sorun karşısında ne tür bir yol izleyip nasıl davranacağını kendimize sorarız. Birçok kimse ise; bir sorun karşısında ancak bilge kimselerin bir çare aramayacağını ve soru sorup cevaplama yoluyla ulaşılabilecek herhangi bir sonuç yada çözümün kaygısını hissetmeyeceğini söyler. Fakat eğer bunlardan birine veya birkaçına izin vermezlerse, bu sorunlar üzerine biraz olsun kafa yormaları gerektiğini itiraf etmiş olurlar.

Akıl yürütme eyleminin son amacı nedir? Hakikati ortaya koymak, yanlışı ortadan kaldırmak ve belirsiz durumlarda yargıyı askıya almak. Yalnızca bunu öğrenmiş olmak yeterli midir?

"Evet, yeterlidir." diyor kimileri.

Bir kimsenin sahte sikkeyle aldatılmaktan korunabilmesi için, kendisine, daima hakiki sikke alması gerektiğinin söylenmesi yeterli olur mu?

"Hayır, yeterli olmaz."

Öyleyse buna ne eklemek gerekir? Neden hakiki ve sahte parayı tanıma ve onları birbirinden ayırma yeteneğinden başka bir

şey eklensin? Sonuç olarak, akıl yürütmeye göre bu söylenenler yeterli değil; aksine o adam aynı zamanda hakikati, yanlışı ve belirsiz olanı ve onları birbirinden ayırmayı da bilmek zorunda değil mi?

"Evet, bu doğru."

Bunların yanısıra, akıl yürütmede amaçlanan şey nedir? Bir eylemde bulunurken onun ne sonuçlar getireceğini de bilip kabullenmek. Pekâlâ, bu durumda yalnızca bu son söylediğimizi bilmek yeterli midir? Hayır, değil; bir kimse, neyin başka şeylere nasıl neden olduğunu ve bir şeyin ardından başka bir şeyin meydana gelmesi için hangi şartların zorunlu olduğunu da iyi bilmeli. Demek ki bir tartışmada haklı çıkmak isteyen bir adamın, sırf kendi düşüncelerinden her birini kanıtlamak için değil aynı zamanda bir kanıt ortaya koyan diğer kimselerin akıl yürütmelerini de anlamak için ve bir şeyi kanıtlamadığı hâlde kanıtlıyor gibi görünmeye çalışan sofistlerin[31] oyununa gelmemek için de bu yeteneği edinmesi zorunlu değil midir? Böylelikle, bizim konuşmamızda da, çıkarımsal akıl yürütmeler, mantık yöntemleri ve alıştırmalarla ilgili zorunlu bir bilgi kendisini göstermiş oldu.

Bununla birlikte, bazı durumlar var ki önermesi sağlıklı ve çıkarımı şu veya bu şekilde olan tasımları kabul ediyoruz: yanlış olmasına rağmen yine de çıkarım olduğu için. Bu durumda ne yapmamız gerekir? Yanlışlığı kabul mü etmeli? Bu nasıl olanak-

---

[31] *Sofistler*: Eski Yunan dilinde "bilge, bilgi alıp satan, şarlatan" gibi değişik anlamlara gelen bir sözcük olan sofist, önceleri ilk Yunan aydınlanmasıyla yayılan şöhretini, İ.Ö. V. yüzyılda Sokrates, Platon ve Aristoteles'in büyük etkisiyle birlikte yitirmiş ve olumsuz anlamını kazanmıştır. Bu olumsuz anlamın çeşitli etkileri bulunmakla birlikte, Platoncu gelenek Sofistler'e epistemoloji ve etik bakımlardan eleştiriler getirmiştir. Platon'un neredeyse her diyalogunda, Sokrates'in karşısında bir sofist bulunmaktadır. Aristoteles'in, Sofist akıl yürütmeyi eleştiren bir kitabı mevcuttur. Epiktetos da Sokratesçi geleneğin bir gereği olarak bu söylevinde Sofist akıl yürütmenin tutarsızlıklarını ortaya koymaya çalışıyor.

lı? "Önermelerde yanlışlık var" mı demeli? Hayır, buna da olanak yok. "Bu, doğruluğu kabul edilmiş önermelerden hareket etmiyor." mu demeli? Bunu da söyleyemiyoruz. Bu durumda ne yapılabilir? Borç batağına saplanmış bir adam için yeni bir borcun altına girmek kurtuluş değilse -çünkü borç yine ödenmiş olmuyor- kabul edilmiş önermelerden çıkarılan bir sonucun doğruluğunu kabul etmek de bizi mutlak doğruya götürmez. Gerçekten de önermeler kabul edildikçe varılan bir sonucu doğru kabul etmek anlamsızdır ve tam olarak neyin doğru kabul edildiğini sorgulamak gerekir. Eğer önermeler ilk kabul ettiğimiz biçimlerini değiştirecek olursa, hem doğru kabul etmiş olduğumuz hem de yanlış kabul etmiş olduğumuz sonuçlardan vazgeçmek zorunda kalırız. Çünkü elde ettiğimiz çıkarımlar artık tutarlı değildir. Yapmamız gereken, soru-cevap yöntemiyle, mantıksal tasımla veya başka herhangi bir yolla elde ettiğimiz bu önermeleri, varsayımları ve sonuçları bir an önce yeniden gözden geçirmektir. Neden bunu yapmalıyız? Üzerinde çalıştığımız konuya ilişkin yanlış, rastlantısal veya düzensiz bilgiler elde etmiş olmamak için.

Aynı kural koşullu akıl yürütme biçimleri için de geçerlidir. Çünkü belli varsayımları akıl yürütmelere dâhil ederken doğru olduklarını kabul etmek durumunda kalabiliriz. Bu durumda, önerilen her varsayımı doğru mu kabul etmemiz gerekiyor? Eğer hepsini kabul etmemiz şart değilse, hangilerini kabul etmeliyiz? Bir kişinin, bir varsayımı kabul etmesi durumunda, bunun her zaman doğru olduğunu da kabul etmesi zorunlu mudur? Değilse, bazı zamanlarda onun doğruluğundan vazgeçmesi, farklı sonuçları kabul etmesi ve çelişkileri görmezden gelmesi mi gerekir? Evet; fakat o kimsenin şunu söylediğini düşünün: "Eğer belli bir varsayımı kabul ederseniz, size bir de bu olasılığın hiç olmadığı durumu göstereceğim." Bilgi sahibi kimseler böyle bir adamla tartışmaya girmeyi reddetmeli ve ondan uzak durmalıysa, bilgi sahibi olmayan kişiler ondan korunmak ve

mantık hilelerine aldanmamak için ne yapmalıdır? Ona karşı hangi tartışma yöntemlerini kullanmalıdır? Bu adamla tartışmaya girip görüşlerindeki bayalığı ve dikkatsizliği gözardı mı etmelidir? Eğer gerçekten de böyle bayağı ve dikkatsiz kanıları varsa, o adamı ikna edip bir doğruya nasıl inandırmalı? Bu yeteneklere sahip olmaksızın, güçlü ve dayanıklı bir iddia sahibi olunabilir mi? Bırakın tartışmaya girsinler; böylece akıl sahibi insanların gözünde bütün bu tartışmaların gereksiz ve mantıktan uzak, verimsiz tartışmalar olduğunu göstersinler.

Neden yine de tembel, kayıtsız ve durgunuz? Neden çaba göstermemek için bahaneler üretiyor ve kendi acınası durumumuzu görmezden geliyoruz?

"Bu konularda hataya düşsem babamı öldürmüş olmayacağım ya?"

Ey küçük adam, baban bu konuların neresinde duruyor ki onu öldürebilesin? Ne yaptın ki soru sorasın? Bu konu içinde üstlenmek zorunda kalacağın tek hata, bu konu içinde yapmış olduğun hatadır. Bu söylediğimi, Roufos beni mantıksal tasımla ilgili bir konuyu savsaklamak ve üzerine gitmemekle suçladığı zaman çok iyi anlamıştım. "Her neyse, bu yaptığım, Kapitol'ü yakmakla aynı şey değil." dedim ona. Bana şu karşılığı verdi: "Ey köle, burada savsakladığın şey Kapitol'dür." Kapitol'ü ateşe vermekten yahut babanızı öldürmekten başka hiçbir hata yok mu? Görünüşleri kayıtsız, ahmakça ve gelişigüzel kullanmak; akıl yürütmeleri, kanıtlamaları yada sofizmleri anlamaktan aciz kalmak; kısacası soruda ve cevapta kendi yeriyle örtüşen ve çelişen şeyleri görememek; bunların hiçbiri hata değil mi?

8

Eğitilmemiş yeteneklerin hatasız olamayacağı

Birbirine eşit olan şeyleri birçok şekilde farklılaştırıp değiştirebileceğimiz gibi, tartışmalardaki örtük tasım ve akıl yürütmelerin biçimlerini de birçok şekilde değiştirmemiz mükündür. Sözgelimi: *Benden borç almış ve ödememişsen, bu bana borçlu olduğun anlamına gelir. Benden borç almadın ve ödemedin, o hâlde bana borçlu değilsin.* Bu akıl yürütmeyi ustaca bir şekilde yapabilmek ancak bir filozofun işidir. Eğer örtük tasımda bir hata varsa, doğrusu bu dizgeyi kuran kişi kusursuz tasımlarda olduğu kadar kusurlu tasımlarda da ehilleşmiş olmalı.

Öyleyse neden kendimizi ve ötekileri bu iş üzerinde eğitmiyoruz? Çünkü, şu anda her ne kadar bu iş üzerine eğitimli değilsek ve ahlâk konularından kopmamışsak bile -en azından bana göre- erdem konularında hiç yol katedemiyoruz demektir. Bu iş bizi daha önemli işlerimizden alıkoyamayacak bir işse fakat aynı zamanda kibir ve kendini beğenmenin başlıca sebeplerinden biri olacaksa, bu işle meşgul olmaya başladığımızda ondan ne ummalıyız? Büyük bir çoğunluğa göre, ondan umacağımız şey iyi bir tartışma ve ikna yeteneği, eğer biraz daha iyi çalışılırsa bunlara ek olarak dil ustalığıdır. Şu bir gerçek ki; eğitimsiz ve zayıf kafalarca elde edilen her yetenek, beraberinde sahibine kibir ve kendini beğenmişlik tehlikesini de getirir. Neden bir kimsenin, bu konularda başarılı bir genci ikna edebilmek için ona muhtaç olmaması fakat onu kendine muhtaç kıl-

ması gerekir? O, bu konularda bizden önde koşmaz mı? Türlü çalımlarla havaya girip kendini beğenmişlik etmez mi? Kendisine bir hatası gösterildiğinde yahut gözden kaçırdığı bir konu hakkında uyarıldığı zaman saygısız davranmaz mı?

"Öyleyse Platon bir filozof değil miydi?"

Hipokrates bir hekim değil miydi?

"Fakat Hipokrates'in iyi konuşabildiğini biliyorsun."

Hipokrates'in konuşma yeteneği hekimliğinden mi geliyordu? Aynı kişinin edinmiş olduğu farklı yetenekleri neden birbirleriyle karıştırıyorsun? Eğer Platon yakışıklı ve çevik bir adamsa, onun bu özelliklerini bir filozofun sahip olması gereken özellikler olarak görüp her filozofun aynı zamanda yakışıklı ve çevik olması gerektiğini mi düşünelim? Neden insanları filozof yapan özellikleriyle, sahip oldukları öteki özellikleri birbirinden ayıramıyorsun? Ben filozof olduğuma göre, sen de mi topal olmak zorundasın? Yahut ben filozofluktan vaz mı geçmeliyim? Kesinlikle hayır. Görme yetimden de vazgeçmem olanaklı değil. Fakat eğer iyi adam kimdir diye soracak olursan, sana iradesini görünüşlere teslim etmemiş bir kişiden başkasını gösteremem.

9

Bir kimse tanrılarla akraba oluşumuzdan hangi sonuçları çıkarmalı

Eğer gerçekten de filozofların söylediği gibi tanrılarla insanlar arasında bir akrabalık varsa, bir insan Sokrates'in yaptıklarından daha fazla ne yapmalıdır? Bu soruya cevap ararken ırkınıza hiçbir zaman önem vermeyin. İster Atinalı olun ister Korinthialı, her zaman evrenin yurttaşı olduğunuzu söyleyin. Neden Atinalı olduğunuzu söylüyorsunuz ama ilk doğduğunuzda atıldığınız köşeden hiç söz etmiyorsunuz? O güçlü ve büyük ordulara sahip yurdunuz Atina yada Korinthia, yalnızca sizin yoksul köşenizi, küçük ailenizi barındırırken, yeryüzünün bizden ilk atalarımıza kadar herkesi barındırdığı apaçık görünür değil mi? Öyleyse, yeryüzünün bu büyüklüğü ve konukseverliğinin farkına varmış; en büyük, en güçlü ve en geniş birlikteliğin insan ve Tanrı arasında olduğunu öğrenmiş olan; Tanrı'dan gelen soyun yalnızca babası ve dedesini değil yeryüzünde doğmakta ve büyümekte olan bütün her şeyi ve ilk olarak akıl sahibi varlıkları kuşattığını bilen ve yalnızca onların Tanrı toplumu içinde birlik oluşturabildiklerini gören bir kimse neden kendisini evrenin yurttaşı olarak adlandırmasın? Neden kendisini Tanrı'nın oğullarından biri olarak adlandırmasın? Neden insanlardan gelebilecek bir zarardan korksun? Sezar'la yada Roma'da yetkili bir kimseyle akraba olmak insanların güven içinde yaşamasını, saygınlığını güvence altında tutmasını ve her ne olursa olsun hiçbir şeyden korkmamasını sağlıyorken, bir

baba, yaratıcı ve koruyucu olarak Tanrı'ya sahip olmanın bizi üzüntü ve korkularımızdan kurtarması gerekmiyor mu?

"Yiyecek hiçbir şeyim kalmadığında nereden ekmek bulacağım?" diye soruyor birileri.

Köleler efendilerinden kaçtıklarında neye bel bağlarlar? Öz yurtlarına mı? Öteki kölelere mi? Yoksa gümüş hazinelerine mi? Hiçbir şeye değil, ancak kendilerine bel bağlarlar ve hiçbir zaman aç kalmazlar. Bir filozof başka bir ülkeye gittiği zaman kendisinden başka kimseye bel bağlar mı? Hayır. Bu yüzden aç mı kalır? Hayır. Bu yüzden yabani hayvanların saldırısına karşı savunmasız mı kalır? Hayır. Çünkü o kendi kendine yeten, yiyeceğini kendisi temin edebilecek, hayatını kendi doğasına uygun sürdürebilen bir kişi.

Bana sorarsanız, yaşlı adam[32] burada oturup da sizi küçük düşüncelerinizden kurtarmaya, size şeylerin ne anlama geldiğini göstermeye, kendiniz hakkında alçakgönüllü düşünceler vermeye çalışmamalı. Daha iyisi şunu görmesidir: Aramızda bir tek genç yoktur ki tanrılarla olan akrabalığımızın farkında olsun; bu bağlara dayanarak bedene ve hayatın zevklerine ilişkin şeyleri dayanılması zor ve acı veren ağırlıklar gibi üzerinden sıyırıp atsın ve kendi gerçek soyuna yönelsin. Eğer yol göstericiniz kendi işinin hakkını verebilen biri olsaydı, size öğretmesi gereken ilk şey bu olurdu.

Ona gelip şunu söylemelisiniz: "Epiktetos, bu zavallı bedene bağlı olmaya daha fazla dayanamayacağız, onu besleyip doyurmak, uyutmak ve dinlendirmek, temizlemek, zevklerini, ihtiyaçlarını karşılamak ve onun uğrunda şu veya bu insanla yüzgöz olmak artık bize ağır geliyor. Bu şeyler bizim için farksız olanlardan ve hatta hiçbir şey olmayanlardan değil mi? Ölüm bizim için kötü olmayanlardan değil mi? Tanrının akrabası değil miyiz ve ondan gelmedik mi? Geldiğimiz asıl yere geri dö-

[32] "Yaşlı adam" sözüyle kendisini ima etmekte.

nebilmemiz için bize yardımcı ol. Bizi bu yavaşlatıcı ve bağlayıcı ağırlıklardan kurtar. İşte hırsızlar ve soyguncular, işte adaletin kılıcı. İşte tiran dediğimiz kişiler, şu acınası bedenimize ve onun parçalarına bakıp da bize hükmedebileceklerini düşünen adamlar. Bize onların aslında hiç kimseye hükmedemeyeceklerini göstermemiz için yardımcı ol."

Bunun üzerine bana şunları söylemek düşerdi: "Ey erler, Tanrı'ya güvenin; size işaret verip de bu kürek hizmetinden artık kurtulduğunuzu söylediğinde ona döneceksiniz. Fakat şimdi dayanıklılık göstermeniz, sizi tutmakta olduğu bu yerde kalmanız gerekiyor. Gerçekte buradaki konukluğunuz kısa sürecek ve her şeyiniz önünüzde hazır bulunuyorken buna dayanmak sizin için zor olmamalı. Tiranlar, hırsızlar yada mahkemeler, bedenini ve uzuvlarını hiçe sayan kişileri nasıl olur da yürüdükleri yoldan döndürebilir? Bekleyin ve bir nedeni olmadan buradan gitmeyin."

Bunlar, öğretmenlerin, gençlerden doğası iyi olanlara söylemesi gereken sözlerdir. Şimdi ne olacak? Öğretmeniniz de bir ceset, sizler de birer cesetsiniz. Bugün karnınız doyar doymaz, yarın olunca karnını neyle doyuracağım diye diz çöküp sızlanıyorsunuz. Ey köle, eğer bugün yiyecek bir şeyin varsa, yarın da yiyecek bir şeye sahip olursun. Eğer yoksa, ölüp gidersin. Kapı hep açık duruyor. Neden sızlanıyorsun? Orada göz yaşlarına yer var mı? Orada yalvarmalarının bir faydası olacak mı? Bir adam neden bir diğerini kıskanır? Neden zenginlik ve güç sahibi olan başka bir kişiye, en çok da ezici ve öfkeye meyilli olduğu zaman kulluk eder? Bize ne yapacaklarını söylediler? Onların yapabileceği şeyler bizim umrumuzda değil: Bizim umrumuzda olan şeylere ise onlar hiçbir şey yapamazlar. Böyle düşünen birine kim hükmedebilir?

Bu sorunlar karşısında Sokrates nasıl davrandı? Tanrıların akrabası olduğuna onun kadar inanan başka kim vardı? Şöyle demişti: "Eğer kalkıp da bana, şimdiye dek üzerinde konuştu-

ğum şeyleri konuşmaktan vazgeçmem ve yaşlı ve genç kimselerle uğraşmaya bir son vermem durumunda aklanacağımı söylüyorsanız, size derim ki bunu düşünmekle şunu düşünmek aynı derecede ahmakçadır: 'Eğer bir general bana bir posta görevi vermişse, o postayı muhafaza edip yerine ulaştırmak benim görevimdir ve o görevi terk edeceğime bin defadan çok ölmeyi tercih ederim; fakat Tanrı bize bir görev ve bir yaşama biçimi verdiğinde ise o görevi terk etmemiz gerekir.'"[33] Bunlar gerçekten de tanrıların akrabası olan bir kişinin düşünebileceği şeylerdir. Fakat biz, kendimizi yalnızca midelerden, bağırsaklardan ve üreme uzuvlarından oluşmuş sanırız; sırf korktuğumuz ve duygulandığımız için bize bu konularda yardımcı olabilecek kişilere yalvarırız ve bu kişilerden de korkarız.

Önceleri zenginliğiyle gösteriş yaparken sonradan birdenbire her şeyini kaybetmiş ve buralarda yaşamaya başlamış, çoğu kimselerin talihsiz biri olarak gördüğü değerli bir adam, kendisi adına Roma'ya mektup yazmamı istemişti benden. Mektubu onun adına ve alçaltıcı bir üslup kullanarak yazdım. Fakat okuduktan sonra bana geri verdi ve şöyle dedi: "Bana merhamet etmeni değil yardım etmeni istedim senden. Acınacak bir durumda değilim."

Bunun gibi, Roufos da beni denemek için şöyle dedi: "Sahibin sana şunu bunu reva görecek." Ben ona, "Bu insanca bir durum." diye karşılık verince, "O hâlde senden alabileceğim bir şeyi neden ondan isteyeyim?" diye sordu.[34] Gerçekten de, bir insa-

---

[33] Krş. Platon, *Sokrates'in Savunması* 28e - 29c.

[34] Bu anlaşılması zor pasajı yaklaşık da olsa anlayabilmek için Roufos'un Epiktetos'un ilk hocası olduğunu göz önünde bulundurmak ve ondan ders aldığı sıralarda hâlâ bir köle olduğunu da unutmamak gerekiyor. Anlaşılan o ki Roufos, zalim sahibin Epiktetos'a bir fenalık yapmasından endişeliydi ve bu endişesini Epiktetos'la paylaştı, gidip zalim sahipten Epiktetos'a iyi davranması için ricada bulunmayı tasarladı; buna karşılık Epiktetos'un bu durumu büyük bir bilgelik ve olgunlukla karşıladığını görünce buna gerek olmadığını anladı. Öte yandan Epiktetos'un bu tavrı, tam da yazgıcı Stoa düşüncesinin bir gereğidir.

nın, kendisinde olan bir şeyi başkasından istemesi gereksiz ve ahmakça olur. Eğer içimde ruh yüceliğini ve soyluluğunu kendimden edinebiliyorsam, senden arazi, altın ve egemenlik alır mıyım? Hayır. Sahip olduğum şeylerden habersiz olmayacağım. Fakat bir adam eğer korkak ve alçaksa, ona kendisinden bir cesetmiş gibi söz eden bir mektup yazmak zorunlu değilse nedir? "Lütfen falanca adamın bedenini ve yarım litre[35] kanını bize hibe edin."[36] Çünkü böyle bir kimse gerçekten de bir ceset ve yarım litre kandan fazla hiçbir şey değil. Eğer fazlası olsaydı, bir kimsenin başka bir kimseden dolayı talihsiz olmayacağını bilirdi.

[35] ξέστης ; Roma ölçü birimlerinde yaklaşık yarım litreye karşılık gelen hacim ölçüsü; bkz. *Sextarius*.

[36] Bir cesedin çeşitli parçalarını talep eder bir şekilde.

10

Roma'ya atanmak için çaba gösterenlere karşı

Kendi işlerimizde, Roma'daki yaşlıların kendi işlerinde çalıştıkları gibi hevesle çalışsaydık, kısa sürede çok şey başarmış olurduk.

Şimdilerde Roma'da tahıl işlerinin başında duran, benden çok daha yaşlı bir adam tanıyorum. Sürgün dönüşü yolu buralara düşüp de yanıma uğradığında, hatırladığıma göre, geçmiş hayatından dolayı bitkin düştüğünü ve hayatının geri kalanını artık sessizlik ve huzur içinde geçirmeye karar verdiğini söylemişti. "Ne kadar da az günüm kaldı." demişti. Ona şöyle dedim: "Bu söylediğini yapamayacaksın. Roma'nın havasını koklar koklamaz bunların hepsini unutacaksın." Ardından, izin verilmesi durumunda imparatorluk sarayında bile çalışacağını, bunun için Tanrı'ya şükredip işlerine koyulacağını söyledim. O ise şöyle karşılık verdi: "Epiktetos, eğer saraydan içeri adımımı attığımı görürsen, hakkımda istediğini düşünmekte özgürsün." Daha sonra ne yaptı? Roma'ya adımını bile atmamışken, kendisine Sezar'dan gelen bir mektup verildi ve bunun üzerine yanımdayken söylediği bütün sözleri unuttu ve o gün bugündür serveti üstüne servet yığmakta. Şimdi onun yanında olmak ve buraya geldiğinde söylediği sözleri hatırlatmak isterdim ve yüzüne karşı şunu söylemek: "Senden ne kadar da iyi bir kâhinim."

Ne anlama geliyor bunlar? İnsanın eylemsiz[37] bir hayvan olması gerektiği mi?[38] Hiçbir zaman. O hâlde biz neden eylemde değiliz? Açık söylemek gerekirse, ben şafak söker sökmez, öğrencilerimle o gün okuyacağım kişiyi kendime birkaç kelime ile hatırlatıyorum. Ama ardından şöyle düşünüyorum: "Bu kadar fazla okumamanın bende meydana getirdiği fark nedir? Şimdi ilk yapmam gereken şey uyumak."

Bizim yaptığımız işlerle başkalarının yaptıkları arasında ne gibi benzerlikler var? Bunu ne yaptıklarına bakarsanız anlayabilirsiniz. Gün boyunca kendi aralarında tahıl, yetiştiricilik ve bunun gibi konular hakkında düşünmekten, sorgulamaktan ve konuşmaktan başka ne yaptıkları var? Şu iki konu hakkında birilerinden bir şeyler öğrenip konuşmak aynı olur mu: "Tahıl ihraç etmem için bana izin verin, yalvarıyorum." ve "Khrysippos'tan dünyanın büyüklüğünü, düşünen hayvanın dünya üzerindeki yerini, aslında kim olduğumuzu ve iyiyle kötünün doğasını öğrenmem için bana izin verin, yalvarıyorum." Bu iki şey aynı mıdır? Aynı büyüklükte bir gayreti mi gerektirirler? Göz ardı edildiklerinde her ikisi de aynı utancı mı neden olurlar? Öyleyse ne? Yalnızca biz mi çalışmaktan kaçıyor ve uyukluyoruz? Hayır, siz genç adamların birçoğu da böyle. Biz yaşlılar, kendi kendilerine eğlenen gençler gördüğümüzde onların oyunlarına katılmak için hevesleniriz. Bense çoğu zaman gençleri belli bir konuyla alakalı büyük bir gayret içinde gördüğüm zamanlarda bu ciddi işlerine katılmayı arzuluyorum.

---

[37] ἄπρακτον ; *eylemsiz, iş görmeyen* anlamında.

[38] Epiktetos, söylevin başında Roma'daki eyleme dayanan inişli çıkışlı yaşama biçimine getirmiş olduğu eleştiriye ek olarak, eylemde olmayı asla reddetmediğini dile getiriyor.

11

Aileye bağlılık[39] *üzerine*

Epiktetos, kendisini ziyaret eden bir devlet adamına, kendisiyle ilgili bazı şeyler konuştuktan sonra çocukları ve karısı olup olmadığını sordu. Adam onu var diye yanıtlayınca, Epiktetos bu kez, "Bu mesele hakkında düşüncen nedir?" diye sordu.

"Kötü bir durum." diye cevap verdi adam.

"Ne konuda kötü? diye sordu Epiktetos, Halbuki insanlar için evlenip çocuk sahibi olmak kötü olmanın değil, aksine huzurlu olmanın sebebidir."

"Fakat benim kötü durumda oluşum, dedi beriki, küçük çocuğumla ilgili ilgili. Küçük kızım ölümcül bir hastalığa yakalanmış yatarken, dayanıklılık gösterip de yanında duramadım. Kaçıp uzaklaştım ve iyi olduğu haberi gelinceye kadar yanına dönmedim."

"Pekâlâ, bu yaptığın sana doğru görünüyor mu?"

"Doğaya uygun olanı yaptım."

"Sen bu yaptığının gerçekten de doğaya uygun olduğunu göster, dedi Epiktetos, ben de sana doğaya uygun olan her şeyin doğru olduğunu göstereyim."

"Bu, baba olan herkesin yada bu kimselerin çoğunun yaşadığı bir durum."

---

[39] φιλοστοργία ; birebir anlamıyla *şefkat, içten sevgi*. Ancak söylevdeki bağlamıyla ele alındığında aileye duyulan bağlılık anlamı daha uygun görünüyor.

"Bunun böyle olduğuna bir itirazım yok, dedi Epiktetos, fakat üzerinde ayrılığa düştüğümüz şey bu davranışın doğru olup olmadığı. Senin düşündüğün yolla düşünecek olursak tümörlerin bedene iyilik olsun diye meydana geldiklerini söylemek zorunda kalırız, kısacası hata yapmanın da doğaya uygun olduğunu söylememiz gerekir çünkü neredeyse hepimiz yada hiç olmazsa birçoğumuz hata yapıyoruz. Şimdi bana, bu davranışının nasıl doğaya uygun olduğunu kanıtla."

"Bunu yapmaya gücüm yok, dedi adam, ama bunun yerine sen bana onun doğaya uygun ve doğru olmadığını göster."

Bunun üzerine şöyle dedi Epiktetos:

"Pekâlâ. Siyah ve beyaz şeyler üzerine düşünüyor olsaydık, bu ikisini birbirinden ayırmak için hangi ölçüte başvururduk?"

"Görme ölçütüne."

"Ya soğuk ve sıcak, sert ve yumuşak için?"

"Dokunma ölçütüne."

"Pekâlâ, doğaya uygunluk, doğruluk veya doğru olmama durumlarını birbirinden ayırmak için hangi ölçüte başvurmamız gerekir?"

"Bilmiyorum." diye cevap verdi adam.

"Renklerin, kokuların yada tatların ölçütlerini bilmemeyi belki büyük bir kayıp olarak görmüyorsun; fakat bir kimsenin iyi ve kötüyü, doğaya uygun olanı ve olmayanı birbirinden ayırmak için gerekli ölçütlerden habersiz olması sence küçük bir kayıp mı olurdu?"

"En büyük kayıp olsagerek."

"O hâlde söyle bana: Belli kimselerin güzel ve faydalı gördüğü şeyler gerçekten de göründüğü gibi midir? Sözgelişi Yahudilerin, Süryanilerin, Mısırlıların ve Romalıların yemek konusundaki bütün düşünceleri doğru mu görünüyor sana?"

"Bu nasıl mümkün olabilir ki?"

"O hâlde şu bana zorunlu görünüyor: Eğer Mısırlıların düşünceleri doğruysa, ötekilerden hiçbirinin düşünceleri doğru olmayacağı gibi, Yahudilerin düşünceleri iyiyse, ötekilerden hiçbirinin düşüncesi iyi olmayacak."

"Elbette."

"Bilgisizliğin bulunduğu bir yerde, zorunluluklar konusunda öğrenmemişlik ve eğitilmemişlik vardır."

Adam bunu kabul etti ve Epiktetos şunları söyledi:

"Bunu bildiğin için, bundan böyle ömrünün geri kalanını neyin doğru veya yanlış, neyin doğaya uygun olup olmadığı konusundaki ölçütlere ayırdığın kadar hiçbir şeye vakit ayırmayacaksın. Sonuç olarak, öğrendiğin bu ölçütü her bir ayrı durumda uygulaman gerekir. Şimdi sana yardımcı olmam gereken diğer mesele, arzuladığın şeyler konusundadır. Bağlılığın doğaya uygun ve iyi olduğunu düşünüyor musun?"

"Nasıl öyle düşünmeyeyim?"

"O hâlde, bağlılık doğaya uygun ve iyiyken akla uygun olan şey iyi değil midir?"

"Elbette iyidir."

"Öyleyse, akla uygun olan şeylerin bağlılıkla çeliştiği söylenebilir mi?"

"Sanmıyorum."

"Haklısın, eğer öyle olsa çelişenlerden birinin doğaya uygun, ötekinin ise doğaya karşıt olması gerekirdi. Öyle değil mi?"

"Evet, öyle." diye yanıtladı adam.

"O hâlde, bağlılık ve akla uygun olan şeye, ikisine aynı anda sahip olmanın hem doğru hem de iyi olduğunu kabul etmek gerekiyor."

"Evet, öyle."

"Pekâlâ, bir kimsenin hasta çocuğunu bırakıp da gitmesinin hiç değilse akla uygun olmadığını kabul etmek gerekiyor, sanıyorum bunun aksini söylemeyeceksin. Fakat şimdi bize düşen,

senin bu davranışının bağlılığa uygun olup olmadığını araştırmak."

"Evet, bunu araştıralım."

"Çocuğuna bağlılık duyduğun için onu hasta yatağında bırakıp giderek doğru olanı yapmış oldun mu? Annesinin ona hiç bağlılığı yok mu?"

"Elbette var, çok seviyor."

"Öyleyse annesi o sırada çocuğunu terk etmek zorunda kaldı mı kalmadı mı?"

"Kalmadı."

"Peki ya dadı? O da seviyor mu çocuğu?"

"Seviyor."

"O terk etmek zorunda kaldı mı?"

"Hayır."

"Öğretmen? O da seviyor çocuğu, öyle değil mi?"

"Seviyor, evet."

"O da terk etmek zorunda mı kaldı kızını ve sırf sevgisinden dolayı kendisini terk eden anne-babası ve yakınları yüzünden yalnız ve çaresiz kalması yada belki onu ne tanıyan ne de seven yabancı insanların kollarında ölmesi mi gerekti?

"Elbette hayır."

"Öyleyse, bir kimsenin, duyduğu bağlılığa sığınarak sergilediği belli davranışları uygun buluyorken aynı bağlılığı duyan başka kimselerin uygun buldukları davranışları uygun bulmaması ölçüsüz ve akıl dışı bir davranış olmaz mı?"

"Evet, bu saçma olur."

"Hasta olduğunu düşün; seni çok seven kanının ve çocuklarının ve öteki yakınlarının sana olan bağlılıkları nedeniyle, onlar tarafından terk edilmek ister miydin?"

"Asla."

"Kendini, hasta olduğun zamanlarda onların seni terk etmelerine sebep olabilecek kadar fazla sevmiş olmayı diler miydin?

Yada eğer mümkün olsaydı, düşmanlarının seni çok sevmelerini seni ölüm döşeğindeyken terk etmelerine yeğ tutar mıydın? Eğer öyleyse, kabul edebileceğimiz tek sonuç, davranışının bağlılıkla hiçbir ilgisi olmadığıdır."

Bu ne anlama geliyor öyleyse? Çocuğunu o hâlde bırakıp gitmeye seni zorlayan bundan başka ne olabilir? Böyle bir şey mümkün mü? Böyle bir şey, olsa olsa, Roma'da bir adamın, yarışlarda para yatırmış olduğu at koşarken başını gözünü bezle sarması gibi bir şey olurdu. Sonrasında, tuttuğu at beklemediği bir şekilde yarışı kazanınca, ayılmak için ıslak süngerler gerekirdi. Böyle olmasının sebebi nedir? Belki bunun kesin bir açıklaması yok. Ama şundan emin olmamız da yeterli: Eğer filozofların söyledikleri doğruysa, o sebebi kendi dışımızda bir yerlerde aramamak gerek. Doğrusu, her ne durumda olursa olsun, bir eylemi yapmamıza yada yapmamamıza, bir sözü söylememize yada söylememememize, hoşnut olmamıza yada hoşnutsuz olmamıza, bir şeyden kaçmamıza yada ona yönelmemize; şu anda size ve bana bu şeyleri yaptıran –buraya gelerek oturup dinlemenize ve benim de konuşmama sebep olan da aynı şeydir. Nedir o? Kendi istediğimizden başka bir şey mi?

"Hayır, başka hiçbir şey olamaz."

Eğer şeyleri farklı farklı görüyorsak, her birimiz kendimize doğru göründüklerini düşünmez miyiz? Akhilleos'un ağıt yakmasının sebebi Patroklos'un[40] ölmesi değildi; (çünkü bir başkası olsa dostunun ölümü karşısında böyle davranmazdı) bu ölümü nasıl gördüğüydü. Fakat onun gözünde doğru olan şey olduğu için bunu yapmayı seçti. Senin de kızını hasta yatağında bırakıp gitmene neden olan buydu, çünkü sen öyle yapmayı seçtin. Öte yandan, kızının yanında kalacak olsaydın buna se-

---

[40] *Patroklos*, Menoitos'un oğlu ve Akhilleos'un en yakın dostu. Troia savaşında Hektor tarafından öldürülmüş ve bundan büyük üzüntü duyan Akhilleos da Hektor'u öldürmüştü.

bep olan da yine aynı şey olacaktı. Şimdi de kalkıp Roma'ya gideceksin, çünkü bu senin seçimin, doğru olduğuna inandığın bir eylem. Eğer kararın değişecek olursa, gitmeyecek ve burada kalacaksın. Kısacası, ne ölüm ne sürgüne gönderilmek ne acı duymak ne de başka hiçbir şey; bir eylemi gerçekleştirmemiz yada gerçekleştirmememiz için sebep olamaz. Sebep ancak kendi irademiz olabilir.

Ardından "Yoksa söylediklerim sana yeterince inandırıcı geliyor mu?" diye sordu Epiktetos.

"Sana inanıyorum."

Her durumda sebepler olduğu gibi, etkiler de söz konusudur. Şu günden sonra, bir işi yanlış yaptığımız zaman, suçlayabileceğimiz tek şeyin kendi irademiz ve kararlarımız olduğunu unutmamamız gerekir. Bu nedenle, üzerinde uğraşacağımız ve bir tümörü bedenimizden kesip atar gibi kesip atacağımız ilk şey kötü kararlarımızdır. Aynı şekilde, doğru yaptığımız işlere de bu gözle bakmamız gerekir. Başımıza gelen kötü bir iş karşısında kölemizi, komşumuzu, karımızı yada çocuklarımızı suçlamak yanlıştır. Eğer dış dünyadaki şeylere bu gözle bakmazsak, onlarla aramızda bulunması gereken uyumu hiçbir zaman elde edemeyiz. Bizim için doğru olanı ancak biz bilebiliriz; dış dünyamızdaki kişiler değil.

"Doğru."

Öyleyse, bugünden sonra, bir şey hakkında yargıya varırken, düşüncelerden başka hiçbir şeye -ne makam ve mevkiye, ne ırka, ne kölelik ve efendiliğe, ne sahip olunan atlara ve köpeklereönem vermeyeceksin.

"Dediğin gibi yapacağım."

"Görüyorsun ki bunu başarabilmek için iyi bir öğrenci olmak gerekir -herkes alay etse bile. Çünkü bu işin bir gecede, bir günde üstesinden gelebileceğin bir iş olmadığını en az benim kadar sen de biliyorsun.

12
Hoşnutluk üzerine

Kimileri tanrıların hiç var olmadığına inanır; kimileri var olduklarına inanır ancak aynı zamanda dünyada olan bitenlere hiç müdahale etmediklerine, herhangi bir fikir sahibi olmadıklarına ve burada olanlara hiç aldırmadıklarına inanır. Üçüncü bir kesim ise onların var olduklarını ve düşündüklerini ancak düşünce ve eylemlerinin yalnızca büyük olaylar hakkında, tanrısal işlere ilişkin olduğunu, dünya ile hiçbir ilgileri olmadığını düşünür. Dördüncü bir kesim de vardır ki; bunlar tanrıların hem var olup hem de yerde ve göklerde olanlara karıştıklarını ancak alelade işlere hiç müdahale etmediklerini iddia eder. Odysseus ve Sokrates'in de içinde bulunduğu beşinci kesime gelince; onlar tanrılara şöyle seslenirler: "Senin bilgin dahilinde olmayan hiçbir davranışta bulunamam!"

Her şeyden önce, bu düşüncelerin tutarlı olup olmadıklarını ayrı ayrı sorgulamak gerekir. Eğer tanrıların varlığı söz konusu değilse, onların yolundan gidebilmemiz mümkün müdür? Eğer gerçekten var iseler ama hiçbir olan-biten umurlarında değilse, onların yolundan gitmemiz doğru olur mu? Yine, eğer var iseler ve her şey onların dikkatinde gerçekleşiyorsa ve fakat insanlarla bir iletişimleri söz konusu değilse, sözgelimi ben Zeus'un ne düşündüğünden haberdar olmayacaksam, onların yolundan gitmemiz mümkün olabilir mi diye yeniden sormak zorunda kalırım. Öyleyse, bilge ve iyi bir insan, bütün bu fikirleri sorgu-

ladıktan sonra aklını her şeyin sahibi olan kişiye göre şekillendirir; tıpkı iyi vatandaşların kendi yurtlarında geçerli olan yasalar karşısında yaptığı gibi. Eğitim almakta olan bir kişi, öğrendiklerini şu amaçla öğrenmelidir: "Tanrıları kendi adıma nasıl bulmalı ve takip etmeliyim, tanrısal iradenin bilincine nasıl erişebilirim, nasıl özgür olabilirim?" Böyle bir kişi iradesine uygun her hareketinde özgürdür ve hiç kimse onu kendi yolundan alıkoyamaz.

"Öyleyse, özgürlük insanlık dışı mıdır?"

Elbette değildir. Özgürlük, insanlık dışı olan hiçbir şeyle bir arada bulunamaz.

"Fakat ben her şeyin kendi arzuma göre ve nasıl hoşuma gidiyorsa öyle gerçekleşmesini istiyorum."

Ama bu senin delirmiş ve yapayalnız bir adam olduğunu gösterir. Yoksa, özgürlüğün değerli ve soylu bir şey olduğundan haberin yok mu? Bana kalırsa çevrede olan bitenin dikkatsiz bir şekilde kendi arzularına göre gerçekleşmesini istemek yalnızca soyluluktan uzaklaşmak değil, aynı zamanda bayağılıktır. Yazmak işinin nasıl üstesinden geliyoruz? Dion'un adını istediğim gibi yazma özgürlüğüm var mı? Hayır. Onu, nasıl yazılması gerekiyorsa öyle yazmak zorundayım. Müzik konusunda da aynı şeyleri söyleyemez miyiz? Ya bilim ve sanat konularında? Değişmez, aynı kural geçerlidir. Eğer öyle olmasaydı, bir şeyler biliyor olmanın hiçbir değeri olmayacaktı. Çünkü herkesin kendisine göre bir bilgisi olacaktı. Öyleyse, en önemli ve büyük değerlerden biri olan özgürlük, insanın kendi arzuladığı her eylemi iradesine kabul ettirerek yapması mıdır? Asla. Eğitim, her şeyin kendi olduğu gibi olması gerektiğini bilmek demektir. Şeyler nasıl gerçekleşirler? Düzenleyicinin onları düzenlediği biçimde mi? O yazı ve kışı sıraya koydu, bolluk ve kıtlığı sıraya koydu, erdemi ve erdemsizliği, bütün zıtlık ve uyumları sıraya koydu ve her birimize bir beden giydirdi, bedenin kısımlarını düzenledi, bunların herbirini yetenek ve niteliklerle donattı.

Öyleyse, şeylerin düzenini görüp bilmemiz gerekir. Onları değiştirmeye çabalamak yersizdir. Çünkü bunu yapmaya gücümüz yetmeyeceği gibi, bu güce sahip olmamız da aykırı olacaktı. Çevremizde olan şeylere bakarak, aklımızı onların düzeniyle ve doğadaki işleyişle uyumlu bir şekilde kullanmamız gerekir. İnsanlardan kaçabilir miyiz? Bu nasıl mümkün olabilir? Eğer onlarla bir arada olursak, onları değiştirmemiz mümkün müdür? Bu gücü bize kim verebilir? O zaman insanlarla uyum içinde olabilmek için ne yapmamız gerekiyor? Öyle bir şey ki, onlar kendilerine göre doğru olan eylemleri gerçekleştirdikçe bizim doğayla olan uyumluluğumuz azalmasın.

Fakat siz sabırsız ve hırçınsınız. Yalnız kaldığınızda terk edildiğinizden dem vuruyorsunuz; yanınızda başkaları varken de onları fitnecilik ve hırsızlıkla suçluyorsunuz. Hatalarınızı kendi anne-babalarınızın, çocuklarınızın, kardeşlerinizin, komşularınızın üzerine yıkıyorsunuz. Oysa yalnızken bunun huzur ve özgürlük olduğunu bilmeli, tanrıların da yalnız olduklarını unutmamalısınız. Çevrenizde kalabalıklar varken onları ayak takımı gibi görmeyin, bir kargaşanın ortasındaymış gibi sıkılmayın. Bir şölen yada ziyafetteymiş gibi rahat olun, bunun tanrılardan gelen bir lütuf olduğunu aklınızdan çıkarmayın ve hoşnut olun.

Hoşnut olmayan kişinin cezası nedir? Her ne ise yine o olmak. Bir insan, yalnız olmaktan hoşnut değilse onu yalnız bırakın. Başka biri, anne ve babasıyla bir arada olmaktan hoşnut değilse, kötü bir evlat olmasına izin verin ve kendi kendine dövünsün. Bir adam çocuklarından mı hoşnut değil? Bırakın da kötü bir baba olsun. Onu hapislere atmak mı? Hapis nedir ki? O kişi her nerede bulunuyorsa, kendi iradesine karşı gelerek orada bulunuyor. Kendi iradesine karşı gelerek gidebileceği her yer onun gerçek hapishanesidir. Bu nedenle, Sokrates hapiste değildi, oraya kendi iradesiyle girmişti.

"Öyleyse, ben de topal mı olmalıyım?"

Zavallı adam! Bir bacağın hesabına mı düşerek mi dünyayı karşına alıp hatalı buluyorsun? Yoksa o zavallı bacağından hiç vazgeçmeyecek misin? Onunla bile isteye yollarını ayırıp, onu sana veren asıl kişiye geri dönmeyecek misin? Zeus'un, senin yolunu, kendilerinden geldiğin ve kendilerine benzediğin soyunun ağacını çizen Moirae[41] ile birlikte koyduğu yasalarla hep çatışacak, onlar karşısında hep hoşnutsuz mu olacaksın? Bütünün karşısında ne kadar küçük bir parça olduğunu bil artık. Bedeninden söz ediyorum; yoksa bilincin ne tanrılardan daha aşağıdır, ne de onlardan daha değerli. Bilinç ve ruhun büyüklüğü, uzunluk ve yükseklikle ölçülmez. O büyüklük ancak ve ancak düşüncelerle ölçülebilir. O hâlde, kendi değerini tanrılarla bir olduğun yerde görmemekte yine de ısrarlı mısın?

"Böyle anne ve babaya sahip olduğum için kendime acıyorum."

Böyle konuşan bir kimse, dünyaya gelirken anne ve babasını seçme hakkının bulunmadığını bilmiyor mu? Ona, "Haydi seni dünyaya getirmeleri için kendine bir anne ve bir baba seç!" demeleri mi gerekirdi? Bu mümkün değil. Dünyaya sizden önce ebeveynleriniz gelmek zorundadır. Siz onlardan sonra dünyaya gelirsiniz. Nasıl bir anne ve babaya sahip olursunuz? Nasıl olmaları gerekiyorsa öyle.

Sırf olmaları gerektiği gibi olan ebeveynlere sahip olduğun için kendini çaresiz mi buluyorsun? Eğer görme yetisinin sana ne amaçla verildiğini bilmeseydin, gözlerini kapadığın zamanlarda renklerin senden önce yaratılmış olmasına içerler, üzülürdün. Şimdi bir düşün, ruhun yüceliğine ve soyluluğuna sahip olduğun hâlde bunlardan habersiz olsaydın, daha zavallı ve sefil olmaz mıydın? *Şeyler* senin sahip olduğun güç oranında sana yaklaşırlar; fakat sen o güce en fazla ihtiyaç duyduğun zaman-

---

[41] *Moirae;* Kader tanrıçası. Kimi zaman doğurganlık tanrıçası olarak da anılır ve tanrıça Eilithiua ile özdeşleştirilir.

larda sırtını dönüyor, ondan yüz çeviriyorsun. Neden tanrılara seni hükmün altında olmayan şeylerden bağımsız yarattıkları ve yalnızca hükmün altında olan şeylerden sorumlu tuttukları için teşekkür etmiyorsun? Seni annenden, babandan, kardeşlerinden, bedeninden, yeteneklerinden, ölüm ve yaşamdan sorumlu yaratmadılar. Sorumlu olduğun şey nedir? Gücünü yetirebileceğin tek şey, görünüşleri doğru kullanmak. Öyleyse ne diye sorumlu olmadığın işlerle uğraşmakta diretiyorsun? Bu senin için gerçekten de büyük bir sıkıntı olacak.

13

Tanrıları hoşnut etmenin yolları nelerdir

Bir kimse gelip tanrıları hoşnut edebilecek şekilde yemek yemenin nasıl olacağını sorduğu zaman [Epiktetos] ona şu cevabı verdi: Eğer bir adam yemeğini doğru ve gözü doymuş bir şekilde yerse, yemeğini yerken ağırbaşlı, ölçülü ve düzenli olursa, tanrılar bundan hoşnut olmaz mı? Ne zaman sıcak su istediğinde kölen duymazsa; yada duymuş olmasına rağmen ılık su getirirse; yada o sırada evde olmadığını fark edersen; sakın bundan sıkıntı duyup kendine eziyet etme. Sabırlı davrandığın zaman bil ki tanrılar bu davranışından hoşnut olacaktır.

"Bir insan, bu köle gibi budala kimseler karşısında nasıl sabır gösterebilir?"

Asıl köle sensin. Zeus'un seni kendisiyle kardeş kılıp aynı tohumdan yarattığı bir kişiye karşı sabırlı olamıyor musun? Sırf ondan bir adım üstte olmakla neden kendine hayran olup tiranlığa soyunuyorsun? Kim olduğunu ve kim tarafından yönetildiğini hiçbir zaman unutma. Onlar bizimle akrabadır, doğadan yakınımızdır, Zeus'un evlatlarıdır.

"Fakat ben onları satın aldım, onlar beni değil."

Ne yöne bakmakta olduğunu görmüyor musun? Topraktır baktığın yer; cehennemdir, bütün yasa çiğneyicilerin gideceği hesap yeridir. Fakat başını yukarı kaldırıp tanrıların koyduğu yasalara bakmak aklına gelmiyor.

14
Tanrısal varlıkların herkesi görebilmesi

Bir kimse gelip tanrıların nasıl bütün yaptıklarını görebildiğini sorduğu zaman [Epiktetos] ona şu soruyu sordu: Her şeyin bir olduğunu, bütün olduğunu görmüyor musun?

"Görüyorum." diye yanıtladı adam.

Dünyadaki şeylerin doğaları gereği göksel şeylerle bir bütünlük ve benzerlik içinde olduğuna inanıyor musun?

"Evet."

Tanrı'nın emirleri nasıl da düzenli işliyor? Bir çiçeğe tomurcuk olmasını söylediğinde tomurcuk oluyor; çiçek açmasını söylediğinde çiçek açıyor. Meyve vermesini söylediğinde meyve veriyor, meyvenin olgunlaşmasını söylediğinde meyve olgunlaşıyor. Düşmesini söylediğinde düşüyor. Yapraklar, dallar, ağaçlar, hep onun sözünü dinlemiyor mu? Ayın doğup batması, güneşin yaklaşıp uzaklaşması, dünyadaki bütün zıtlıkların birbirleriyle uyum içinde olması, onun emirleriyle gerçekleşmiyor mu? Bedenlerimiz ve bitkiler bu bütünlükle bu kadar uyumluyken, ruhlarımız daha uyumlu değil midir? Ruhlarımız onun bir parçası gibi onunla uyum ve ilişki içindedir. Tanrılar, kendi parçalarının kendilerinden kaynaklanan hareketlerini ve davranışlarını bilmekten aciz midir? Şimdi, gerçekleşen her şeyin Tanrı'dan geldiğini biliyorsun. İnsanların eylemleri, hislerinde ve düşüncelerinde aynı anda meydana gelen onbinlerce değişiklik, birine yönelip ötekilerden uzaklaşmak, kimilerine kayıtsız kalmak, birçok hissi ve arzuyu ruhunda saklı tutmak yada

onların doğrultusunda hareket etmek... Bütün hepsi kendilerinden geldiğine göre, hepsiyle her an temas durumunda olduklarına göre, onları görmekten aciz olabilirler mi? Nasıl ki güneş yeryüzünün neredeyse bütününü aydınlatmaya yetiyor ve geriye aydınlanmamış, gölgede bulunan çok az şey kalıyorsa, güneşi yaratan ve etrafımızda döndüren kişinin kendisi, her şey gibi o güneşin de parçası olduğu bütündür. Bu şeylerin ne yaptıklarını, nerede olduklarını göremez mi?

"Fakat bunların hepsini birden kavramak çok güç."

Kim sana Zeus'la aynı güce sahip olduğunu söylüyor? Bununla birlikte O, her insanın yanında ona göz kulak olmakla görevli bir gözcü Demon[42] görevlendirdi; bu Demon hiçbir zaman uyumaz ve hiç kimse kendine ait olan Demon'u oyuna getiremez. Bizi emanet edebileceği daha güvenilir bir koruyucu ve gözcü olabilir mi? Kapılarını kapatıp karanlığa gömüldüğün zamanlarda bile yalnız olduğunu düşünme. Tanrı ve senden sorumlu olan Demon her zaman yanındadır. Seni görebilmeleri için ışığa ihtiyaç duyduklarını mı sanıyorsun? Tanrı'nın karşısında, askerlerin Sezar'a verdikleri türden bir yemin vermen gerekir. Onlar Sezar'ı korumayı bütün işlerden daha önemli göreceklerine ve üstün tutacaklarına dair yemin etmiştiler. Sen ise bütün ayrıcalıklarına rağmen yemin etmeyecek, yada ettiğin yemine ihanet mi edeceksin? Neye yemin etmen gerekir? Asla itaatsizlik etmemeye, asla kötü bir işin yükümlülüğü altına girmemeye, onun sana verdiği hiçbir şeyden şikayet etmemeye, hoşnutsuzluğuna neden olabilecek hiçbir işe kalkışmamaya. Askerlerin verdiği yemini senin verdiğin yeminle karşılaştırmak mümkün müdür? Onlar orada Sezar'ı her şeyden üstün tutmaya ant içmişti; fakat biz, kendimizi her şeyden üstün tutmaya ant içiyoruz.

---

[42] *Demon*; Tanrısal varlık, cin yada ruh. Eski Yunan inancına göre bu varlıklar kimi zaman tanrılarla insanlar arasında haber götürüp getirmekle, kimi zaman da insanları kötülüklere karşı korumakla görevlendirilebiliyordu.

15
Felsefe bize ne vaat ediyor

Bir kimse gelip kendisiyle kardeşi arasındaki kavgaya bir son vermesini istediği zaman [Epiktetos] ona şu cevabı verdi: Felsefe, bir kimseyi dış dünyasındaki şeylerden korumayı amaçlamaz. Eğer bunu yapsaydı, kendi yetkilerini aşmış olacaktı. Nasıl bir marangozun malzemesi ağaç ise, heykeltıraşın malzemesi bakır ise, yaşamak sanatının malzemesi de her insanın kendi hayatıdır.

"Öyleyse kardeşiminki nedir?"

Tıpkı diğerleri gibi, onunki de kendi sanatına aittir. Fakat seninkine gelince, dış dünyadaki şeylerden biridir; bir parça toprak, sağlık yada itibar. Felsefe bunlardan hiçbirini vaat etmez. 'Şartlar her ne olursa olsun, benim amacım doğayla gereken uyumu sağlayacak iradeyi elimde bulundurmaktır.' der. Kimin iradesi? 'Kimin parçası isem onun.'

"Öyleyse kardeşim benimle kavga etmeye nasıl bir son verecek?"

Onu buraya getir, kendisiyle konuşacağım. Fakat, onun öfkesi hakkında sana verebileceğim bir söz yok.

Adam "Bunu bilmek istiyorum –kardeşim benimle düşman olduğu vakit bile, doğayla nasıl uyumlu olabilirim?" diye sorduğunda Epiktetos şu yanıtı verdi: Büyük olan hiçbir iş hemen başarılamaz; üzüm ve incirin dalında hemen yetişmediği gibi.

Şimdi bana eğer incir istediğini söylersen, senden bu iş için gerekli olan belli bir süreyi beklemeni isterim: Önce çiçek açar, ardından meyve tomurcuklanır ve en sonunda olgunlaşır. Ağaç inciri birdenbire yahut bir saatte yetiştirip olgunlaştıramadığı gibi, sen de böyle bir bilgeliğe kısa bir sürede ve kolayca ulaşacağını düşünme. Bunu sana ben bile vaat edecek olsam, inanıp böyle bir umuda kapılma.

16
Tanrısal öngörü üzerine

Neden hayvanların yiyeceklerinin, içeceklerinin ve barınaklarının dünyada hazır bulduklarını ve neden onların da bizler gibi ayaklarında sandala, sırtlarında elbiseye, altlarında döşeğe ihtiyaç duymadıklarını düşünüp üzülmeyin. Çünkü bunların hepsi bizim sırtımızda yüktür. Onların bu dünyada var olma amacı yalnızca bize hizmet etmek olduğundan bu tür şeylere ihtiyaç duymazlar. Buna karşılık, onların bakımından da sorumlu olsaydık bununla başa çıkabilir miydik? Sığırların, katırların nerede barınacaklarından ne yiyip içeceklerine kadar bütün hepsi bizim sorumluluğumuzda olsa zor olmaz mıydı? Komutanları için zırhlarını giyip kılıçlarını kuşanarak hazır bekleyen askerleri düşünün. Bir binbaşı için bin askerin zırhıyla, kılıç ve kalkanıyla ayrı ayrı ilgilenmek zor olmaz mıydı? İşte bu nedenle doğa da hayvanları öyle hazır bir şekilde yaratır ki bizim ayrıca bir çaba göstermemize gerek kalmaz. Böylelikle küçük bir oğlan çocuğu binlerce koyunu sadece bir değnekle idare edebilir.

Bunu görüp de bize zahmetli işler bırakmadığı için Tanrı'ya teşekkür edeceğimiz yerde, kendi hesabımıza ondan şikayetçi oluyoruz. Oysa, hem Zeus hem de diğer tanrıların hakkı için; hayvanların bu durumları, en azından dürüst ve kıymet bilir bir insan için tanrıların varlığına bir kanıt değil mi? Muhteşem olaylardan da bahsetmeye gerek yok; sadece ottan sütün, sütten peynirin nasıl meydana geldiğine; deriden yünün nasıl çıktığına

bakmak yeterli. Bunları kim akıl etti, kim yarattı? Eğer "Hiç kimse." diyorsanız, içinde bulunduğunuz durum ne büyük bir şaşkınlık ve aptallıktır.

İsterseniz doğanın bu büyük işlerini şimdi bir kenara bırakıp, daha küçük olaylara bakabiliriz. Çenedeki sakaldan daha faydasız ne vardır? Ama doğa bu sakalı daha faydalı işler için de kullanılır bir hâle getirmedi mi? Bu sakal sayesinde erkeği kadından ayırmadı mı? Her erkek şöyle düşünür: "Ben bir erkeğim, bana bunu bilerek yaklaşın, bunu bilerek benimle konuşun; bunu bilmeniz için şu sakalım yeterlidir." Kadın için de benzer bir durum vardır. Onun sesi erkekten daha yumuşak olduğu için kolayca fark edilir. Şunu diyebilirsiniz: "Bizi birbirimizden ayıran işaretlerimiz olmasa bile, 'Ben erkeğim.' diyerek erkek olduğumu gösterebilirim." Fakat bu gerçekten de kalıcı ve iyi bir işaret olur muydu? Horozun ibiğinden, aslanın yelesinden daha sağlam bir işaret olur muydu? Bu nedenle, Tanrı'nın bize verdiği işaretleri iyi sahiplenmeli, onlardan vazgeçmemeliyiz. Onları birbirleriyle karıştırmamalı, birbirlerine benzetmemeliyiz.

Tanrısal Öngörü'nün üzerimizde kendini gösterdiği bu eserlere şahit oldukça, tanrıları hangi sözlerle daha iyi övebileceğimizi düşünmeli ve onları layık oldukları biçimde yüceltmenin yollarını aramalıyız. Eğer anlayışımız varsa, tapınaklarda herkesle birlikte ilahiler söyleyip onları yalnızca aklımıza geldikleri vakitlerde anmanın ötesinde yapmamız gereken bir şeyler olduğunu kabul etmemiz gerekir. Kazmayı sallarken yada tarlamızı sürerken de şunu dememiz gerekmez mi: "Büyük olan, bize toprağı işlememiz için bu araçları yapma gücü veren Tanrı'dır; büyük olan, bize ellerimizi veren, yutma gücümüzü, midemizi bağışlayan, nefes alıp uyumamızı sağlayarak bizi büyüten Tanrı'dır." Bu, günün hangi vaktinde her ne yapıyorsak yapalım dilimizden düşürmememiz gereken duadır. Ancak böylelikle onu yüceliğine yakışır bir şekilde anlayabilir ve anabiliriz.

Kör olsaydınız, bu görevi sizin adınıza yerine getirecek birilerini mi arardınız? Topal ve yaşlı bir adam olarak ben, ona ilahiler söylemekten başka ne yapabilirim? Eğer bir bülbül olsaydım, bülbülün yapması gereken işi yapardım; bir kuğu olsaydım kuğunun yapması gereken işi yapardım. Fakat ben akıl sahibi bir yaratığım ve Tanrı'ya dua etmem gerektiğini biliyorum. Benim görevim budur, bu görevi bana ömür verildiği sürece yerine getirecek ve asla terk etmeyeceğim. Size de bu ilahi şarkıya katılmanızı, benimle birlikte söylemenizi öğütlüyorum.

17
Mantık sanatının gerekliliği

Aklın öteki bütün yeteneklerimizi denetleyen bir yeteneğimiz olduğunu ancak bununla birlikte kendisinin de denetlenmesi gerektiğini kabul ediyorsak, onu ne ile denetleyeceğiz? Apaçık belli ki bu ya kendisi tarafından yada başka bir yeteneğimizce yapılması gereken bir iş. Eğer bunu yapan kendisi değilse, daha üstün bir yeteneğimiz olmalı ancak böyle bir yeteneğimizin varlığından söz edemiyoruz. Eğer bu yeni denetleyici başka bir akıl ise, o da denetlenmek için yeni bir akla ihtiyaç duyacak; ve bu zincir sonsuza kadar gidecek. Bu nedenle aklı denetleyebilecek tek şey yine kendisidir.

"Evet, ancak daha önemli ve gerekli olan şey düşüncelerimizi düzeltmektir."

Bu konuda konuşmamı istiyor musunuz? Ama kalkıp da bana "Doğru konuşup konuşmadığını bilemeyiz." derseniz ve ben düşüncelerimi belirsiz sözlerle söyleyince bana "Daha sade konuş." diye karşılık verirseniz daha fazla dayanamam ve "Mantık daha önemlidir." derim. İşte bu nedenle onlar mantık sanatını her şeyden üstün tutmuştu; tıpkı mısırın miktarını ölçmeden önce ölçülerin öğrenilmesi gerektiği gibi. Terazinin, dengenin ve dengesizliğin ne anlama geldiğini bilmeden herhangi bir şeyin ağırlığını ölçebilir miyiz? Şeylerin ölçütünü mutlaka gerekli olmasına rağmen tam olarak öğrenmemiş ve anla-

mamışsak, onları tam anlamıyla öğrenmemiz ne derece mümkündür?

"Fakat terazi odundan yapılmış değersiz bir şeydir."

Fakat onunla mısırı tartmaz mıyız? Mantık da bu nedenle değerlidir. Bir adam kalkıp "Mantık meyve vermez." diyerek çıkışacak olursa, ona vermeniz gereken karşılık mantığın öteki şeyleri ayırt etmek ve ölçüp biçmek için tek başına yeterli olduğudur. Bu düşünceyi kimler bizimle paylaşıyor? Yalnızca Khrysippos, Zenon ve Kleanthes mi? Antisthenes de böyle düşünmedi mi? Yoksa Sokrates farklı mı düşündü? Yoksa Ksenofanes bahsettiği, her işe isimlerden başlayan ve her ismin neye işaret ettiğini tek tek belirleyen adam Sokrates değil miydi?

"Öyleyse Khrysippos'u anlamak ve sözlerini açıklayabilmek için en iyi yol bu mu?"

Kim bunu böyle öğretti bize? Oysa en iyi yol doğaya ait iradeyi anlayabilmektir. Bunu kendi gücünüzle ve kendi kendinize yapabilir misiniz? Fazladan bir şeye ihtiyacımız yok mu? Yaptığımız hataları istemeden yaptığımız doğruysa ve doğrunun ne olduğu da hepimize öğretildiğine göre, doğru hareket etmemiz gerekir.

"Doğadaki iradeyi anlamak elimden gelmiyor. Bunu bize kim öğretebilir?"

Bu kişinin Khrysippos olduğu söyleniyor. Bu doğa yorumlayıcısının söylediklerine biraz baktığımda, ne söylediğini anlamakta zorlanıyor ve bana onu anlatabilecek birini arıyorum.

"Bu sözlerin yalnızca ne anlama geldiğini bilmen yeterli, tıpkı Roma dilinde de yaptığınız gibi"

Öyleyse yorumlayıcının böyle böbürlenmesinin sebebi ne? Eğer sadece Khrysippos'un doğanın iradesine ilişkin sözlerini yorumlamakla yetiniyor ve o sözleri takip etmiyorsa; sadece bir açıklayıcı olduğunu söylüyorsa bu böbürlenme değildir. Çünkü bizim Khrysippos'a olan ihtiyacımız doğa hakkında söyledikle-

rini öğrenmekten başka hiçbir şey olamaz. Bir kâhin için de aynı şeyi düşünebilirsiniz; ona duyduğumuz ihtiyaç onun kendi hesabına hiçbir anlam taşımaz ama gelecek hakkında ve tanrıların verdiği işaretlere ilişkin söyleyeceklerine fazlaca ihtiyaç duyarız. Bir karga yahut kuzgunun kendisi bizi kaygılandırmaz; gelgelelim onu karşımıza çıkararak tanrıların bize vermek istedikleri işaretleri her zaman merak ederiz.

Bir kurbanı kestikten sonra kâhine gidiyor ve iç organlardaki işaretlere bakarak bize geleceğimizden haberler vermesini istiyoruz. Organları çıkarıp önüne seren kâhin konuşmaya koyuluyor: "Doğası gereği engellenemeyen ve zorlamalara karşı koyan özgür bir iraden var, bu organlardan okuyabildiğime göre. Söylediklerimi ilk olarak kabul ettiğin şeylerde göstereceğim. Doğruyu kabul etmekten seni alıkoyabilecek bir kimse var mıdır? *Hayır, yok.* Bir şeyin yanlış olduğunu sana zorla kabul ettirebilecek bir kimse var mıdır? *Yoktur.* Şimdi anladın mı? Sende zorlamalardan, baskılardan, engellemelerden bağımsız ve tamamıyla özgür bir irade gücü bulunuyor." Öyleyse, aynı şeyi arzu ve yönelmelerimiz için de söyleyemez miyiz? Bir yönelme duygumuzu, diğer bir yönelme duygumuzdan başka alt edebilecek ne var? Bir arzu yada kaçınma hissimizi diğer bir arzu yada kaçınma hissimizden başka alt edebilecek ne var?

"Fakat beni ölümle korkutacak olursan, istediği her şeye zorlayabilirsin."

Hayır, yanılıyorsun. Seni zorlayan ölüm korkusu değil. Senden istenen şeyi yapmanın ölmekten daha iyi olduğunu düşünerek kendini kandırıyorsun; seni zorlayan şey işte bu düşüncedir. Tercihlerinden biri ötekine baskın çıkıp onu zorluyor. Tanrı, sahip olduğu ve bizimle de paylaştığı bir özelliği olan iradenin, kendisi veya bir başkası tarafından engellenmesine veya zorlanmasına izin verecek olsaydı ne tanrı olabilirdi ne de bizi gerektiği gibi kollayabilirdi. "İşte," diyor kâhin, "Senin kurbanlarının içinde gördüğüm işaretler bunlardır. Eğer tercihini

doğru yaparsan özgür olursun; kimseyi hiçbir şeyden sorumlu tutmak zorunda kalmazsın; kimseye borçlu olmazsın. Senin aklınla Tanrı'nın aklı birleşir ve her şey ikinizin planına uygun bir şekilde gerçekleşir." İşte hem kâhinden hem de filozoftan duymak istediğim bilgi budur ve onlar karşısında duyduğum saygı yaptıkları yorumlardan değil yorumladıkları konulardan kaynaklanıyor.

18

Hata yapanlara karşı öfkeye kapılmamanın gerekliliği

Gerçekten de filozofların söyledikleri gibi, herkesin kendince bir ilkesi varsa; herkes bir şeyin ne olup ne olmadığı konusunda bir karara varma yada kararını askıya alma işini bu ilkeyle yapıyorsa; bir işin kendisine getireceği fayda veya zarar hakkında herkes bu ilkeyle düşünüp karar veriyorsa ve herkesin yaptığı eylem kendine göre doğruysa neden insanlara karşı öfkeli davranırız?

"Onlar hırsız ve soyguncudardır."

Hırsız ve soyguncu sözleriyle anlatmak istediğiniz kişiler kimdir? İyiyle kötüyü ayırmayı başaramayanlar. Öyleyse onlara öfkelenmek mi gerekir, yoksa acımak mı? Onlara yaptıkları hatayı gösterdiğiniz zaman, tuttukları yoldan döndüklerini göreceksiniz. Fakat hatalarını göremezlerse, kendi vicdanlarından üstün hiçbir şey tanımayacaklar.

"Öyleyse soyguncu ve ahlaksızları öldürmeyelim mi?"

Hayır, onun yerine şu sözleri söyleyin: "Hata işlemiş ve en önemli konularda kendini aldatmış olan bu adam, kör olduğu için bu duruma düştü. Onun körlüğü siyahla beyazı birbirinden ayıramayacağı bir körlük değil; iyiyle kötüyü birbirinden ayıramayacağı bir körlüktür." Yine de "Onu öldürmemeli miyiz?" diye soruyorsanız, bu yaptığınızın nasıl bir acımasızlık olduğuna bakın. Çünkü bu soruyu sormakla "Kör ve sağırları öldürmeyelim mi?" diye sormak arasında hiçbir fark yok. En büyük

felaket insanın en önemli özelliği olan iyiyle kötüyü ayırabilme yeteneğinden mahrum kalmaksa, o adama daha ne kadar zarar verilebilir? Karşınıza çıkan kötü davranışlı kimseler yüzünden doğanın işleyişine aykırı davranmayın. Bunun yerine o kişilere acıyın. Her zaman patlamaya hazır olan bu öfkeyi, canlanmak için bahane arayan bu nefreti üzerinizden atın ve şu sözleri söylemekten kendinizi alıkoyun: "Aşağılık ve iğrenç insanlar."

İyiyle kötüyü ayırabilen bir iradeye sahipseniz nasıl oluyor da böyle hırçın davranabiliyorsunuz? Eğer bir aklınız varsa neden öfkeye başvuruyorsunuz? Bu öfkenin sebebi, hırsızın sizden çaldığı şeye çok büyük bir değer vermiş olmanız mı? Üzerinizdeki elbiseye değer vermezseniz, onu çalan hırsıza öfke duymazsınız. Karınızın güzelliği karşısında hayranlık duymazsanız, ırz düşmanı adamlar sizi öfkelendiremez. Bir hırsızın veya ırz düşmanı bir adamın size ait olan şeylere güç yetiremeyeceğini bilin. Onların gücü ancak başkalarına ait olan ve sizin hükmünüz altında olmayan şeylere yeter. Bu şeylerden vazgeçtiğiniz ve hiçbir değere sahip olmadıklarını bildiğiniz hâlde yine de öfke duyar mısınız? Fakat bu şeylere değer verdiğiniz sürece, hırsız veya ırz düşmanı kimselere değil kendinize karşı öfkelenmeniz gerekiyor. Gerçek sıkıntının ne olduğunu iyi bilin: Siz iyi elbiselere sahipsiniz fakat komşunuz değil. Bir pencereniz var ve yıkadığınız elbiseleri o pencereye asmak istiyorsunuz. Hırsız, sizin asıl servetinizin nerede olduğunu bilmez ama güzel elbiselerinizin servetiniz olduğunu düşünür; tıpkı sizin de düşündüğün gibi. Öyleyse neden gelip de o elbiseleri çalmasın? Bir çöreği açgözlü ve obur kişilere gösterdikten sonra tamamını kendiniz yemeye kalkıştığınızda, nasıl olur da gelip onu sizden çalmayacaklarına, elinizden kapmayacaklarına emin olabilirsiniz? Onları kışkırtmayın: Pencereniz olmasın: Elbiselerinizi o pencereye asmayın.

Geçenlerde evim için demirden bir fener alıp kapının girişine asmıştım. Gece vakti kapıdan bir ses geldiğini duydum, aşağıya

koştum ve fenerin götürülmüş olduğunu gördüm. Düşündüm ki bu feneri çalan adam hiç de garip bir iş yapmamış. Neden? Yarın, dedim kendi kendime, gidip topraktan bir fener alacağım. Çünkü bir insan ancak kendine ait olanı yitirebilir. "Kaftanımı yitirdim." diyorsanız, bilin ki o kaftan size aitti. Kimi zaman "Başımda bir ağrı var." dediğiniz olur fakat hiçbir zaman "Boynuzlarımda bir ağrı var." demezsiniz, çünkü boynuzunuz yoktur. Öyleyse neden hayıflanıyorsunuz? İnsan yalnızca sahip olduğu şeyleri yitirebilir ve yalnızca sahip olduğu şeylerden acı çekebilir.

Zorba bir hükümdar, zincire vuracak. Neyi? Ayaklarınızı. Ya kesip alacağı şey nedir? Başınız. Ama o zorba hükümdarın zincire vuramayacağı, kesip alamayacağı şey nedir? İradeniz. Eskiler de bu yüzden "Kendini iyi tanı." demez mi? Büyük sınamalara karşı dayanıklı olabilmek için kendimizi küçük sınamalarla eğitmemiz gerekir. Başınızda bir ağrı duyduğunuz zaman "Eyvah!" diye inlemeyin. Kulağınızda bir ağrı mı var, acı çığlıklarınız ortalığı birbirine katmasın. Size inlememeniz gerektiğini söylemiyorum; fakat yanlış olan içten hayıflanmaktır. Eğer köleniz yaranız için getireceği bezi oyalana oyalana getiriyorsa, yaygarayı basıp kendinize eziyet etmeyin, "Herkes benden nefret ediyor." demeyin. Böyle yapan birinden kim nefret etmez? Gelecekte, bu düşüncelere dayanarak adımlarınızı doğru ve özgürce atın. Koşucuların yaptığı gibi bedeninizin ölçüsüne güvenmeyin; çünkü bedeninin ölçüsüne bakıp da yenilmez olduğunu düşünen insanlar ahmaktır.

Öyleyse yenilmez olan kimdir? İradesinden bağımsız olan hiçbir şeyin engelleyemediği kişidir yenilmez olan. Bir koşucu için sürekli değişen şartları gözünüzün önüne getirin: İlk koşuda zafer kazanıyor; ya ikinci koşu? Ya havalar aşırı sıcak olursa? Yarışma burada değil de Olympia'da olursa? Diyesim; onun koştuğu yola para atsanız gözü görmez. İsterseniz gencecik bir kız çıkarın yoluna, ne değişir? Hava karanlık olsun, yine değiş-

mez. İster tezahürat duysun ister aşağılansın; ister adına övgüler söylensin ister ölümle tehdit edilsin, hiçbir şey fark etmez. O, hepsinin üstesinden gelebilir. Güneş her yanı kavursa da, yağmur fırtınaları olsa da, üzücü bir olay yaşanmış olsa da, uykusu gelse de o hep üstün gelecektir. İşte benim yenilmez koşucum.

19
Tiranlar karşısında nasıl dayanmalı

Bir adam üst bir mevkiyi tutuyorsa yahut öyle olmadığı hâlde öyle olduğuna inanıyorsa ve kendisine hiç kimse talimat veremiyorsa, bu adam kendini en ulu kişi gibi görmeye hazırdır. Bir tiran "Ben herkesten güçlüyüm." der. İyi ama benim için ne yapabilirsin? Bana hiçkimsenin engelleyemeyeceği bir arzu kazandırabilir misin? Nasıl yapabilirsin bunu? Kaçınmak istediğin her şeyden kaçınabileceğin yenilmez bir gücün sahibi misin? Kusursuz bir sahiplenme ve elde etme gücün mü var? Bu gücü kim sana veriyor? Bir gemide yolculuk ettiğin sırada, kendine mi daha fazla güvenin olur yoksa geminin kaptanına mı? Bir arabada yol giderken, kendine mi güvenirsin yoksa arabacıya mı? Bütün diğer uğraşlar için de aynı yasa geçerli değil midir? Öyleyse bu gücün neye dayanıyor?

"Bana herkes saygı gösteriyor."

Ben ise her gün içinde yemek yediğim çanağa saygı gösteriyorum. Her gün onu özenle yıkayıp kuruluyorum. Üstelik aynı saygıyı şu mataraya da gösteriyorum; o kadar ki sırf onun için duvara bir raf bile çaktım. Bu durumda onlar benden üstün müdür? Hayır; benim bazı ihtiyaçlarımı karşıladıkları için onlara dikkat ediyor ve iyi bakıyorum. Katırımla da ilgilenmiyor muyum? Onun ayaklarını yıkamıyor muyum? Sırtını temizlemiyor muyum? Her bir insanın ancak kendisine gerçek bir saygı duyabileceğini; insanların sana gösterdiği saygının katırlarına

gösterdikleri saygıyla aynı olduğunu görmüyor musun? Kim seni adam yerine koyuyor, bana söyle. Kim senin gibi biri olmayı arzuluyor? Kim Sokrates'e öykündüğü kadar sana da öykünüyor?

"Kelleni uçurabilirim."

Doğru söylüyorsun. Unutmuşum ki humma ve veba karşısında duyduğum saygıyı sana karşı da duymam gerek. Roma'daki insanlar veba adına hangi adakları sunuyorsa ben de sana o adaklardan sunmalıyım.

Öyleyse insanların çoğunu rahatsız eden ve korkutan şey nedir? Tiranlar ve muhafızları mı? Öyle olmadığını ümit ediyorum. Doğası gereği özgür olan bir varlığın başka şeyler tarafından rahatsız edilebilmesi yada kendisi dışında bir varlık tarafından engellenebilmesi mümkün değildir. Bir insanı rahatsız eden, ancak kendi düşünceleri olabilir. Tiran "Ayaklarını zincirleyeceğim." dediğinde, ayaklarına değer veren kişi "Bunu yapmayın, bana acıyın." diye yalvaracaktır. Fakat iradesine değer veren kişi şöyle der:

"Eğer bu senin için daha iyi görünüyorsa, öyle yap."

"Umrunda değil mi?"

"Umrumda değil."

"Sana kimin efendi olduğunu göstereceğim."

"Bunu yapamazsın. Zeus beni özgür yarattı. Kendi oğlunun köle olmasına göz yumacağını mı sanıyorsun? Sen ancak benim etimin, kemiğimin efendisi olabilirsin. Al, senin olsunlar."

"Bu, bana saygı duymadığın anlamına mı geliyor?"

"Benim kendime saygım var. Ama sana saygı duymamı istiyorsan, ancak ocağımda kaynayan çanağa duyduğum kadar saygı duyuyorum sana."

Bu bir sapkınlık değildir. Hayvanlar da böyle yapar, kendileri için faydalı olan şeylere saygı duyarlar. Hatta güneş bile öteki her şeye karşı böyle bir saygı duyar. Dahası, Zeus da aynısını

yapar. Ne zaman ki yağmurları yağdıran ve meyveleri büyüten biri olmayı, tanrılara ve insanlara babalık yapmayı seçer, o zaman insanlar onu kutsarlar. Eğer bize bir faydası dokunmayacak olsaydı, bu isimlerin ve işlerin bir tekini bile elinde tutamayacaktı. Eğer evrenin ve doğanın işleyişini düzenleyip desteklemeyecek olsaydı, onun adını hiç kimse anmayacak ve hiç kimse ondan övgüyle söz etmeyecekti. Bu nedenle, hiç kimsenin kendi hesabına yaptığı işler, öteki insanları düşünmediği anlamına gelmez. Neden insanların kendi işlerini ve ihtiyaçlarını ihmal etmesi gerektiğini düşünüyorsunuz? Bu yaptığınız doğru olsaydı, hayvanlar için de doğru olması gerekmez miydi? O zaman bir arada, sürü hâlinde kalmaları nasıl mümkün olurdu?

Bu nedenle, irademizden bağımsız olan şeylerin iyi veya kötü olduklarına ilişkin bir dolusu saçma inanç düşüncelerimizin temelinde yer ettikçe zorba hükümdarlara saygı göstermek zorunda kalırız; ki böyle bir saygının zorba hükümdarlarla sınırlı kalmasını, yatak odası bekçilerine[43] kadar varmamasını ümit ederim. Sezar'ın tuvaletlere müdür olarak atadığı bir adam bile nasıl olur da birdenbire bilge kesilir? Nasıl olur da çarçabuk "Meğer Felicion çok akıllı bir adammış." deriz? Öyle umuyorum ki yatak odasından kovulmuştur; böylelikle gözünüze yeniden aptal biri gibi görünmeye başlasın.

Epaphroditus'un, sonraları beceriksizliği yüzünden sattığı bir ayakkabıcısı vardı. Ayakkabıcının şansı yaver gitmiş ve Sezar'ın adamlarından biri tarafından satın alınmıştı. Kısa bir zaman sonra Sezar'ın ayakkabıcısı oluverdi. Artık Epaphroditus'un bu zavallı adama nasıl saygı gösterdiğini görmeliydiniz: "Gözüm Felicion nasıl, neler yapıyor? Kendisine saygılarımı iletin." diye sorardı onu. Aramızdan biri kalkıp da "Efendimiz ne yapıyor?" diyecek olsa, aldığı cevap hep "Felicion'a bir

[43] Roma dünyasında saraya yakın bütün görevlerin, hatta tuvalet bekçiliğinin bile kişiyi onurlandırdığı düşünülmekteydi.

şeyler danışıyor." olurdu. Daha önce bu adamı beceriksizliği yüzünden satmamış mıydı? Kim o beceriksizi böyle kısa bir sürede bilge bir kişiye dönüştürdü? İşte, iradeye bağlı olmayan şeylere verdiğimiz değeri anlatmak için güzel bir örnek.

Bir adam tribünde yüksek bir mevkiye mi getirildi? Onunla karşılaşan herkes tebriklerini iletir; kimileri gözlerinden, kimileri de boynundan öper; köleler eline yapışır, yerlere kadar eğilir. Adam evine gittiği zaman bütün meşaleleri yanar hâlde bulur. Ardından tapınağa çıkar ve bu olay için bir kurban keser. Oysa iyi dilekleri gerçekleştiği için yada doğayla uyum sağlayabildiği için kurban adamış bir kimse gördünüz mü? Ne yazık ki tanrılara sadece zevkimizi okşayan ve bize servet olarak görünen şeyler için şükrediyoruz.

Bugün bir kişi gelip bana Augoustos rahipliğinden söz etti. Ona şunları söyledim: "Ey adam, bu işlerden vazgeç. Yoksa kendini bir hiç uğrunda tüketeceksin." O da bana "O anlaşmaları düzenleyen, yasaları koyan kişinin adı da ölümsüz kalır." diye karşılık verdi. Öyleyse, o yazılanları okuyan kimselerin yanında hazır bulunup "Orada yazılmış olan isim bana aittir." diye hepsine kendini gösterebilecek misin? Diyelim hayattayken kendini her durumda böylesine hazır hisseden bir adamsın, ama öldüğün zaman ne yapacaksın?

"İsmim ölümsüz olacak."

Öyleyse onu bir taşın üzerine yaz, o zaman da ölümsüz olur. Ama sen gel, bana öldükten sonra elinde Nikopolis'ten neler kalacağını anlat.

"Fakat altından bir taç giyeceğim."

Eğer bütün arzuladığın böyle bir taç giymekse, kendine çiçeklerden bir taç yap ve onu giy, en azından görüntüsü daha güzel olur.

20

Akıl kendisini nasıl tasarlayabiliyor

Her sanat ve her yetenek, belli bir şeyi tasarlamak üzerine gelişmiştir. Ürettiği şeyleri kendine benzer şekillerde üreten bir yetenek, kendi kendini de tasarlamak durumundadır. Fakat kendinden farklı şeyler üreten yetenek ve sanatlar için aynı şeyi söyleyemeyiz. Onlar kendi varlıklarını tasarlayamazlar. Sözgelimi ayakkabıcılık sanatı deri işlemek üzerinedir ancak işlediği malzemelerden ve yaptığı işlerden büsbütün farklı olduğu için kendi varlığını tasarlayamaz. Sözgelimi dil sanatı güzel ve anlaşılır konuşmayla uğraşırken, kendi varlığı bu uğraşla ilgisizdir. Öyleyse bu sanatın kendi kendini var edip tasarlaması olası mıdır? Hayır.

Doğa bize akıl yeteneğini neden verdi? Görünüşleri doğru kullanabilmemiz için. Aklın kendisi tam olarak nedir? Belli görünüşlerin biraraya gelmesiyle oluşmuş bir düzen. Bu nedenle, akıl kendi varlığını tasarlayabilecek yeteneğe doğası gereği sahiptir. Duyma hissi bize tam olarak için verildi? İyi veya kötü olan yada bunlardan hiçbiri olmayan şeyleri birbirinden ayırabilmemiz için. Şu durumda kendisi nedir? İyi. Yokluğu ise kötü. İyi olan bir hissin hem kendini hem de karşıtını nasıl tasarlayıp denetlediğini görebiliyor musunuz? Bu nedenle her filozofun öncelikli görevi, görünüşleri ayrıntılı biçimde inceleyerek birbirinden ayırmak ve onların bir tekini bile etraflıca düşünmeksizin kabul etmemektir. Sözgelimi, küçük bir sikkeye baktığımız-

da, onu işlemiş olan sanat yeteneği mutlaka dikkatimizi çeker. Bir sarraf kimbilir kaç yöntem izleyerek o sikkenin değerini anlamaya çalışır: Görüntüsü, dokusu, kokusu ve son olarak yere düşerken çıkardığı ses, değerini anlayabilmek için başvurduğu özellikleridir. Sarraf o sikkeyi yere atarak çıkardığı sese kulak verir. İlk sesle tatmin olmaz ve denedikçe kulağına gelen yankıları adeta bir müzisyen gibi dikkatlice dinler. Tıpkı bu sarraf gibi biz de hata yapmış olmakla yapmamış olmanın büyük bir farka neden olacağı yerlerde hata yapmamak için, eylemlerimizi önceden etraflıca düşünür ve bizi aldatabilecek taraflarına karşı dikkat kesiliriz. Ama ne zaman ki irademiz zayıflar, o zaman pineklemeye ve uyumaya başlarız; gördüğümüz her görüntüyü sorgulamadan kabul ederiz; çünkü gireceğimiz zararları hesaba katmamışızdır.

Birbirinden farksız[44] görünen şeyler karşısında mümkün olduğunca dikkatli davranırken, gerçekten iyi yada kötü olan şeyler karşısında hiç dikkatli davranmadığınızı göremiyor musunuz? Gözünüzün sizi aldatması karşısında hiç rahatsız olmuyorken, bir kimsenin sizi aldatması karşısında kendinizi çok kötü hissetmeniz de bununla aynı şeydir, söylediğime iyi bakarsanız iyiyle kötüyü ayırmak konusunda ne kadar baştan savmacı davrandığınızı anlarsınız.

---

[44] ἀδιάφορα ; Yunanca'da farklı anlamına gelen διάφορα sözcüğüne olumsuz önekin getirilmiş olmasından oluşan ve farklı olmayan anlamına gelen bir sözcüktür. Stoa felsefesinde adiaphora ile anlatılmak istenen, ne iyi ne de kötü olandır. Buna örnek olarak ölüm, hastalık, sürgün, yoksulluk, toplumun gözünden düşmek vs. gösterilebilir. Bu durum ve olayların adiaphora olmalarının sebebi dış dünyada bulunuyor olmalarıdır; oysa hem iyilik hem de kötülüğün doğaları; diğer bir deyişle ousiaları ancak [bireyler olarak] bizim içimizde, yani irademizde bulunabilirler. [Bedia Akarsu'nun bu maddeye verdiği açıklama şöyle: Umursanmayan: [Yun. adiaphora = aldırış edilmeyen, kayıtsız kalınan.] Kyniklerden ve stoalılardan beri, ne değerli ne değersiz olanı, ahlak yönünden kayıtsız kalınacak şeyleri belirtmek için kullanılan kavram. (Ör. sağlık, güzellik, zenginlik vb.)]

"Fakat bu, iyi bir hazırlık ve alıştırma isteyen, üzerinde uzun bir çalışma yapmamız gereken bir iş."

Yoksa siz, büyük sanat yeteneklerini kazanmak için küçük çabaların yeterli olduğunu mu düşünüyorsunuz? Ancak böyleyken bile filozofların en öncelikli öğretisi çok net ve açıktır. Bunu anlamak istiyorsanız Zenon'un[45] yazdıklarını okuyun; insanın öldükten sonra tanrılara karışmasının ve eşyanın doğasının görüntülerden oluşmasının ne kadar az sözcükle anlatabildiğini kendi gözlerinizle göreceksiniz. Ama eğer "Tanrı nedir, görünüş nedir, tikel ve tümel doğa nedir..." diye soracak olursanız, size yanıt verebilmek için gerçekten de binlerce sözcüğe ihtiyaç var. Epikouros[46] gelip de iyinin bedende bulunduğunu söyleyecek olsa, o da bunu açıklayabilmek için binlerce sözcüğe ihtiyaç duyacaktı. İçimizdeki öncü ilkenin ne olduğunu, temel ve öz'ün ne anlama geldiğini önceden bilmemiz gerekirdi. Bir sümüklü böceğin sahip olduğu iyi bile kabuğunda bulunmuyorken, bir insanın sahip olduğu iyinin yeri onun bedeni olabilir mi? Fakat sen Epikouros, bundan daha iyi bazı yeteneklere bizzat sahipsin. İçimizdeki düşünceleri oluşturan, her şeyi ayrı ayrı gözden geçirip yargıya varan, bedenin hâllerini denetleyip üze-

---

[45] *Zenon*; [İ.Ö. 335-263] Kıbrıslı Zenon. Stoacılığın kurucusu olarak bilinen Yunan filozofu. Stoacılığın temel prensiplerini belirleyen kişi olarak bilinen Zenon'a gerek Epiktetos gerekse öteki Stoacılar tarafından büyük bir saygı gösterilmiştir. Zenon, genç yaşlarında Atina'ya geldiği ve hayatının tamamını burada felsefe anlatarak geçirdiği söylenmektedir.

[46] *Epikouros*: [İ.Ö. 341-270] İlk çağ Yunan filozoflarından, Epikouros okulunun kurucusu. Epikouros'un öğretisi, temelinde Hazcılık yatan ve en nihai amaç olarak ruh dinginliğini gösteren bir öğretidir. Bu bakımdan Stoa felsefesiyle çok ciddi bir çatışma içine girmiştir. Epiktetos'un hedef aldığı ve sık sık sataştığı ekollerin başında Epikourosçuluk gelmektedir. Etik, günlük hayat, yurttaşlık, komşuluk ve evlilik gibi konularda Epikouros felsefesi Epiktetos için büyük bir yozlaşmaya önayak olmuştur ve olmaktadır. Bu bölümde, iyinin doğasının nerede bulunduğu konusunda Epikouros felsefesiyle Stoa felsefesi arasındaki çatışma net bir şekilde ortaya konmuştur. Kitabın kimi başka bölümlerinde de Epiktetos, bu ekolle Stoa okulu arasında mantık ve tanrı anlayışı konularına ilişkin çatışmalara değinmiştir.

rine düşünceler üreten o temel parçan nedir? Neden kendi ışığını hepimizin yoluna tuttun ve sırf bizi aydınlatabilmek için çaba sarf ederek çok sayıda kitap yazdın? Doğruluk konusundaki bilgisizliğimizi gidermemiz, kim olduğumuzu bilmemiz ve seni hep saygıyla anmamız için mi? Bu nedenle, bu tartışma için gerekli sözcüklerin sonu gelmez.

21

Kendilerine hayranlık duyulmasını isteyenlere karşı

Hayatını olması gerektiği yerde ve dosdoğru yaşayan bir adam hiçbir şeye hayranlıkla bakmaz. Ey adam, sana olmasını istediğin şey tam olarak nedir?

"Arzu ve kaçınmalarımın, yönelme ve iğrenmelerimin, amaç, tasarım ve kabullerimin doğayla uyumlu olmasıdır beni tatmin edecek şey."

Öyleyse neden baston yutmuş gibi kasılarak önümüzde yürüyorsun?

"Çünkü insanların bana sürekli hayranlık ifade eden sözler söylemesini ve arkamdan yürüyenlerin 'Büyük filozof!' diye bağırmalarını istiyorum."

Bunu yapmalarını istediğin insanlar kimlerdir? Akılsız ve ahmak olduklarını söylediğin kişiler değil mi? Sen akılsız ve ahmakların hayranlığını mı arzuluyorsun?

22

Genel ilkeler üzerine [47]

Genel ilkeler herkes için ortaktır ve birbirleriyle çelişmezler. Aramızda bulunanlardan hangisi *İyi*'nin bize faydalı olduğunu düşünmez ve her zaman onun peşinden koşmak gerektiğine inanmaz? Hangimiz *Doğruluk*'un güzel ve yapıcı olduğu konusunda diğerleriyle hemfikir değil? Öyleyse çelişki ne zaman doğar? Genel ilkeleri özel durumlar üzerinde uyguladığımız zaman. Bir adam çıkıp da: "Falanca çok iyi yaptı, cesur bir adammış." dediğinde bir diğeri de çıkıp: "Seninle hemfikir değilim, aksine çok aptalca bir iş yaptı." der ve bu iki kişi arasında bir tartışma başlar. Yahudilerle Süryanilerin, Mısırlıların ve Romalıların arasındaki kavga da işte böyle bir kavgadır; kutsal değerlerin her şeyin üzerinde tutulması ve ne koşulda olursa olsun yüceltilmesi üzerine değil de domuz eti yemenin günah olup olmadığı üzerine bir kavga. Bu kavgayı Agememnon'la Akhilleos arasında da görebilirsiniz.[48] Agememnon'a soracak olsanız yap-

---

[47] προλήψεις ; ilk olarak Epikouros tarafından kullanılmış olduğu tahmin edilen bu terim Stoacı ve Epikourosçu öğretilerde genel olarak seziş ve öngörü anlamlarını karşılamakta olup, önceden verilmiş ilkeler doğrultusunda bir olay yada durumu sezinlemek olarak düşünülebilir. Burada sözcüğün verilmek istenen tam anlamı olarak "herkes tarafından aynı biçimde düşünülen doğru ve yanlışlar"ı karşılayabilmek için "genel ilke" terimini kullanmayı daha uygun buldum. [Alternatif olabilecek *öngörü* herkese göre değişebilen; *seziş* ise mistik içeriğe sahip kavramlar olduğu için bizim aradığımız anlamı tam karşılamıyorlar.]

[48] *İlyada*'da [i. 111] Apollon rahibi Khryses'in kızı ve aynı zamanda Apollon tapınağının rahibelerinden biri de olan Khryseis'in, babasına geri verilip verilmeyeceği konusunda Akhilleos ve Agamemnon'un kavgaya tutuşmaları hatırlatılıyor.

tığı iş iyi ve doğru bir işti fakat Akhilleos'a göre çok büyük bir hataydı. Siz de genel ilkeleri bu olay üzerinde uygulayacak olursanız yeni bir tartışma başlar. Agememnon "Khryseis'i babasına göndermek zorunda değilim." diyorken, Akhilleos "Bunu yapmak zorundasın." diyordu. Aralarından birinin, zorunluluk ve göreve ilişkin genel ilkeleri yanlış bir şekilde uyguladığı kesindi. Ardından Agememnon: "Eğer Khryseis'i babasına geri göndereceksem, bunun bedelini sana ödetirim." dedi ve Akhilleos: "Benim ganimetimi mi alacaksın?" diye sordu. "Evet, senin ganimetini alacağım." Akhilleos: "Öyleyse bu savaştan ganimetsiz ayrılması gereken tek kişi ben mi oluyorum?" deyince anlaşmazlık başlamış oldu.

Bu durumda, eğitim tam olarak nedir? Eğitim, genel ilkelerin özel olaylar üzerinde doğaya uygun bir şekilde nasıl uygulanacağını öğrenme; ardından da hükmümüz altında olan şeylerle olmayan şeyleri ayırt edebilme işidir. Hükmümüz altında olanlar irademiz ve irademizden kaynaklanan eylemlerdir; buna karşılık hükmümüz altında olmayanlar beden, bedenin kısımları, servet, ebeveynler, kardeşler, evlatlar, yurt ve genel olarak çevremizde bulunan her şeydir. Öyleyse iyiyi nerede bulabiliriz? Onu ne türden varlıklardan çıkarmamız gerekir? Yalnızca hükmümüz altında olanlardan mı?

"Bunun anlamı sağlığın iyi bir şey olmadığı mıdır? Çocuk sesi, yaşamanın güzelliği, annemiz, babamız, ülkemiz iyi şeyler değil midir? Bunlar akla uygun sözler değil."

Öyleyse iyiyi bu varlıklarda bulmayı deneyelim. Sürekli acı çeken, iyiyi hiç elde edemeyen bir adamın mutlu olması mümkün müdür? Hayır. Çevresiyle ilişkilerini, insanlara karşı davranışlarını bir düzene koyabilir mi? Hayır. Çünkü herkes doğa tarafından kendisine göre en iyi olanı arzulayacak bir şekilde yaratılmıştır. Eğer benim için en iyi olan şey kırda bir köşke sahip olmaksa, onu kapı komşumdan gasp etmek de benim için iyidir. Eğer en iyi şeyin ustaca işlenmiş bir kaftan olduğunu dü-

şünüyorsam, hamamda hırsızlık yapmak da benim için iyidir. Savaşların, halk ayaklanmalarının, tiranlıkların, suikastlerin asıl kaynağı işte budur. Ama ben, böyle bir durumda Zeus'a kulluk etmeyi nasıl sürdüreceğim? Bütün zararları onarıp sürekli kendimden ödediğim hâlde mutlu olamadığıma göre Zeus beni gözden çıkarmış olmalı. Eğer bana yardım etmekten acizse, beni bu hâlde bırakmakta hiçbir sıkıntı görmüyorsa, Zeus'un benim için ne anlamı olabilir? İşte şimdi içimde ona karşı bir nefret baş gösterdi. Öyleyse neden tıpkı felaket cinleri ve ateş tanrısı gibi kötülüklerin kaynağı olan Zeus adına da tapınaklar dikip heykeller yapıyoruz? Zeus hâlâ nasıl oluyor da kurtarıcı, yağmurlar yağdıran, meyveleri büyüten kişi olarak biliniyor? Doğrusu, iyinin doğasını bu gibi şeylerde arayacak olursak kendimizi bu düşüncelere kapılmaktan kurtaramayız.

Öyleyse, yapmamız gereken şey nedir? İşte bu, gerçekten çaba gösteren filozofların soracağı sorudur. Açıkçası, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu göremiyorum, yoksa deli miyim? Buna karşılık, iyiliği irademe bağlı olan ve irademden kaynaklanan şeylerde aramaya kalkışırsam herkes bana gülecek mi? Saçları ağarmış ve parmakları altın yüzüklerle dolu bir adam çıkagelip başını sallaya sallaya bana şunları söyleyecek: "Sözümü dinle oğlum: Elbette bilgeliği arayacak ve felsefeyle uğraşacaksın, ama insanda akıl da olmalı. Unutma, bu yaptıklarının hepsi saçmalıktır. Güya mantıklı düşünmeyi sana filozoflar öğretiyor ama sen nasıl hareket etmen gerektiğini onlardan çok daha iyi biliyorsun." Ey adam, eğer o dediğin şeyi biliyorsam neden kalkıp da beni suçluyorsun? Bu zavallıya şimdi ne söylemem gerekir? Eğer sessiz kalacak olsam, iyice zıvanadan çıkacak. Demek ki şunları söylemem gerekiyor: "Nasıl kara sevdaya tutulmuş kimseleri hoş görebiliyorsan beni de öyle hoş gör. Ben kendimin efendisi değilim, çünkü deliyim."

23
Epikouros'a karşı

Epikouros her ne kadar bizim doğamız gereği sosyal canlılar olduğumuzu ve kendi *iyi*mizin bedende bulunduğunu düşünüyorsa da bu konuya ilişkin söyleyecek fazla söz bulamaz. Öte yandan, iyiliğin doğasından ayrı olan hiçbir şeye bağlanmamamız ve yönelmememiz gerektiğini kararlılıkla savunur ve bu düşüncesinde son derece haklıdır. Öyleyse, çocuğumuza karşı doğamız gereği bir düşkünlük taşımadığımız hâlde neden tereddütlü olalım? Neden akıllı insanların çocuk yapmaması gerektiğine inanıyor ve herkese bu öğütleri veriyorsunuz? Neden insanların çocuk yaparak sıkıntıya düşeceklerinden korkuyorsunuz? Bu sıkıntı, onun kölesi Mus'la yaşadığına benzer bir sıkıntı mıdır? Onun küçük Mus'u evinde istediği kadar ağlayadursun, Epikouros için dert midir bu? Fakat Epikouros iyi biliyor ki dünyaya bir çocuk getirdikten sonra ona karşı duyacak olduğumuz isteksizlik de ona gösterecek olduğumuz özen de artık bizim hükmümüz altında olmayacak. Bu nedenle, az da olsa hisleri olan hiç kimsenin politikayla ilgilenmeyeceğini söylüyor. Çünkü bu şeylerle ilgilenen insanların yapmak zorunda kalacağı işleri de pekâlâ biliyor. Bununla birlikte, eğer insanların içinde bir sinek sürüsündeymiş gibi davranmak istiyorsan sana kim engel olabilir? Ama gariptir ki bunu bilen Epikouros, kesinlikle çocuk sahibi olmamamız gerektiğini söyleyebilecek cesareti de kendinde bulabiliyor. Bir koyun bile kuzusunu terk etmiyorken, bir

kurt bile eniğini terk etmiyorken, insan kendi yavrusunu terk edebilir mi? Yoksa bunları düşünmekle bir koyun kadar aptal olduğumuzu mu anlatmak istiyorsun? Ama koyun bütün aptallığına ve kurt da bütün canavarlığına karşın yavrusunu terk etmiyorsa, ne aptal ne de canavar olan insan kendi yavrusunu nasıl terk edebilir? Kim senin sözüne uyup da arkası sıra ağlayan çocuğunu terk etmeye razı olabilir? Bana sorarsanız, göklerin en yüksek katından bu yönde emirler yağacak bile olsa, anneniz ve babanız sizi terk etmeye hiçbir şekilde razı olmayacaktır.

24

Sıkıntılar karşısında nasıl mücadele etmeli

İnsanların ne olduklarını görmemize yarayan sıkıntılardan söz ediyoruz. Böyle bir sıkıntıyla karşılaştığınızda, Tanrı'nın sizi tıpkı bir güreş eğitmeninin yaptığı gibi genç ve çetin bir rakiple karşı karşıya getirdiğini hatırlayın. Bunun nedenini sorabilirsiniz. Güreş eğitmenleri böyle yapar, çünkü olimpiyatlarda şampiyon olmak istiyorsanız bunun ter dökmeden başarılamayacağını da bilmeniz gerekir. Bana sorarsanız hiçbir sıkıntı, bir güreşçinin karşısında gücüne güç katarak yeteneğini arttırdığı zorlu bir rakibe benzeyen bu sıkıntıdan daha faydalı olamaz. Sözgelimi Roma'ya göndermek üzere bir gözcüye ihtiyaç duyduk; kim bu gözcünün gördüğü en küçük bir gölgeyi, duyduğu en minik bir sesi bile düşman birliği sanacak kadar korkak bir adam olmasını ister? Böyle bir adam dehşet içinde koşarak geri gelip düşmanın yaklaştığını söyler de hepimizi yanıltmaz mı? O gözcü çıkagelse ve: "Roma'da durumlar hiç iyi görünmüyor. Ölüm yaklaşıyor! Sürgün yaklaşıyor! Rezalet ve yoksulluk yaklaşıyor! Kaçın dostlarım, düşman kapımızda!" diye haykırsaydı şu yanıtı verirdik: "Defol git, gaipten haberlerini kendine sakla! Bizim şimdiye kadar tek yanlışımız oldu, o da senin gibi bir adamı gözcü diye Roma'ya göndermek!"

Senden önce gelen gözcülerden biri de Diogenes'ti[49] ve bize çok iyi haberleri bildirmişti. Ölümün ne kötü ne de bayağı bir

[49] III. Kitapta da geçtiği gibi, Diogenes'in başından muhbirliğe ilişkin bir olay geçmiştir. Olaya göre, Khaeronea savaşının ardından Makedonya kralı

şey olduğunu, şöhretin akıl yoksunu kimselerin çıkardığı gürültülerden başka hiçbir şey olmadığını. Acı, haz ve açlık konusunda neler söylemişti? Üstsüzlüğün eflatun pelerinlerden çok daha iyi olduğunu, yatılacak en yumuşak döşeğin çıplak toprak olduğunu. Söylediklerinin doğruluğuna en büyük kanıtı ise cesaretini, huzurunu, özgürlüğünü, bedeninin çevikliğini ve sağlamlığını kendinden başka hiç kimseye borçlu olmamasıydı.

"Düşman yok, rahat olun. Her şey yolunda."

"Nerden biliyorsun, Diogenes?"

"Bedenime bakın, saplanmış bir ok var mı? Yaralı mıyım? Size bir düşmandan kaçıyor gibi görünüyor muyum?"

İşte, bir gözcünün nasıl olması gerektiğini bize böyle gösterdi o. Fakat sen koşa koşa yanımıza gelip bize birbiri ardına tehlikeler sıralıyorsun. Korkunu bir kenara bırak da geriye dön, oraları yeniden kolaçan et. Doğru olanı yine de göremeyecek misin?

"Öyleyse ne yapmalı?"

Yolculuk sonunda gemiden ayrılırken yanınıza ne alırsınız? Dümeni ve kürekleri mi? Hayır. Öyleyse nedir yanınıza alacağınız şeyler? Sırf kendinize ait olan şeyler; mataranız ve para keseniz. Sırf kendinize ait olanlarla meşgul olduğunuz sürece, başkalarına ait olanlar üzerinde hak iddia etmeye kalkışmazsınız. Hükümdar "Senato nişanını bırak." der. Bırakırım ve üzerimde şovalyelik nişanım kalır.

"Onu da bırak."

Onu da bırakırım, pelerinim kalır.

"Pelerini de bırak."

Artık üzerimde hiçbir şey kalmadı.

"Fakat şu hâlin bile içimde bir kıskançlık uyandırıyor."

Philippos'un karşısına çıkarılmış olan filozof, kralın kendisine "Bir muhbir misin?" diye sorması üzerine şu yanıtı vermiştir: "Elbette bir muhbirim Philippos, senin hüküm vermedeki yetersizliğini ve ahmaklığını haber vermek için gönderildim; hem kendi hayatını hem de bütün krallığı bir saat içinde tehlikeye sokmak için onlardan başka hiçbir şeye ihtiyacın olmadı."

Öyleyse şu zavallı bedenimi de al. Bedenimin varlığı hükümdarın muhafızlarına vereceği bir emre bakıyorsa, kaybetmekten korkacağım neyim var?

"Falanca adam bana kendi mallarından hak vermiyor."

Ne anlama gelir ki bu? Yoksa bu malların hiçbirinin bana ait olmadığını unuttum mu? Öyleyse nasıl olur da onların bize ait olduklarını iddia edebiliriz? Her birinin han odasındaki yataklardan ne farkı var? Hancı öldüğü zaman bu yatakları sana bırakırsa, pekâlâ. Fakat başka birine bırakır ve o kişi de seni burada istemezse, kendine başka bir yatak bulman gerekir. Eğer yatak bulamazsan çıplak toprakta uyumak zorunda kalırsın. Kendini çıplak toprağa bırak ve gönül rahatlığıyla uyu. Bil ki bugüne kadar tragedyaların hepsinde zengin adamlar, hükümdarlar ve güçlü tiranlar vardı. Hiçbir yoksul adamın -koroda sefil bir üye olmak dışında- tragedyada rol aldığı görülmemiştir. Gerçekten de hükümdar rolü zenginlik içinde başlar: "Sarayımı çelenklerle donatın." Oynanan üçüncü yahut dördüncü rolün ardından: "Ah Kithaeron![50] Beni neden alıkoydunuz?" diye sorulur. Ey zavallı adam nerede kaldı tacın, hükümdarlığın nerede kaldı? Ona artık muhafızlar da yardım edemeyecek. Böyle adamlardan birine yaklaşacağın zaman, unutma ki yaklaştığın kişi felaketzede Oedipus'un kendisidir, bir oyuncu değil. Belki de yanında onlarca kişiyle birlikte yürüdüğüne bakıp bu adamın çok mutlu olduğunu düşünürsün. O zaman şunu aklına getir: Kapı hep açıktır, istediğin zaman gidebilirsin. Küçük bir çocuktan daha korkak davranma, cesur ol. Tıpkı o çocukların hoşnutsuzluk anlarında "Artık bu oyunda yokum." dedikleri gibi; eğer hoşnut olmadığını düşünüyorsan sen de "Artık bu oyunda yokum." de ve defol git. Ama eğer kalacağım diyorsan, şikayetçi olma.

---

[50] Bkz. Sophokles, *Kral Oidipous* 1390

25
Aynı konu hakkında

Eğer bütün bunlar doğruysa ve biz de alımak değilsek; eğer hem iyi hem de kötünün insanın kendi iradesinde bulunduğunu söylerken ikiyüzlülük etmiyorsak ve gerçekten de bunların dışındaki hiçbir şey bizi ilgilendirmiyorsa, neden yine de rahatsız ve korkağız? Oysa uğraştığımız hiçbir şey başkalarının gücü ve hükmü altında değil. Aynı şekilde, başkalarının gücü ve hükmü altında olan şeylerle ilgilenmiyoruz. Tartışacağımız ne kaldı?

"Bana bunlarla uğraşacak yolu göster."

Sana neden yol göstermem gerekiyor? Sana yürümen gereken yolu Zeus göstermedi mi? Hem kendi hükmün altında olan ve başkaları tarafından engellenemeyecek, asla elinden alınamayacak şeyleri; hem de kendi hükmün altında olmayan ve başkalarının engelleyip elinden alabileceği şeyleri öğretmedi mi? Eğer benden yol göstermemi istiyorsan söyle: Zeus'tan hangi öğütlerle döndün? Her zaman yalnızca kendine ait olan şeylere sahip çık; başkalarına ait olan şeylere karşı arzulu olma. Doğruluk senin kendi hükmünde olan bir şeydir; erdemlilikten doğan utanma duygusu da kendi hükmündedir; bunları senden kim koparıp alabilir? Kendi iradenden başka kim bunları kullanmaktan seni alıkoyabilir?

Fakat sen ne yapıyorsun? Başkalarına ait olanların peşinde koşayım derken kendine ait olanları da yitiriyorsun. Zeus sana bu emir ve öğütleri verirnişken, ne diye sana yol göstermemi

bekliyorsun? Ben ondan daha mı güçlü, daha mı bilge ve doğruluk sahibiyim? Eğer Zeus'un sana verdiği emir ve öğütlerin farkına varırsan başka bir öğüte ihtiyacın kalır mı?

"Ama o bana böyle öğütler vermedi."

Kendi ilkelerini yarat, filozofların söylediklerine bak, sık duyduğun doğrulara kulak ver ve kendi kendine vereceğin öğütler belirle. Okuduğun ve üzerinde uzun uzun düşündüğün şeyleri aklına getir; işte o zaman kendine verdiğin öğütlerin aslında Tanrı'dan geldiğini göreceksin. Bu kuralları ne kadar uzun süre uygulamak ve onlara bağlı kalmak gerekir? Bu oyun edepli bir şekilde devam ettiği sürece. Saturnalia'da[51] çekilen kura sonucunda bir kral seçilir, çünkü oyunun kuralları bunu gerektirir. Kral bana "İç, şarabı karıştır, şarkı söyle, git, gel..." diye emirler verirse itaat ederim, çünkü oyunun kurallarını bozan kişi olmak istemem. Fakat bana "Zavallı olduğunu düşün!" diye emredecek olursa, onu "Hayır, öyle düşünmüyorum." diye yanıtlarım. Kim beni böyle düşünmeye zorlayabilir? Dahası, biz Agememnon ve Akhilleos'u oynamak için fikir birliği etmiştik. Agememnon'u oynayan oyuncu bana: "Git ve Akhilleos'la Briseis'i[52] ayır." der ve bunu yaparım. "Gel!" der, gelirim.

Hayatın kendisini de işte bu oyun gibi yaşamamız gerekir. "Gece olduğunu düşünün." denirse gece olduğunu düşünürüm. "Şu anda gündüz mü?" diye sorulursa, "Hayır, çünkü gece olduğu varsayımını kabul ettim." diye yanıtlarım. "Gece olduğunu düşündüğünü varsay." denirse, öyle varsaydım diyelim. "Fakat aynı zamanda gece olduğuna emin ol." denirse, bu

---

[51] *Saturnalia* festivali; Zeus'un babası Kronos'un Roma'daki muadili olan tanrı Saturnus adına yılda bir kutlanan festival. İnanışa göre Saturnus, İtalya'ya hükmettiği zamanlarda refah ve mutluluğu en üst seviyeye yükseltmiş, ülkeye altın çağını yaşatmıştı. Bu festival boyunca kölelerle efendiler ayını sofraya oturur, ölüm cezaları ve savaş kararları ertelenir, insanlar birbirlerine hediyeler verirdi.

[52] *Briseis*: Akhilleos'un Lyrnessos'ta köle olarak yanına aldığı kızın adı. [İlyada i. 184]

önceki varsayımımla çelişir. Tıpkı bunun gibi: "Talihsiz olduğunu varsay." denirse öyle varsayarım; "Mutsuz musun?" Evet. "Kötü bir ruh sana musallat mı oldu?" Evet. "Fakat aynı zamanda talihsiz biri olduğuna emin ol." denirse bu varsayımla bağdaşmaz ve böyle düşünmemi engelleyen bir güç vardır.

Öyleyse bu kıyaslamalara ne kadar uzun süre uymak gerekir? Bize faydalı oldukları sürece. Bu aynı zamanda "ben onları uygun ve faydalı gördüğüm sürece." anlamına gelir.

Bundan başka; bazı adamlar huysuz ve aksi olurlar ve şöyle derler: "Bu adamla her gün yemeğe oturup da Mysia'da nasıl savaştığını anlatan uzun cümlelerini dinlemeye tahammül edemiyorum: Dedim ya kardeşim, tepeyi nasıl da çıktım ve ardından düşmana yeniden saldırdım!"

Fakat bir başkası şöyle der: "Ben yemeğimi yerim ve ona aldırmam; istediği kadar konuşsun ve istediğini söylesin." Bu görüşleri birbirleriyle karşılaştırın. Sizi üzüntüye, sıkıntıya ve eziyete götürecek hiçbir işe isteksiz kalkışmayın. Çünkü kimse sizi bunu yapmaya zorlamıyor. Odada tütün mü içiliyor? Eğer duman fazla değilse, oturmaya devam ederim. Eğer duman çok fazlaysa, çıkarım. Dilediğiniz zaman çıkabilirsiniz, kapının açık olduğunu asla aklınızdan çıkarmayın. Bana "Nikopolis'i terk et." derseniz terk ederim. "Atina'da da kalma." derseniz onu da kabul ederim. "Roma'da da kalmayacaksın." Tamam, Roma'da da kalmayacağım. "Gyarus'ta yaşayacaksın." Gyarus'ta yaşarım. Fakat eğer Gyarus bana zor bir yer gibi görünürse oradan ayrılır ve beni kimsenin engelleyemeyeceği bir yerde yaşamaya koyulurum. Çünkü herkes dilediği yerde yaşamakta özgürdür ve giymiş olduğum en son elbise zavallı bedenim olduğuna göre, kimse beni bu konuda zorlayamaz.

Aynı sebeple, Demetrius[53] Neron'a şöyle demişti: "Beni ölümle tehtid ettin fakat doğa da seni aynı şeyle tehtid ediyor."

---

[53] *Demetrius*: Nero döneminde yaşamış Kinik filozoflardan

Eğer aklımı bedenimin emrine verirsem kendimi zavallı bir köle hâline getirmiş olurum. Aklımı bayağı servetlerin emrine verirsem de bir köleden farkım kalmaz. Bana lazım olan şeyin ne olduğunu bir an önce açıklığa kavuşturmalıyım. Nasıl ki bir yılanın başını korumaya almasına bakarak onu öldürmek için başına saldırmamız gerektiğini anlarız; siz de bedeninizin neresini korumanız gerektiğini iyice bilmelisiniz, çünkü size oradan saldırılır. Bunu bildikten sonra, korkmanız yada dalkavukluk etmeniz gereken kim var?

"Ama ben, senatörlerin oturduğu sedirlerde oturmak istiyorum."

Kendini bir darboğaza ittiğini, ezdiğini görmüyor musun?

"Eğer o sedirlerde oturmazsam tiyatrodaki gösteriyi iyi göremem."

Ey adam, izleyici olmaktan vazgeç; böylelikle kendini sıkmamış olursun. Neden ısrarla kendine dert arıyorsun? Ama çok istiyorsan bir süre bekle, bütün izleyiciler tiyatrodan çıktıktan sonra git, senatörlerin sedirlerine uzan ve dilediğin kadar güneşlen. Hiçbir zaman unutma ki, insan kendi kendinin ezicisidir ve sıkıntılarını kendisi yaratır. Bizi ancak sahip olduğumuz düşünceler daraltır ve zora sokar.

Öyleyse küfretmemiz gereken şey nedir? Bir taşı karşına al ve ona küfret. Bundan ne kazanacaksın? Bir adam kendisine küfür eden birini bir taş gibi dinlerse, küfredenin bundan ne çıkarı olur? Küfreden kişi küfrettiği kişinin zayıflığını bir basamak gibi kullanıp yükselebilirse ancak o zaman bir çıkar sağlayabilir.

"Onu soyundurun." 'Onu soyundurmak'la anlatmak istediğin şey nedir? İşte alın giysilerim; nasıl isterseniz öyle olsun. "Böylelikle seni aşağılamış oldum." Senin adına iyi bir iş.

Sokrates'in yaptığı buydu. O, bu sayede insanlara hep aynı yüzle bakabildi. Fakat biz, özgür ve engellerden bağımsız olduğumuz işleri değil de başka işleri yapmayı arzuluyoruz. "Filo-

zoflar paradokslarla konuşur." diyorsunuz. Öteki mesleklerde paradoks yok mudur? Bir kişinin gözünü, görebilsin diye neşterle yarmaktan daha büyük bir paradoks ne olabilir? Hekimlik sanatından habersiz bir adama, gözün iyileşmesi için deşildiği söylendiğinde, bunu söyleyen kişinin budala olduğunu düşünmez mi? Felsefedeki birçok doğru, tecrübesiz kimselerin gözüne paradoks gibi görünüyorsa bunda şaşılacak bir şey yok.

26
Hayatın yasası nedir

Bir adam koşullu akıl yürütmelerini okuduğu sırada Epiktetos şöyle dedi: Varsayımın ardından gelen önermeleri kabul etmek de koşullu akıl yürütmenin bir yasasıdır. Fakat bu yasadan daha önemli bir yasa vardır ve o da yaşamın yasasıdır: Davranışların doğaya uygun olması. Bütün eylemlerimizde doğal olanı aradığımıza ve doğaya uyum sağlamayı amaç edindiğimize göre, düşüncelerimizi, tutarlılığı yitirmemek ve çelişkiyi kabul etmemek üzerine kurmamız gerektiği açıkça bellidir. Bu nedenle de filozoflar bizi ilk önce ilkelerin bilgisiyle sınar ve bu kolaydır. Ardından bize daha zor olan birtakım yollar gösterirler ki bunlar yaşamda karşılaştığımız ve bizi etkileyen sorunlardır; çünkü eylemlerimizin doğruluğunu belirlememiz için bilgi yeterli olmaz. Buradan anlaşılacağı gibi; işe ilk önce hayattan başlayacağını söyleyen kişi budaladır. Çünkü bir işe zor tarafından başlamak o işi ancak zorlaştırır. Bu gerçeği, çocuklarını felsefe eğitiminden soğutmaya çalışan babalara bir kanıt olarak sunmak gerekiyor. "Yanlışta olduğumu mu düşünüyorsun baba? Kendim için uygun ve yararlı olan işi bilmiyor muyum ben? Eğer insanın kendisi için uygun olan şeylerle uygun olmayan şeyleri ayırt etmesi öğrenilemiyor ve öğretilemiyorsa, neden beni suçluyorsun? Fakat eğer öğretilebiliyorsa bana sen öğret. Eğer öğretemeyeceksen, bu işi bilen kişilerden öğrenmeme izin ver. Ne düşünüyorsun? Bile isteye kötü olanı seçip iyi olanı elimden kaçırdığımı mı? Tanrı korusun, hayır. O hâlde beni yanlışa düşüren şey ne? Bilgisizlik. Pekâlâ, bu bilgisizlikten kurtulmamı istemiyor musun? Bugüne kadar müzik yada rehberlik sanatını öfkeyle öğrenebilmiş bir kimse oldu mu? Şimdi nasıl

oluyor da nasıl yaşanacağını bana böyle öfkelenerek öğretebileceğini düşünüyorsun?"

Ancak hedeflerinde kararlı olan kişi bu şekilde konuşabilir. Fakat bir adam sırf katıldığı ziyafetlerde daha bilge görünmek, koşullu tartışmalara dair okuduklarıyla gösteri yapmak ve filozoflara özenmek niyetindeyse, ona senato üyesi birkaç dostun birlikteliği ve desteğinden daha yararlı hiçbir şey olamaz. Böylelikle kendisini kolayca kabul ettirebilecektir. Çünkü bu şeyler orada gerçekten de değerli konular olarak görüldüğü gibi; burada zenginlik olarak görülen şeylere orada ıvır-zıvır gözüyle bakılıyor. İşte bu nedenle, düşünceyi rahatsız eden olayların büyük olduğu yerlerde görünüşlere hâkim olmak hayli zordur.

Epaphroditos'un dizlerine yapışarak şikâyette bulunan bir adam görmüştüm. Yüz elli bin dinar parası kaldığından şikâyet ediyordu. Bunun üzerine Epaphroditos ne yaptı? Biz kölelerin yaptığı gibi bu adama güldü mü? Hayır. Şaşkınlığa düştü ve haykırarak şunları söyledi: "Zavallı adam! Buna nasıl dayandın da acını gizleyebildin?"

Epiktetos varsayımsal tartışmaları okuyan adamı azarladığı ve o okumayı salık veren öğretmen de okuyan kişiye güldüğü zaman, o öğretmene döndü ve şöyle dedi: Aslında güldüğün kişi kendinden başkası değil; çünkü ne bu genç adamı gerektiği gibi eğittin, ne de bu konularda ihtiyacı olan bilgiyi nasıl edineceğini gösterdin. Öyle görünüyor ki bugüne kadar bu genç adamı sırf bir okuyucu olarak çalıştırmışsın.

Ardından şöyle dedi: Eğer bir kimse karmaşık bir meseleyi anlamak için gerekli yeteneğe sahip değilse, ona bir övgü nutkunu, bir iddianameyi teslim edecek kadar güven duyabilir miyiz? Yada bir iyilik-kötülük yargısına varabileceğini düşünmemiz olanaklı mıdır? Böyle bir kimse bir kişiyi suçladığı zaman, suçlanan kişi bu suçlamayı dikkate alır mı? Bu kimse bir adamı övdüğünde adam bu övgüden dolayı gönenir mi ki övgüyü ya-

pan kişi, koşullu tasım kadar kolay bir konunun içinde asıl savunulan varsayımın ne olduğunu göremiyor?

İşte bu felsefenin başladığı yerdir; bir kişinin kendi yargı yeteneğini tanıması; çünkü bu yeteneğinin zayıf olduğunu bilen bir kimse onu büyük zorluklar karşısında kullanmaktan sakınır. Fakat şimdi, küçücük bir lokmayı bile yutamayacak durumdaki kişiler büyük miktarda yemekleri silip süpürmek için kendilerini zorluyorlar; bu nedenle yuttuklarını hiç sindiremeden geri kusuyorlar. Ardından sancılar, karın ağrıları ve hastalık geliyor. Böyle kimseler kendi yeteneklerinin ne olduğunu iyi bilmelidir. Bilgisiz bir kişiyi bilgide ikna etmek kolaydır ancak hayat konularında o kişiyi hiç kimse ikna edemez. Bunun yanında, bizi ikna etmeye çalışan kişilerden hoşlanmayız. Sokrates, bize sorgulanmamış bir hayatı yaşamamamızı öğütlemişti.[54]

[54] Bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması* 38a

27
Görünüşler kaç türlü belirir ve onlara karşı neleri hazır bulundurmalı

Görünüş dört farklı biçimde olabilir: Bazı şeyler oldukları gibi görünürler; bazıları ne öyledirler ne de öyleymiş gibi görünürler; bazıları öyledirler ancak değillermiş gibi görünürler; bazıları ise öyle değildirler ama öyleymiş gibi görünürler. Bunların her biri karşısında doğru amaca yönelmek, bilge ve eğitimli kimselerin ilk görevi olmalıdır. Fakat bizi asıl zor durumda bırakan; hangi yöntemi izleyeceğimizi belirlemektir. Eğer çözmemiz gereken mesele Pyrrhon'un[55] ve Akademiklerin sofizmleri ise, çözümü onların yöntemiyle bulmamız gerekir. Eğer bu sorun, sözgelimi iyi olmadığı hâlde iyiymiş gibi görünen bir şey ise, bir çözüm bulmak gerekir. Eğer sorun bir alışkanlıksa, bu alışkanlığa karşı bir çare bulmamız gerekir. Bu çare ne olabilir? Ona karşıt bir alışkanlık. Bilgisiz kimselerin şöyle dediğini işitirsiniz: "Zavallı adam ölüp gitti, yabancı bir ülkede ve birdenbire beliren bu ölüm neticesinde annesi ve babası da üzüntüden çöktüler." Bu şekilde konuşmaktan kendinizi alıkoyun; alışkanlıklar karşısında onların karşıtlarını kullanarak mücadele edin; sofistlere karşı aklı ve aklın düzenini kullanın; aldatıcı görünüşlere

---

[55] *Pyrrhon*: Elea, Peleponesoslu ilkçağ Yunan filozoflarından. Diogenes Laertios bu Pyrrhon'un İskender'e doğu seferi sırasında eşlik ettiğini bildiriyor. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte 90 yaşına kadar yaşamış olduğu bilinmektedir. Kuşkuculuğun ilkçağdaki temsilcisidir.Pyrrhonculukta, yargıyı askıya alma anlayışından yani "hem doğru hem de yanlış yargısına eş uzaklıkta olma" durumundan beklenen bir ruh dinginliği söz konusudur. Epiktetos, kuşkuculuğu genel anlamıyla eleştirirken bu iki başlılığı temel alır ve saçmalığından söz eder.

karşı ise silahlar gibi temizlenmiş, kullanılmaya hazır ve açık ilkeleri.

Ölüm kötü bir görünüş olarak geldiğinde bu kuralı kullanmaya hazır bir şekilde elimizde bulundrmamız gerekir ki ölümün kötü olmadığını ve aslında gerekli olduğunu anlayabilelim. Ona karşı ne yapabilir ve nereye kaçabiliriz? Zeus'un oğlu Sarpedon olmadığıma göre ve hiçbir zaman şu soylu sözleri söyleyemeyeceğim için:

Hadi gidelim görelim bakalım,
biz mi düşmana ün veririz,
yoksa düşman mı ün verir bize?[56]

Böyle hareket etmek gücümüzü aşıyor olabilir; ancak böyle düşünmek de mi gücümüzü aşıyor? Ölümden nereye kaçabileceğimizi söyleyin: öyle bir ülke bulun ki orada kimse ölmüyor; gidip yardım istemem gereken kişileri söyleyin ki o adamlara ölüm hiç uğramayacak olsun. Beni ölüm karşısında koruyabilecek bir sihir bulun. Eğer bunlardan hiçbirine sahip değilsem, artık elimden ne gelir? Ölümden kaçamam. Ama ölüm korkusundan da mı kaçamıyorum? İnleyerek ve titreyerek ölmek zorunda mıyım? İşte kaygıların kaynağı budur; arzuladığımız şeyleri elde edememek. Bu nedenle, eğer dış dünyadaki nesneleri değiştirmeye gücüm yeterse onları değiştirirm; ama buna gücüm yetmezse, beni engelleyen kişinin gözünü çıkarmak isterim; çünkü insanın doğası, iyiden yoksun ve kötüye maruz kalmayı kabullenemez. Ardından, ne mevcut şartları değiştirmeye ne de beni engelleyen kişinin gözünü çıkarmaya gücüm yettiği için olduğum yerde çökerek ağlamaya başlarım ve aklıma gelen herkesi suçlarım; Zeus'u ve bütün öteki tanrıları. Beni dikkate almıyorlarsa, ne önemi var onların?

"Evet ama bu dinden çıkmak olur."

---

[56] Bkz. *İlyada* xii. 328

Bulunduğum durumdan daha mı kötü bir durum? Ama en sonunda şunu hiç unutmamalı: inandığımız dinle değer verdiğimiz şeylerin birbiriyle çelişmesi durumunda dindar olmamız olanaksızdır.

Pyrrhoncular ve Akademikler bu sözlerime itiraz edebilirler. Oysa benim ne bu itirazlar karşısında harcayabilecek zamanım var; ne de yaygın kanının savunmasını üstlenebilecek bir yetkim. Üzerimde bir arazi davası bile olsaydı, beni savunması için bir başkasını çağırmak zorunda kalırdım. Öyleyse beni tatmin edebilecek kanıt, şu anda konuştuğumuz konuyla alakalı bir kanıt değil mi? Belki algının bedenin tamamından mı yoksa bir kısmından mı etkilendiğini açıklayamam; çünkü her iki düşünce de kafamı karıştırır. Fakat birbirinden farklı insanlar olduğumuzu çok iyi biliyorum.

"Nasıl biliyorsun bunu?"

Bir lokmayı yutmak istediğimde senin ağzına değil kendi ağzıma götürüyorum. Ekmek almak istiyorsam süpürgeye değil ekmeğe yöneliyorum, çünkü ihtiyacım olan şeyin o olduğunu biliyorum. Fakat siz, duyulardan doğan kanıtları yok saymakla benden farklı bir şey mi yapmaktasınız? Aranızda, hamama gitmeye niyetlenip kendisini değirmende bulan var mı?

"Öyleyse ne yapmalı?

Bütün gücümüzle bunlara sarılmalı, herkesin bildiği doğruları kabullenmeli ve onlara saldıran kişilere karşı mücadele vermeli. Bunu kim yadsıyabilir? Bunu yapacak güce ve zamana sahip olanlar bir an önce yapmalıdır; ancak korkudan titreyenlerin, kaygılı ve yüreği içten kanlmış kimselerin, sahip oldukları zamanı başka işlerde harcamaları kendileri için daha iyi olur.

28

İnsanlara öfkelenmemenin gerekliliği ve insanda büyüklük ve küçüklük nedir

Herhangi bir şeyi kabul etmemizi sağlayan nedir? Bize doğru görünmesi. O hâlde doğru görünmeyen bir şeyi kabul etmemiz olanaksız. Çünkü anlama yetisinin doğasında doğruya yönelmek, yanlıştan kaçmak ve kesin olmayan konusunda yargı vermemek var.

"Bunun kanıtı nedir?"

Eğer elinizden geliyorsa, şu anda gece olduğunu düşünün. Mümkün değil. Şu anda gündüz olduğu gerçeğinden uzaklaşmaya çalışın. Bu mümkün değil. Yıldızların sayısının çift olduğunu yada tersini düşünün. Bu mümkün değil. Öyleyse bir adam yanlış bir konu üzerinde anlaşmaya varıyorsa, bilin ki onun yanlış olduğunu bilerek yapmamıştır bunu. Çünkü Platon'un söylediği gibi, bütün ruhlar farkında olmaksızın doğruluğa ihtiyaç duyar; ancak yanlışlık o adama doğru gibi görünmüş olabilir. Davranışlar konusunda doğruluk ve yanlışlık gibi başka hangi değerlere sahibiz? Uygunluk-uygunsuzluk; faydalılık-faydasızlık; yakışmak-yakışmamak ve benzerleri. O hâlde bir adamın, kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü bir şeyi seçmemesi olanaklı mıdır? Hayır. Şöyle demiyor muydu kadın:

Yaptığımın kötü olduğunu yeni yeni anlıyorum,
ama tutku en iyi öğütlere bile galip geliyor.[57]

---

[57] Bkz. Euripides, *Medea*, 1078-1079

Ona göre tutkusunun peşinden giderek kocasından intikam almak, çocuğunun canını bağışlamaktan çok daha doğru bir davranıştı. Oysa aldanmıştı ve aldanmış olduğunu ona açık bir şekilde gösterecek olsaydınız böyle davranmayacaktı. Fakat ona bu yanlışını gösteremediğiniz sürece kendi vicdanından başka neyin peşinde gidebilir? Hiçbir şeyin. Öyleyse en büyük sıkıntılardan ötürü sersemlemiş ve sonunda bir engereğe dönüşmüş olan bu mutsuz kadına karşı neden öfke duyuyorsunuz? Neden bir köre, bir ayağı aksağa bile merhamet gösterebiliyorken, en önemli yetileri körelip sakatlanmış kimselere merhamet gösteremiyoruz?

O hâlde, insan için her davranışta en önemli ölçütün görünüşler olduğunu her kim hatırlarsa -davranışın iyi yada kötü görünmesi; iyi görünüyorsa kişinin suçlanmayacağı ve kötü görünüyorsa da kişinin alacağı cezaya katlanması; çünkü bir kişinin aldanmasından doğacak ceza başka bir kişiye yüklenemez- hiç kimseye karşı öfke duymaz; kimseden ötürü can sıkıntısı duymaz; kimseyi suçlamaz ve kimseye hakaret etmez; kimseye karşı nefret duymaz ve kimseyle anlaşmazlığa düşmez.

"Öyleyse bütün müthiş ve korkunç eylemler yalnızca görünüşte mi öyledirler?"

Evet, başka hiçbir şeyde değil. İlyada, görünüşler ve görünüşlerin kullanımından başka hiçbir şey değildi. Paris'e görünen şey Menelaus'un karısını kaçırmaktı; Helen'e görünen de onun peşinden gitmek. Eğer Menelaus'a böyle bir kadından yoksun olmanın iyi olduğu görünseydi ne olurdu? Yalnızca İlyada değil Odysseus da kaybedilirdi.

"Böyle büyük olaylar hep küçük meselelerden mi doğar?"

Büyük olaylar sözüyle ne anlatmak istiyorsunuz?

"Savaşlar ve halk ayaklanmaları, insanların topluca ölmesi ve şehirlerin talan edilmesi."

Buradaki büyük olay nedir? Hiçbir şey. Binlerce öküzün, binlerce koyunun, kırlangıç ve leylek yuvalarının dağılıp yanması da büyük bir olay mıdır?

"Bu söylediklerin az öncekiyle aynı mı?"

Elbette aynı. İnsanların bedenleri yok edildiği gibi, sığırların ve koyunların bedenleri de yok ediliyor; insanların evleri yakıldığı gibi, leyleklerin yuvaları da yakılıyor. Öyleyse burada korkunç ve dehşet verici ne var? Bir insanın eviyle bir leyleğin yuvası arasındaki farkı gösterin. Her ikisi de barınak değil midir?

"Öyleyse bir leylekle bir adamın aynı şeyler olduğunu mu söylüyorsun?"

Beden olarak hayli benzerdirler. Beden olarak fark varsa şudur: İnsanlar evlerini direk, kiremit ve tuğladan yapar, leylekler ise ottan ve çamurdan. Ancak asıl fark başkadır; insan yaptığı eylemin ne olduğunu bilir, toplum içinde yaşar, bağlılık, dürüstlük, doğruluk ve akıl sahibidir.

"Bu durumda insanın gerçek iyiliği ve kötülüğü nerededir?"

Bu farkın bulunduğu yerde. Eğer insanlarla hayvanlar arasındaki bu fark muhafaza edilirse, dürüstlük, bağlılık ve akıl ortadan kaldırılmazsa, insan da korunmuş olur. Fakat bunlardan biri kaybedildiği ve bir şehir gibi talan olduğu zaman insan da bozulur ve buna bağlı olarak iyi olan kaybedilir. Helen'in kaçırılması üzerine Troia'nın bozguna uğratılması ve kardeşinin öldürülmesine bakarak, Paris'in büyük bir felakete yol açtığını söylüyorsunuz. Bu doğru değil; çünkü insana kendi davranışları dışında hiçbir davranış zarar veremez. Orada olan, yalnızca kuş yuvalarının başına gelmiş bir felaketti. Paris'in felaketi, dürüstlüğünü, bağlılığını, konukseverliğe saygısını ve inceliğini yitirdiği zaman gerçek oldu. Akhilleos ne zaman yıkıldı, Patroklos öldüğü zaman mı? Hayır. Öfkelendiğinde, bir kız için gözyaşı döktüğünde ve Troia'ya metres bulmaya değil savaşmaya geldiğini unuttuğunda yıkıldı. İnsanlar için gerçek felaketler bun-

lardır. Doğru düşünceler yok edildiğinde yada yozlaştığında, kuşatmalar ve şehirlerin yağmalanması felaket olarak görülür.

"Öyleyse kadınların kaçırılması, çocukların esir düşmesi, insanların ölmesi felaket değil mi?"

Bu düşüncelerin doğruluğuna nasıl emin olabiliyorsunuz? Bana bunu da açıklayın.

"Emin değiliz. Fakat sen bunların felaket olmadığına nasıl emin olabiliyorsun?"

Kuralları yeniden söyleyelim. İlkeler üretmek: Çünkü insanların ne yaptıklarını hiçbir zaman yeteri kadar merak etmiyoruz. Bir şeyin ağırlığı hakkında karara varırken bu kararı tahminle elde etmiyor; bir çizgi düz mü eğri mi diye karara varırken tahmine başvurmuyoruz; her ne durumda olursa olsun kesin doğruyu elde etmeye çalıştığımız zamanlarda aramızdan hiç kimse tahminlerine dayanarak hareket etmiyor. Fakat doğru ve yanlışın, sevinç ve üzüntünün, talih ve talihsizliğin söz konusu olduğu durumlarda aceleci ve dikkatsiz davranıyoruz. Çünkü orada kesin ölçüler ve kurallar bulunmaz: Karşımıza yalnızca bazı görünüşler çıkar ve davranışlarımızı o görünüşlere bakarak belirleriz. Öyleyse, sadece görünüşlere bakarak birçok savaşa katılmış Akhilleos'un ve atları iyi süren Agememnon'un karşısında daha üstün bir kişi olduğumu mu düşünmem gerekiyor? Görünüşler beni de böyle felaketlerin içine atamaz mı? Tragedyalara bir bakın. Atreus ve Euripides'in bahsettikleri şey neydi? Bir görünüş. Sofokles'in Oedipus'u nedir? Bir görünüş. Phoinıks? Bir görünüş. Hippolitos? Bir görünüş. O hâlde bu meseleye hiç kulak asmayan ve her görünüşün peşi sıra sürüklenen kimseler delirmiş olsa gerek. Ama biz ne kadar farklı davranıyoruz?

29
Kararlılık üzerine

İ*yi*'nin doğası irademizin bir seçimi olduğu gibi k*ötü*'nün doğası da irademizin başka bir seçimidir. Öyleyse dış dünyamızdaki şeyler nedir? Onlar, iradenin üzerlerinde deneyim edinerek iyi ve kötü olanı atadığı varlıklardır. İrade, iyiyi nasıl elde edebilir? Maddeye ilişkin düşüncelerin ardına takılıp hayranlığını maddeye yöneltmedikçe; düşünceler de doğruysa iyiyi elde eder. Fakat bunun aksini yapan irade kötüden başkasını elde edemez. Tanrı bu yasayı koydu ve şunu söylüyor: "Sahip olacağınız iyi bir şey varsa, onu kendinizden alın." Siz ise "Hayır, onu başkasından alırım." diyorsunuz. Bu doğru değildir. Bu yüzden işte, tiran beni tehdit ettiği zaman şunu söylerim: Kimi tehdit ediyorsun? "Seni zincirlere vuracağım." derse: Ellerimi ve ayaklarımı tehdit ediyorsun, beni değil. "Boynunu vurduracağım." derse: Boynumu tehdit ediyorsun, beni değil. "Seni hapse atacağım." derse: Tehdit ettiğin şey şu zavallı bedenimdir ancak. Beni sürgünle tehdit ederse de cevabım değişmeyecektir.

"Öyleyse seni hiçbir zaman tehdit edemez mi?"

Eğer bütün bu şeylerin beni ilgilendirmediğini bilirsem, beni hiçbir zaman tehdit edemez. Fakat bunlardan biri için bile korkuya kapılacak olursam, işte o zaman tehdit ettiği kişi gerçekten de ben olurum. O zaman kimden korkmuş olurum? Neyin efendisinden? Hükmüm altında olan şeylerin efendisinden mi? Böyle bir efendi yok. Yoksa hükmüm altında olmayan şeylerin

efendisinden mi korkuyorum? O efendilerin benim için ne önemi olabilir?

"Öyleyse, filozoflar bize hükümdarları küçümsemeyi mi öğütlüyorlar?"

Asla. Aramızda hangimiz, onların egemenliğinden daha büyük bir egemenlik iddia etmeyi size öğütlüyor? Benim zavallı bedenimi al, servetimi al, şöhretimi al, eşimi dostumu al. Eğer insanlara bu şeylerin herhangi biri üzerinde hak iddia etmeyi öğütleyen biriysem, beni suçlamakta haklısınız. "Evet. Ama senin düşüncelerini de ele geçirmek istiyorum." Kim sana bu gücü verdi? Başka bir adamın düşüncelerine nasıl hâkim olabilirsin? "Üzerine korku salarak." Fakat düşüncelere hâkim olan şeyin yine düşünceler olduğunu, başka hiçbir gücün onlara hâkim olamayacağını bilmiyorsun. İradeye, iradeden başka hiçbir şey hükmedemez. Bu nedenle, tanrı yasası en büyük ve en adaletli yasadır: İyiler daima kötülere üstün gelsin. "On kişi bir kişiden daha iyidir." diyorsun. Neden?

İstedikleri kişiyi zincire vurmak, öldürmek, sürgüne göndermek gücüne sahip oldukları için; diledikleri her şeye sahip olabildikleri için. İşte bu on kişi, ne konuda daha iyi iseler o konuda üstün geleceklerdir.

"Pekâlâ, on kişi bir kişinin karşısında ne zaman kötüdür?"

O tek kişi doğru düşüncelere sahip olduğunda ve on kişinin düşünceleri yanlış olduğunda. O zaman o tek kişiye üstün gelebilirler mi? Bu nasıl mümkün olabilir? Terazinin kefelerinden ağır olanı daha aşağıda durmaz mı?

"O zaman neden Atinalılar Sokrates'e üstün gelmişti?"

Ey zavallı! Neden Sokrates'ten böyle bahsediyorsun? Konuştuğun şeyi gerçekte nasılsa öyle konuş: Sokrates'in zavallı bedeninin güçlü kimselerce alınıp zindana atılmasına hayret mi ettin? Onun zavallı bedenine baldıran zehiri içirilerek ruhunun çekilip alınması seni şaşırttı mı? Bu şeyler de gözüne tuhaf gö-

rünüyor mu? Adaletsiz görünüyor mu? Tanrı'yı bunlardan ötürü suçluyor musun? Yoksa Sokrates'in bu bayağı şeylere verebileceği bir karşılık yok muydu? O, iyinin doğasını nerede görüyordu? Hanginize inanalım, sana mı yoksa ona mı? Şöyle diyor Sokrates: "Anitos ve Meletos beni öldürebilir ama bana hiçbir şekilde zarar veremezler." Dahası, şunu söylemiyor mu: "Tanrı'yı ne hoşnut edecekse, o olsun."[58]

Bana, yaşamını bayağı ilkelerle sürdürüp de ilkece üstün olanlara hâkim olmuş bir kimse gösterin. Böyle birini asla gösteremezsiniz, ona yakın birini bile gösteremezsiniz. Çünkü üstün olanın alçak olana hâkim olması hem doğanın hem de Tanrı'nın bir yasasıdır.

"Ne konuda hâkim olabilir?"

Üstünlüğe sahip olduğu konuda. Bir beden ötekinden daha güçlüdür: Birçok kişi bir tek kişiden daha güçlüdür: Hırsız kişi hırsız olmayan kişiden daha güçlüdür.

Ben fenerimi işte bu nedenle yitirdim.[59] Çünkü hırsızın bana karşı beden gücü olarak üstünlüğü vardı. Fakat hırsız o feneri çok pahalıya almış oldu: Hırsızlık yaptı, güvenilmez bir adam oldu, bir canavara dönüştü. Bu, onun gözüne iyi bir alış-veriş gibi göründü.

Pekâlâ. Ama bir adam gelip pelerinimden tutarak beni yakalar; halkın önüne çıkarır; herkes bana bağırır ve hakaret eder: "Hey filozof! Senin düşüncelerin neye yaradı? Gördün işte, hapse gidiyorsun, kelleni alacaklar!" Nasıl bir felsefeye inanmış olsaydım ki benden daha güçlü bir adam gelip pelerinime yapışarak beni sürükleyemese, bir manga asker gelip beni hapse götüremeseydi? Bugüne kadar bundan başka birşey öğrenmedim mi? Öğrendim: Başıma gelen bir olay irademden bağımsız bir olaysa, bana hiçbir zarar veremeyeceğini öğrendim. Şimdi size

---

[58] Platon, *Sokrates'in Savunma'sı* 30c

[59] Fener meselesi için bkz. elinizdeki kitap I.18

soruyorum: İçinde gerçek faydayı bulunduran şeyin ne olduğunu öğrenmiş olmanıza rağmen neden o faydayı başka şeylerde arıyorsunuz? Hapse atıldığımda şunu söylerim: "Bu durumda ağlayacak olan bir kişi hiçbir sözün ne anlama geldiğini bilmiyordur; söylenenlerin hiçbirini anlamıyor ve filozofların anlattığı ve yaptığı şeyleri önemsemiyordur. Onu kendi hâline bırakın."

Fakat şimdi şöyle diyor: "Dışarı çık." Eğer benim hapiste olmam sana artık bir fayda sağlamıyorsa çıkarım. Yeniden içeri girmem gerektiğine inanıyorsan girerim. "Ne kadar süre böyle davranacaksın?" Aklım bana bedenimle birlikte hareket etmem gerektiğini söylediği sürece. Fakat ne zaman bunun gereği kalmazsa onu alırsın, veda etmek gerekir. Önemli olan eylemlerimizi düşüncesizce, zayıf ve küçük nedenlere bağlı olarak yapmamaktır. Çünkü Tanrı böyle olmasını istemiyor; çünkü bu dünyayı ve onun üzerinde yaşayanları gerekli buluyor. Fakat bize de Sokrates'e verdiği gibi bir dönüş işareti verdiği zaman, her şeyin sahibi olan o hükümdara boyun eğmek zorundayız.

"Bu düşünceler insanlara açıklanabilir mi?"

Ne amaçla? Bir insan için kendisini inandırmış olması yeterli değil midir? Çocuklar el çırpıp sevinç içinde "Bugün güzel Saturnalia!" diye bağırdıkları zaman biz "Saturnalia güzel değildir." diye karşılık vermiyoruz. Aksine onlara uyarak biz de el çırpıyoruz. İşte bunun gibi; bir adamın yanlış bir düşüncesini değiştiremeyeceğinizi anladığınız zaman onun bir çocuktan farksız olduğunu bilin ve birlikte el çırpın; eğer elinizden bu da gelmiyorsa en azından sessiz kalın.

İnsan bunu daima aklında tutmalıdır ve ne zaman bir sıkıntıyla karşı karşıya gelse bilmelidir ki bunu anlayıp anlamadığını göstermenin zamanıdır. Bir sıkıntıyla karşı karşıya gelen kişi, tasımları çözmeyi öğrenmiş bir okul çocuğuna benzer; önüne kolay bir tasım koyuldukta "Bana kendimi geliştirip sınamamı sağlayacak daha karışık ve zor bir tasım sorun" der. Güreşçiler de hafif rakiplerle asla tatmin olamazlar ve şunu derler: "Ağırlı-

ğıma dayanamıyor." Birisi bir olayla karşı karşıya gelecek olsa, gözyaşı dökerek "Keşke daha fazla öğrenmiş olsaydım." der. Daha fazla ne öğrenmiş olsaydın? Bunları uygulamada gösterebilmek için öğrenmediysen ne için öğrendin?

Umut ediyorum ki burada bulunan bazı kişiler, çalıştıkları sırada içlerine sancılar girmiş gibi kıvranıyordur: "Bana verilen bu zorluk neden şu adama verilen kadar büyük değil! Bu küçük zorluklarla zaman kaybediyorum, oysa Olimpiyat tacını giymesi gereken kişi bendim. Beni ne zaman böyle zorlu bir yarışmaya davet edecekler?" Bu her birinizin davranışı olmalıdır. Sezar'ın gladyatörleri arasında bile dövüştürülmedikleri için yakınanlar var; dövüşmek için tanrılarına yalvarır ve kendilerini efendilerine kanıtlamak isterler. Aranızda kendini bu şekilde gösterecek olan biri yok mu? Böyle bir dövüşçüyü görmek ve çalışmalarına şahit olmak için upuzun bir yolculuğu bile seve seve göze alırdım.

"Böyle bir görev istemiyorum."

Neden? Neyi seçip seçmeyeceğin senin elinde mi? Sana böyle bir beden, anne-baba ve kardeşler, bir yurt ve yurdunda da böyle bir ev verilmişken sen "Görevimi değiştir." diyorsun. Sana verilen işi başarman için gerekli olan yeteneklere sahip değil misin? Şunu söyle: "Sana görevi göstermek, bana ise o görevde kendimi iyice yetiştirmek düşüyor." Ama sen bunun yerine: "Bana böyle bir görev verme, şöyle bir görev ver; bu görevi yapmam için bana baskı yapma, şöyle bir görev için yap." diyorsun. Belki öyle bir zaman gelecek ki tragedya oyuncuları kendilerinin upuzun bir pelerin, maske ve sandaldan ibaret olduklarını düşünecekler. Ey adam, onlar senin sahnede kullandığın malzemelerden başka birşey değil. Şimdi bize söyle: Bir tragedya oyuncusu musun yoksa bir soytarı mı? Çünkü her ikisi de bu malzemelere sahip. Biri çıkar da tragedya oyuncusunun sandaletlerini ve maskesini alır; onu sahnede günlük giysileriyle

bırakacak olursa, oyuncu ortadan yok olur mu? Ama bir sese sahipse, hiçbir şekilde yok olmayacak demektir.

"Sana verilen rol, senatörlük." Ben bu görevi üstlendiğimde, eğitimli yetenekli bir adam olduğumu göstermem gerekir. "Şimdi senato nişanını çıkar ve üzerine çaputlar geçirip sahneye çık." Sesim bu rolün de üstesinden gelebileceğim kadar güzel değil mi? Gerçek rolün ne? Tanrı tarafından mahkemeye çağrılmış bir tanık. "Öne çık, benim için tanıklık et ve benim çağırma layık bir tanık olduğunu göster: İradenden bağımsız olup da iyi veya kötü olan bir şey var mıdır? Ben kimseyi incitir miyim? Hiç kimsenin çıkarını kendinden başka bir kimseye bağlı kıldım mı? Tanrı adına bildiklerin nelerdir?"

"Ben zavallıyım ey efendi, işe yaramazın biri; kimse bana saygı göstermiyor, lütufta bulunmuyor, herkes beni suçluyor ve yüzüme karşı kötü sözler söylüyor."

O, seni onurlandırarak böyle büyük bir tanıklığa davet etmişken, senin yapacağın tanıklık, çağrısına vereceğin karşılık bu mudur?

Kralın sana şöyle dediğini düşün: "Senin, Tanrı'ya saygısızlık eden bir dinsiz olduğuna hükmettim." Ne yapmış oldun? "Tanrı'ya saygısızlık eden bir dinsiz olarak suçlandım." Başka? "Hiçbir şey."

Aynı kişi, verilen bu hükmü koşullu önermelerden geçirerek: "*Eğer gündüzse hava aydınlıktır* sonucunun yanlış olduğunu söylüyorum." demiş olsaydı, bu koşullu önermeye ne olurdu? Bu durumda kim yargılamış ve kim yargılanmış olurdu? Koşullu önerme mi, yoksa ona kanıp aldanan kişi mi? Senin hakkında hükme varan kişi Tanrı'ya karşı saygının ve saygısızlığın ne olduğunu biliyor mu? Bu konu üzerinde yeterince çalışıp onu iyi öğrenmiş mi? Öğrenmişse nerede ve kimden öğrenmiştir? Bir müzisyen, lirde en düşük notanın en yüksek nota olduğunu söyleyen bir kişiyi ne kadar dikkate alır? Bir çemberin merke-

zinden çevresine çizilen doğru parçalarının eşit olmadığını söyleyen bir adama geometriciler ne kadar saygı gösterebilir? Aynı şekilde, gerçekten eğitim görmüş bir adam, Tanrı'ya saygılı ve saygısız olmak, adalet ve adaletsizlik hakkında konuşan bir bilgisize ne kadar saygı göstermeli?

"Eğitimli kişiler yanlış yolu gösteriyor."

Öyle mi? Bunu da burada mı öğrendiler? Tembel ve bilgisizce bir kenarda oturup kendisine kimsenin lütufta bulunmadığından şikâyetçi olan zavallılarla böyle küçük tartışmalar yapmaya yine de devam edecek misin? Sahneye çıkmanın ve öğrendiklerini bize göstermenin zamanı gelmedi mi? Çünkü şu anda ihtiyaç duyduğumuz şey bu küçük tartışmalar değil. Stoacıların yazdığı metinlerde bunlardan yeterince bahsedilmiş.

"Öyleyse ihtiyaç duyulan şey nedir?"

Bu şeyleri uygulayan kişinin, sözlerinin doğruluğunu davranışlarıyla kanıtlaması. Size, bu rolleri üstlenmeniz için ısrar ediyorum. Bizden öncekilerin söyledikleri, bu okullarda fazlasıyla tekrarlandı. Şimdi ise büsbütün kendimize ait olan sözlere ihtiyacımız var.

"Öyleyse bu konular hakkında uzun uzun düşünmek kimin işi?"

Bol miktarda boş vakti olanların; çünkü insan, tasarlamayı çok seven bir hayvandır. Fakat bunları kaçak kölelere yakışacak biçimde tasarlamak utanç vericidir: Bize düşen bir tiyatrodaki gibi sessizce oturmak, önce tragedya oyuncusunu ve ardından kopuz çalan kişiyi büyük bir dikkatle dinlemektir; kölelerin davrandığı gibi davranmak değil. Köle, yerini alır almaz oyuncuya övgüler söylemeye başlar ve bu sırada gözucuyla etrafını kolaçan eder. Oradakilerden biri efendisinin adını anacak olursa korkuya kapılır ve rahatsız olur. İşte, filozoflar için de doğanın işlerini aynı biçimde tasarlamak utanç vericidir. Efendi kimdir? İnsan insanın efendisi olamaz; ölüm, yaşam, acı ve hazdır onun

efendisi. Sezar'ın elinden yetkileri alınıp da karşıma çıkarılsa benden korkusuz bir kişi görebilir miydiniz? Fakat o bu tehditleriyle gürleyerek ve şimşekler çakarak üzerime geldiği zaman korkuya kapılırsam, kaçak bir köle gibi efendime teslim olmaktan başka ne yapabilirim? Üstelik bu belalar karşısında tıpkı tiyatrodaki kaçak köle gibi geçici bir süreliğine güvende olsam bile; en fazla o süre içinde yıkanır arınırım, içerim, şarkı söylerim. Fakat bunları yaptığım sırada aklımda hep başıma gelecek olan felaketin korkusu ve burukluğu vardır. Buna karşılık, efendilerimden kurtulmuş olduğumu düşünün; onların baskılarından ve acımasızlıklarından kurtulduktan sonra beni korkutabilecek ne kalır? Artık hangi efendinin kölesi gibi hissederim kendimi?

"Öyleyse bu düşünceleri herkese yaymamız gerekir mi?"

Hayır, ancak kendimizi bilgisiz kimselere karşı korumalı ve şunu söylemeliyiz: "Bu adam kendince güzel ve iyi olan şeyleri öğütlüyor bana. Onu hoş görüyorum." Çünkü Sokrates de hapiste kendinden sorumlu olan ve zehri içtiği sırada gözyaşı döken gardiyanı bağışlamış, ona şöyle demişti: "Bizim yasımızı nasıl da gönülden tutuyor."[60] Bunun üzerine gardiyana dönüp şöyle sormuştu: "Kadını bu nedenle mi gönderdik?"[61] Hayır, çünkü o sözleri yalnızca buna dayanıklı olan arkadaşlarının duyabileceği şekilde söylemişti; gardiyana ise bir çocuğa davranır gibi davranmayı sürdürdü.

---

60 Krş. Platon, *Phaidon* 116d
61 Krş. Platon, *Phaidon* 117d

30

Zor durumlara karşı neleri hazır bulundurmalı

Önemli bir kişinin yanında bulunurken, daha önemsiz kişilerin de olanları görmekte olduğunu ve o önemli kişiyi onlardan daha fazla gönendirmek zorunda kalacağınızı aklınızdan çıkarmayın. O önemsiz kişilerden biri size şunu sorar:

"Okuldayken sürgünler, hapisler, ölümler ve iftiralar hakkında ne söylerdin?"

Farksız olduklarını söylerdim.

"Düşüncelerinde değişme oldu mu?"

Hayır.

"Nedir farksız olan?"

İrademizden bağımsız olan her şey.

"Bunlar hakkında ne düşünüyorsun?"

İrademizden bağımsız şeyler bana hiçbir şey ifade etmiyor.

"Bana iyiden de bahset. O zamanlar iyi konusunda ne düşünüyordun?"

İradenin doğruluğu ve görünüşleri kullanabilme yetisi.

"Son amaç nedir?"

O iradeyi takip etmek.

"Şimdi de böyle mi düşünüyorsun?"

Evet, şimdi de aynı şeyi düşünüyorum.

Şimdi, o önemli kişinin yanına göğsünüzü gere gere gidin ve bunları hatırlayın. İşte o zaman bu işleri öğrenmek için çok vakit harcamış genç bir adam için, bunları daha önce hiç çalışmamış kişilerin arasında bulunmanın ne demek olduğunu anlayacaksınız. Öyle sanıyorum ki şu düşünceler geçecek aklınızdan: "Neden bir hiç uğrunda bu kadar büyük ve uzun hazırlıklar yapıyoruz? Bu, insanların zor dediği şey midir? Bir makam odası mı? Yatak odası mı? Zırhlı muhafızlara sahip olmak mı? Bugüne kadar dinlediğim bütün söylevleri bunlar için mi dinledim? Bunların hiçbir anlamı yok: Ben kendimi muhteşem bir karşılaşma için hazırlıyorum."

İKİNCİ KİTAP

1

Özgüvenin sakınımla çatışmaması

Filozofların düşünceleri bazı kimselere paradoks gibi görünebilir. Fakat bütün konuları her ne koşulda olursa olsun elimizden geldiği kadarıyla hem sakınım hem de özgüvenle ele alabileceğimizin doğru olup olmadığını yoklamak gerek. Çünkü sakınım özgüvenle çelişir gibi görünmektedir ve çelişkileri kabul etmemiz olanaksızdır. Bana göre, düşüncelerimizin birçok kişinin gözüne paradoks gibi görünmesi şöyle gerçekleşir: Onlara göre, birlik içinde olmaları olanaklı olmayan sakınım ve özgüven bir araya geldiği zaman, bu durum bizi suçlamaları için yeterli bir sebep olabiliyor. Fakat bahsedilen zorluk nerededir? Eğer sürekli söylenen ve söylendikçe kanıtlanan iyinin olduğu gibi kötünün de doğasının görünüşleri kullanmakta olduğu doğruysa; eğer irademizden bağımsız şeylerin ne iyi ne de kötü olduğunu söyleyenler haklıysa, irademize bağımlı şeylerde sakınımlı ve fakat irademizden bağımsız şeylerde ise özgüvenle davranmamız gerektiğini söyleyen filozoflar ne türden bir paradoksa düşmüş olabilir? Eğer kötülük yalnızca iradenin iyi kullanılmamasından açığa çıkıyorsa, elbette irademize bağımlı olan şeylerde dikkatli olmamız gerekli. Ancak; kendilerine ilişkin özgüvenle hareket ettiğimiz, irademizden bağımsız ve hükmümüz altında olmayan şeylerin bizim için hiçbir anlam ifade etmediğini düşünüyorsak; hem özgüvenli hem de sakınımlı olmamız gerekir ve aslına bakılırsa özgüvenimizin de buradaki kaynağı sakınımdır. Çünkü gerçekten kötü olan şeyler karşısın-

da sakınımlı davranmamız gerektiğine göre, kötü olmayan şeylere karşı özgüvenli davranmamız gerekiyor.

Bu nedenle, içinde bulunduğumuz durum bir geyiğinkine benziyor. Bir geyik, korkuya kapılmış bir şekilde avcının kamasından kaçarken kendini güvende hissetmesi için nereye sığınmayı düşünür? Avcının tuzağına; böylece hiç korkmaması gereken şeylerden korkarak kafa karışıklığına düşer ve kendini koruyamadığı için ölüp gider. Bizim davranışlarımızın bundan hiçbir farkı yok. Korkuya kapılmamıza neden olan şeyler hangileridir? İrademizden bağımsız olanlar. Aksine, hiç tehlikeli değiller gibi özgüvenle davrandığımız şeyler hangileridir? İrademize bağımlı olanlar. Bu nedenle, irademiz dışındaki şeylere yönelip onları arzularken aldanmak, aceleci davranmak, utanmaz olmak veya alelade düşüncelere kapılmak bizi hiç kaygılandırmıyor. Fakat ölümle, insanlara rezil olmakla, acı, zından veya sürgünle yüzyüze geldiğimizde ya kaçıyor yada şiddetle karşılık veriyoruz. Böyle davranarak en büyük işlerde hataya düşmüş insanlardan oluveriyoruz; doğal özgüveni küstahlığa, çaresizliğe, düşüncesizliğe, aymazlığa; doğal sakınımı ve alçakgönüllülüğü ise korkaklık ve kancıklığa çevirerek, kendimizi korkuların ve kafa karışıklığının ortasına atıyoruz.

Bu nedenle, sakınımı iradeye bağımlı konularda gösteren bir adam kendini dilediği her durum karşısında korumaya alabileceği gücü bulurken; sakınımı iradeden bağımsız konularda gösteren bir adam ise korkulara kapılır, başkalarının hükmü altında olan şeylerden korunmaya boş yere çaba sarf eder, kararsızlık ve rahatsızlıktan bir an olsun kurtulamaz. Ölüm ve acı engellenemez; ancak onlardan duyulan korku ve endişe engellenebilir. Bu yüzden şu sözleri söyleyen şair[62] övgüyü hak ediyor:

Korku veren ölüm değil, utanç verici bir ölümdür.

---

[62] Sözü edilen şair ve ardından gelen dizenin kaynağı bilinmiyor.

O hâlde özgüven ölüme karşı gösterilmelidir ve sakınım ise ölüm korkusuna karşı. Fakat biz bunun tersini yaparak ölümden kaçmaya çalışıyor ve ölüme ilişkin düşüncelerimizde bilgisiz, dikkatsiz ve kayıtsız davranıyoruz. Sokrates, bu davranışları "kötülük maskeleri"[63] diye adlandırıyordu; çünkü maskeler ancak tecrübesiz çocukları korkutabilir ve bizim bu olaylar karşısında kapıldığımız korkuyla çocukların maskeler karşısında duyduğu korku arasında hiçbir fark yok. Çünkü çocuklar her şeyden habersiz; çünkü çocuklar bilgiden yoksun; çünkü bu konularda bilgi edinmesi durumunda, bir çocuğun bizden aşağı bir yanı kalmazdı.

O hâlde, ölüm nedir? Bir kötülük maskesi. Yüzünüzü ona dönün ve iyi bakın. Bize hiçbir acı veremeyeceğini görün. Zavallı beden, er yada geç bu ruhtan ayrılmak zorundadır, tıpkı daha öncesinde ondan ayrı olduğu gibi. Öyleyse ölümün şimdi gelmesi ne diye sizi telaşlandırıyor? Şimdi gelmezse bile sonrasında gelmesi kaçınılmazdır. Çünkü evrende her şey geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinde kurularak tamamlanmış olur. Acı nedir? Bir maske. Yüzünüzü ona dönün ve bakın. Şu zavallı et parçası, kimi zaman sert darbelerden ve kimi zaman da en hafif sıkıntılardan etkileniyor. Eğer bu sizi rahatlatmıyorsa kapı açık. Eğer rahatlatıyorsa, dayanın. Kapı her zaman ve herkese açık olduğu için, hiçbir kaygı duymamıza gerek yok.

O hâlde, bu düşüncelerin meyvesi nedir? Ne olması gerekiyorsa o: Akla en uygun ve akıl için en soylu olanı: Kaygılardan arınmışlık, korkulardan arınmışlık ve özgürlük. Bu konuda, yalnızca özgür kimselerin eğitim görmesi gerektiğini düşünen çoğunluğa inanmamamız gerekir. İnanmamız gereken kişiler, yalnızca eğitilmiş olanların özgür olabileceğini söyleyen filozoflardır.

---

[63] μορμολυκεῖον ; sözlük anlamıyla öcü, umacı. Ancak Epiktetos, korkunçluk kisvesine bürünmüş adiaphora'ları anlattığı için, bu karşılık daha uygundur.

"Tam olarak nasıl?"

Özgürlük, kendi tercihlerimiz doğrultusunda yaşamaktan başka nedir?

"Elbette hiçbir şey değil."

Öyleyse ey adam, bana hata yapmayı isteyip istemediğini söyle.

"İstemem."

Öyleyse, yanlış içre yaşayan hiçkimse özgür değildir. Korku içinde yaşamak ister misin? Üzüntü içinde yaşamak ister misin? Kaygılar içinde yaşamak ister misin?

"Elbette istemem."

Demek ki korkularla, üzüntülerle ve kaygılar içinde yaşayan hiç kimse özgür değil; ancak korkulardan, üzüntülerden ve kaygılardan kurtulmuş olan kişiler aynı zamanda kölelikten de kurtulmuş oluyor. Öyleyse ey yasa koyucular, "Yalnızca özgür kimselerin eğitim görebileceğini" bir yasa olarak bize öğretmekte olan sizlere inanmamızı nasıl bekliyorsunuz? Size karşılık filozoflar, yalnızca eğitim görmüş kimselerin özgür olabileceklerini söylüyorlar, tıpkı Tanrı'nın yasası gibi.

"Kölesini kanun önünde azat eden bir kişi hiçbir şey yapmış olmuyor mu?"

Oluyor: Kanun önünde kölesini azat etmiş oluyor.

"Başka?"

Kendini köle adına ödemesi gereken vergiyle hükümlü kılmış oluyor.

"Öyleyse böyle davranmak o adam için bir özgürlük değil midir?"

Kaygılarından kurtulmuş olmaktan başka hiçbir şey. Siz başkalarına özgürlük bağışlayacak bir durumda olduğunuz için bir efendinin kölesi olmadığınızı mı düşünüyorsunuz? Para sizin efendiniz değil mi? Bir kadın yada oğlan, zorba bir hüküm-

dar, yahut o zorba hükümdarın yandaşları sizin efendiniz değil mi? Eğer öyle değilse, neden bu türden şeyler ve kimselerle karşı karşıya kaldığınızda ödünüz patlıyor? Bunun nedeni, sık sık dile getirdiğim bir şeydir. Bu ilkeyi iyice öğrenin ve aklınızda tutun ki onun yardımıyla hangi konularda sakınımlı ve hangi konularda özgüvenli olmanız gerektiğini ayırt edebilesiniz: İradenize bağımlı olmayan şeylere karşı özgüvenli; iradenize bağımlı olan şeyler karşısında sakınımlı davranmak.

"Pekâlâ, yazdıklarımı sana okumadım mı? Yoksa ne yaptığımı bilmiyor muydun?"

Nerede yazmıştın onları?

"Kitaplarımda."

Öyleyse bana, arzu ve kaçınmaların konusunda neler düşündüğünü göster: Arzuladığın şeyleri elde edip edemediğini, kaçındığın şeylerden ise uzak kalıp kalamadığını. Bu bilgiç ve upuzun cümlelere bakılırsa bu konularda çok başarılısın.

Sokrates'in yazmadığı neydi ve onu çokça yazan kimdi?

-Nasıl? İlkelerini açıklayabileceği, onlara ilişkin tartışmalara girebileceği kimseler bulunmuyordu. O da sürekli kendi kendini gözden geçirip yine kendisiyle tartışmayı uygun buldu. Ve en azından birkaç konuyu da her zaman uygulama yoluyla anlatmaya özen gösterdi. Bu konular elbette bir filozofun yazması gereken şeylerdi. Bahsetmiş olduğum küçük yazıları ve yöntemleri ise diğer insanlara, ahmaklara, kaygılarından arınmış mutlu ve özgür kimselere yahut yaptığı işin sonucunu düşünmeden hareket eden kimselere bırakmıştı.

Böyleyken, en küçük bir fırsatını bulduğunuz zaman gidip yeteneklerinizi göstererek ezberden sayıp dökecek ve böylece bir gevezelik, başıboşluk mu göstereceksiniz? "Bakın nasıl da güzel tartışabiliyorum!" diyerek övünecek misiniz? Bunu yapmayın. Şu sözleri söylemeniz daha doğru olur: "Arzuladığım şeylerden ötürü hayal kırıklığına düşmediğime bir bakın. Bakın,

kaçındığım şeylerden nasıl da uzak durmayı başarabiliyorum. Önüme ölüm, acılar, hapisler, çıkarsa ve başıma ayıplanmak, bir suça mahkûm edilmek gibi olaylar gelirse ne demek istediğimi anlayacaksınız." İşte bunlar, okullarda eğitim görmüş genç bir delikanlının söylemesi gereken sözler olmalı. Geri kalanlarını öteki kimselere bırakın, kimse sizden bunlarla ilgili bir söz duymasın. Sizi bu gibi konularda öven biriyle karşılaştığınızda bu övgülere izin vermeyin; bir hiç olduğunuzu ve hiçbir şey bilmediğinizi aklınızdan çıkarmayın. Bütün bilginizin; arzularınızdan ötürü nasıl hayal kırıklığı yaşamayacağınız ve kaçınmalarınızda da nasıl başarılı olabileceğiniz olduğunu gösterin, bu yeterli olur. Bırakın kanun ve yasalarla, problemler ve mantık tasımlarıyla diğerleri ilgilensin. Siz ölümü, zincire vurulmayı, işkenceleri, sürgünleri düşünün; üstelik hiçbirinden ötürü bir korkuya kapılmadan, sizi bu sıkıntılara ve acılara çağırarak bunları yaşamanızı isteyen kişi karşısında şüphe duymadan ve ona teslim olarak; sabır göstererek; mantıklı düşünebilme gücünüzün iradeniz dışındaki zorluklara karşı neler yapabileceğini gösterin. Böylelikle, bir kimsenin aynı anda hem sakınımlı hem de özgüvenli olması gerektiğini düşünmek ne bir paradoks nede bir olanaksızlık gibi görünür. İradeye bağımlı olan şeylere karşı sakınım ve iradeden bağımsız olan şeylere karşı ise özgüven.

2
Huzur üzerine

Bir mücadeleye girişmeden önce tam olarak neyi elde etmek ve başarmak istediğinizden, kime karşı meydan okuduğunuzdan iyice emin olun. Çünkü doğayla uyumlu bir iradeye sahip olmak istiyorsanız, her konuda güvenlik içinde olursunuz ve hiçbir şeyden korkmanıza gerek kalmaz. Eğer arzuladığınız şey kendi hükmünüz altında ve doğası gereği özgür ise ve siz de bu şeyle uyumluysanız, sizi korkutabilecek ne vardır? Böyle şeylerin efendisi kimdir? Onları kim sizden uzak tutabilir? Eğer tercihiniz dürüst ve güvenilir bir adam olmaksa sizi kim bu tercihinizden alıkoyabilir? Eğer kimseden baskı ve zorbalık görmek istemiyorsanız size kim baskı yapabilir? İstemediğiniz bir işi yapmaya sizi kim zorlayabilir? Kaçınmayı gerekli bulmadığınız bir şeyden kaçınmaya sizi kim mecbur kılabilir? Her şeyin hâkimi, sizin önünüze alt edilmesi güç görünen ve aynı zamanda sizin de kaçınmanız gereken bazı şeyler koyacaktır. Ne ki, bir şeyi arzulamak ve ondan kaçınmak sizin elinizdeyse, neden kaygılanıyorsunuz? İşte bu sizin önsözünüz, kendi yaşam öykünüz, kendi kanıtınız, kendi zaferiniz, kendi söyleviniz ve kendi alkışınız olsun.

Bu nedenle Sokrates, kendini savunmak için hazır olması gerektiğini hatırlatan bir kişiye şöyle demişti:

"Hayatının bu savunma için baştan sona bir hazırlık olduğunu bilmiyor musun?"

Ne türden bir hazırlık?

"Neyin kendi hükmüm altında olduğunu gördüm."

Ne yaptın bunu görünce?

"Ne insanlar arasında ne de yalnızken, hiçbir adaletsizlikte bulunmadım."

Ne ki, zavallı bedeniniz, küçücük servetiniz yada saygınlığınız gibi dış dünyadaki şeylere de hükmetmek istiyorsanız, size şu andan itibaren elinizden gelen bütün hazırlıkları yapmanızı ve hem yargıcınızın hem de kendi vicdanınızın arzularını yerine getirmenizi salık veriyorum. Eğer onun ayaklarını öpmeniz gerekiyorsa öpün; salya sümük ağlamanız gerekiyorsa ağlayın; inlemeniz gerekiyorsa inleyin. Eğer dış dünyanızdaki şeyleri kendinize ait sanıyorsanız direnmeyi bırakıp bir köle olmayı kabullenin; bazı zamanlar bir köle bazı zamanlar da bir efendi olmayı değil, bu ikisinden birini seçerek onda karar kılın. Bir köle mi efendi mi; *bir eğitimli* mi eğitimsiz mi; *bir asil mi yoksa soysuz* mu olacağınıza; duyacağınız acılar karşısında ölünceye kadar dayanıp dayanamayacağınıza hemen şimdi karar verin. Fakat eğer bunlar sizin için önemli değilse, kendinize bir an önce sorunun cevabını bulun: "İyi ve kötünün doğası nerededir? Hakikatin olduğu yerde. Hakikat ve doğa neredeyse orada ölçülülük vardır. Hakikatin olduğu yer, özgüvenin olduğu yerdir ve doğanın."

Düşünüyor musunuz ki; Sokrates dış dünyamızdaki şeylere sahip olmayı arzulasaydı yine de çıkıp şöyle konuşurdu: "Anitos ve Meletos beni öldürmeye elbette güç yetirebilirler; ancak bana zarar veremezler." O böyle konuşmanın kendisini yaşama ve zenginliğe değil de kaçınılmaz bir sona sürükleyeceğini bilmeyecek kadar budala mıydı? O hâle kışkırtıcı sözler söylemek neden akıllıca değil?

Tıpkı dostum Herakleitos'un yaptığı gibi. Rhodes yakınlarındaki küçük bir arazisi için kendisine dava açılması karşısında

yargıçlarına şöyle seslenmişti: "Size asla yalvarmayacak, vereceğiniz kararın değişmesi için uğraşmayacağım. Sizin davanız sizi ilgilendirir, beni değil." Ve kendi işini bu sözlerle bitirdi. Bunu yapmak zorunda mıydı? Elbette yalvarmamalıydı ancak bununla birlikte "Yalvarmayacağım" dememesi gerekirdi; bunun için doğru zaman değilse, sözgelişi Sokrates'in davasında olduğu gibi hâkimleri kışkırtmak gerekmedikçe.

Ve siz eğer böyle bir son için kendinizi hazırlıyorsanız ne diye bekliyorsunuz? Neden denenmeyi kabulleniyor ve bu buyruğa boyun eğiyorsunuz? Eğer çarmıha gerilmek gibi bir arzunuz varsa bekleyin, bu gerçekleşir. Fakat suçunuzu kabul ederek salya sümük yalvarmak gibi bir niyetiniz varsa bu niyetinize uygun davranıp kendinize ait olanın ne olduğunu da iyi bilmeniz gerekir.

Ayrıca bu sebepledir ki şunu söylemek ahmaklıktan başka bir şey değil: "Bana bir öğüt ver." Sana ne öğütleyebilirim?

"Bana bütün olaylar karşısında nasıl düşünmem gerektiğini anlat."

Bu yaptığın, harflerden anlamayan bir kimsenin "Bana herhangi bir isim öner ki buraya yazayım." demesine benzemez mi? Ben o adama Dion yazmasını önerirdikten sonra başka biri çıkagelip Dion yerine Theonos yazmasını salık verirse, ne yapacak? Oraya ne yazacak? Ama yazmak konusunda deneyimli bir kişi olsaydı, oraya ne yazması gerektiğini de çok iyi bilecekti. Eğer bilgisiz bir kişiysen sana ne öğütleyebilirim? Diyelim bu zorluğu benimle aştın; başka bir zorlukla karşılaşınca ne söyleyebilir yada yapabilirsin? Bu gibi konularda hiçbir öğüte ihtiyacın kalmaması için şu ilkeyi hiçbir zaman aklından çıkarma: Dış dünyamızdaki şeylerin peşinde sürüklenirsen, kendi efendinin iradesine mahkûm olursun. Efendin kimdir? Dış dünyadaki, kazanmak yada uzak durmak istediğin o şeylerin sahibi.

3
Filozoflara bazı kişileri önerenlere

Diogenes, kendisi için öneri mektubu yazmasını rica eden bir adama şunu söylemişti: "Sen, yanına gideceğin kimsenin görür görmez tanıyabileceği, iyi mi kötü mü olduğunu anlayabileceği bir kişisin; yeter ki iyi ve kötüyü ayırabilecek yeteneğe sahip olsun. Fakat eğer bu tecrübeden yoksun bir kişiyse, asla anlamayacaktır; bin tane bile mektup yazacak olsam bir şey değişmez." Bu, bir kişiye sikke götürüp baktırmaya benzer; o kişi ancak gümüşten iyi anlıyorsa size yardımı olabilir. Bu nedenle, yaşam karşısında o gümüş ustası gibi iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilme yetisine sahip olmamız gerekir. Gümüş ustası şöyle der: "Bana getireceğiniz herhangi bir sikkenin gerçek değerini size söyleyebilirim." Ben de mantık tasımları konusunda şunu söylerim: "Bana öneceğiniz kişiyi getirirseniz, tasımlar konusunda becerikli olup olmadığına bakarak ne denli yetenekli olduğunu size söylerim." Neden? Çünkü benim anladığım ve tecrübeli olduğum iş tasımları çözmektir. Ben, tasımların üstesinden gelebilen kişiyle onları çözemeyen kişiler arasındaki farkı çok iyi biliyorum. Yaşamda nasıl davranırım: Bir şey hakkında kimi zaman iyi kimi zaman da kötü düşünceler edinirim. Neden? Çünkü yaşam konusunda tasımlarda olduğum kadar usta değilim.

4
Eşini aldatırken yakalanmış bir adama

Bir keresinde Epiktetos insanın dürüstlük için doğduğunu ve dürüstlüğünü yitiren insanların insanlık özelliklerini de yitireceğini anlatıyordu ki; eşini aldattığı bütün kentte bilinir olmuş bir adam içeri giriverdi. Onu gören Epiktetos şöyle sürdürdü konuşmasını: Fakat bu doğruluk ve dürüstlüğü bir yana bırakıp komşunun eşine göz diktiğin zaman ne yapmış olursun? Komşuluk hukukunu bozmaktan başka, insanın doğruluk, dürüstlük ve kutsallığı ortadan kaldırmaz mı bu? Yalnızca bu mu? Böyle bir suç işleyerek komşuluğu, dostluğu ve birlikteliği yok etmenin yanında kendini de aşağılamış olursun. Bir komşu, bir dost, bir yurttaş olarak düşebileceğin en aşağılık seviyeye düşersin. Böyle bir insana ne konuda güvenebiliriz? Hiç kimsenin kullanamayacağı kadar değersiz bir alet olsaydı, insanlar tarafından bir fışkılığa atılıverirdi ve hiç kimse de gelip onu oradan almazdı. Bir insan olarak, kimseye yararı dokunmuyorsa ve dünyada hiçbir boşluğu doldurmuyorsa, onunla bir olup hangi işe girişilebilir? Bir kölenin bile yerini tutabileceğini düşünüyor mu? Ona karşı kim güven duyabilir? Hiçbir işe yaramayan bir alet olduğu için fışkılığa atıldığı zaman, şikâyetçi olmaya hakkı var mı? Daha da inleyip "Kimse benim yanımda durmuyor, benim gibi bir söz ustasının!" mı diyecek? Evet, kimse seni önemsemez, çünkü sen kötü ve işe yaramaz bir adamsın. Bu, kimse tarafından önemsenmeyen eşek arılarının kalkıp da bu durum-

dan yakınmasına benzer. Oysa bununla bitmiyor, eğer elinden gelse bir adam kalkıp hepsini öldürürdü. Öyle bir durumdadır ki insanları incittiği şey dönüp kendisini de incitmiş. Bizden kendisine ne yapmanızı isteyecek? Oysa onun koyulabilecek hiçbir yeri yok.

"Öyleyse kadınlar doğaları gereği ortak mal değil mi?"

Ben de şunu söylerim: Pişirdiğimiz bir domuzun üzerinde bütün davetlilerin hakkı vardır. Fakat bu domuz parçalara ayrılıp dağıtıldıktan sonra eğer doğru buluyorsan yanındakinin etinden bir parça al yada tabağından gizlice yürüt; yada göz göre göre el koy. Sokrates'e de bir arkadaşı sormuştu: "Tiyatrolar yurttaşların ortak malı değil midir?" Evet, yurttaşlar tiyatroya gelip kendi yerlerine oturduktan sonra, eğer sana doğru geliyorsa bir tanesini yerinden kaldırmayı dene. Kadınların doğa gereği ortak mallarımız olması da böyledir. Tıpkı az önceki ziyafeti veren kişi gibi, kanun koyucu kişi de kadınları bizim aranızda paylaştırır; senin hakkın yalnızca payına düşendir. Başkasının kadınına göz dikemez ve ona dokunamazsın.

"Fakat ben bir söz ustasıyım ve Arkhedemos[64] konusunda bilgi sahibiyim."

Ne kadar iyi bilirsen bil Arkhedemos'u. Eşini aldatıp dürüstlüğünü yitirdikten, insanlıktan çıkıp bir kurt, bir maymun olduktan sonra yapamayacağın ne var?

---

[64] *Arkhedemos*; Tarsuslu. Stoacı bir filozof.

5

Yücegönüllülük ve kaygı nasıl bir arada olabilir

Şeyler öz itibarıyla aynıdır fakat kullanımları farklı. O hâlde, bir kimse dinginlik ve sağlamlığını muhafaza edebildiği gibi aynı zamanda sakınımsızlıktan, düşüncesizlikten ve aymazlıktan kendini nasıl koruyabilir? Zar oynayanları örnek alarak. Bu oyunda, hem rakipler hem de zarlar aynıdır. Kaç geleceği nasıl bilinebilir ki? Benim görevim gelen sayıları ustalıkla ve dikkatli bir şekilde değerlendirmek. Yaşamımızda da başlıca görevimiz buna benzer: Farklı şeyleri birbirinden ayırabilmek ve şunu söylemek: "Dış dünyadaki şeyler benim hükmüm altımda değil ancak iradem benim hükmüm altında. İyi ve kötüyü nerede aramalıyım? Yalnız hükmüm altında olan şeyde." Hükmümüz altında olmayan şeylerde ise ne iyi vardır ne de kötü; ne faydalı, ne de zararlı.

"Öyleyse onları sakınımsız mı kullanmalı?"

Asla. Bu hem irade yeteneğinin kullanılma biçimine hem de doğaya aykırı olurdu. Ne ki, şeyler öz bakımından aynı oldukları için kaygılarımızdan bağımsız ve özgürce davranmamız gerektiği kadar; kullanımları bakımından farklı oldukları için sakınımlı davranmamız gerekir. Şeyler öz bakımından aynı oldukları için hiç kimse bana sınır koyamaz ve istemediğim bir işi yapmaya beni zorlayamaz. Onları elde etmeme engel olunduğu zaman ise bu benim hükmüm altında olmadığı için ne iyidir ne de kötü; fakat kullanımları hem iyi olabilir hem de kötü; çünkü

hükmüm altındadır. Şeylerin etkisi altındayken gösterilen sakınım ile onlarla hiç ilgili değilken gösterilen sağlamlığı bir araya getirmek zordur; fakat imkânsız değildir. Bu imkânsız olsaydı mutluluk da imkânsız olurdu.

Hayatı bir yolculuk gibi yaşamak gerekir. Ne yapabilirim? Geminin kaptanını, tayfasını, yolculuk gününü ve zamanını belirleyebilirim. Ardından bir fırtına kopar. Benim üzerime düşen yalnızca bana ait olanı korumak; gerisi ise kaptanın görevi. Gemi batarsa ne yapabilirim? Yalnızca elimden geleni: Korkuya kapılmadan, çığlık atmadan, Tanrı'yı suçlamadan ve var olan her şeyin bir gün mutlaka yok olacağını bilerek; ölümsüz bir varlık değil küçücük bir insan olduğum için, bütünün küçücük bir parçası olduğum için, tıpkı bir günün herhangi bir saati gibi; sıram geldiğinde hazır olmalı ve sona ermem gerektiğinde sona ermeliyim. Nasıl öldüğümün ne önemi var? İster boğulmakla gelsin ölüm, ister ateşli bir hummayla. Ne farkları var?

Bunu anlamak için top oynayanları izlemek yeter. Kimse topun iyi olup olmadığına bakmaz, herkes onu fırlatmak ve tutmak için çaba gösterir. Bu oyunda gerekli olan şey ise beceri, çeviklik ve tecrübe. Kucağımı açmış olsam da topu yakalayamayabilirim yada topu fırlattığımda karşımdaki oyuncu onu tutamayabilir. Fakat topu kararsızlık ve telaşla tutmaya yada fırlatmaya çalışırsam nasıl bir oyun çıkar ortaya? Topun ne yönden ve hangi sıraya göre geleceğini kim anlayabilir? Oyuncular nerelerde beklemeleri gerektiğine nasıl karar verebilirler? Oyunun sırası bir düzene koyulabilir mi? Kimi "Fırlat!" diye bağırırken öteki "Fırlatma!" diye bağırırsa; başka biri kalkıp "Sen fırlattın, sıran geçti!" diyecek olursa, yaptığımız şey oyun değil ancak bir bağrışma olur.

Bu bakımdan, Sokrates top oyununun ustasıydı. Nasıl? Bu oyunu duruşmada oynamasını da bilerek. "Söyle Anitos." dedi, "Nasıl oluyor da Tanrı'ya inanmadığımı iddia ediyorsun? Daimonlar sana neymiş gibi görünüyorlar? Onlar tanrıların

oğulları değil mi? Yada tanrılarla insanların birleşimi?" Anitos bunun doğru olduğunu söyleyince Sokrates: "Şimdi söyle, katırların varlığına inanıp da eşeklerin varlığını inkâr edecek bir ahmak var mıdır?" diye karşılık verdi.[65] Bu konuşma, top oynadıkları sırada geçen bir konuşmaydı. Bu olayda top nedir? Yaşam: Hapis, yasaklar, bir yudum baldıran zehiri, eşinden ayrılmak ve çocuklarını yetim bırakmak. Bunlar, Sokrates'in kendileriyle birer top gibi oynadığı şeylerdi. Bu zor oyunu bile ustaca oynadı ve kendisine gelen topu hakkını vererek fırlattı. Öyleyse yapmamız gereken; yaşam karşısında top oynayanların gösterdiği özeni göstermek ve topların hiç değişmediğini, hep aynı olduğunu iyi bilmek. Dış dünyamızdaki *şeyler* için göstereceğimiz dikkate gelince, bu dikkat onlara büyük değerler yüklemek değil, her birine olduğu gibi davranmak ve kullanımlarını iyi bilmekten geçer. Bir dokumacı yün üretmez, onun nasıl işleneceğiyle ilgilenir. Bir kimse sizin ekmeğinizi ve mülkünüzü verecek kadar güçlüyse, aynı zamanda sizi aç bırakacak yada öldürecek kadar da güçlüdür. O hâlde, malzemeyi almışsanız onun üzerinde çalışın. Böylelikle hiç sıkıntı çekmeden bu işin üstesinden gelirseniz, karşınıza çıkan herkes sizi bu kurtuluşunuzdan ötürü tebrik edecektir. Bu gibi durumlarda nasıl düşünmesi gerektiğini bilen bir kişi doğru davrandığınızı gördüğü zaman çok hoşnut olur; ancak sizin başarınızda en küçük bir doğruluk eksiği görürse bunun tersini yapar. Çünkü büyük hoşnutlukların bulunabildiği yerde büyük hoşnutsuzluklar da bulunabilir.

Bu durumda, dış dünyamızdaki şeylerin bir kısmının doğayla uyumlu olduğu fakat bir kısmının doğayla uyumlu olmadığı ne zaman söylenebilir? Birlikten kopmuş yalnız kişiler gibi göründüğümüz zaman. Sözgelimi ayaklar, temiz olduklarında doğayla uyumludur. Ayaklarımızı bedenimizin bir parçası olarak düşündüğümüzde onlarla çamura ve dikenlere basabildi-

[65] Bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması* 27e

ğimiz gibi kimi zaman bedenin geri kalan kısmının sağlığı için onları kesip atabiliriz de. Ancak bedenden ayrıldıkları ve kullanılmadıkları zaman onların ayak olduğundan söz edemeyiz. Kendimiz hakkında da aynı biçimde düşünmemiz gerekir. Biz neyiz? Birer insan. Kendimizi diğer insanlardan ayrı düşündüğümüzde ileri yaşlara kadar yaşamak ve zengin, sağlıklı olmak doğaya uygundur. Fakat kendimizi o bütüne dâhil bir insan olarak düşündüğümüzde kimi zaman hastalanmak, kimi zaman tehlikelerle yüzleşmek, yoksul düşmek ve zamanı geldiğinde ölmek de doğaya uygun bir hâle gelir. Öyleyse hoşnutsuzluğunuzun sebebi nedir? Bir ayağın bedenden koptuktan sonra artık ayak olamayacağını bilmiyor musunuz? Kendinizi öteki insanlardan ayrı düşündüğünüz zaman insan olabileceğinize mi inanıyorsunuz? İnsan ne demektir? Tanrıların ve insanların meydana getirdiği bir ülkedeki yurttaş; ki o ülke evrenin küçük bir örneğidir.

"Öyleyse ben bir duruşmaya getirildiğim gibi, başka biri denize açılmalı, başka biri hastalanmalı, başka biri ölmeli, bir başkası da hapse atılmalı?"

Evet, bir beden için mümkün olan her şey bütün yeryüzü için ve bir ülke için de aynı şekilde mümkündür. Herkesin yaşaması gereken belli başlı olaylar vardır ve bunlar kişiden kişiye değişir. Sizin göreviniz buraya gelerek bu konularda nasıl bir düzen oluşturacağını öğrenmek. Bazıları şöyle der: "Beni yanlış yönlendirdiğin için seni dava edeceğim." Nasıl istiyorsan öyle yap. Ben kendi üzerime düşeni yapıyorum. Sen de üzerine düşeni yapıyorsan, o işlerle ilgilenmen gerekir. Kendi tercihlerini de kendin belirlemek zorundasın. Üstelik bunun bile gözünüzden kaçabilecek tehlikeleri var.

6
Farksızlıklar üzerine

Koşullu önermenin kendisi de farksızların içindedir fakat onun hakkındaki yargı farksız olmaz; ya bilgi, ya düşünce yada hile olarak belirir. Aynı biçimde, hayat farksızdır ama onu yaşama biçimi farksız olmaz. Size bunların da farksız olduğu söylenecek olursa sakınımsız davranıp inanmayın ve ne zaman biri gelip de sizi dikkatli olmaya çağırırsa bayağı davranmayın, maddeye yönelmeyin. Sizin için en iyi olan, kendi hazırlanma biçiminizin ve gücünüzün farkında olmaktır. Hazırlıksız yakalandığınız kötü durumlarda, başkalarının durumu size göre ne kadar iyi olursa olsun hoşgörünüzü korumanız ve öfkeye kapılmamanız gerekir. Çünkü sizin durumunuz mantık bilgisi bakımından onlardan üstündür. Kalkıp bu nedenle öfkeye kapılacak olurlarsa onları şu sözlerle yatıştırın: "Ben bu konularda eğitim aldım, fakat sen almadın." Bu nedenle, bir konuda deneyime ihtiyaç duyulan bir yerde, sırf bu deneyimle elde edilecek yeteneğe özenmeyin; onu deneyim sahibi kişilere bırakın ve dinginliğinizi koruyun.

"Git, filan kişiyi ziyaret et."

"Pekâlâ."

"Nasıl yapacaksın bunu?"

"Alçaklığa düşmeden."

"Fakat kapı önünde kaldın."

"Çünkü pencereden nasıl girileceğini bilmiyorum. Ama kapı kapalı olsa pencereden girmek gerekir."

"Öyleyse gir ve konuş."

"Pekâlâ."

"Nasıl yapacaksın bunu?"

"Alçaklığa düşmeden."

"Yine içeri giremedin."

Ancak bu onun üzerine düşen bir işti, değil mi? O hâlde neden başkasına ait bir şeyden şikayetçi oluyorsun? Sana ait olanlarla başkasına ait olanları hiçbir zaman birbirine karıştırma. Khrysippos bu konuda çok güzel bir söz söylemişti: "Gelecekte yaşayacağım şeyleri bilemeyeceğime göre, doğayla uyumlu olmak ve bu uyumu şartlar ne olursa olsun gözetmek zorundayım; çünkü bu seçme hakkını bana Tanrı verdi. Yazgımda hasta düşmenin yazılı olduğunu önceden bilseydim o hastalığa bile isteye tutulurdum; ayaklar da akıl sahibi olsaydı bile isteye girerdi çamura."

Mısır başakları ne içindir? Tanelerin kurumaması için. Biçildiklerinde kurumamış olmaları da bütünlükleri bozulmadığı için. Akıl sahibi olsalardı biçilmek isterler miydi? Fakat bir mısırın biçilmeyecek olması onun için en büyük felaket olur. Aynı biçimde, insanlar için de ölmemek en büyük sıkıntı olurdu, tıpkı olgunlaşamamak ve hasat edilmemek gibi. Ama ölmek zorunda olmak ve hasat edileceğimizi bilmek, bizim için yine de bir sıkıntı hâline geliyor. Çünkü ne olduğumuzu ve nelerin gerçekten kendimize ait olduğunu, bir seyisin atları bildiği kadar bilmiyoruz. Khrysanthas bir düşmanına saldırdığı sırada geri çekilme borusunu duymuş ve kendini yoklamıştı. Ardından, kumandanın emrine uymayı kendi kararından daha uygun buldu ve o emre itaat etti. Fakat biz gerektiği gibi karar veremiyor ve o gerekliliklere itaat edemiyoruz. Acı çektiğimiz şeyler bu nedenle bizi daha fazla inletiyor ve onlara sıkıntı adını veriyoruz. Ey

adam, bunlar nasıl sıkıntılardır? Eğer çevrende bulunan şeylere sıkıntı adını veriyorsan her şey sıkıntıdır. Eğer bunlara zorluk diyorsan, varolanların yok olmasında nasıl bir zorluk görüyorsun? Yok olmak bir kılıçtan da gelebilir, bir tekerlekten de gelebilir, denizden de gelebilir, bir tuğladan da bir tirandan da gelebilir. Hades'in[66] katına hangi yoldan inmek istiyorsun? Hepsi bir. Fakat gerçeği bilmek isterseniz tiranlardan gelecek bir yokoluş en kestirme yol olurdu. Hiçbir tiranın bir kimseyi öldürmesi altı aydan fazla sürmedi ama hummayla ölmek çoğu zaman bir yılı buluyor. Bütün bunlar kulağımıza çalınan boş gürültüler ve adlardan başka bir şey değil.

"Sezar hayatımı tehdit ediyor."

Bu durumda ben Nikopolis'te yaşadığım için hiç mi tehdit altında değilim? Burada sık sık depremler olmuyor mu? Ya sen, Adriatik'i geçerken hiçbir tehdite maruz kalmadığını mı düşünüyorsun?

"Fakat düşünceler konusunda da tehdit altındayım."

Kendine ait düşünceler mi? Nasıl olur? Yeryüzünde seni inanmadığın gibi düşünmeye zorlayabilecek kim var? Yoksa bu korkun başka bir kimsenin düşünceleriyle mi ilgili? Eğer öyleyse, başkalarının yanlış düşünceleri senin için nasıl bir tehdit olabilir ki?

"Ama sürgüne gönderilebilirim."

Sürgüne gönderilmek nedir? Roma'dan başka bir yerde yaşamak mı?

"Gyara'ya[67] gönderilirsem vay hâlime!"

Eğer sana yakışan buysa, oraya gönderileceğinden emin ol. Fakat sana yakışan bu değilse Gyara'dan başka bir yere gönderilirsin; ve seni gönderen de kendi isteğine bağlı olarak oraya

---

[66] *Hades*; Yunan mitolojisinde yeraltında bulunan ölüler dünyasından sorumlu olan tanrı, Zeus'un kardeşi.

[67] *Gyara*, Roma döneminde azılı suçluların gönderildiği bir sürgün adası.

gelebilir. Öyleyse Roma'nın senin gözünde böylesine vazgeçilmez olmasının nedeni ne? Oysa bu kadar sıkıntıya değmiyor; tıpkı açıksözlü delikanlıların dediği gibi: "Bu kadar söz duymaya, bu kadar yazı yazmaya, yaşlı ve değersiz bir adamın yanıbaşında bu kadar uzun süre oturmaya değmez." Kendi kararın olan ve olmayan ayrılıkların şu bakımdan farklı olduğunu bilmen yeterli: O ayrılık senin tercihin değilse başkalarının tercihidir; ve başkalarına ait olan hiçbir şey seni üzemez. Bir yargıç kürsüsü de bir tutuklu hücresi de pekâlâ bulunabileceğimiz yerlerdir; biri yüksekken diğeri alçak. Fakat sahip olduğun irade onları eşit olarak görebilir: Bu yerlerin her ikisine de aynı gözle bakmayı tercih ettiğin sürece. Bu nedenle hepimiz Sokrates'i takip etmek zorundayız; eğer istersek hapiste bile zafer şarkıları söyleyebiliriz. Ancak kişiliğimiz gereği bu gibi durumlarda nasıl tepkiler göstereceğimizi iyi bilmemiz gerekiyor. Hapisteyken mahkûmlardan biri yanımıza yaklaşıp "Sana zafer şarkıları söylersem dinler misin?" diye soracak olsa şöyle cevap vermez miyiz: "Neden beni rahat bırakmıyorsun? Ne kötü bir durumda olduğumun farkında değil misin? Bu hâlde zafer şarkısı dinlememi benden nasıl beklersin?"

Ne hâldesin?

"Yazgımda ölmek var."

Bütün öteki insanlar ölümsüz mü?

7
Kehaneti nasıl kullanmalı

Kehanet karşısında duyduğumuz anlaşılması güç saygı nedeniyle birçoğumuz gerçekte üstlenmiş olduğumuz görevleri göz ardı ediyoruz. Oysa bir kâhin, herkesin başına gelmesi mümkün olan ölüm, doğal afet ve bu türden genel olaylardan daha fazla, geleceğe ilişkin ne görebilir? Eğer yaşamımı bir dostum için tehlikeye atmam gerekiyorsa ve gerektiği zaman onun uğrunda ölmek benim için bir görevse bu konuda bir kâhine danışmamın ne türden bir gerekçesi olabilir? Beni yanımsıra sürekli takip ederek iyi ve kötünün doğasını bana öğreten, onların bıraktığı işaretleri bana gösteren bir kâhin zaten yok mu? O hâlde ne diye kurbanlık hayvan bedenlerine yada kuşların izlediği yollara baktırıp bir kâhinden nasihat duyma ihtiyacım olsun? Yoksa o kâhin, yalnızca merak ettiğim konuları, benim için iyi olan şeyleri ve kurbanlık hayvan bedenindeki işaretleri bilmekle, iyi ve kötüye ilişkin işaretleri de mi bilmiş oluyor? Eğer öyle olsaydı güzelin ve çirkinin, doğrunun ve yanlışın izlerini de okuyabilirdi. Ey adam! Bana göstermeye gücün yeter mi: Yazgımda ölüm mü görünüyor yoksa hayat mı; yoksulluk mu, zenginlik mi? Bu konular hakkındaki merakım ne kadar büyük olursa olsun, emin ol ki sana asla sormayacağım. Neden dilbilgisi hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiyorsun? Bahsettiğin şeylerin tamamı insanların üzerinde ihtilafa düşüp anlaşmazlık yaşadığı ve kesin sonucu olmayan konular değil mi? Bu nedenle, sürgündeki Gratilla[68] bir hayvan parçasına bakarak edindiği

[68] *Gratilla*: Yüksek mevkiye sahip bir kadın olan bu Gratilla, Domitian tarafından Roma'dan sürülmüştü.

bir aylık kehanetlerini göndermek isteyen kâhine ne güzel bir cevap vermişti. Bir adam gelmiş ve göndereceği kehanete Domitian'ın el koyabileceğini söylemiş; bunun üzerine kadın şöyle karşılık vermişti: "Bu kehanetlere Domitian'ın el koyması onların Gratilla'ya varmasından çok daha iyi olur."

Öyleyse bizi sık sık kâhinlere gitmeye zorlayan nedir? Ödleklik ve gelecekteki olaylardan duyduğumuz endişe. İşte bunlardan ötürü kâhinlere dalkavukluk ediyoruz:

"Efendim yalvarırım söyleyin, babamın mirasının tamamına sahip olabilecek miyim?"

"Bir bakalım: Bunun için bie kurban kesmemiz gerekiyor."

"Elbette keselim, iyi bir yazgı neyi gerektiriyorsa yapalım."

O alçak adam "Evet, babanın bütün mirası sana kalacak." dediğinde miras bize babamızdan değil de ondan kalmış gibi minnet duyuyor ve eteğini öpüyoruz. Gerçek şu ki bu kişiler bizimle oyun oynuyorlar.

O hâlde ne yapmalı?

Tıpkı yolları çatallanan bir yolcu gibi davranmalı; ne sağa ne de sola dönmek konusunda hiçbir arzu veya sakınım sahibi olmaksızın. Çünkü o yolcunun tek düşüncesi, kendisini gitmek istediği yere ulaştıracak yolu bulmaktır. Tanrı'yı bu durumlarda bir yol gösterici olarak görmemiz gerekir. Gözlerimiz görüyor ve fakat onlardan hiçbir görünüşü diğerinden fazla göstermelerini istemiyoruz; görünüşleri bize olduğu gibi sunmaları yeterli. Fakat biz bunun aksini yapıp verilecek en küçük bir işaret için kâhine titreye titreye yalvarıyoruz; oysa böyle bir başvuruda bulunmamız gereken tek kişi Tanrı'dır. Ona şunu söylememiz gerekir: "Efendim bana acı; beni yanlış yoldan çevir."

Öyleyse ey sefil adam, en güzelini görmezden gelip daha kötüsünü arzulamanın sebebi ne? Tanrı'nın gösterdiği yoldan daha iyisi mi var? Neden kendi iradeni doğru yolundan çıkarıp saçma sapan öğüt vericilere saygı gösteriyorsun?

8
İyinin doğası nedir

Tanrı yararlı olduğu gibi, iyi de yararlıdır. Bu nedenle, Tanrı'nın doğasını barındıran bir yerde iyilik de hazır bulunur. Öyleyse Tanrı'nın doğası nedir? Et mi? Bu olamaz. Toprak parçası mı? Bu da olamaz. Şan mı? Bu da değil. Onun doğası sezgi, bilgi ve doğru düşüncedir.

İyiliğin doğasını arayacakken öyle sanıyorum ki bitkilere bakmazsınız. Akıldan yoksun hayvanlara mı bakarsınız? Hayır. Onu akıl sahibi hayvanlarda arayacaksak, neden bu işi akıldan uzak yapmaya girişiyoruz? Demek ki bitkilerin görünüşleri kullanma yeteneği yok ve bu nedenle onlara iyi diyemiyoruz. O hâlde iyi, görünüşleri kullanmayı gerektiriyor. Yalnızca bunu mu gerektiriyor? Eğer bu yalnız başına yeterli olsaydı iyinin, mutluluğun ve üzüntünün akıldan yoksun hayvanlarda da bulunduğunu kabul etmek zorunda kalırdık. Oysa bunu kabul etmezsiniz ve doğru da yapmış olursunuz. Çünkü onlar görünüşleri en iyi biçimde kullanabilecek olsalar bile bu yeteneklerini anlamaktan yoksundurlar. Böylelikle, öteki canlılar üzerinde bir egemenlik oluşturmaktan da yoksundurlar. Sözgelimi bir eşek, egemen olmak amacıyla dünyada bulunmuyor; çünkü biz insan olarak ağır yükleri taşıyabilecek bir yardımcı güce ihtiyaç duyuyoruz. Fakat Zeus adına, şu yöne bu yöne yürüyebildiğine göre, eşeğin görünüşleri kullanma yeteneği de var. Aksi hâlde yürümeye gücü yetmeyecekti. Demek ki burada sorun çözül-

müş oluyor. Açıkça görünüyor ki, eğer onun görünüşleri kullanma yeteneğini bilme gücü de olsaydı, bize boyun eğmeyebilir ve işlerimize yardımcı olmaktan vazgeçebilirdi. Böylelikle bizimle eşit ve benzer olurdu.

Şu hâlde, iyiliğin doğasını akıl sahibi hayvanda aramak gerekmez mi? Çünkü onda olmasa, herhangi başka bir şeyde olduğunu da iddia edemeyecektik.

"Bu durumda onlar Tanrı'nın eseri değil midir?"

Öyledirler. Fakat şeyler üzerinde bir egemenlikleri olmadığı için Tanrı'nın parçaları da değiller. Biz ise şeyler üzerinde egemenlik kurabildiğimiz için, Tanrı'dan ayrılmış birer parçayız. Her birimiz kendi içimizde ondan bir parça taşıyoruz. Buna rağmen neden kendi soyluluğunuzdan habersiz davranıyorsunuz? Nereden geldiğinizi neden hiç düşünmüyorsunuz? Yemek yediğiniz zaman sizi besleyen ve doyuran elin farkında değil misiniz? Bir kadınla yatarken size bu mutluluğu veren kişinin farkına varmıyor musunuz? İnsanlarla konuşurken, kendinizi eğitirken, bir tartışmaya katılırken, bir tanrıya kulluk ettiğinizi ve onu yücelttiğinizi bilmiyor musunuz? Ne kadar zavallısınız ki içinizde taşıdığınız tanrı parçasından haberiniz yok.

Yoksa altından, gümüşten yada başka maddelerden yapılmış bir tanrıdan bahsettiğimi mi sanıyorsunuz? Siz onu içinizde taşıyorsunuz ancak saf olmayan düşünceler ve çirkin işlerle kirlettiğinizin farkında değilsiniz. Eğer Tanrı kendini size gösterecek olsaydı yaptıklarınızı yapacak cüreti kendinizde bulamazdınız. Her davranışınızı görüp biliyor olmasına rağmen bu şeyleri düşünmekten ve yapmaktan hiç utanma duymuyorsunuz. Kendi doğanızdan olduğu kadar ondan ve size duyduğu öfkeden de habersiz bir durumdasınız.

Neden okuldan uzağa gitmiş bir delikanlının doğru davranmayacak olması, iyi beslenemeyecek olması, kadınlarla iyi ilişkiler kuramayacak olması bizi kaygılandırıyor? Neden üze-

rindeki paçavralar onun gururunu incitmesin ve iyi elbiselerle her zaman övünsün diye çabalıyoruz? Çünkü o delikanlı henüz yanıbaşındaki tanrıyı tanımıyor: kimden gelmiş olduğundan habersiz. Tanrı için "Seninle birlikte olmak istiyorum." dediğinde ne düşünürsünüz? Yoksa siz Tanrı'yla birlikte değil misiniz? Onunla birlikteyseniz başka birine ihtiyaç duyar mısınız? Yada Tanrı, size bundan başka bir söz mü söylerdi? Eğer Pheidias'ın Athena yada Zeus heykellerinden biri olsaydınız hem kendiniz hem de sizi yapan sanatçıyı düşünürdünüz; sizi yapan sanatçıya karşı en küçük bir saygısızlıktan çekinir, sizi izleyen kimselerin önünde çıplak olmaktan kaçınırdınız. Fakat sizi Zeus yarattığı için mi nasıl göründüğünüz umrunuzda değil? Bu sanatçı öteki sanatçılara benziyor mu? Yada siz öteki sanatçıların eserlerine benziyor musunuz? Öte yandan, başka hangi sanatçının yaptığı eserler kendilerine özgü yeteneklere sahip ve bu yetenekleri davranışlarında gösteriyorlar? Öteki eserler mermer, bronz, altın yada fildişinden yapılmıyor mu? Pheidias'ın Athena heykeli, nasıl ki sanatçısı tarafından eli açılmış ve avcuna bir Nike[69] konmuşsa, sonsuza kadar da öyle kalacak. Fakat Tanrı'nın eserleri hareket edebiliyor, nefes alıyor, şeylerin görünüşlerini kullanabiliyor ve onları sınayabiliyor. Böyle bir sanatçının eseri olarak onu lekeliyor musunuz? O sizi yaratmakla kalmadı; aynı zamanda sizi kendinize emanet ederek kendi sorumluluğunuzu almanızı sağlamadı mı? Bunu da mı görmezden gelecek ve koruyucunuzu yadsıyacaksınız? Eğer size bir yetim emanet etmiş olsaydı, onu ihmal eder miydiniz? Sizi kendi iradenize teslim ederek şunu söyledi: "Senden daha güvenilir bir kimsem yok. Bu benim emanetimdir. Onun doğasından gelen dürüstlük, doğruluk, kararlılık, cesaret, tutkulara ve kaygılara karşı dayanıklılığını benim için, sana verdiğim şekliyle koruyacaksın." Yine de onu korumaz mısınız?

---

[69] Pheidias'ın Atina ve Olimpia'daki heykellerine gönderme. Athena heykeli, öne doğru uzanmış olan elinde bir Nike yani zafer tanrıçası tutmaktadır.

Bazı kimseler şöyle sorarlar: "Bu kibir ve böbürlenmeyi nasıl kendisine bir hak olarak tanıyor ve bize böyle tepeden bakıyor?" Ben, bir filozofa yakışacak ağırbaşlılığa henüz sahip değilim. Çünkü öğrendiklerim ve yapmaya söz verdiklerim konusunda kendime henüz yeteri kadar güvenmiyorum. Kendi zayıflığımdan korku duyuyorum. Gerekli özgüveni kazanmama izin verin ve sahip olmam gereken çehreyi, sahip olmam gereken tavrı o zaman görün. Size bu heykeli işte o zaman göstereceğim, kusursuz bir şekilde tamamlanıp boyandığında. Onun nasıl olmasını umuyorsunuz? Mağrur bir yüz ifadesiyle mi? Zeus Olimpos'ta sürekli çatık kaşlarıyla mı oturuyor? Hayır. Şunu her an söyleyebilecek bir kişi gibi duruyor:

Benim sözüm asla değişmez ve boşa çıkmaz.[70]

Size kendimi gerektiği gibi dürüst, doğru, asil ve kaygılardan arınmış olarak göstereceğim.

"Yoksa hastalık ve acılardan da kurtulmuş bir ölümsüz mü?"

Hayır, ancak ölünce bir tanrı gibi ölen ve hastalanınca da bir tanrı gibi hastalanan bir ölümlü. Ben bu güce sahibim; bunu yapabilirim. Fakat daha fazlasına ne sahibim, ne de gücüm yeter. Size bir filozofun sahip olduğu güçleri göstereceğim.

"Hangi güçlerdir onlar?"

Hiçbir zaman hayal kırıklığı yaşatmayan bir arzu; hiçbir zaman başarısız olmayan bir kaçınma duygusu; düzenli bir çaba; vazgeçilmeyen bir hedef ve asla aceleye gelmeyen bir karar verme yetisi. Görecekleriniz işte bunlardır.

---

[70] Bkz. *İlyada* i. 526

9
İnsan olmanın gereklerini yerine getiremeyince filozofları sorumlu görmemiz

İnsan doğasının özelliklerini anlamanız kolay değil. Çünkü insan, akıl sahibi ve ölümlüdür. Akıl yeteneğimiz bizi kimlerden ayırır? Canavarlardan, koyunlardan ve benzeri hayvanlardan. Öyleyse yabani bir canavarın yaptıklarını yapmamaya özen gösterin. Bunları yaptığınız zaman insan kişiliğinizi yitirirsiniz; bu kişiliğe sahip olarak vermiş olduğunuz sözü yerine getirmemiş olursunuz. Bir koyun gibi davrandığınız zaman insanlığınızdan söz etmek artık olanaksızdır. Ne zaman bir koyun gibi davranmış oluruz? Açgözlülük ettiğimizde, şehvetimizin peşinde sürüklendiğimizde, düşüncesiz, şiddetli ve ölçüsüz davranışlarda bulunduğumuzda. Bir koyunun seviyesine inerek kaybettiğimiz şey nedir? Akıl yeteneğimiz. Kavgacı, yıkıcı, tutkularımızın doğrultusunda ve öfkeli davrandığımızda ise yabani canavarların seviyesine inmiş oluruz. Kimilerimiz devasa canavarlar, kimilerimiz ise küçük canavarlar kesiliriz. O zaman şunu deriz: Eğer beni yiyecekse büyük bir aslan yesin. Bu davranışların hepsi de insan gibi davranmak üzerine verdiğimiz sözden geri dönmektir. Birleşik bir önerme ne zaman tamamlanmış olur? Kendi doğası için gerekeni yerine getirdiği zaman; ki bu da doğruların bir araya gelmesinden oluşmak. Ayırıcı bir önerme de kendi doğasının gerektirdiğini yerine getirdiği zaman tamamlanmış olur. Bir flüt, bir lir, bir at veya köpek de böyle değil mi? Öyleyse insanın aynı biçimde korunması veya

yitirilmesi neden şaşılacak bir şey olsun? Her insan kendi davranışlarını güderek korunur ve gelişir; dülger dülgerlik sanatının gerektirdiklerini yapmakla dülger olduğu gibi, dilbilimci de dilbiliminin gerektirdiklerini yapmakla dilbilimci olur. Ne ki, dilbilimci, dilbilgisine dikkat etmeksizin yazarsa sanatını yitirmiş ve ortadan kaldırmış olur. Bunun gibi, dürüst davranışlar dürüstlüğü korurken dürüst olmayan davranışlar ise onu yok eder. Güvenilir davranışlar güvenilirliği korurken tersi davranışlar ise onu yok eder. Aynı biçimde, zıt davranışlar zıt kişilikleri besler: arsız davranışlar arsızı, kaypak davranışlar kaypağı, küfürlü sözler küfürbazı, öfke öfkeliyi, adaletsiz kazanç ise açgözlüyü besler.

Bu nedenle filozofların bize en büyük öğütü; öğrendiklerimizi sırf öğrenmiş olmakla yetinmemek ve daha çok çalışarak bildiklerimizi uygulamaktır. Fakat biz sürekli doğayla uyumsuz davranışları öğrendiğimiz için, hayata geçirdiklerimiz de onlar oluyor. Öğrendiğimiz doğruları uygulamazsak, başkalarının felsefesini yorumlayan birer geveze olmaktan öteye geçemeyiz. Şimdi aramızda kim, iyi ve kötü şeyleri kuralların gerektiği gibi tartışabilme yeteneğine sahip değil?

Bazı şeyler iyidir, bazı şeyler kötüdür ve bazıları ise ne iyi ne de kötüdür. İyi olan şeyler erdemler ve erdemlere uygun davranışlardır; kötü olan şeyler bunların karşıtı; ne iyi ne de kötü olan şeyler ise zenginlik, sağlık ve şöhret.

Ama biz konuştuğumuz sırada aramızdan biri kalkıp da gereğinden yüksek bir sesle konuşursa yada bazı kimseler sözlerimize gülerse bundan rahatsızlık duyarız. Ey filozof, senin sözünü ettiğin şeyler nerededir, onları nereden getirip de anlattın? Yoksa her biri söylediğin yerde kalarak yok olup gidiyor mu? Onlar yalnızca dilinde. Öyleyse neden başkalarından gelen yardımı yozlaştırıyor, çarpıtıyorsun? Neden en önemli meseleleri bile zar oyunu gibi görmemiz gerektiğine inanıyorsun? Çünkü ilki bir kilerde ekmek ve şarap biriktirmeye benziyorken, ikinci-

si onları tüketmeye benziyor. Yediğimiz bir yemeği sindiriyoruz; bedenimize dağılarak bizim için güce, ete, kemiğe, kana, sağlıklı bir görünüm ve nefese dönüşüyor. Biriktirdiğimiz her şey böyledir, onları saklar ve gerektiği zaman çıkarıp onlara sahip olduğumuzu kanıtlarız; bundan öteye gidemez. Bu düşünceleri açıklayan kimselerle onlardan farklı düşüncelere sahip olanlar arasındaki fark nedir? Şimdi oturun da Epikouros'un düşüncelerine göre bunu açıklayın. Belki onun düşüncelerini kendisinden bile daha iyi açıklayacaksınız. O hâlde neden kendinize Stoacı diyorsunuz? Neden bunca insanı kandırıyorsunuz? Neden bir Yunanlı olduğunuz hâlde Yahudi gibi davranıyorsunuz? Bir Yahudi'ye neden Yahudi, Süryani'ye neden Süryani ve Mısırlıya neden Mısırlı dendiğini bilmiyor musunuz? Bu tarafların birden fazlasına eğilimli olan bir adam gördüğümüzde şunu söyleriz: "Bu adam bir Yahudi değil ancak Yahudi gibi davranıyor." Eğer Yahudiliğin kurallarını ve hayat biçimini benimseyerek kendi hayatına uygulamışsa artık bir Yahudi'dir ve onu herkes Yahudi diye adlandırır. Benzer şekilde, aslında bir Yahudi olmamamıza rağmen, vaftiz edildiğimizde Yahudi olarak adlandırılırız. O zaman davranışlarımız sözlerimizle çelişir; söylediklerimizi hayatımıza uygulamaya yanaşmayız ve hiç bilmediğimiz konularda bilge gibi davranmaktan çekinmeyiz. İnsanlığın gerektirdiklerini bile yerine getiremeyen böyle zavallı bir adamken filozofluğa soyunarak; yirmi kilo ağırlığındaki bir taşı kaldıramayacak olmasına karşın Aias'ın[71] kaldırdığı taşı kaldırmaya yeltenen kişinin ahmaklığına düşüyoruz.

---

[71] *Aias*, Troia seferinde Selamislilerin önderi ve Akhaların da Akhilleos'tan sonraki en cesur ve güçlü savaşçısı. Homeros tarafından, taşıdığı yedi kat tosun derisinden yapılmış olağanüstü büyüklükteki kalkanla tasvir edilmiş bu efsane savaşçıya başka Hellenistik metinlerde de sıkça rastlanır. [bkz. İlyada vii. 215 vs.]

10

Hayattaki görevler adlara bakarak nasıl anlaşılır

Kim olduğunuzu bilin. İlk olarak bir insansınız ve insan, iradesinden daha büyük yeteneği olmayan bir varlıktır; öteki her şey bu iradeye boyun eğer; bu irade kendisini kölelikten kurtararak özgürlüğe kavuşturacak kadar güçlüdür. Daha sonra, akıl yeteneğinizin sizi hangi varlıklardan farklı kıldığını bilin. Bu yeteneğiniz sizi yabani canavarlardan ve öteki hayvanlardan ayıran bir yetenektir. Daha sonra, yeryüzünün bir yurttaşı ve parçası olduğunuzu bilin; buraya bir hizmetçi olarak değil bir kural koyucu olarak geldiğinizin farkına varın. İçinizdeki tanrısal gücün ne olduğunu anlayarak yaşamınızda başınıza gelenleri ve karşılaştığınız şeyleri onun size verdiği destekle tanıyın, anlayın. Bir yurttaşın kişiliği neleri gerektirir? Sadece kendisini ve kendi çıkarlarını düşünmemek; öteki insanlardan bağımsız yaşamamak; bütünün bir parçası olduğunu iyi bilerek bir bedendeki el ve ayaklar gibi davranmak. Çünkü eğer onların doğayı algılama gücü olsaydı parçası oldukları bütüne aykırı hiçbir davranışta bulunmayacaklardı. Bu nedenle filozoflar şunu söylemekle çok haklıdır: İyi bir kimse gelecekte olanları kesin olarak bilecek olsa kendi hastalıklarına, ölümüne ve bütün acılarına dört elle sarılırdı. Çünkü bunların kendi yazgısına tanrısal uyum tarafından koyulduğunu bilir ve o bütüne uygun davranması gerektiğinin farkında olurdu. Ancak şimdi, gelecek hakkında bilgimiz olmadığına göre, görevimiz tercihlerimizi

kendi doğalarına ve bizim doğamıza uygun şeyler üzerinde belirleyerek parçası olduğumuz bütünle uyum sağlamaktır. Öteki şeylerin arasında yaratılmış olmamızın gereklerinden biri budur.

Bunun ardından, bir oğul olduğunuzu bilin. Kişiliğimizin bu parçası neyi gerekli kılıyor? Oğulun sahip olduğu her şeyin asıl sahibinin baba olduğunu bilmeyi; ona her konuda ve her koşulda boyun eğmeyi; onu asla başkaları karşısında suçlamamayı ve onu incitebilecek her sözden, her davranıştan uzak durmayı, onun yasalarıyla elinden geldiği kadar uyumlu davranmayı. Bunun ardından bir kardeş olduğunuzu bilin; böylece öteki kardeşlerinize karşı daha hoşgörülü, paylaşımcı, güleryüzlü davranın ve onun sahip olduklarına göz dikmekten sakının; iradenizden bağımsız konularda onunla çekişmeye girmeyin; iradenize bağımlı konularda ise onunla anlaşmaya her an hazır olun. Onun saygınlığından bir lahana yada şansınız iyi giderse bir sele pahasına pay aldığınızı düşünün; bunun ne büyük bir talih olduğunu.

Bunun ardından, bir ülkede senatörseniz senatör olduğunuzu, gençseniz genç olduğunuzu, yaşlıysanız yaşlı ve babaysanız baba olduğunuzu unutmayın. Bu adların her biri yüklenmiş olduğumuz farklı görevler için birer işarettir. Böyleyken gidip de kardeşini suçladığın zaman sana diyeceğim şudur: "Kim olduğunu ve adını unuttun." Bir demirciysen ve çekici yanlış kullanmışsan demirciliği unutmuşsundur; öyleyse kardeşinin kim olduğunu unutup da onun karşısında düşman kesilmişsen, bu alışverişte bir şey kaybetmiş olmaz mısın? İnsanların içinde onlardan biri olduğunu unutup yabani bir hayvan yada ele avuca sığmaz bir haşere gibi davrandığın zaman bir şey kaybetmiş olmaz mısın? Öyle sanıyorum ki küçük bir miktar para kaybettiğinde büyük bir acı çekiyorsun. Kaybettiğin zaman sana acı verecek başka hiçbir şey yok mu? Sözgelimi dilbilgisi veya müzik yeteneğini kaybettiğin zaman bunun bir kayıp olduğunu düşünmez misin? Bunun gibi dürüstlük, güvenilirlik ve ölçülü-

lüğümüzü elden bıraktığımızda da kaybetmiş olmaz mıyız? İlk söylediğim özellikler irademizden bağımsız olaylar sonucunda kaybedilirken, ikinci söylediklerim kendi irademizle kaybettiklerimizdir. İlk söylediklerimi kaybettiğimiz zaman bir utanç duymamıza gerek yok fakat ikinci söylediklerim kaybedildiğinde bu hem utancın hem de kötülüğün en büyüğü olur. Bir kimse oğlancı olmakla ne kaybeder? İnsanlığını. Bir oğlancıyı o hâle getiren kişi ne kaybeder? İnsanlığının yanında başka birçok şeyi. Eşini aldatan bir adam ne kaybeder? Dürüstlüğünü, ölçülülüğünü, adamlığını, yurttaşlığını ve komşusunu. Öfkelenen bir adam ne kaybeder? Başka birçok şeyi. Korkak bir adam ne kaybeder? Birçok şey. Kimse bir şey kaybetmeden ve zarar görmeden kötü olamaz. Eğer kendinize gelecek zararı yalnızca para kaybetmekte görüyorsanız bu saydığım kişilerin hiçbiri zarar görmemiştir. Hatta bu yaptıklarıyla küçük faydalar elde edebildiklerine bakılırsa bir şeyler kazanmış ve iyi işler bile yapmış olabilirler.

Düşünün; küçücük bir sikkeyi her şeyin ölçütü olarak görürseniz, burnunu kaybetmiş bir kişi bile size göre kötü bir durumda değildir. "Evet." diyorsunuz, "Bedenine zarar gelmiş." Pekâlâ, koku alma duyusunu kaybeden bir adam hiçbir şey kaybetmiş olmaz mı? Kaybettiği bu özellik ona birçok yerde zorluklar ve sorunlar yaşatmaz mı?

"Ne gibi zorluklardan söz ediyorsun?"

Doğamızda bir ölçülülük yok mudur?

"Evet, var."

Bunu kaybeden bir insan zarar görmüş olmaz mı? Sahibi olduğu bir parçanın kopmasıyla bunun arasında ne fark vardır? Doğamız gereği bir inanç, bir şefkat, yardımseverlik ve ölçülülüğe sahip değil miyiz? Bu konularda zarar görmekten sakınmayan bir adam kendini yara almaktan ve zarar görmekten koruyabilir mi?

"Öyleyse beni inciten bir kimseye karşılık vermemeli miyim?"

Öncelikle incinmenin ne olduğunu iyi bil ve filozoflardan duyduğun sözleri anımsa. Hem iyilik hem de kötülük irademizde bulunduğuna göre söylediğinin şu olup olmadığına bir bak: "Öyleyse bir adam bana karşı adaletsiz davranıp kendini incittiği zaman ben de ona karşı adaletsiz davranıp kendimi incitmemeli miyim?" Neden kendimizi böyle düşünmüyoruz? Bedenimiz ve servetimizle ilgili bir sorun varsa zarar gibi görünüyor bize. İrademize karşı olan bir iş yaparken zarar gördüğümüze inanmıyoruz da neden bize adaletsiz davranıldığında, başımıza, gözümüze yahut başka bir yerimize vurulduğunda, servetimiz elimizden alındığında zarar gördüğümüze inanıyoruz? Bunlardan başka hiçbir şeyi koruyup kollamak aklımıza gelmiyor. Ancak bilin ki dürüstlüğü, alçakgönüllülüğü, ar duygusunu kazandığımız zaman, okulda duyduğumuz sözler dışında hiçbir şey bizi bu kadar ilgilendirmez. Bilin ki bilgeliğimiz bu sözlerden geçiyor ve onların yanında hiçbir şeyin en küçük bir değeri bile yok.

11
Felsefenin başlangıcı nedir

Felsefenin başlangıcı, ona en azından girmesi gereken yerden ve kapıyı kullanarak giren bir kimse için kendi zayıflığının ve ihtiyaçlarının bilincine varmaktır. Dünyaya bir üçgenin açılarını yada bir diyez notasını bilerek gelmediğimiz için, bunları öğrenmek istiyorsak çeşitli eğitimlerden geçmek zorunda kalırız. Bu nedenle, bu konularda bilgi sahibi olmayan bir kimse, bilgi sahibi olduğunu da düşünemez. Fakat bir kişi bile gösterebilir misiniz ki iyi ve kötü, güzel ve çirkin, var olmak ve olmamak, mutluluk ve üzüntü, doğru ve yanlış gibi konularda bilgisiz doğmuş olsun? Bu nedenle bütün bu adları kullanarak olayların çeşitliliği karşısında bazı önbilgilere sahip olmak ve onları bazı özel durumlarda uygulamak için çaba harcarız. "O bu işi yapmakla iyi etti, şu işi yapmakla iyi etmedi; yapması gerekeni yaptı, yapmaması gerekeni yaptı; bu onun için bir talihsizliktir, şu onun için iyi bir talihtir; o adaletsiz, bu adaletlidir." Aramızda bu sözleri kullanmayan bir kimse var mı? Kim bu sözleri kullanmak için tıpkı müzik yada resim konularında olduğu gibi bir eğitim görmeyi bekledi? Hiç kimse. Çünkü bunlar hakkındaki bilgilerimiz ve karar verme yeteneğimiz doğa tarafından bize verilmiş olup doğuştan sahip olduğumuz şeyler.

"Neden güzel ve çirkinden anlamıyorum? Yoksa bunun için gerekli bilgiye sahip değil miyim?"

Sahipsin.

"Onları özel durumlarda uygulayamıyor muyum?"

Uygulayabiliyorsun.

"Öyleyse doğru uygulayamıyorum."

Bütün mesele buradadır ve kendini bir şeylerle ilişkilendirmek burada beliriyor. İnsanlar bu şeylerden yola çıkarak bir uyum sorunu yaşadıklarını iddia ediyorlar. Oysa içlerinde doğanın verdiği uyum sağlama gücü var. Bu gücün farkına vardıktan sonra onları kusursuz olmaktan alıkoyabilecek kim var? Fakat genel ilkeleri özel durumlara çok iyi bir şekilde uygulayabildiğini düşünen sizler, bana bu sonuca nasıl ulaştığınızı söyleyin.

"Ben böyle düşünüyorum."

Başkası da senin gibi düşünmek zorunda mı?

"Hayır."

O hâlde farklı düşüncelere sahip olduğunuz bir insanla genel ilkeler üzerine anlaşmaya varabilmeniz mümkün olabilir mi? Kimse karşılaştığı bir olay hakkında kendi izlenimlerinin doğruluğundan şüphe etmeyecektir. Öyleyse bize görüntüden daha güçlü bir ölçüt gerekiyor. Nedir o ölçüt? İşte burada başlıyor felsefe: kişinin, insanlar arasındaki düşünce ayrılıklarının farkına varması ve bu ayrılığın nedenlerini sorgulaması; salt görünür olana karşı duyulan güvensizlik ve şeylerin gerçekte oldukları gibi görünüp görünmediğini sorgulamak. Bu yol izlenerek birtakım kurallar elde edilir. Nasıl ki ağırlıkları ölçmede belli tanımlar kullanıyorsak; nasıl ki bir dülgerin en önemli işi ağacı dümdüz kesmekse, bu kurallar da felsefenin başlangıcında bulunan kurallardır. Herkese doğru görünen şeylerin doğru olduğunu mu söylemeliyiz? Çelişkilerin doğruluğu nasıl olanaklı olabilir?

"Bunu söyleyemeyiz fakat gözümüze doğru görünen şey doğrudur."

Neden sizin gözünüze görünen, Süryanilerin gördüğünden, Mısırlıların gördüğünden, benim gördüğümden yada başka insanların gördüğünden daha doğru olsun?

"Evet, haklısın."

O hâlde, şeylerin insanların birçoğuna göründüğü biçimi doğruluk için ölçüt olarak kabul etmemiz yerinde değil. Çünkü ağırlık ve uzunluklar hakkında bile bir bakışta kesin karara varamıyoruz. İnsanlar tarafından bu durumların her biri için ayrı ayrı kurallar bulunmuş. Böyleyken, şeylerin ne olduklarına ilişkin görünümlerinden daha üstün bir ölçüt yok mudur? İnsanların kendileri için en gerekli olan bazı kurallara sahip olmamaları yada o kuralları keşfetmemeleri mümkün olabilir mi? Şu hâlde birtakım kuralların varlığı doğru. Neden o kuralları araştırıp ortaya çıkarmayalım? Neden o kuralları kusursuz bir şekilde kullanarak düşünce ayrılıklarının önüne geçmeyelim?

Bu nedenle, bana sorarsanız bu kuralları bulup ortaya çıkardığımızda, yalnızca görünüşleri birer ölçüt olarak kullanan akıl yoksunu insanların bu delilikleri için de bir iyileştirme yolu bulunmuş olur. Ardından, ilk bilinen doğrudan başlayarak ilkelerin genel bir kullanımını belirleyebilir ve onların tikel durumlara hatasız bir şekilde nasıl uygulanabileceğini ortaya koyabiliriz.

Araştırdığımız bu meselede karşımıza çıkabilecek sorun nedir?

"Haz."

O hâlde bu duyguyu bir kurala bağlayıp dengeye koyalım. İyi diyeceğimiz şeyin bizce dengede olması ve ondan emin olmamız gerekmiyor mu?

"Evet, bu gerekli."

Güvenilir olmayan bir şeye güvenmek dengeli olur mu?

"Hayır."

Haz güvenilir bir duygu mudur?

"Hayır."

Bu durumda, onu ölçütlerimiz arasından çıkarmamız gerekiyor çünkü haz ve iyi uzun süre bir arada bulunamıyor. Fakat keskin bir görüşe sahip değilseniz ve sizin için bir denge söz konusu değilse başka birini uygulayın. İyi olanda ısrarlı olmak dengeli bir davranış mıdır?

"Evet, öyledir."

Hazda ısrarlı olmak dengeli midir?

"Hayır, göründüğü kadarıyla değil."

Evet diyecek olursan, hiçbir şey seni ölçülülü bir kimse hâline getiremez. Şeyler ancak bu şekilde ölçülebilir ve kurallara bağlanabilir. Felsefeyle uğraşmak da tam olarak budur: Kuralları belirleyip uygunluklarını doğrulamak; bilge ve iyi bir insana yakışacakları anlaşılınca onları kullanmak.

12
Tartışmak üzerine

Bir kişinin iyi bir tartışma yeteneğine sahip olabilmesi için öğrenmesi gereken şeyler filozoflarımız tarafından açık bir şekilde anlatılmıştı. Ne ki, bunların düzgün kullanılmasına gelince büsbütün hazırlıksızız. Aramızdan en iyi olduğunu düşündükleriniz bile bir tartışmada bilgisiz bir kimseyi nasıl alt edeceğini bilemiyor. O kimse biraz hareketlendiğinde ve cevap vermeye başladığında eli ayağı birbirine dolaşacak, nasıl davranacağını unutacak ve ona karşılık veremeyince elinden gelen son şeyi yaparak onu aşağılayacak: "Zaten bilgisiz biri, onunla hiçbir iş yapılmaz." Ne ki, yol göstericiler yoldan çıkmış biriyle karşılaşınca onu aşağılayarak kendi hâline bırakmazlar; ona doğru yolu gösterirler. O bilgisiz kimseye doğruyu gösterdiğiniz zaman, peşinizden geldiğini göreceksiniz. Fakat doğruyu görene kadar onu aşağılamaktan kaçının, sorunun sizdeki bir yetersizlikten ileri geldiğini bilin.

Sokrates bu konularda nasıl davranırdı? O, tartışmalar sırasında kendi sunduğu kanıtlardan başka hiçbir tanıklığa ihtiyaç duymadı. Bu nedenle de şunları söyleyebildi: "Başka hiçbir şey umrumda değil, bana tanık olarak karşımdaki tartışmacı daima yeterlidir. Karşımda konuşan kişiden başka hiç kimsenin onayına da ihtiyacım yok."[72] Düşüncelerden ortaya çıkan sonucu

---

[72] Krş. Platon, *Gorgias* 474a - 472c

hayli görünür biçimde ortaya koyduğu için, karşısına çıkan herkes kendi çelişkisini çabucak kabul ederek mücadelesinden vazgeçiyordu.

"Kıskançlığa kapılmış bir kişi bundan mutlu olur mu?"

—Düştüğü çelişki nedeniyle konuyu değiştiriyordu.

"Hayır, daima acı duyar."

"Pekâlâ. Kıskançlığın kötülüklerden bir acı olduğunu düşünüyor musun? Hangi kıskançlık kötüdür?"

—Sonuç olarak, iyi şeyleri kıskanmanın iyi bir acı olduğunu söyleyerek karşı durmak istiyordu.

"Pekâlâ. Bir kimse kendisini hiç ama hiç ilgilendirmeyen konularda kıskançlığa kapılabilir mi?"

"Elbette hayır."

Bu düşünceleri ortaya koyduktan sonra kalkıp "Bana kıskançlığın ne olduğunu söyleyin." demedi ve konunun buraya kadar olduğunu bildi. Yahut kıskançlığın ne olduğunu söyleyen kimselere "Onu yanlış biliyorsun, kıskançlık bu söylediğin şey değil." de demedi, kendi yoluna gitti. -Bunlar teknik ifadeler olduğu için, sıradan insanların kabul etmesi kolay ancak anlaması güçtür; fakat biz bunları anlamak zorundayız. O bilgisiz adama gelince, önüne koyulan görünüşleri izlediği için her şeyi kabul yada reddedebilir; biz onu bu ifadelerle hiçbir zaman ikna edemeyiz. Bu nedenle, kendi yetersizliğimizin farkında olarak, en azından böyle bir zorunluluk olmadıkça bu türden bir işe kalkışmayız. Ne ki, daha önemli ve daha kötü bir durum da bu tartışmaya girdikleri zaman hem kendi kafalarını hem de başkalarının kafalarını karıştırıyor olmalarıdır; en sonunda da hem konuşmacıyı aşağılar hem de konuşmacı tarafından aşağılanırlar ve çekip giderler.

Bir tartışma sırasında asla öfkelenmemek; hiçbir aşağılayıcı söz yada küfür söylememek; aşağılayıcı sözler ve küfürler söyleyen kimselere ise metanet gösterip tartışmayı sona erdirmek,

Sokrates'in ilk ve başlıca özelliğiydi. Onun bu özelliğinin ne kadar büyük bir güçten kaynaklandığını görmek istiyorsanız, Ksenofon'un Şölen'ini okuyun ve kaç tartışmayı bu şekilde sonlandırdığını kendiniz görün. Bu nedenle, şiirlerde de bu üstün meziyet için övgüler getirilir:

Çabuklukla ve sağlamca bağlardı büyük tartışmaları.[73]

Bu konularda özellikle Roma'daki durum, bugünlerde hiç de iç açıcı değil. Öyleyse bunu yapmak isteyen biri hiçbir şekilde kendi köşesine çekilerek yapmak zorunda kalmamalı; gidip konsülün en üst makamlarında yapmalı ve eğer fırsatını bulursa bir senatöre yada zengin bir adama sormalı:

"Hey sen, bana söyleyebilir misin, kime güvenip de atlarını emanet ediyorsun?"

"Yalnızca kendime."

"Rastgele yada deneyimsiz bir seyise emanet edebilir misin?"

"Bu mümkün değil."

"Pekâlâ, altın ve gümüş eşyalarınla değerli giysilerini kime emanet edersin?"

"Bu şeyleri de yabancı kimselere emanet edemem."

"Ya kendi bedenin? Onu herhangi bir insana emanet etmeyi düşündün mü hiç?"

"Elbette, neden soruyorsun bunu?"

"Açıkça belli ki bu kişi müsabakalar yahut tıp konusunda deneyimli biriydi."

"Elbette."

"Bunlardan hangisi en değerli varlığındır, yoksa bunlardan daha değerli bir şeyin var mı?"

"Ne türden bir varlıktan bahsediyorsun?"

---

[73] Hesiodos, *Theogonia* 87

"Zeus adına, bütün bu şeylerden daha üstün, bize her birini kullanmayı öğreten, her birini sınayan ve düşünen bir varlık."

"Ruhtan mı söz ediyorsun?"

"Doğru, tam olarak ondan söz ediyorum."

"Zeus hakkı için, sahip olduğum bütün şeyler içinde en iyisinin ruhum olduğunu düşünüyorum."

"O hâlde, ruhunu nasıl koruyup gözettiğini bize gösterebilir misin? Çünkü ülkede şöhret sahibi olmuş senin gibi bir adamın düşüncesiz ve dikkatsiz davranarak sahip olduğu en değerli varlığı göz ardı edip yok olmasına izin vermesi pek de akla uygun değil."

"Elbette öyle."

"Ama sen, sahip olduğun bu şeyi kendi kendi başına mı korudun? Ruhunu nasıl koruyup gözeteceğini kendin mi öğrendin, yoksa bunu bir başkası mı sana öğretti?"

Artık burada bir tehlike vardır; o adam şöyle karşılık verebilir:

"Sana ne be adam, benim efendim misin?"

Onu sıkıştırmak konusunda direnirsen, yerinden kalkarak seni döver. Doğrusu, bir zamanlar bu türden konuşmalara benim de büyük bir düşkünlüğüm vardı, ta ki şu hâle düşünceye kadar.

13
Kaygı üzerine

Kaygılı bir adam gördüğümde şunu söylerim: "Bu adamın istediği nedir?" Çünkü kendi hükmü altında olmayan bir şeyi istememişse, yine de kaygı duyması nasıl mümkün olur?" Bu nedenle, kopuz çalan bir kişi şarkısını kendi kendine söylediği sırada hiçbir kaygı hissetmez; fakat tiyatroda insanların önüne çıktığı zaman, sesi ve çalgı yeteneği ne kadar güzel olursa olsun yine de kaygılanır. Çünkü kendi başınayken tek amacı güzel çalıp söylemek olmasına karşın, insanların önünde bir amacı daha olur; beğenilmek. Ne ki, bu onun hükmü altında değil. Bundan ötürü, insanın ne konuda bir yeteneği varsa, o konuda özgüveni de vardır. İyi bir müzisyen, müzik eğitimi almamış bir kimseyi dikkate almaz. Bunun yanında, hiçbir şey bilmeyen ve hazırlık yapmamış bir kimse daima kaygılıdır. Bunun anlamı nedir? Eğitimsiz ve hazırlıksız kişi, kalabalığı ve kalabalığın övgüsünün ne olduğunu bilmez. En düşük ve en yüksek notalara vurmayı bilir, fakat birçok kişinin övgüsünü ve bu övgünün kendi hayatında sahip olacağı gücü bilmediği gibi daha önce hiç düşünmemiştir de. Zorunlu olarak bedenini bir titreme alır ve benzi atar. O korku hâlindeki bir kişinin bir kopuz ustası olmadığını söylemem doğrusu çok zordur; aksine başka şeyler söyleyebilirim, üstelik pek çok. İlk başta bir yabancı olduğunu söyler ve şöyle derim: "Bu adam dünyanın neresinde durduğunu bilmiyor. Çok uzun süredir bulunduğu yerde bekliyor olmasına

rağmen ülke yasalarından ve geleneklerden habersiz. Ne yapmasına izin verildiğini ve ne yapmasına izin verilmediğini hiç bilmiyor. Belli ki, yasaları iyi bilen hiç kimseden bu konularda bir yardım istememiş." Bir kimse eğer dilekçe yazmayı bilmiyorsa oturup da bir arzusunu kaleme alamaz; yazmayı bilen bir kişiden yardım ister. Hiçbir şey düşünmeden el yordamıyla kalkıp da yazmaya girişmez. Bu adam ise dilekçesini bu işten anlayan bir kimsenin tavsiyesine başvurmadan ve nelerden sakınması, nelere dikkat etmesi gerektiğini öğrenmeden, bilgisizce, amaçsızca ve aceleyle kaleme alıyor. Yasaları iyi bilen birinden yardım almamasıyla neyi kastediyorum? Bu adam iradesinin neler üzerinde yetkili olup neler üzerinde yetkisiz olduğundan habersiz bir adam. Kendisi için gerekli olan şeyleri değil, istemesine izin verilmeyen şeyleri istiyor ve kendisine ait olan şeyleri bilmediği gibi başkalarına ait olan şeyleri de bilmiyor. Biliyor olsaydı hiçbir şekilde engellenmeyecek, yoluna kimse çıkmayacak ve kaygılara kapılmayacaktı. Nasıl başaracaktı bunu? Bir kimse kötü olmayan bir şeyden korkar mı?

"Hayır."

Pekâlâ, kötü olan fakat ondan uzaklaşmanın kendi hükmü altında olduğu şeyden korkar mı?

"Hiçbir zaman."

Öyleyse iradeden bağımsız olan şeyler kötü de değildir, iyi de değildir. İradeye bağımlı olan şeylere gelince, onlar bizim hükmümüz altındadır ve hepsine gücümüz yeter; onları hiç kimse elimizden alamayacağı gibi bize veremez de. Eğer biz kaygı duymak istemezsek kim bizi kaygılandırabilir? Fakat biz zavallı bedenimiz için kaygılanıyoruz, servetimiz için kaygılanıyoruz, Sezar'ın vereceği kararlar için kaygılanıyoruz ve kaygılanmamız gereken asıl şeyleri göz ardı ediyoruz. Kötü bir düşünceye sahip olmamak için kaygılarımız oldu mu?

"Hayır, çünkü bu benim hükmüm altındadır."

Davranışlarımızın doğayla uyumlu olması için kaygılanıyor muyuz?

"Hayır, bu konuda da kaygılanmıyoruz."

Nasıl hekimler bir kimsenin ten renginin soluk olduğunu görüp de "Bu adamın dalağı hasta, karaciğeri düzensiz." diyebiliyorsa, siz de kaygılı birini gördüğümüzde şunu söyleyebilirsiniz: "Bu adamın arzuları ve kaçınmaları düzenden çıkmış. Yolu yol değil, durumu kötü." Çünkü hekimler, başka hiçbir nedenden ötürü bir kimsenin renginin bu derece değişmeyeceğini yahut bedenini bu kadar titreme almayacağını ve dişlerinin gıcırdamayacağını biliyor; biz de başka hiçbir nedenden ötürü bir kimsenin bu şekilde kararsızlık yaşamayacağını, bedeninin bu kadar ter dökmeyeceğini, dizleri üstünde sürünüp topuk topuk yürümeyeceğini biliyoruz.

Zenon, Antigonos'un yanına giderken bu nedenle kaygı duymuyordu. Çünkü Antigonos'un, hayranlık duyduğu şeylerden hiçbirine hükmetmediğini biliyordu. Üstelik Antigonos'un hükmü altında bulunan hiçbir şeyi de arzulamıyordu. Fakat Antigonos Zenon'la buluşacağı zamanlarda kaygılanıyordu. Çünkü Zenon'u memnun etmeyi arzuluyordu ama bu arzuladığı şey dış dünyaya aitti. Zenon Antigonos'u memnun etmeyi asla arzulamadı. Çünkü herhangi bir sanatta yetenekli bir kimse, yeteneksiz bir kimseyi memnun etmeyi hiçbir zaman arzulamaz.

"Sizi memnun etmek istiyorum."

Neden? Öyle sanıyorum ki insanların başka insanlara değer biçerken uydukları kuralları biliyorsundur. Bir insanın nasıl iyi yada kötü olduğunu, ne yaparak bunlardan ilki yada ikincisine dönüşebileceğini öğrenmek için gerekli sıkıntıları çekmedin mi? O hâlde neden yine de iyi bir adam değilsin?

"İyi bir adam olmadığımı nerden biliyorsun?"

Çünkü iyi olan hiç bir adam inlemez, yakınmaz ve salya sümük ağlamaz. "Falanca benden nasıl memnun olur, ne yaparsam beni dinler?" diye düşünmez. Kendisi için nasıl uygun görürse öyle düşünür, ey köle! Neden başkalarına ait olan şeylerin acısını çekiyorsun? Bir insan senin yaptıklarına bakıp da hoşnut olmazsa bu onun suçu değil midir?

"Elbette öyledir."

Bir yanlışın başka bir adama, o yanlıştan doğan kötülüğün de başka bir adama ait olması mümkün müdür?

"Değildir."

Öyleyse neden başkalarına ait olan şeylerin kaygısını duyuyorsun?

"Sana hak veriyorum, fakat ona karşı nasıl konuşacağım konusunda kaygılıyım."

Ona karşı nasıl istiyorsan öyle konuşamaz mısın?

"Fakat huzurumun bozulmasından korkuyorum."

Dion'un adını yazman gerekiyor olsaydı böyle bir şeyden korkar mıydın?

"Asla."

Neden? Çünkü onu doğru biçimde yazabileceğine eminsin, bu senin çok iyi bildiğin bir iş.

"Evet."

O ismi okuyacak olsaydın da kendine aynı şekilde güvenmez miydin? Çünkü her sanat kendi alanına ait şeyler üzerinde bir güven ve güce sahiptir. Yoksa konuşmak konusunda yeterince eğitim almadın mı? Okulda sana bundan başka ne öğretildi: tasımlar ve sofistik önermeler, değil mi? Bunları ne için öğrettiler? Daha iyi konuşabilmen için değil mi? İyi konuşabilmek, mantıklı ve anlaşılır, kabul edilebilir sözler söyleyebilmek değil midir? Cümlelerimizi hataya düşmeden, takılmadan ve kendimize güvenerek kurabilmek değil midir?

"Evet."

At sırtında, düzlüğe indiğin zaman yaya bir askerle karşılaşırsan bu seni korkutur mu? Bunun gibi; sen bu işin eğitimini almışken karşındaki kişi almamışsa onun karşısında neden kaygı duyasın?

"Evet ama o adamın beni öldürmeye yetkisi var."

Öyleyse ey üzgün adam, kendin için en doğru olanı yap; filozof olmakla böbürlenmeyi de felsefeden yakınmayı da bir kenara bırak, içinde bu düşünce var olduğu sürece öğretmenlerinin söylediklerini unut ve senden daha güçlü olan kişilerin yolundan git. Doğrusu Sokrates, konuşma çalışmalarını çok iyi başarmıştı ki hem tiranlara hem valilere hem de hapisteki gardiyanlara karşı konuşabildi. Diogenes de konuşma uğraşında çok fazla çalışmıştı ve bu sayede İskender'in, korsanların ve kendisine zorbalık etmeye girişen kimselerin karşısında o kadar iyi konuşabilmişti. Bu adamlar, iyi çalıştıkları konularda kendilerine güven duyan kimselerdi. Fakat burnunuzun dikine gitmeye kararlıysanız hiç geri durmayın; kendi köşenize çekilin ve tasımlara çalışmaya devam edin; onları başkalarına da öğretin. İçinizde bir devlete hükmedebilcek bir adam taşımıyorsunuz.

14
Nason'a karşı[74]

Romalı bir adam oğluyla birlikte anlatılanları dinlemeye gelmişti ki Epiktetos "Bu bir öğretme yöntemidir." dedi ve sustu. Ardından Romalı konuşmaya devam etmesini talep edince Epiktetos şunları söyledi: Her sanat, öğrenildiği zaman sahibine bir iş yükler. Öncesinde bu sanattan habersiz ve yeteneksiz olan kişi, şimdi yeteneklerini ve o sanatı öğrenmekte güttüğü amaçlarını göstermek zorundadır. Bunların birçoğu sıradan insanlar için ilgi çekici ve hoştur. Gerçekte bir ayakkabı ustasının işini nasıl öğrendiği pek dikkat çekici olmaz ve izleyenleri hoşnut etmezken, yaptığı ayakkabı faydalıdır ve izlemeye değer güzelliktedir. Bir demircinin kendi işini öğrenmeye çalışırken dikkat ettiği düzenlilik onu izleyen demircilik sanatından habersiz bir kimse için çok sıkıcı olabilir. Fakat demircinin eserleri herkes için gereklidir. Bu söylediklerimi en fazla müzikte görebilirsiniz: Bir kimse müzik öğrendiği sırada orada bulunuyorsanız, çalışmaların yoğunluğunu ve düzenini sıkıcı bulup yadırgarsınız. Fakat o çalışmaların sonucunda ortaya koyulan eserler müzikten habersiz olan insanları bile hoşnut eder, herkesin ilgisini çeker.

Filozofların işine de bu gözle bakabiliriz. Bir filozof arzusunu olaylara yönlendirir; hiçbir olayın isteklerimize aykırı olmaması,

---

[74] Başlıkta geçen *Nason* adlı kişinin, bu söylevde oğluyla birlikte Epiktetos'u dinlemeye gelen Romalı olması muhtemel.

olmasını istediğimiz bir şeyin ise biz olmasını istediğimiz için olmaktan geri kalmaması için. Buradan hareketle, filozof arzularının peşinde sürüklenmeyen ve kaçınmak istediklerinden uzak kalmayı başaran kişidir; böylelikle zorluğa düşmeden, korkmadan, kararsızlık ve kaygıya kapılmadan yaşar ve eylemlerini doğayla uyumlu bir şekilde gerçekleştirir; oğluyla, anababasıyla, kardeşleriyle, yurttaşlarıyla, herhangi bir kimseyle, bir eşle, bir komşuyla, birlikte yolculuk ettiği birisiyle, bir yasa koyucuyla yada o yasaya uymak zorunda olan kişiyle ilişkilerini bu şekilde sürdürür. Filozofun işini bu şekilde görmemiz gerekiyor. Geriye kalansa, ne yapıp da bunun üstesinden gelebileceğimizi bilmek.

Bir dülgerin ancak belli bazı işleri öğrendikten sonra dülger olduğunu; bir kılavuzun ancak belli yetenekleri edindikten sonra kılavuzluk edebildiğini görmemiz gerek. Filozof olmaya gönüllü bir kimse bilge olmayı istemez ve bu alandaki bilgileri edinmek için çaba harcamazsa hedefine ulaşabilir mi? O hâlde bu şeylerin ne olduğunu araştırmak, öğrenmek zorundayız. Filozoflar bize ilk olarak bir Tanrı'nın varolduğunu ve bütünün onun eseri olduğunu; eylemlerimizi ondan gizlemenin mümkün olmadığını ve niyetlerimizi, düşüncelerimizi görebildiğini bilmemizi öğütlüyor. Ardından, niteliklerinin ne olduğunu bilmemiz gerekiyor. Buna göre, bir kimse onların neye benzediğini keşfettiği ölçüde onlara benzemeye, onlar gibi yaşamaya çabalayacaktır. Eğer tanrılar alçakgönüllüyse insanlar da alçakgönüllü olmalıdır; tanrılar özgürse insanlar da özgür olmalıdır; tanrılar iyilikseverse insanlar da iyiliksever olmalıdır; tanrılar bağışlayıcıysa insanlar da bağışlayıcı olmalıdır; onlara benzeyerek yaşamak isteyen bir kimse yaptıklarını ve söylediklerini bu doğruya yapıp söylemelidir.

"Bu işe neresinden başlamalı?"

Başlamaya kararlıysanız, ilk olarak adları bilmeniz gerekir.

"O hâlde adları anlamadığımı mı söylüyorsun?"

Evet, onları anlamadığını.

"Öyleyse onları nasıl kullanabiliyorum?"

Okuma bilmeyen bir kişi yazıya nasıl bakıyorsa öyle; bir sığır görünüşleri nasıl kullanıyorsa öyle. Çünkü bir ismi bilmek başka, onu anlayabilmek başka işlerdir. Fakat anlayabildiğin konusunda yine de ısrarlıysan, dilediğin bir isim söyle ve biz de onu anlayıp anlamadığını hep birlikte görelim.

"Fakat herkes iyi bilir ki benim gibi yaşlı bir adam için bu türden bir iş çok zahmetli olur. Hem artık senatodaki işlerden başka hiçbir şey düşünemiyorum."

Bunu ben de biliyorum, çünkü bana hiçbir eksiğin yokmuş gibi geldin. Öte yandan hangi konuda eksik olduğunu düşünebilirsin ki? Zenginsin, çocuğun var, belki karın ve birçok kölen de vardır; Sezar seni tanıyor, Roma'da birçok dostun bulunuyor, herkese yardım edebilecek bir güce sahipsin, seni destekleyenlere karşılık olarak ne ödeyeceğini biliyorsun; tıpkı sana yanlış yapanlara ne ceza vermen gerektiğini bildiğin gibi. Neyin yokluğunu hissedebilirsin? O hâlde bir düşün: sana mutluluğun için gereken en önemli şeye sahip olmadığını gösterir ve bugüne dek kendi görevin dışında birçok gereksiz şeyle meşgul olduğunu; en önemlisi de *Tanrı'nın* ve *insanın* ne olduğunu bilmediğini; iyiyle kötüyü ayırt edemediğini kanıtlar ve daha birçok konuda da bilgisiz olduğunu söylersem; bu sözlerime dayanabilirsin. Ama kendin hakkında hiçbir şey bilmediğini söyler ve bunu kanıtlarsam nasıl dayanabilir, nasıl karşımda durabilirsin? Bu mümkün değil; suratın asılır ve kalkıp gidersin. Sana nasıl zarar vermiş olurum? Bir ayna, çirkin bir adama çirkin olduğunu üzüntü duyması pahasına göstermeyecek olsa; bir hekim hasta bir adama kötü sözler söyleme pahasına hasta olduğunu söylemeyecek olsa, elbette sen haklı olurdun. Hekim "Ey adam, gerçekten hastasın, durumun ciddi. Bir süreliğine yemek yeme, sadece su iç." dediği zaman hiç kimse kalkıp da "Bu hekim adamı aşağılıyor, incitiyor." demez. Fakat biz kalkıp

da bir adama "Senin arzularınla baş etmen zor; kaçınma yetin zayıf, niyetlerin doğaya uygun değil; düşüncelerin baştan savma ve yanlış." dediğimiz zaman o adam derhal yarımızdan uzaklaşıyor, "Beni aşağıladı." diyor.

Kalabalık bir pazaryerini düşünün. Buraya satılmak üzere atlar ve sığırlar getiriliyor: İnsanların büyük çoğunluğu bu pazara hayvan alıp hayvan satmak için gelmiş; ama az sayıda bazı kimseler de bakmaya; hayvanların nasıl beslenip taşındığını ve onlar üzerinde kimin, nasıl ve ne için pazarlık ettiğini görmeye geliyorlar.

İşte hayat da bu pazaryerine benziyor. Bazıları sığır gibidir; yiyecekleri samandan başka hiçbir şeyi düşünmezler. Aranızda mal-mülkün, toprağın, kölelerin ve efendiliğin derdine düşmüş olan hepinize söylüyorum; bütün bunlar samandan başka hiçbir şey değil. Fakat aranızdan az sayıda bazı kimseler ise bu dünyanın ne olduğunu, kim tarafından yapılıp yönetildiğini düşünürler. Bu dünyanın bir sahibi yok mudur? Bir şehir yada bir evin, bir yönetici ve gözeticisi olmadan varlığını kısa bir süre bile olsa sürdürmesi mümkün değilken, bu mükemmel güzellikteki uçsuz bucaksız evrenin bir yöneticiye sahip olmaması ne kadar akla uygun olabilir? Bu evrenin şans eseri bir düzenek olduğunu akıl sahibi hangi insan kabul edebilir? Öyleyse bir yönetici var. Bu nasıl bir yöneticidir ve evrene nasıl hükmediyor? Biz ona göre neyiz ve kimiz, ne amaçla yaratıldık? Onunla bir bağımız var mı, yok mu? İşte bunlar, cevabını az sayıda bazı kişilerin merak ettiği sorulardır. Bu kişiler bütün bu pazaryerinde bulundukları sürede bu soruların cevabını arayarak gezinir ve ardından çekip giderler. Birçokları onlarla alay edip bir sirkteki izleyiciler hayvanlara nasıl bakıyorsa onlara öyle mi bakıyorlar? Oysa o alınıp satılan sığırların aklı olsaydı, samandan başka hiçbir şeyi düşünmeyen bu alaycı kimseleri gülecektiler.

15

Önceki yargılarından vazgeçmemekte direnenlere

İnsanların kararlı olmaları gerektiğini, sahip oldukları iradenin doğası gereği bağımsız olduğunu ve zorlanamayacağını, onun dışındaki her şeyin engellemelere, zorlamalara ve başkalarının gücüne karşı savunmasız olduğunu duyan bazı kimseler; doğru olduğuna inandıkları hiçbir şeyden asla vazgeçmemeleri gerektiğini düşünebilirler. Fakat öncesinde bilmeliler ki; inanacakları söz doğru olmak zorundadır. Bedenimizin sinire daima ihtiyacı vardır; fakat bu sinir sağlıklı ve çevik bir bedendeki gibi olmalıdır. Fakat sen kalkıp da bana bir delininkine benzeyen sinirlerini gösterir ve bununla gönenirsen, ben de sana derim: "Ey adam, git de bir hekim seni görsün." Çünkü bu sinir değil ancak sinir bozukluğu olabilir. Öte yandan, bu söylevlerde dile getirdiklerimizi dinleyen bazı kimselerin bunları yanlış anlamaları da mümkündür. Yanlış anlayanlardan biri de benim dostumdu ve mantıklı hiçbir sebebi olmamasına karşın kendini açlıktan ölmeye terk etmişti. Orucun üçüncü gününde durumdan haberdar oldum ve ne olduğunu öğrenmek için gittim. Bana: "Kesin kararlıyım." dedi. Fakat bana söylesene, seni bu konuda böylesine kararlı kılan doğru nedir? Eğer karşı koyamayacağımız bir doğruysa, biz de sana katılalım ve birlikte ölelim. Ama mantıktan uzak bir sonuca varmışsan, kararını derhal değiştirmelisin. "Kararlarımızda sadık kalmamız gerekir." Ey adam, ne yaptığını biliyor musun? Vazgeçmememiz gerekenler bütün ka-

rarlarımız değil, yalnızca doğru olanlardır. Eğer şimdi bu kararının doğru olduğuna ve senin için uygun olduğuna kesinlikle inanıyorsan ondan vazgeçme ve şunu söyle: "Kararlarımıza kesinlikle bağlı kalmalıyız." Bir doğruya inanmadan önce onu iyice dinleyip ne kadar mantıklı olduğunu öğrenir de öyle inanır ve onu savunmaz mısın? Fakat inanacağın doğrular için çürük ve dayanıksız temeller atacak olursan, kafanda kurduğun o zavallı bina kısa bir zamanda yerle bir olmaz mı? Daha güçlü ve daha dayanıklı sebeplere ihtiyaç duymaz mıyız? Akla uygun hiçbir nedeni olmadan bu dostunu, hem küçük hem de şehirden büyük kentten[75] yurttaşın olan bu dostunu bırakıp ölecek misin? Eğer kararın suçsuz bir adamı öldürmekse bu kararına bağlı kalman gerektiğini yine de düşünür müsün? Aklına herhangi bir şekilde beni öldürmen gerektiği gelseydi bu kararına bağlı kalıp beni öldürür müydün?

O adamı kararından dönmeye ikna etmek çok zor olmuştu. Burada da bazı kimseler var ki, hiçbir şekilde ikna olmuyorlar. Böylece, önceden hiç anlamamış olduğum bir atasözünü çok iyi anladığımı düşünüyorum: "Ahmak ne ikna edilebilir ne de yolundan çevrilebilir." Bildiğini okuyan[76] bir dostum hiç olmasın. Hiçbir şeyin üstesinden gelmek bundan daha zor olamaz ki "Ben kararlıyım." diyor. Bunu çıldırmış kimseler de söyler. Fakat o kimseler var olmayan şeylerin varlığı konusunda daha ke-

---

[75] *Megapolis*; Stoik söylemde evreni ifade etmekte.

[76] Orijinal metinde geçen ve Epiktetos'un istemediği dost türünü niteleyen σοφὸς μωρός ifadesi, kelimesi kelimesine *bilge ahmak* anlamına gelmekte. Bu ifade kökü Sümerlere varan çok eski bir kalıp olup, bildiğinde ahmakça ısrar eden yani bildiğini okuyan kişiyi anlatmak için kullanılmıştır. Sümerlerin eğitim kurumları içinde okumuş cahil kimseleri nitelemek için kullandığı bu kalıbı Epiktetos'un da okumuş bir adam için kullandığına dikkat etmeli. Öte yandan bu kalıp Yunanca biçiminden "*Sophomore*" hâlinde alınarak 17. yy'dan itibaren İngilizce'ye de yerleşmiştir ve anlamı "lise yada üniversitede 2. sınıfı okuyan öğrenci"dir.

sin kararlara vardıkça daha fazla karacaota[77] ihtiyaç duyarlar. Hastaların yaptığı gibi sen de bir hekime başvurmak istemez misin?

"Hastayım efendim, bana yardımcı ol; bana bak ve ne yapmam gerektiğini söyle. Bana düşen sana inanmaktır."

Bizim durumumuzda bu sözleri şöyle söylemek gerek: "Ne yapmam gerektiğini bilmiyorum ve bunu öğrenmek için geldim." Ama şu şekilde değil: "Bana başka konulardan söz et çünkü bu konuda kararım değişmeyecek." Hangi başka konular? Senin için, düşüncelerindeki kararlılık ve değişmezliğin yeterli olmadığına ikna olmaktan daha büyük ve yararlı ne olabilir? Böylesi ancak çıldırmış bir insanın kararlılığı olabilir, sağlıklı bir insanın değil. "Ölmek istiyorum, beni yolumdan döndüremezsin." Neden öleceksin ey adam? Ölmeni gerektirecek ne var? "Kararlılığım." Şansım varmış ki o beni öldürmeye kararlı değilsin. "Gümüş para almıyorum." Neden? "Kararım bu yöndedir." Ancak böyle bir kararlılık, bir gün gelip de yine "Kararım bu yöndedir." diyerek akla uygun olmayan bir şekilde para almaya karar vermene hiç mi hiç engel değil; tıpkı akıntılı[78] bir bedende olduğu gibi; akıntı bir o yandan ağırlıklı gelir, bir bu yandan. Zayıf bir ruh da böyledir, ne tarafa meyledeceği belirsiz. Bu meyletmeye ve davranışa bir de kararında inatçılık eklendiği zaman, kötü durumu tedavi edilmesi imkânsız ve çaresiz bir hâle gelir.

---

[77] Burada kullanılan sözcük ἑλλέβορος ; karacaot, eski çağlarda ruh sağlığı bozulanlara ilaç niyetine verilen bir bitki.

[78] ῥευματίζομαι ; Epiktetos'un bedende "akıntı yapmak" fiiliyle dile getirdiği rahatsızlığın romatizmayla ilgisi olmalı.

16
İyi ve kötü hakkındaki düşüncelerimizi kullanmak için çaba göstermeyişimiz

İyi nerededir? İradede. Kötü nerededir? İradede. Bunların ikisinin de olmadığı yer neresidir? İrademizden bağımsız olan yer. Bu ne anlama geliyor? Aramızda bu dersleri okullardan çıktıktan sonra anımsayabilecek bir kimse var mı? Bu sorulara verilecek cevapları hayatımızdaki genel soruların cevaplarında olduğu gibi kendi kendine bulabilecek bir kimse var mı?

"Şu anda gündüz mü?"[79]

"Evet."

"O hâlde gece midir?"

"Hayır."

"Pekâla, yıldızların sayısı çift midir?"

"Bunu bilemem."

Sana bir gümüş para gösterildiği zaman "iyinin onda olmadığını" söyleyebilmek için daha önceden çalıştın mı? Aynı zamanda bu sorular için de mi hazırladın yoksa sırf sofist çıkarımlara cevap vermek için mi çalıştın? Böyleyken, üzerinde çalıştığın konularda üstün geldiğin hâlde hiç çalışmadığın konularda öylece kalman seni neden şaşırtıyor? Konuşacağı konuları çok iyi bilen, onları önceden iyice yazan ve kelimesi kelimesine hatırlayacağından emin olan bir hatip, iyi konuşup konuşamaya-

[79] Krş. Sekstos Empeirikos, *Kuşkuculuğun Esasları* 200 vs., *Mantıkçılara Karşı* 416 vs.

cağı konusunda neden tedirginlik duyar? Çünkü çalışmış olmak onu tatmin etmiyordur. Öyleyse istediği şey nedir; izleyiciler tarafından alkışlanmak mı? Ne ki onun aldığı eğitim alkışlanmak ve yuhalanmak üzerine değil; iyi konuşabilmek ve ses tonunu ayarlayabilmek üzerine. Alkışın ve yuhalanmanın ne demek olduğunu, hangi alkışları arzulaması gerekirken hangilerinden kaçınması gerektiğini ona kim ve ne zaman anlattı? Alkışın yada yuhalanmanın ardından izleyicilere nasıl davranması gerektiği konusunda onu kim eğitti? O hâlde neden iyi öğrendiğimiz konularda daima öteki insanlardan bir adım önde fakat eğitimini almadığınız konularda ise herkesle aynı seviyede olduğumuz konusunda bilgisiz davranıyorsun? Kopuz çalan bir kimse, onu nasıl çalacağını ve nasıl şarkı söyleneceğini iyi bilir; en güzel giysileriyle sahneye çıkar da bütün bunlara rağmen yine titrerse, bunun sebebi izleyicilerin karşısında nasıl davranması gerektiğini, onları nasıl hoşnut edebileceğini ve onların övgüsünün, yergisinin ne anlama geldiğini bilmiyor oluşudur. Üstelik kaygının ne olduğu; kaygılanması gerekenin kendisi mi yoksa başkaları mı olduğu; onu bastırıp bastıramayacağı konusunda da bilgi sahibi değildir. Bu nedenle izleyici onu övgüyle alkışlarsa sahneden pohpohlanmış bir şekilde iner; fakat ayıplarsa o küçük balon büzülür ve gözden kaybolur.

Bizim yaşadığımız şey de böyle. Neye hayranlık duyuyoruz? Dış dünyanızdaki şeylere. Neler için çaba gösteriyoruz? Dış dünyamızdaki şeyler için. Bunun yanında bizi nelerin korkutup nelerin kaygılandırdığı konusunda bir kuşkumuz var mı? O hâlde, başımıza gelenin kötü bir şey olduğunu düşündüğümüzde, bundan başka ne olabilir? Korkmamaya gücümüz yetmiyor; kaygılanmamaya gücümüz yetmiyor. Sonra şöyle diyoruz: "Sahibim ey Tanrı, bana kaygılarımdan nasıl kurtulacağımı göster." Ey ahmak! Kendi ellerin yok mu? Tanrı onları senin için yaratmadı mı? Şimdi yere diz çökerek burnunun akmaması için ona yalvar. Yada bunun yerine burnunu kendi ellerinle sil ve

onu suçlamaya bir son ver. Bu ne anlama geliyor? Yoksa o, içinde bulunduğun durum için sana hiçbir şey vermedi mi? Sana bir dayanma gücü vermedi mi, sana yücegönüllülük vermedi mi, yiğitlik vermedi mi? Kendine ait ellerin dururken, burnunu silmeleri için hâlâ başka kimselerin gelmesini mi istiyorsun?

Fakat biz, bunları ne öğrenmeye çalıştık ne de önemsedik. Bana bir adam gösterin ki yaptığı işi bir şeyler elde etmek için değil de kendi istediği[80] için yapıyor olsun. Kim yürürken kendi istediğiyle ilgilendiği için yürümektedir? Kim arzularken arzulamanın sonunda kazanacağı şeyle değil de yalnızca arzunun kendisiyle ilgilenmektedir?

Olur da bunu başarırsa gurur duyar ve şöyle der: "Ne de güzel bir arzuydu bu kapıldığımız. Sana söylemedim mi kardeşim, ben bir şeyi istedikten sonra onun benden kurtuluşu olmaz, diye?" Fakat başaramadığı zaman, sefil adamın burnu sürter, öyle ki başına gelenler hakkında söyleyecek bir söz bulamaz. Aramızdan hangimizin bu konularda bilgi edinmek için kâhine başvurduğu oldu? Hangimiz kendi arzusuyla bu meseleleri bilmeye yattı?[81] Hangimiz? Bana bir isim söyleyin ki sahibi o uzun süredir aramakta olduğum gerçekten soylu ve iyi doğaya sahip kişi olsun; genç yada ihtiyar, bir isim söyleyin.[82]

O hâlde, bir konuyu düşünmekte oldukça deneyimliyken, bu deneyimi davranışlarımızda göstermek konusunda yetersiz,

---

[80] Epiktetos burada ἐνέργεια sözcüğünü kullanıyor.

[81] Bu cümle çok açık olmamakla birlikte, görünüşe göre Epiktetos eski Yunan ve Roma'da bir gelenek olan tapınakta uykuya yatma eyleminden söz ediyor. Bu inanışa göre, tapınakta uyuyan kişiye, rüyasında söz konusu tapınağın tanrısı tarafından şu veya bu şekilde malumat verilmekteydi.

[82] Söylevler'in birçok yerinde görülebileceği gibi, Epiktetos genel anlamda öğrencilerini muhatap alan bir filozoftur ve onların yaşamlarında öğretilerinin yansımasını göremiyor olmaktan sıklıkla şikâyet etmektedir. Yer yer çok fazla aksileşen tavırlarına öğrencilerinde görmüş olduğu ya miskinlik ve gayretsizlik, ya başka öğretilere [örneğin Epikourosçuluk, Sofizm vs.] bir heves yada en küçük bile olsa ahlâk dışı bir davranış yeterli olabiliyor.

ölçüsüz, alelade, korkak, tembel ve talihsiz olmamız bizi neden şaşırtıyor? Çünkü bu konuları hiç önemsemediğimiz gibi hiç öğrenme çabasında da değiliz. Ne ki, korktuğumuz şey ölüm veya sürgün değil de korkunun kendisi olsaydı, işte o zaman kendimizi, gözümüze kötü görünen bu durumlara düşmemek üzerine de eğitmiş olurduk. Şimdiyse okulda hırslıyız ve ağzımız iyi laf yapıyor; karşımıza bu konulara ilişkin en küçük bir soru bile çıktığında kendimizi mantık silsilelerinin izini sürmeye yeterli buluyoruz. Ancak iş uygulamaya gelince, her birimiz birer gemi enkazına dönüyor. Rahatsız edici görünüşle karşılaştığımız anda ne konularda çalışmakta olduğumuzu ve kendimizi ne konuda eğittiğimizi anlarız. Bu eksikliğimiz nedeniyle korkularımıza sürekli yenilerini ekleyerek onları olduklarından daha büyük görmeye başlıyoruz. Doğrusunu söylemek gerekirse ben, gemi yolculuğunda eğilip de denizin derinine bakınca yada etrafıma göz gezdirince kara parçası göremediğim zaman hayale kapılıyor ve şöyle düşünüyorum: Eğer bir kaza meydana gelirse bütün bu suları içmek zorunda kalacağım, çünkü yedeğimdeki bir buçuk litrelik su yeterli görünmüyor. Burada beni rahatsız eden nedir? Denizin kendisi mi? Hayır, düşüncem rahatsız ediyor beni. Benzer biçimde, bir deprem meydana geldiği zaman bütün kentin başıma yıkılacağını düşünüyorum ama küçücük bir taş parçası da beynimi yerinden sökmeye yeterli değil mi?

O hâlde, üzerimizde ağırlığa neden olan ve bizi rahatsız eden şey düşüncelerimizden başka nedir? Dostlarını, yoldaşlarını, yurdunu ve hayatının düzenini terk edip giden bir insanı yalanlarına inandıran düşünceler değil midir bunlar? Sözgelimi küçük çocuklar; bakıcıları kısa bir süreliğine yanlarından uzaklaşınca ağlamaya başlarlar ama onları küçük bir çörekle kandırmak mümkündür. Bu minik çocuklarla kıyaslanmamızı kabullenir misiniz? Hayır, Zeus hakkı için! Çünkü öyle sanıyorum ki bizim istediğimiz küçük bir çörek değil, doğru düşüncelerdir.

Nedir o düşünceler? Sözgelimi bir adamın gün boyu çalışması: Kendisine ait olmayan hiçbir şeyi -dostlarının sevgisini, yüksek mevkileri, hatta öz bedenini- arzulamadan, yasayı sürekli aklında ve gözünün önünde tutması. Nedir Tanrı'nın koyduğu yasa? Yalnızca kendinize ait olanı sahiplenmeniz, başkalarına ait olanlar üzerinde hak iddia etmemeniz, size verilenle yetinmeniz, verilmemişse de bunu arzulamamanız; sizden geri alınması gerektiği zaman onu derhal vermeye hazır olmanız; ona sahip olduğunuz zamanlar için müteşekkir olmanız; minik çocuklar gibi, annenizin yada bakıcınızın peşinden ağlamamanız. Neyin boyunduruğu altına girdiğinizin yada neye yöneldiğinizin ne önemi var? İster eften püften bir musabaka için acı çekin, ister sıralanmış revaklar için, ister genç oğlanlar için; hangisinde bir kadın için gözyaşı döken bir kimseninkinden daha iyi bir durumda olursunuz? Bir başkası çıkagelip artık Dirke suyundan içemeyeceği için çok üzüldüğünü söylüyor. Markia suyu Dirke'nin suyundan daha mı kötü?[83]

"Fakat orası benim yurdumdur."

Şimdi ise öteki senin yurdun olacak. Eğer yeni yurdunun suyu için de ağlayıp sızlayacaksan, Euripides'in dizesi gibi bir dize yazmayı dene:

Neron'un sıcak havuzlarını ve Marcia suyunu.[84]

Ahmakların başına geldiğinde, hergünki işlerden nasıl bir üzüntü ortaya çıkabileceğini görün.

"Atina'yı ve Akropolis'i bir daha ne zaman göreceğim?"

Ey perişan adam, her gün görmekte olduğun şeyler senin için yeterli değil mi? Güneşten, aydan, yıldızlardan, bütün yeryüzünden ve denizden daha görkemli ve büyük ne görebilir gözlerin? Ama eğer bütüne hakim olan kişinin ve içinde taşı-

---

[83] *Dirke*; Boetia'da doğan ve Ismenus'a dökülen bir su kaynağı. Marcian ise Roma'da bulunan ve İ.Ö. 144 yılında inşa edilmiş bir su kemerinin adıdır.

[84] Krş. Euripides, *Fenikeli Kadınlar* [*Phoinissai*] 367-368: "... uzun zaman sonra görmek yurdumu, tanrılar sunağını, beni büyüten okulu ve Dirke suyunu."

makta olduğun ona ait parçanın farkındaysan, yine de küçük taşları ve güzel bir kayayı arzulayacak mısın?[85]

Güneşi ve ayı da göremeyecek olursan ne yapacaksın? Bir çocuk gibi oturup ağlayacak mısın? Okulda bulunduğun sürede ne yaptın, ne duydun ve ne öğrendin? Neden kendini bir filozof olarak tanıttın; gerçek olanı yazmak varken: "Belli bazı konulara giriş yaptım; Khrysippos'u okudum; filozof olmaya gelince henüz kapısına yaklaşabilmiş değilim."

Kendisi gibi yaşayan, kendisi gibi ölen Sokrates'in işleri arasında bana düşen pay nedir? Yahut Diogenes'in işleri arasında? Bu adamların da bir adamdan yada bir kadından ayrı kaldıkları için; Atina yada Korinthia'yı bir daha göremeyecekleri ve Sousa yada Ekbatana'da kalacakları için gözyaşı döküp sızlandıklarını düşünebiliyor musun? Bir adam bir şöleni istediği zaman terk edebiliyorsa; yine de orada kalıp yakınmayı sürdürür mü? Neden çocuklar gibi yapıp da orada kalmaz, eğlenmeye devam etmez? Öyle sanıyorum ki bu adam, bitimsiz bir sürgüne yada ölüm mahkumiyetine bile dayanabilir. Şimdi sen, tıpkı çocuklar gibi sütten kesilip de kendi lokmanla doymayı istemiyor musun? Annenden, kızkardeşinden, yaşlı kadınların ağlayıp sızlamalarından yardım mı bekleyeceksin?

"Fakat gidersem onların acı çekmesine neden olacağım."

Onların acı çekmesine mi? Hiçbir zaman. Ama onların acı çekmesine neden olabilecek şey de seninkiyle aynıdır: Kanı.[86] Öyleyse yapman gereken şey nedir? Bundan kurtul ve eğer bu kadınların da bundan kurtulmaları kendileri için en iyisi olur. Böyle yapmazlarsa, kendi kendilerine dövünmüş olacaklar.

Ey adam! Gönencin, özgürlüğün ve huzurun için, eskilerin de söylediği gibi, çok çetin bir mücadele vermen gerekir. Öyleyse azat edilmiş bir köle gibi başını kaldır, Tanrı'ya bakacak cesareti

---

[85] Akropolis'teki büyük kaya ve onun üzerinde kurulu mermer yapılara gönderme.

[86] N.B. τὸ δόγμα

göster ve ona şunu söyle: "Benim geleceğimi nasıl istiyorsan öyle şekillendir, sahip olduğum akıl senin sahip olduğunla aynıdır; ben sana ait bir parçayım. Seni hoşnut edecek hiçbir şeyi reddetmem. Beni istediğin yere götür; bana seçtiğin giysileri giydir; insanların içinde olmamı istiyorsan oraya koy; yalnız kalmamı istiyorsan yalnız bırak; burada kalmamı istiyorsan burada kalırım, sürgüne gitmemi istiyorsan sürgüne giderim; zengin olmamı istiyorsan zengin olurum, yoksul olmamı istiyorsan yoksul. Bu durumlardan hoşnut olmayan herkesin karşısında olacağım; karşılaştığım her şeyi nasıl yarattıysan öyle açıklayacağım."

Böyle yapmayacak mısın? O zaman güvenli yerinde otur ve annenin gelip seni emzirmesini bekle. Herakles evinde oturmuş olsaydı kim olurdu? Herakles değil Eurustheus[87] olurdu. Dünyayı dolaşırken ne kadar çok arkadaş edinmişti; ama hiç kimse ona Tanrı kadar sevimli görünmedi. Bu nedenle onun Tanrı'nın oğlu olduğuna inanıldı ve gerçekten de öyleydi. Tanrı'ya olan bağlılığı onu bütün adaletsizliklerden ve isyanlardan arındırmıştı. Fakat sen Herakles değilsin ve ötekilerin nefretinden arınmaya gücün yok; Theseus da değilsin ki Attika'yı arındırabilesin: Kendini arındır. Ruhundan Prokroustes ve Skiron'u[88] değil korkuları, tutkuları, kıskançlığı, kötü niyetleri, açgözlülüğü, kadınsılık ve ölçüsüzlüğü çıkarıp at. Bu şeylerden kurtulmanın Tanrı'yı izlemekten, duygularınızı ona bağlamaktan, onun emirlerine itaat etmekten başka hiçbir yolu yoktur. Başka bir yol tutacak olursanız, pişmanlık ve sıkıntılar sizden daha güçlü olur ve sizi peşlerinde sürükler; daima dinginlik arar fakat onu hiçbir zaman bulamazsınız; çünkü bulunmadığı yerlerde aranmış, bulunduğu yeri ise görmezden gelmiş olursunuz.

---

[87] Hizmetinde Herakles'in de çalıştığı, korkaklığıyla ünlü ve evinden hiç çıkmayan kral.

[88] Yunan mitolojisine bakılırsa, bir cümle öncesinde geçen Theseus, Atina ve Megara arasındaki yolu tutmuş olan azgın Poseidon oğulları Prokroustes ve Skiron kardeşleri buradan temizlemişti.

17

Genel ilkeler özel durumlara nasıl uygulanmalı

Felsefeyle uğraşan bir kimsenin ilk işi nedir? Zandan[89] kurtulmak. Çünkü bir kimsenin, bildiğini düşündüğü bir şeyi öğrenmesi olanaksız. Yapılması ve yapılmaması gereken, iyi ve kötü, güzel ve çirkin şeylere gelince, bunlar hakkında rastgele konuşan hepimiz filozoflara bakıyor; bu konularda onları övüyor, kınıyor, suçluyor, sorumlu tutuyor, yargılıyor ve kendimizce onurlu yada onursuz birtakım ilkeler belirliyoruz. Ama neden filozoflara gidiyoruz? Çünkü bilmediğimizi düşündüğümüz şeyleri öğrenme ihtiyacı duyuyoruz. Nedir onlar? İlkeler. Çünkü filozofların söylediği ve gözümüze gösterişli, güçlü görünen bazı şeyleri öğrenmeyi arzuluyoruz ve bazılarımız ise bu öğrendiği şeylerden faydalar elde etmeyi umuyor. O hâlde, bir kimsenin öğrenmeyi arzuladığı şeyden başka bir şey öğrenebileceğini ve hiç öğrenmemiş olduğu bir konuda uzman olabileceğini düşünmek ahmakçadır.

Fakat birçokları, hatip Theopompos'un[90] da aldanmış olduğu bu şeye aldanırlar; o kadar ki, bu hatip Platon'u bile her ko-

---

[89] οἴησις ; zan, görüş, kanaat anlamlarına gelen bu sözcüğü Epiktetos "bilgelik zannı" anlamında kullanıyor.

[90] *Theopompos*; olasılıkla İsokrates'in öğrencisi olan Khios'lu Theopompos. Tarihçiliğiyle ünlüdür fakat bunun yanında hatipliği de meşhur olmuştur. Söylevlerinden en bilineni *Platon'a Karşı Söylev*'dir ki Epiktetos az sonra buradan alıntı yapıyor.

nuyu açıklamaya giriştiği için suçluyor. Diyor ki Theopompus; "Senden önce hiç kimse, güzel yada doğru sözcüklerini kullanmadı mı? Hangimiz bu sözcükleri, anlatmak istediklerini anlamadan ve boş bir şekilde kullanıyoruz?" O hâlde ey Theopompus, kim sana bütün bu şeylere ilişkin doğal kanılarımız yada genel ilkelerimiz bulunmadığını söyledi? Ne ki, genel ilkelerimizi kendi nesnelerine uyarlamak, o nesneleri çözümlememişsek ve her genel ilkeye konu olacak nesnenin hangisi olduğunu belirlememişsek, olanaksızdır. Aynı suçlamaları doğa bilimcilerine de yöneltebilirsin. Aramızda kim sağlıklı ve hasta sözcüklerinin Hippokrates'ten önce kullanılmamış olduğunu; yada içerdikleri anlamlar dışında kullanıldığını iddia edebilir? Sağlıkla ilgili belli bir genel ilkemiz de bulunuyor ancak o genel ilkeyi uygulayamıyoruz. Bu nedenle biri onu et yememek diye anlıyorken, bir başkası daha fazla et yemek diye anlıyor; biri hacamat olarak anlıyorken, başka biri ise şişe çekmekten söz ediyor. Bunun sebebi nedir? Kişinin sağlıkla ilgili bir genel ilkeyi özel durumlar üzerinde uygulayamıyor oluşundan başka ne olabilir ki?

Öyleyse, aramızda hayatı boyunca iyi ve kötü, faydalı ve zararlı gibi konularda hiç konuşmayan; yada hiçbir genel ilkeye sahip olmayan bir kimse var mı? Bu ilke çok farklı ve mükemmel bir genel ilke mi olmuş oluyor? O hâlde bana göster öyle olduğunu.

"Nasıl gösterebilirim?"

Genel ilkeyi belli şeyler üzerinde doğru bir şekilde uygulayarak. Sözgelimi Platon, tanımları faydalı genel ilkesi altında gösterirken, sen faydasız genel ilkesi altında gösteriyorsun. Her ikinizin de haklı olması olanaklı mıdır? Nasıl olanaklı olabilir? Kimileri "iyi" genel ilkesini zenginlikle bir tutarken, başka birileri ise onu zenginlikle değil haz yada sağlıkla bir tutmaz mı? Çünkü, genel olarak hepimiz, kullandığımız her bir sözcüğün anlamını yeterli derecede biliyor olsaydık ve genel ilkelere iliş-

kin kanıları çözmek zorunluluğu hissetmeseydik, nasıl olur da fikir ayrılıklarına düşer, tartışır ve birbirimizi suçlardık?

Şimdi ben, neden bu savımı bir başkasıyla birlikte öne sürüyor ve öyle konuşuyorum? Eğer kendi genel ilkelerini yine kendin doğru bir şekilde uygularsan neden mutsuz olasın ve seni ne engelleyebilir? Şimdilik, arzularla ilgili olan ikinci konuyu atlayalım ve onlarla ilgili olan görevler hakkında konuşalım. Kabullerle ilgili olan üçüncü konuyu da atlayalım: Size bunların hepsinden söz ediyorum. İlk konu üzerinde durmaya devam edeceğiz ki bu genel ilkelerimizi doğru bir şekilde uygulayamadığımıza ilişkin bize apaçık kanıtlar sunuyor.[91]

Arzuladığınız şeylerin varlığı olanaklı olduğu gibi, sizin için de olanaklı mıdırlar? Eğer öyleyse neden engelleniyorsunuz? Neden mutsuzsunuz? Kaçınamayacağınız hiçbir durumdan kaçınmadığınız hâlde neden kaçındığınız durumlar sürekli gelip sizi buluyor? Neden talihsizsiniz? Neden bir şeyi arzuladığınız zaman gerçekleşmiyor ve fakat arzulamadığınız zaman gerçekleşiyor? İşte bu söz, mutsuzluk ve ıstırabın en büyük kanıtıdır: "Bir şeyi arzuluyorum, fakat gerçekleşmiyor. Kim benden daha zavallı olabilir?"

İşte böyle bir düşünceden dolayı Medea kendi çocuklarını öldürmeye gelmişti; bunu yaparken sahip olduğu tek yücelik ise bir kişinin amaçladığı şeyler karşısında yenik düşmesinin ne olduğunu bilmesiydi. Bu nedenle şöyle konuşmuştu: "Beni inciten ve onurumu ayaklar altına alan kişiden böylelikle intikam almış olacağım; benim yaşayabileceğim daha kötü ne olabilir? Kendi çocuklarımı öldürmekle kendimi de cezalandırmış oluyorum; umrumda olan ne?" Bu, yüce bir ruhun işlediği bir hataydı. Çünkü o, arzularımızı tatmin edecek şeyin tam olarak ne olduğunu bilmiyordu. O adamı arzulamasaydın, arzuladığın hiçbir şeyde başarısız olmayacaktın. Onun seninle birlikte yaş-

[91] Epiktetos'a göre bu üç konu şunlardır: arzu, tercih, kabuller.

lanmasını inatla arzulamasaydın, Korinthia'da kalmasını arzulamasaydın. Diyesim, Tanrı'nın arzulamadığı hiçbir şeyi arzulamasaydı, onu kim engelleyebilirdi? Onu kim herhangi bir şeye zorlayabilirdi? Hiç kimse, Zeus'u bir işi yapmaya zorlayamadığı gibi onu da zorlayamayacaktı.

Böyle bir yol göstericiniz varken ve arzularınız onunkilerle aynı oldukça, neden hayal kırıklığı yaşayasınız? Zenginlik arzunuzdan ve yoksulluk korkunuzdan vazgeçin; aksi hâlde birini elde edemeyecek ve ötekine ise istemeden kapılacaksınız. Sağlıklı olmayı arzuladıkça talihsizlikle karşı karşıya kalacaksınız. Makamları, onurlandırılmayı, serveti, dostlarınızı, çocuklarınızı, kısacası insanın hükmü altında olmayan her neyi arzularsanız arzulayın, değişmeyecek. Fakat arzularınız Zeus'a ve diğer tanrılara yöneldikçe bütün o şeyleri tanrılara bırakın, hepsine onlar hükmetsin, artık mutsuzluk yaşamazsınız.

Fakat ey tembel ve zavallı adam, kıskançlığa kapılırsan, sürekli şikayet edersen ve korkarsan ne kendini ne de tanrıları suçlamaktan bir gün bile kurtulamazsın; öyleyse neden hâlâ eğitilmiş olmaktan söz ediyorsun? Nasıl bir eğitim olabilir bu? Sofistik tasımlarla ilgili bir eğitim mi? Eğer elinden geliyorsa bütün bildiklerini unut ve en başından başla; başla ki en önemli konuların henüz yanından bile geçemediğini gör. Ancak böyle yapmakla anlayabilirsin ki arzulalarının gerçekleşmesi ve arzulamadıklarının da gerçekleşmemesinin başka hiçbir yolu yok.

Bana bir genç adam gösterin ki bu niyetlerle okula gelmiş olsun; bu konuda bir müsabakadaymış gibi davransın ve şunu söylesin: "Hayatımı özgür ve engellemelerden, sıkıntılardan bağımsız yaşamak elimde olduktan sonra geri kalan her şeyden vazgeçiyorum; tıpkı özgür bir adam gibi, hayatım her zaman ortadadır. Cennete Tanrı'nın bir dostu olarak bakıyorum ve yaşayacağım hiçbir şeyden korku duymuyorum." Bana böyle bir adam gösterecek olursanız ben de şunu derim: "Gel ey genç adam, kendine ait olanları sahiplenebileceğin yere. Çünkü felse-

feyle taçlandırılmak senin yazgında var; bu kitaplar ve söylevlerin hepsi sana ait." Ardından, kendisini bu çalışmalara yeterince verebilir ve bu konular üzerinde gerektiği gibi çaba gösterirse bana yeniden gelsin ve şunu desin: "Tutkulardan ve kaygılardan bağımsız olmayı arzuluyorum; dindar bir adam ve bir filozof gibi; tanrılara, ailesine, kardeşlerine, ülkesine ve hatta yabancılara karşı görevinin ne olduğunu bilen gayretli bir insan gibi."

"İkinci bir konu da var; bu da sana aittir."

"Fakat ben ikinci konuya da yeterli derecede çalıştım, kendime güveniyorum. Üstelik yalnızca uyanıkken değil uyurken de; şarap içmişken ve hüzünlüyken de bu konuya çalıştım." Ey adam, sen bir tanrısın, muhteşem yeteneklere sahipsin.

Ama bu olmaz ve biri şöyle konuşur: "Khrysippos'un Yalancı[92] adlı soruşturmasında söylediklerini anlamak istiyorum."

İçinde bu niyet varken ey köle, neden gidip kendini asmıyorsun? Bunu anlayacak olman sana ne fayda sağlayacak? Bütün kitabı büyük sıkıntılara katlanarak okuyacaksın ve başkalarının karşısında titreye titreye konuşacaksın. Zaten yaptığın şey de bu.

"Yazdıklarını bana okumak ister misin kardeşim?"

"Sonra da sen bana okursun."

"Mükemmel yazıyorsun dostum."

"Sen Ksenofon üslubunda çok iyisin."

"Sen ise Platon üslubunda en iyisisin."

"Sen de Antisthenes üslubunda öylesin."

Sonra amaçlarınızı birbirinize anlatınca aynı şeylere dönersiniz. Arzularınız aynıdır, kaçınmalarınız aynıdır, tutkularınız

---

92 *Pseudomenos*; (eski Yunanca "yalan söyleyen kişi") Khrysippos'un, Giritli Epimenides'inkine benzer bir şekilde ünlü Sofistik açmazı ele aldığı eseri: "Ben yalancıyım" diyen bir kişi yalan mı söylüyordur, yoksa doğru mu?

aynıdır, tasarı ve hedefleriniz aynıdır, aynı şeyleri diler ve aynı şeyler için çalışırsınız. Artık size öğüt verecek hiç kimseye ihtiyaç duymazsınız, size öğüt verilince de öfkeyle kabarırsınız. Şöyle dersiniz: "Kötü yürekli ihtiyar. Buradan giderken benim için gözyaşı dökmediği gibi 'Genç adam! Ne büyük tehlikelere atılıyorsun öyle! Eğer sağ salim dönersen uğruna kandiller yakacağım.' bile demedi. Oysa iyi yürekli bir kimse olsaydı böyle yapardı." Geriye sağ salim dönmen senin için muhteşem olur; o dediğin kişi için de kandiller yakmak çok iyidir. Çünkü sen hastalanmayan ve ölümsüz bir kişi olmalısın.

Diyesim; bildiğimiz şeylerin faydalı olduğunu düşünerek kapıldığımız bu zanları üzerimizden atarak, felsefeyi de geometri gibi, müzik gibi çalışmamız gerekir. Eğer böyle yapmazsanız; isterseniz Khrysippos'un, Antipater'in ve Arkhedemos'un bütün yazılarını okuyun, hepsini ezberleyin, hiçbir şekilde bu işin üstesinden gelemeyeceksiniz.

18
Görünüşlerle nasıl mücadele edilir

Her alışkanlık ve yetenek kendilerini ilgilendiren eylemler yapıldıkça kazanılır ve büyür: Yürüme alışkanlığı yürümekle, koşma alışkanlığı koşmakla. İyi bir okuyucu olmak istiyorsanız okursunuz; iyi bir yazıcı olmak için de yazarsınız. Ne ki, ardarda otuz gün okumamanız ve başka işlerle meşgul olmanız durumunda ne olacağını bilirsiniz. Aynı şekilde, on gün aralıksız yattıktan sonra kalkıp da uzun bir yürüyüşe çıkacak olursanız, bacaklarınızın nasıl zayıflamış olduğunu görürsünüz. Özetlemek gerekirse, bir şeyi alışkanlık hâline getirmek istiyorsanız onu yapın; istemiyorsanız yapmayın, kendinizi onun yerine başka bir şeye alıştırın.

Öyleyse bu, ruhun düşkünlükleriyle ilgili bir durumdur: öfkelendiğiniz zaman, yalnızca bu kötü davranışı sergilemekle kalmayıp o alışkanlığınızı büyüttüğünüzü de bilmeniz gerekir; bu bir bakıma ateşi yağla beslemektir. Bir kadınla ilişkide bulunduğunuz zaman bunun tek başına bir kötülük olduğunu düşünmeyin; aksine, ahlaksızlığınızı büyütmüş ve beslemiş olursunuz. Çünkü önceden sahip olunmayan alışkanlık ve yeteneklerin, kendileriyle ilgili eylemlerle belirmemesi; önceden sahip olunanların ise bu eylemlerle büyümemesi imkânsızdır.

Yalnız alışkanlık ve yetenekler değil; filozofların dediği gibi, zihnin felaketleri de böyle eylemlerle büyür. Çünkü bir defalığına para hırsına kapıldığınızda akıl kötülüğün algısını edinme-

si durumunda hırs son bulur; zihnimizin yasa koyma yetisi önceden sahip olduğu otoriteyi yeniden kazanmış olur. Fakat buna bir çare aranmazsa, artık eski hâline dönemez ve parayla ilgili görünüşlerle karşılaştıkça daha da hırslanır; bu hırs artık önü alınamayacak kadar büyür: Bunun sürekli gerçekleşmesiyle kemikleşir ve zihnimize yerleşen bu felaket, paraya karşı duyulan sevgiye dönüşmüş olur. Humması olan ve sonradan bu rahatsızlığı hafifleyen bir kimse, tam olarak iyileşmediği sürece kendisini eski durumunda hissedemez. Aynı durum ruhun hastalıkları için de söz konusudur. Bazı izler ve kabarcıklar kalır geriye. Eğer kişi bunları tamamen temizlemeyecek olursa yeniden aynı yere darbe gelmesiyle birlikte bu defa kabarcıklar değil nasırlar belirir.

O hâlde, öfkeli bir insan olmak istemiyorsanız bu alışkanlığınızı beslemeyin: O aleve odunlar atmayın. Öncelikle sessizliğinizi koruyun ve hiç öfkeye kapılmadığınız günleri saymaya koyulun. Her günüm öfkeyle geçiyordu; şimdi iki günde bir, ardından üç günde bir ve ardından dört günde bir. Ne ki, otuz güne aralıklar girerse bile Tanrı'ya bir kurban kesin. Çünkü alışkanlıklar ilk önce zayıflamaya başlar, ardından bütünüyle yok olur.

"Bugün öfkelenmedim, sonraki gün de, ondan sonraki gün de; ardarda iki yada üç ay boyunca hiç öfkelenmedim; öfkelendirici durumlar karşısında kendime hakim oldum."

İyi bir yolda olduğundan şüphen olmasın. Bugün güzel bir kadın gördüğümde, kendi kendime şunu söylemedim: "Bu kadınla birlikte olmak istiyorum. Ne mutlu onun kocasına!" -Bunu söyleyen kişi şunu da pekâlâ söyleyebilir: Ne mutlu onun ahlâksız dostuna!- Hem, onun önümde soyunduğunu ve yanıma uzandığını da aklıma getirmedim. Bunun üzerine başımı sallayarak şunu söyledim: "İyi yaptın Epiktetos, en büyük tasım-

dan[93] bile daha zor bir sorunun üstesinden gelmiş oldun. O hâlde kadının kendisi bile istese; bana kuyruk sallasa, haber gönderse, yanıma gelip beni okşasa yine faydası yok; kendimi tutacağım ve ben kazanacağım, bu ise Yalancı[94] ve Hesukhazon[95] dahil olmak üzere bütün mantık konularından daha büyük bir kazanım olacak. Bir kimsenin asıl böyle bir zaferle övünmesi gerekir; en büyük tasımı çözmekle değil.

Pekâlâ, bu nasıl başarılabilir? Kendinizi yine kendinize kabul ettirin. Tanrı'ya güzel görünmenin çabası içinde olun; hem kendinize hem de Tanrı'ya karşı hep dürüst olmayı arzulayın. Ne zaman böyle bir görünüş sizi yoklarsa, diyor Platon, ruhun yüceliğine sığının ve önleyici tanrılardan birinin tapınağına giderek yalvarın.[96] İyi ve bilge kimselere başvurun; kendinizi, onlardan ölmüş yada yaşayan herhangi biriyle karşılaştırın. Gidin, Alkibiades'le yan yana yatarken onun güzelliğiyle alay eden Sokrates'i görün.[97] En sonunda kendisine karşı nasıl bir zafer kazanmış olduğunu bilin, nasıl bir Olimpiyat şampiyonluğu ki Herakles'in hemen yanıbaşında almıştı yerini. Tanrılar onu selamlıyordu: "Ne mutlu sana mükemmel insan, sen bu dövüşçüleri, pankratiastları, gladyatörleri geride bıraktın!"

Bu nesneleri öteki tarafa koymakla, görünüşün üzerinde hakim olacak ve ona bir daha yenilmeyeceksiniz. Öncelikle, görünüş nedeniyle telaşa kapılarak aceleci davranmayın ve şunu söyleyin: "Durun ey görünüşler! Kim olduğunuzu ve ne anlattığınızı bileyim, durun da sizi sınayayım." Onun sizi yönlendirmesine ve ardından önünüze canlı resimler koymasına izin

---

[93] Epiktetos bir sonraki bölümün ilk cümlelerinde bu mantık konusu hakkında bilgi veriyor.

[94] Bkz. 93 numaralı dipnot.

[95] ἡσυχάζων ; sözlük anlamı sessiz duran, sakin. Latince ifadesi aynı anlamdaki Quiescent olan kavram, mantıktaki zincirleme hatalı önermeleri çözmek için Khrisippos'un önermiş olduğu verimsiz bir yöntemi ifade ediyor.

[96] Bkz. Platon, *Yasalar* 854b vs.

[97] Bkz. Platon, *Şölen* 218d vs.

vermeyin; çünkü bunu yaparsanız sizi nereye isterse oraya sürükleyecektir. Ona güzel ve soylu başka görünüşlerle karşılık verin ve bu bayağı görünüşü böylece alt edin. Eğer bu mücadeleye alışkın bir kişiyseniz, nasıl güçlü pazulara, nasıl güçlü kollara sahip olduğunuzu göreceksiniz. Şimdilik bunların hepsi önemsiz sözlerdir, başka da birşey değil.

Kendisini böyle görünüşlere karşı geliştiren bir adam gerçek bir güreşçidir. Dur ey sefil, sürüklenmeye bir son ver. Mücadele büyük bir mücadeledir, işimiz kutsal bir iş: Krallık için, özgürlük için, mutluluk için, kaygılardan kurtulmak için. Tanrı'yı hatırlayın: onu bir yardımcı ve koruyucu gibi çağırın, tıpkı denizciler fırtına tutuldukları zaman Dioskourlar'ı çağırdıkları gibi. Aklı yoldan çıkaran görünüşlerden daha büyük bir fırtına var mıdır? Hem fırtınanın kendisi bir görünüş değilse nedir? Ölüm korkusundan kurtulduğunuz zaman, orada istediği kadar fırtına kopsun ve gök gürlesin, aklın yasa yetisinde ne kadar büyük bir sükûn ve dinginlik olduğunu göreceksiniz. İyi bilin ki bir kere yenilmiş olduktan sonra ve yeneceğinizi söyledikçe; ardından yine aynı şeyi söyledikçe; öyle zavallı ve savunmasız bir duruma düşeceksiniz ki artık yanlış yapmakta olduğunuzu kendiniz bile anlamayacaksınız, artık yaptığınız yanlışlar için mazeretler bulmaya girişeceksiniz ve Hesiodos'un şu sözlerini onaylamış olacaksınız:

Kalıcı hastalarla gecikmiş olanlar çekişir.[98]

[98] Bkz. Hesiodos, *İşler ve Günler* 413.

19

Felsefeyi yalnızca sözle sahiplenenlere

"En büyük tasım" olarak adlandırılan tasım şu ilkelerden yola çıkarak öne sürülmüş görünüyor: Gerçekte, şu üç durum arasında yaygın bir çelişki var ki her ikisi diğer üçüncüsüyle çelişmekte: "Geçmiş her şeyin zorunlu olarak doğru olduğu", "bir olanaksızlığın bir olanaklılığı izleyemeyeceği" ve "ne şimdi ne de gelecekte doğru olan bir şeyin mümkün olduğu". Bu çelişkinin farkında olan Diodoros "ne şimdi ne de gelecekte doğru olan bir şeyin mümkün olduğu" önermesinin doğruluğunu göstermek için ilk ikisinin doğruluğunu kullanmıştı. Şimdi başka biri şu ikisini ele alacak: Ne şimdi ne de gelecekte doğru olmayan bir şeyin mümkün olduğu: ve bir olanaksızlığın bir olanaklılığı izleyemeyeceği. Fakat bu kişi, Kleanthes'in takipçilerinin ve Antipater'in savunduğu gibi "geçmişte olan her şeyin zorunlu olarak doğru olduğu" önermesini kabul etmeyecek. Fakat ötekiler şu iki önermeyi kabul ederek, "bir olanaksızlığın bir olanaklılığı izleyebileceğini" de kabul etmiş oluyorlar: "ne şimdi ne de gelecekte doğru olan bir şeyin mümkün olduğu" ve "geçmişte olan her şeyin zorunlu olarak doğru olduğu". Ne ki, ortak zıtlıkları nedeniyle, bu üç önermeyi kabul etmek mümkün değil.[99]

---

[99] Bu üç önermeden herhangi ikisi varsayıldığında üçüncüsünü kabul etmek olanaksız.

Bir kimse gelip de bana bu önermelerden hangi ikisini kabul ettiğimi soracak olursa, onu "Bilmiyorum." diye yanıtlarım. Ne ki, bildiğim kadarıyla Diodoros bunlardan birini kabul etmişti; Panthoides'in takipçileri ve Kleanthes bir diğerini; ve Khrysippos da üçüncüsünü.

"O hâlde senin düşüncen nedir?"

Ben bu amaçla değil, şeyleri kendi zihnime göründükleri gibi incelemek ve diğerlerinin sözlerini karşılaştırarak kendi kanılarımı ortaya koymak üzere var oldum. Bu nedenle benim bir dilbilimciden hiçbir farkım yok.

"Hektor'un babası kimdi?" diye sorulduğunda:

"Priamos."

"Kardeşleri kimlerdi?"

"Aleksandros ve Deiphobos."

"Annesi kimdi?"

"Hekuba. Benim öğrendiğim böyleydi."

"Kimden?"

"Homeros'tan. Ve öyle sanıyorum ki Hellanikos ve öteki ozanlar da aynı konuda yazmışlardı."

Düzenleyici mantık hakkında başka ne bilgim var? Hiç. Ne ki, eğer kibirli bir adam isem, özellikle bir ziyafet sırasında, bu yazarların adlarını bir bir sayarak konukları şaşırtırım:

"Khrysippos ilk kitabında olasılıklar konusunda çok önemli bilgiler vermişti; Kleanthes de Arkhedemos da bu konu hakkında yazmış olanlar arasındaydı. Antipater ise eserlerinde yalnızca olasılıklar konusunda yazmakla kalmadı, ayrıca düzenleyici mantıkla da ilgilendi. Yoksa okumadın mı?"

"Okumadım."

"Öyleyse bir an önce oku."

Bir insana bunun ne faydası olur? Şimdikinden daha ıvır zıvır ve daha kaba bir insan hâline gelir; o kitapları okumakla

bundan başka ne fayda edindiniz? Bu konu hakkında nasıl bir düşünceye sahip oldunuz? Hiç. Fakat bize Helen ve Priamos'u; hiçbir zaman var olmamış ve var olmayacak Kallipso Adası'nı anlatacaksınız. Ve aslına bakılırsa bu meselede önemli olan öyküyü aklınızda tutmak değil, onun hakkında hiçbir düşünceye sahip olmamanızdır. Ahlâk konularında, konuşmakta olduğumuz konulardan çok işte bunlar geliyor başımıza.

"Bana iyiden ve kötüden söz et."

Dinle:

İlyon'dan çıkarken bir rüzgar aldı beni,

götürdü attı İsmasor'a, Kikonların kentine.[100]

Şeylerin bir kısmı iyi, bir kısmı kötü ve üçüncü bir kısmı ise ne iyi nede kötüdür. İyi olan kısmını erdemler ve erdemlerin doğurduğu şeyler oluşturur; kötü olan kısmını ahlâksızlıklar ve onların doğurduğu şeyler; ne iyi ne de kötü olan kısmını ise erdemlerle ahlâksızlıklar arasındaki yerde bulunan zenginlik, sağlık, hayat, ölüm, haz ve acı oluşturur.

"Bunu nereden biliyorsun?"

Hellanikos Mısırlı öyküsünde anlatıyor, diyorum, yada Diogenes Ahlâk kitabında anlatıyor, yada Khrysippos, Kleanthes; ne fark eder? Bunların her birini inceleyip de kendi düşüncelerini oluşturdun mu? Bana güvertedeyken bir fırtına koptuğunda ne yapacağını göster. Bunlar arasındaki farkı hatırlıyor musun; bayrak direğindeki çan çaldığı zaman, yanıbaşında mevsimler ve zamanlar hakkında hiçbir şey bilmeyen bir adam dikilmiş, sen çığlık çığlığasın ve o şunları söylüyor: "Tanrılar aşkına bana söyle, az önce ne sözler söyledin de o sözler geminin bu kazayı yapmasına neden oldu? Ahlâksız sözler miydi söylediklerin?" Eline bir sopa alıp onun kafasına indirmez misin? "Seni ne yapmalı ey adam? Biz burada ölürken sen gelmiş

---

[100] Bkz. *Odyssein* ix. 35

bu hâlimizle alay ediyorsun!" Sezar sana bir davetiye emri gönderirse, bu farkı hatırlamaz mısın? Senin rengin solup da bedenini bir titreme alırken bir adam yanına yaklaşır ve sana şöyle der: "Neden titriyorsun be adam? Başına bela olan şey ne? Sezar kendine yaklaşanlara ve yanında oturanlara erdem ve ahlâksızlık mı bulaştırıyor?"

Sen şöyle dersin: "Benimle ve içinde bulunduğum şu kötü durumla alay mı ediyorsun?"

"Hayır, fakat bana söyle ey filozof, neden titriyorsun? Ölümden başka bir sıkıntın mı var? Hapis, işkence, sürgün yada bir karalama mı?"

"Başka ne olmalıydı?"

"Bunların hangisi ahlâksızlık? Hangisi ahlâksızlıktan doğuyor? Sen kendin, bu şeyleri ne olarak adlandırıyorsun?"

"Benden ne istiyorsun be adam? Benim derdim bana yetiyor."

Doğru söylüyorsun. Senin kendi dertlerin sana yetiyor: Bayağılığın, korkaklığın, okulda bulunduğun zamanlardaki kendini beğenmişliğin. Neden kendini başkalarına ait olan şeylerle süsledin? Neden kendini Stoacı bir filozof gibi gösterdin?

Kendi davranışlarınızı gözlemlediğiniz zaman, hangi zümreye dahil olduğunuzu da göreceksiniz. Göreceksiniz ki aranızda en fazla Epikourosçular bulunuyor ve az sayıda Peripatetik[101] var, onlar da oldukça zayıf. Erdemi öteki her şeye eşit yada her şeyden üstün tuttuğunuzu ne şekilde göstereceksiniz? Fakat eğer elinizden geliyorsa bana bir Stoacı bulun. Nerede, nasıl? Elbette bana küçük Stoa fikirlerini geveleyen çok sayıda adam gösterebilirsiniz. Ama aynı kişiler Epikourosçu düşünce-

---

[101] *Peripatetik*: Eski Yunancada gezinen anlamında. Aristoteles'in yandaş ve öğrencileri. // Aristoteles felsefe tartışmalarını ve konuşmalarını bir aşağı bir yukarı gezinerek yaptığı için, okulu *Peripatos* adını almıştır. [Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1998]

leri daha mı az biliyor? Peripatiklerin fikirlerini de aynı kesinlikte bilmiyorlar mı? Öyleyse kimdir gerçek Stoacı? Bir heykeli, Phidias'ın sanat anlayışına göre yapıldığı için Phidias tarzında diye nitelediğimiz gibi; bana öyle bir adam gösterin ki o da kendi dillendirdiği öğretilere göre şekillenmiş olsun. Bana hasta olmasına rağmen mutlu olan bir adam gösterin; tehlikede olmasına rağmen mutlu; ölmekte olmasına rağmen mutlu; karalanmış olmasına rağmen mutlu olan bir adam. Tanrılar aşkı için gösterin, bir Stoacı görmek istiyorum. Bana öyle bir adam gösteremezsiniz diyelim; en azından Stoacılığa yakın olan bir adam da mı gösteremeyeceksiniz? Sizden bu iyiliği bekliyorum; bu yaşlı adama ömrü boyunca görmek isteyip de göremediği o güzelliği çok görmeyin. Bana Phidias'ın Zeus'unu yada Athena'sını mı göstereceksiniz? Altından ve fildişinden yapılmış heykelleri mi? Bana öyle bir adam gösterin ki tanrı gibi düşünmeye hazır bir ruhun sahibi olsun; ne Tanrı'yı ne de insanları suçlasın; hiçbir şey onu hayal kırıklığına uğratmasın; hiçbir şeyden zarar görebileceğine inanmasın; hiç öfkelenmesin; kıskançlık duymasın. Ne diye doğrudan söylemiyorum ki? Tanrı olmaya istekli bir adam; bu zavallı ölümlü bedende Zeus'la dost olmayı arzulayan bir adam. Bana o adamı gösterin.

Fakat gösteremezsiniz. O hâlde neden hem kendinizi hem de başkalarını aldatıyorsunuz? Neden kendinize ait olmayan kılıklara bürünüyor, kendinize ait olmayan isimlerin ve şeylerin hırsızlığını yapıyorsunuz?

Ben sizin öğretmeninizim ve siz benim okulumda eğitim görüyorsunuz. Benim bir amacım var: Sizi engellerden, zorunluluklardan, sınırlamalardan kurtarmak, özgürleştirmek, gönendirmek, mutlu kılmak, hem küçük hem de büyük her şeyde Tanrı'yı görebilen kimseler hâline getirmek. Siz burada bu şeyleri öğrenip çalışmak için bulunuyorsunuz. Bu hem sizin yapmanız gereken ve hem de benim amaçladığım, yapmak zorunda hissettiğim bir işse; neden bunun üstesinden gelmiyorsunuz?

Eksik olan şey nedir? Bir sanatçıyı ve onun önünde de malzemesini görsem, bir iş beklerim. İşte sanatçı, işte malzeme; daha ne eksiğimiz var? Bu, düşünülebilecek bir şey değil mi? Düşünülebilecek bir şey. Kendi hükmümüz altında değil mi? Hepimiz için de öyle: Hükmümüz altında olan tek şey. Ne zenginlik bizim hükmümüz altında, ne sağlık, ne şöhret, ne de başka bir şey: Hükmümüz altında olan tek şey görünüşleri doğru kullanabilmek. Bu, doğası gereği baskılardan ve engellerden bağımsız olan tek şeydir. O hâlde neden bu işi bitirmiyorsunuz? Bana sebebini söyleyin. Bu ya benim hatamdır, ya sizin hatanızdır, yada bu şeyin kendi doğasından kaynaklanıyor. Bu şey hükmümüz altında olan tek şey olduğuna göre, geriye şu seçenekler kalıyor: Hata ya bana ait, yada size. Yada doğruya en yakın olarak, her iki tarafta. O hâlde, en sonunda bu okula böyle bir amacı yüklemeyi ve geçmişi unutmayı arzuluyor musunuz? Yalnızca bir başlangıç yapmamız yeterli olacak. Bana güvenin, göreceksiniz.

20
Epikourosçulara ve Akademiklere karşı

Doğru ve apaçık belli şeyler, kendileriyle çelişik düşünen kişiler tarafından da tanınmak zorundadır. Ve belki de böyle apaçık şeylerin varlığını gösteren en güçlü kanıtlardan biri, onların doğruluklarını yadsıyan kimseler tarafından bile kullanılma zorunluluklarıdır. Sözgelimi bir kimse evrensel doğruluğun varlığını yadsıyacaksa, "hiçbir şey evrensel doğru değildir" şeklinde bir değilleme yapmak zorunda olduğu açıktır. Ey zavallı, bunu bile kabul ediyor musun? Bu, "evrensel doğru olduğu kabul edilen her şey yanlıştır" önermesini doğrulamaktan başka nedir? Benzer biçimde, bir kimsenin gelip de size "Bil ki bilinebilecek hiçbir şey yoktur, hiçbir şey kesin biçimde kanıtlanamaz" dediğini; bir ikincisinin gelip: "Bana inan ki iyiliğin için hiç kimsenin söylediğine inanmaman gerekir." dediğini ve bir üçüncüsünün de gelip: "Benden öğren ki hiçbir şey öğrenilemez; eğer istiyorsan bunu kanıtlamayı da sana öğretirim." dediğini düşünün. Şimdi, bu üç kişiyle; bize "Emin olun ki hiç kimse hiçbir şeyden emin olamaz; inanın ki hiç kimse hiç kimseye inanamaz." diyen ve kendilerini Akademikler olarak adlandıran kişiler arasında ne fark vardır?

Epikouros da aynı biçimde; insanlar arasındaki doğal birliği ortadan kaldırmaya çalışırken o birlikten faydalanıyor. Şöyle diyor: "Kimse sizi aldatmasın, yoldan çıkarmasın; kimse size hata yaptırmasın: akıl sahibi hayvanlar arasında birlik yoktur,

bana inanın. Bunun aksini söyleyenler sizi aldatan ve size yanlış düşünceler aşılayanlardır." Öyleyse neden bizi düşünüyorsun? Bırak da aldanalım. Biz aramızda doğal birlik olduğuna ve bu birliğin herkesçe korunması gerektiğine inandığımız zaman ne kaybedersin? Bu, senin için daha iyi ve daha güvenli bir şey olurdu.

Ey adam, neden bizimle dertleniyorsun? Neden bizim bekçiliğimize soyunuyorsun? Neden fenerlerini açık tutuyorsun? Neden sabahları erken uyanıyorsun? Tanrılar konusunda aldanmamamız ve onların insanları koruduğuna inanmamamız ve iyinin hazdan başka hiçbir şeyde bulunmadığına inanmamız için neden bu kadar kitap yazıyorsun? Çünkü eğer söylediklerin doğruysa, yatağına gir ve uyu; bir solucan gibi yaşa hayatını, çünkü ancak bir solucan kadardır kendine biçtiğin değer: ye ve iç, rahatla, yan gelip yat. Bu şeyler hakkında öteki insanların yanlış yada doğru düşündüklerinden sana ne? Seninle birlikte yapmak zorunda olduğumuz ne var? Koyun gütmek senin için daha iyi olur çünkü onlardan yün ve süt elde edersin; etinden faydalanırsın. İnsanların Stoacılar tarafından uyutulması ve beyinlerinin yıkanması, kendilerini sağılmak ve yolunmak üzere sen ve senin gibilere sunmak için böyle hazır hâle getirilmesini istemez misin? Düşüncelerini yalnızca Epikourosçu kardeşlerine anlatmalı ve geri kalan bütün herkesten gizlenmelisin ki o geri kalanlar dünyaya birlik olmak için geldiklerine inansın; birliğin iyiliğine ikna olsun ve siz de böylelikle daha rahat, sorunsuz bir hayat sürün. Yoksa biz de mi bu birlik duygusunun gerekliliğini insanların geri kalanından gizlemeliyiz? Öyleyse kimlerle paylaşmalı bunu? Zaten birlik içinde olanlarla mı, yoksa o birliği çiğneyenlerle mi? Ama böyle düşünceler yaymakla, o birlik duygusunu sizin kadar çiğneyen kim var?

O hâlde Epikouros'u uykusundan uyandıran ve bunca şeyi yazmaya onu zorlayan neydi? Bu, insandaki en güçlü şey olan Doğa'dan başka ne olabilir? Doğa, insanları gönüllü yada gö-

nülsüz olsunlar kendi amacı doğrultusunda yönlendiriyor. Doğa Epikouros'a insanlar arasında birlik olmadığını; bu düşünceyi yazması ve insanlara yayması gerektiğini; bu iş için uykularını bölmesi ve düşüncelerini kendine göre dile getirmesi gerektiğini söylüyor. O hâlde Orestes o derin uykusundan Erinyes tarafından uyandırılmışken; Epikouros'un derin uykusundan daha şiddetli öfkelerle uyandırılmadığını; sırf kendi kötü düşüncelerini insanlara yaymak için uyanmış olduğunu ve bunu yapmaya Galli'nin [Kibele rahiplerinin] çılgınlık ve sarhoşluktan etkilenmesi gibi bir güç tarafından zorlandığını söyleyebilir miyiz? İnsanın doğası çok güçlü ve yenilmezdir; hiç kimse bir sarmaşığı sarmaşık gibi değil de zeytin ağacı gibi gelişmeye zorlayamaz; aynı şekilde, bir zeytin ağacı da zeytin ağacı gibi değil bir sarmaşık gibi davranmaya zorlanamaz. Bunu tasarlamak bile olanaksızdır. O hâlde, bir adamın bütün eylemlerinden alıkonulması da mümkün değildir; cinsel organlarından yoksun olan kötürüm hastalar bile insanî arzularını hiçbir şekilde yitirmezler. İşte Epikouros da aynı biçimde, bütün insanî işlevleri kötürüme uğramış bir kimsedir; bir aile babası, bir yurttaş yada arkadaş olmamıştır; ancak buna karşın insanî arzularını da yitirmemiştir. Bütün çabalarıyla giriştikleri hâlde kendi hislerinden arınmayı yada onları köreltmeyi beceremeyen miskin Akademikler kadar bile başarılı olamamıştır. Bu durum ne kadar utanç vericidir? Bir kimse düşünün ki; doğruyu bilmek için doğadan ölçü ve yasaları aldıkta; bunların üzerine yenilerini ekleyerek geliştirmek için hiç çaba göstermiyor; tam aksine, doğruyu ayırt etmemize olanak tanıyan bu ölçüt ve yasaları ortadan kaldırmak için çabalıyor.

Sen ne diyorsun filozof? Dindarlık ve kutsallık hakkında ne düşünüyorsun?

"Eğer istiyorsan, sana onların iyi şeyler olduğunu kanıtlayabilirim."

Bunu yap ki yurttaşlarımız özlerine dönsün, tanrıları onurlandırsın ve artık en değerli şeylerini gözardı etmeye bir son versinler.

"O hâlde bu kanıtlar senin için yeterli midir?"

Evet, sana şükran borçluyum.

"Madem ki bundan hoşnutluk duydun, şimdi şu çelişkili önermeleri iyi öğren: Tanrılar yoktur, eğer varsa bile insanları dikkate almazlar ve insanlarla ilişki kurmazlar; birçok insanın inanmakta olduğu kutsal değerler ve dinler sofistlerin ve kibirli kimselerin yada adaletsizliği ve şiddeti dizginlemek isteyen kanun koyucuların palavralarıdır."

Pekâlâ ey filozof; yurttaşlarımız için büyük bir iyilik yaptın, gençlerimizin yeniden tanrıları aşağılamasına sebep oldun.

"Sözlerim seni hoşnut etmedi mi? Bilmen gereken başka şeyler de var: Doğruluk hiçbir şey değildir; utanma duygusu budalalıktır; baba-oğul bağının hiçbir anlamı yoktur."

İyi söyledin ey filozof; ısrarlı davran ve gençlerimizi ikna et ki seninle ve senin gibi konuşanlarla aynı fikirlere sahip olalım. Böyle öğretilerle, hiç şüphe yok ki devletlerimiz çok daha sağlıklı büyüyecektir; Sparta bu düşüncelerle kurulmuştu: Likurgos getirdiği yasalar ve uygulattığı eğitimlerle Sparta halkına bu düşünceleri yerleştirmişti; ne köleliğin onurlu olmaktan daha aşağı; ne de onurun köle olmaktan daha üstün olduğu. Termophilae'de[102] ölenlerin hepsi bu düşünceler uğruna ölmüştü; Atinalıların, uğrunda şehirlerini terk ettikleri düşünceler bunlar değilse neydi?[103] Bize böyle konuşanlar evlenip çocuk sahibi oluyor; kendilerini rahiplik ve yalvaçlık türünden toplum hizmetlerine adıyorlar. Kimler uğruna? Olmayan tanrılar uğru-

---

[102] İ.Ö. 480 yılında Termophylae'de savaşan Sparta ve Serhas ordularına gönderme.

[103] Serhas'ın Atina'ya girmesi üzerine Atina halkının şehri terk etmesine gönderme.

na. Ve sırf yalan yanlış şeyler işitmek için Pythia rahibelerine koşuyor, insanlara öğütler getiriyorlar. Ne büyük bir yüzsüzlük ve dolandırıcılık...

Ne yaptığını düşünüyorsun? Her gün kendinle mi çelişiyor olmana rağmen bu aymazlığına bir son vermek istemiyor musun? Yemek yerken elini nereye götürüyorsun, ağzına mı yoksa gözüne mi? Yıkanırken bir kazan suya mı giriyorsun yoksa bir kaşık su mu dökünüyorsun? Bu adamlardan birinin kölesi olsaydım, derimin her gün yüzülmesi pahasına da olsa onu canından bezdirirdim. Bana "Köle, üzerime biraz zeytin yağı dök." diyecek olsa ben turşu suyu getirir ve kafasından aşağı boca ederdim. "Neden böyle yaptın?" dese şöyle yanıtlardım: "Akıllılığınız üzerine yemin ederim ki efendim; görünüşü zeytin yağı gibi ve onları birbirinden ayırmak çok zor." Sonra "Bana bir tas arpa suyu getir." dediğinde arpa suyu değil sirke getirirdim. "Ben arpa suyu istemedim mi?" Evet efendim, işte bu da arpa suyu? "Bu sirke değil mi? Koklayıp tadına baksana?" Öyleyse ey adam, duyularımızın bizi yanılttığını nereden biliyorsun? Eğer benimle aynı fikirde üç dört köle arkadaşım olsaydı, onu duyduğu acıdan kendini asmaya yada bunu yapmazsa, düşüncesini değiştirmeye zorlardım. Fakat şimdi onlar, doğanın verdiği şeyleri kullanarak bizimle alay ediyor ve onları sözde yok ediyorlar.

Günlük lokmasını yediği sırada "Demeter, Kore, Pluton gibi kişilerin var olup olmadıklarını bilmiyoruz." diyebilecek cesareti gösterenler fakat bu kadarla sınırlı kalanlar bile iyi ve dürüst kimseler olsagerek; onların gündüz ve geceden, yılın mevsimlerinden, yıldızlardan, denizler ve karalardan, insanların birliğinden aldıkları hazzı anlatmak için değil; bunların hiçbiri daha fazla dikkat çekmeleri için bir sebep olamaz; fakat onlara gelince sırf küçük sıkıntılarını ortaya dökmek için fırsat kolluyorlar. Söylediklerini kim ve ne hakkında söylediklerine, bu sözleri duyanların ne öğreneceklerine en küçük bir önem verdikleri

yok; bu sözleri duyan gençlerin ne büyük bir zarar görebileceği umurlarında değil; bu zararın o gençlerdeki iyilik doğasını ortadan kaldıracak olduğu da umurlarında değil; bu sözlerin şehvet düşkünü erkekleri hatalarından utanmamaları için daha fazla cesaretlendireceği de umurlarında değil; görevlilerin bu öğretilerden cesaret alarak devleti soyacak olmaları da umurlarında değil; anne ve babasını ihmal eden kimselerin bu sözlerden cesaret alarak yaptıklarının bir hata olmadığını düşünecek olmaları da umurlarında değil.

"O hâlde senin düşüncene göre iyi ve kötü nedir? Bu mu, o mu?"

Neden bir kimse, artık böyle insanlara cevap vermek zorunluluğu duysun; onları ikna edebilmek için sebepler sıralasın yada onların sıralamakta olduğu sebepleri dinleme gerekliliği hissetsin? Zeus hakkı için! Sapkınları yola getirmek bile, hatalarının farkında olmayan bu sağır ve körleri yola getirmekten daha kolaydır.

21
Tutarsızlık üzerine

İnsanlar bazı şeyleri itiraf etmeye hazırdır; bazılarını ise itiraf edemezler. Hiç kimse bir budala yada anlayışsız olduğunu itiraf etmez; buna karşılık birçoklarının "Keşke talihim de anlayışım kadar iyi olsaydı." dediğini duyarsınız. İnsanlar çekingen olduklarını itiraf etmeye her zaman hazırdırlar ve şöyle derler: "İtiraf ediyorum ki çekingen bir kişiyim; fakat öteki konularda bu denli yetersiz olmadığımı bilmenizi isterim." Hiç kimse ölçülü olmadığını, dürüst olmadığını itiraf etmeye kolay kolay razı olmaz; kıskanç ve her işe burnunu sokan bir kimse olmak da kolay itiraf edilebilecek özellikler değildir. Birçokları merhametli olduklarını itiraf ederler. Bütün bunların sebebi nedir? En başlıca sebep, iyi ve kötüyle ilgili şeylerdeki tutarsızlık ve karmaşıklıktır. Ne ki herkesin farklı nedenleri olabilir ve insanlar genellikle bayağı olduğunu düşündükleri özelliklerini itiraf etmezler. Bununla birlikte, çekingenliğin ve merhametin iyi bir karaktere ait özelliklerden olduğunu ve fakat budalalığın ise bir zavallılık olduğunu düşünürler. Topluma karşı işledikleri kusurları hiçbir zaman itiraf etmezler. Fakat insanlar hatalarının birçoğunu itiraf etmeleri için kolaylıkla ikna edilir; çünkü hataların da tıpkı çekingenlik ve merhamet gibi istemdışı yapılan eylemler olduğu düşünülür. Bir kimse bir ölçüsüzlüğünü itiraf ettiği zaman, istemdışı olan sevgiyi bir bağışlanma sebebi olarak öne sürer. Fakat haksızlığın istemdışı olabileceği hiçbir zaman

düşünülmez. Kıskançlıkta da bir istemdışılık görülür; bu nedenle kıskançlık da kolaylıkla itiraf edilir.

O hâlde, kafaları böyle karmakarışık, ne söylediklerinden haberdar olmayan, yaptıkları kötülükleri ne için yaptıklarını bilmeyen yada onlardan nasıl kurtulabilecekleri hakkında hiçbir fikre sahip olmayan insanların arasında yaşamak, öyle sanıyorum ki insanın kendisine sürekli şu soruları sormasını gerekli kılar: "Ben de onlardan biri miyim? Kendimi ne olarak görüyorum? Kendime nasıl davranıyorum, tedbirli, ölçülü bir adam gibi mi? Ben de, olabilecek her şeye kendimi onlar kadar hazırlıklı hissediyor muyum? Kendimin gerçekten de hiçbir şey bilmeyen bir adam kadar bilgisiz olduğuma inanıyor muyum? Öğüt veren bir efendiye boyun eğmeye hazır mıyım? Yoksa ben de sırf bir boşboğazın yaptığı gibi, okula önceden bilmediğim kitapları okuyup anlamak ve başkalarına da anlatmak için mi gidiyorum?"

Ey adam, evinde zavallı bir köleyle kavgaya tutuştun, aile düzenini altüst ettin, komşularına korku saldın ve ardından akıllı bir insanın tavrıyla bana geldin; sedirine kurularak benim neyi nasıl konuştuğumla ilgili ahkâm kestin, aklıma geleni olur olmaz söylediğim sonucuna vardın. Baştan ayağa kıskançlıkla dolu ve alçaksın, çünkü evinden hiçbir şey getirmiş değilsin. Bütün tartışma boyunca olduğun yerde sessizce durdun ve belki de babanla kardeşinin senin hakkında ne gibi fikirlere sahip olduklarını düşündün:

"Acaba evde benim hakkımda ne konuşuluyor? Burada kendimi geliştirdiğimi düşünüyor olmalılar. Şöyle diyorlardır: Eve bilge bir insan olarak dönecek. Eve dönmeden önce her şeyi öğrenmiş olmak isterdim; fakat daha büyük bir çaba göstermem gerekiyor ve hiç kimse bana hiçbir şey göndermiyor; Nikopolis'teki hamamlar çok kirli, hem evde hem de burada her şey berbat gidiyor."

Ardından şunu söylerler: Felsefe okulunun hiç kimseye bir faydası olmuyor. Okula kim ne amaçla geliyor? Kim kendini geliştirmek için geliyor? Kim düşüncelerini arındırmak için geliyor? Kim hangi konularda eksik olduğunu anlamak için geliyor? Böyle yapmanız durumunda buradan götüreceğiniz şeyin buraya getirdiğinizden fazla olmayacağını neden anlamıyorsunuz? Çünkü buraya geliş amacınız yaşam ilkelerinizi güçlendirmek, yanlışlarınızı düzeltmek yada yeni ilkeler edinmek değil. Bunun benzeri olan bir şey de değil. Daha çok, arzuladığınız şeylere bir an önce sahip olmak için burada bulunmaktasınız. İlkeler hakkında gevezelik mi etmek istiyorsunuz? Öyleyse sorun nedir? Eskisinden daha geveze insanlar olmadınız mı? Küçük ilkeleriniz size gösteri yapmanız için yeterli fırsatı vermiyor mu? Sofistik tasımları çözüyorsunuz. Liar tasımını bütün taraflarıyla çalışıp okudunuz. Koşullu tasımları enine boyuna incelediniz. Öyleyse neden yine de okuldan istediğinizi alıp almadığınız konusunda kararsızlığa kapılıyorsunuz?

"Söylediklerin doğru; fakat çocuğum ve kardeşim ölürse yada ben ölür yahut işkence görürsem, bunun benim için güzel olan tarafı ne olur?"

Pekâlâ, buraya bu sorunun cevabını bulmak için mi geldin? Bunun için mi benim yanımda oturuyorsun? Bunun için fenerini sabaha kadar yanık tuttuğun ve çalıştığın oldu mu? Yada bir geziye çıktığın zaman, karşında tasımlar yerine sana sunulmuş olan görünüşleri aradığın; arkadaşlarınla bir araya gelerek onları tartıştığın oldu mu hiç? Nerede ve ne zaman? Sonra diyorsun ki: "İlkeler faydasızdır." Kime faydasızdır? Onları böylesine kötü kullananlara. Bir merhemi gerektiği gibi ve gerektiği zamanda kullanan kişinin gözlerine o merhem faydasız olamaz. Teşvikler faydasız değildir; ağırlıklar faydasız değildir; kimilerine faydasız olsa bile birçoklarına faydalıdır. Bana tasımların faydalı olup olmadıklarını sorarsanız, faydalı olduklarını söylerim ve istemeniz durumunda size bunu kanıtlarım.

"Bana nasıl bir faydaları olacak ki?"

Ey adam, onların sırf sana mı faydalı olup olmadığını sordun, yoksa insanlara mı? Dizanteriden acı çeken bir kimse sirkenin faydalı olup olmadığını bana sorarsa; faydalı olduğunu söylerim.

"Öyleyse bana da mı faydalı olur?"

Hayır derim. Faydalı olması için öncelikle kusmanın durması ve ülserin de iyileşmesi gerekir. Senin de kusman sona ersin, ülserin iyileşsin; sonrasında kullan. Okula dingin bir zihinle ve bütün kafa karışıklıklarından kurtularak gelecek olursan, aklının nasıl bir güce sahip olduğunu anlarsın.

22
Dostluk üzerine

Bir kimse neye büyük bir kararlılıkla yönelirse, o kimsenin doğallıkla sevdiği şey işte odur. O hâlde insanlar büyük bir kararlılıkla kötü olan şeylere yönelir mi? Bu olanaksız. Kendilerini iyi yada kötüyü hiçbir şekilde içermeyen şeylere mi yönlendirirler? Bu da olanaksız. Geriye bir tek mümkün kalıyor; o da iyi olan şeylere yönlendirmekte oldukları. İnsanlar, bu şeylerle ne kadar kararlı bir şekilde meşgul olurlarsa, onları o kadar severler. O hâlde kim iyinin ne olduğunu anlarsa, onu sevmeyi de biliyor demektir. Fakat kim iyi ile kötüyü birbirinden ayıramıyorsa, yada ne iyi ne kötü olan şeyleri ötekilerden ayıramıyorsa, sevgi gücüne sahip olması olanaklı mıdır? O hâlde sevmek, ancak akıl yetisiyle mümkün.

"Bu nasıl olur? Ben budala bir adam olmama karşın çocuğumu çok seviyorum."

Doğrusunu söylemek gerekirse, budala olduğunu itiraf etmeye başlamış olman beni çok şaşırttı. Hangi konuda eksikliğin var? Hislerini kullanma gücün yok mu? Görünüşleri birbirinden ayıramıyor musun? Bedenin için faydalı olan yiyecekleri, giysileri ve barınakları kullanmıyor musun? O hâlde neden budala olduğunu itiraf ediyorsun? Çünkü doğrusu şu ki görünüşler seni sık sık rahatsız ediyor ve şaşkınlığa uğratıyor. Onların ikna gücü seni çok sık yenilgiye uğratıyor; bazı zamanlarda bu şeylerin iyi olduğunu; bazı zamanlarda da aynı şeylerin kötü olduğunu dü-

şünüyorsun; ve en sonunda ise ne iyi ne de kötü olduklarına karar veriyorsun. Böylelikle, çok çabuk bir şekilde büyük ıstıraplara, korkulara, kıskançlıpa kapılarak rahatsız oluyor, sık aralıklarla değişiyorsun. Budala olduğunu itiraf etmenin nedeni işte budur. Sevgi konusunda da değişken değil misin? Ama zenginlik, haz, kısacası şeylerin kendileri: bazı zamanlarda onların iyi olduklarını, bazı zamanlarda da kötü olduklarını mı düşünüyorsun? Aynı kişinin bile kimi zaman iyi olduğunu, kimi zaman da kötü olduğunun düşündüğün olmuyor mu? Böyle kimselere karşı kimi zaman dostluk hisleri, kimi zaman da düşmanlık hisleri beslemiyor musun? Kimi zamanlarda onları övgüye boğarken, kimi zamanlarda da suçladığın olmuyor mu?

"Evet; durumum aynı bu söylediğin gibi."

O hâlde, dolandırılan bir kişinin, o dolandırıcının dostu olduğu düşünülebilir mi?

"Elbette hayır."

Yada bir kimseyi değişken duygularla seven başka bir kimsenin ilkine karşı gerçekten iyi olan düşünceler taşıdığı söylenebilir mi?

"Hayır."

Bir kimseye küfreden başka bir kimse, sonrasında onu yeniden sevecek olursa?

"Hayır, bu kişinin de ilkine karşı iyi düşünceler taşıdığını söyleyemeyiz."

Birbirini okşayan, yalayan küçük köpekleri hiç mi görmedin? Onları öyle gören bir kimse, daha büyük bir dostluk düşünemez. Ne ki, bu dostluğun nasıl bir dostluk olduğunu görmek için ortalarına bir parça et atman yeterli olurdu. Aynı şekilde, oğlunla aranıza bir toprak parçası koyulsaydı, birbirinizin ölmesini ne kadar arzuladığınıza hayret ederdin. Bütün düşüncen değişirdi ve şunu söylerdin: "Nasıl bir evlat getirmişim dünyaya! Bu kadar zamandır beni gömmek istiyormuş." Aranıza gü-

zel bir kız koyulsaydı; hem sen ey yaşlı adam, hem de o genç oğlan, ikiniz birden severdiniz kızı. Aranıza girecek küçük bir şöhret yada tehlike de sizi aynı duruma getirirdi. Sen de Pheres'in oğlu Admetos'a söylediği şu sözleri tekrarlardın:

Sen ışık görmeyi seviyorsun da baban sevmiyor mu?

Sen ölüm karşısında titriyorsun da o titremiyor mu?[104]

Pheres, oğlunu küçük bir çocukken sevmemiş miydi? Oğlu hummaya tutulduğu zaman büyük bir üzüntü yaşamamış mıydı? "Keşke bu çocuğun yerine ben tutulmuş olsaydım bu hastalığa!" diye inlememiş miydi? Fakat zamanı gelip de sınandığında, nasıl sözler söylediklerine bir bak. Eteokles ve Polinikes aynı anadan ve babadan değiller miydi? Birlikte büyümemişler miydi? Birlikte yaşayıp, birlikte içip, birlikte uyumamışlar mıydı? Birbirlerini sık sık öpmemişler miydi? Öyle sanıyorum ki onları o hâlleriyle gören bir kimse, dostluk hakkında öne sürdükleri paradokslardan dolayı filozoflara budala derdi. Ne ki, aralarında krallık üzerine bir tartışma başladığında, tıpkı bir parça et için köpeklerin arasında ne oluyorsa o oldu ve bak ne dediler:

Polinikes: Kulelerden önce ilk nerede kuracaksın ordunu?

Eteokles: Neden soruyorsun bunu?

Polinikes: Çünkü karşına çıkacak ve seninle çarpışacağım.

Eteokles: Doğrusu ben de bunu istiyordum.[105]

Söylediklerine bakılırsa, arzu ettikleri tek şey birbirlerini öldürmek.

Aldanmayın. Hayvanlar ihtiyaç duydukları şeye bağlandıkları kadar hiçbir şeye bağlanmazlar. Bu nedenle, o ihtiyacın önüne engel olarak çıkacak olan şey ister kardeş olsun ister baba, ister evlat olsun ister sevgili; ona karşı bir nefret duyulur,

---

[104] Krş. Euripides, *Alkestis* 691. Epiktetos bu dizeleri kendi hatırladığı gibi aktarmaktadır.

[105] Bkz. Euripides, *Fenikeli Kadınlar* 621

burun kıvrılır, lanet edilir. Çünkü doğası gereği insan da ihtiyacı olmayarak sevmez hiçbir şeyi; baba, kardeş, dost, vatan yada Tanrı olur bu sevilen.

Demek ki, ihtiyacımız karşısında bir engel olarak tanrılar görünse, onlara küfreder, heykellerini devirir ve tapınaklarını ateşe veriyoruz; tıpkı İskender'in, sevgili dostu öldüğü zaman Aiskulapios tapınağını yakma emri verdiği gibi. Bu nedenle, bir kimse ilgisini kutsallıkla, iyilikle, ülkeyle, anne-babayla, dostlarla birleştirdiğinde bunların hepsini sağlama almış olur; fakat ilgisini dostlarından, vatanından ve doğruluktan başka şeylere yönlendirecek olursa ilgisizlik nedeniyle bunların tamamı unutulur ve zaman içinde yok olur. Çünkü bana ait olanlar neredeyse, ben de zorunlu olarak o yöne doğru giderim: eğer bu şey etse, mantığım beni ona doğru götürür; zenginlikse ona doğru; dış dünyadaki şeylerse de onlara doğru. O hâlde iradem neredeyse ben de oradayım ve nasıl bir dost olmam gerekiyorsa öyle bir dost, nasıl bir evlat olmam gerekiyorsa öyle bir evlat, nasıl bir baba olmam gerekiyorsa da öyle bir baba olmalıyım; çünkü benim ilgim olan şey budur; doğru, dürüst, sabırlı, ihtiyatlı, birlikteliği gözeten bir kişilik. Ne ki, kendimi bir yere, dürüstlüğü ayrı bir yere koyarsam Epikouros'un düşüncelerini güçlendirmiş olurum; ki ona göre dürüstlük aslında yoktu ve yalnızca gereksiz düşüncelerden ibaretti.

İşte bu bilgisizlik nedeniyle Atinalılar ve Spartalılar birbirlerine düşmüş; Thebalılar ise her ikisiyle de savaşmıştı; Pers kralı Helenlerle kavgalıydı, Makedonlar ise her ikisiyle; ve şimdi ise Romalılar Gete ile çarpışıyor. Daha eskilerde de durum aynıydı; Troia savaşı aynı sebeplerle çıkmıştı. Menelaus'un konuğu Paris'le aralarındaki dostluğu görenler, düşman olabileceklerini akıllarından bile geçirmezdi. Ama ortalarına bir et parçası atılmıştı; güzel bir kadın, ve böylelikle savaş başladı. Ve şimdi siz birbirleriyle aynı düşünüyor gibi görünen kardeşlerin aralarındaki yakınlığa kanıp da onların dost olduğu sonucuna varma-

yın; birbirlerinden kopmalarının hiçbir zaman mümkün olmayacağına yemin bile etseler. Çünkü kötü bir adamın mantığına güvenilmez; onu yönlendiren kesin bir kuraldan söz edilemez ve farklı zamanlarda farklı görünüşler tarafından alt edilir. Siz, diğer insanların baktıklarına (aynı ana-babadan doğmuş, birlikte büyümüş, aynı öğretmenlerden eğitim almış olmaya) değil; ilgilerini nelere yönlendirdiklerine bakın: dış dünyadaki şeylere mi yoksa iradeye mi. Dış dünyadaki şeylere yönlendirmişlerse artık onlara güvenilir, sağlam, cesur yada sadık dost demeyin, biraz olsun akıl sahibiyseniz onlara adam bile demeyin. Çünkü birbirini kırmak, birbirini aşağılamak, insanların arasındayken yabani ve bencil davranmak, duruşma salonlarını eşkıya barınaklarına çevirmek insan doğasının ilkelerinden değildir; işte bunlardır o insanları ölçüsüz kılan, dürüstlükten koparan, dolandırıcı yapan; yada insanların birbirlerini öldürmelerine sebep olan. Bütün bunların yalnızca bir kaynağı vardır; irade dışındaki şeylere yönelmiş olmak.

Fakat eğer bu adamların iyiyi iradede ve görünüşlerin doğru kullanımında aradıklarını görecek olursanız; artık onların babaoğul olduklarının, kardeş olduklarının, yıllardır birlikte yaşanmış birer arkadaş olduklarının; yada bunların hiçbiri olmadıklarının bir önemi kalmaz, yalnızca buna bakarak onların dost olduklarına emin olabilirsiniz; doğru ve dürüst insanlar olduklarını söyleyebilirsiniz. Dostluk denen şey, doğruluk, içtenlik, ölçülülük ve bütün erdemlerin toplanmış olduğu bir yerde değilse neredir?

"Ama bana elinden gelen en büyük saygıyı uzunca bir süre göstermiş olan bir kişi, yine de beni sevmemiş mi olur?"

Ey alınmak, onun sana göstermiş olduğu saygının, sandallarına ve atına onları bir süngerle temizlerken gösterdiği saygıyla aynı saygı olmadığından nasıl bu kadar emin olabiliyorsun? İhtiyacı kalmadığı zaman seni kırık bir sini gibi fırlatıp atmayacağını nereden biliyorsun?

"Fakat bu kadın benim eşimdir ve uzunca bir süredir birlikteyiz."

Birçok çocuğun annesi olan Eriphyle ve Amphiaraos[106] da uzun süre birlikte yaşamadılar mı? Fakat kopmaları için bir kolye yeterli olmuştu. Bu kolye neydi: Aldatıcı bir görünüş. Bu görünüş Eriphile'yi yabani bir hayvana çevirmiş, kocasıyla aralarındaki bütün sevgi bağlarını koparmıştı. Çünkü böyle bir davranış, kadının hayatına ne bir anne ne de bir eş olarak devam etmesine izin vermez. Aranızda bulunan herkes -ister kendine bir dost edinsin ister kendini bir dost olarak görsün- bu düşünceleri içinden atmalıdır; onlara karşı amansız bir nefret duymalı ve ruhunu onlardan arındırmalıdır. Böyle yapan kişi; ilk olarak kendinden şikâyetçi olmayacak; kendisini sürekli farklı durumlarda bulmayacak; düşünceleri değişmeyecek; kendi kendine işkence etmeyecektir. Sonra, onu seven insanlar için de gerçek bir dost olacaktır. Kendisi gibi olmayan kimselere karşı hoşgörülü ve yumuşak huylu davranacak, nezaket gösterecek, bilgisizliğinden ve en mühim konularda işlediği hatalardan ötürü özür dilemeye her an hazır olacak; kimseye karşı düşüncesizlik etmeyecek, Platon'un hiç kimsenin doğru yoldan kendi isteğiyle ayrılmayacağına dair düşüncesini iyice anlamış olacaktır. Aksi durumda, içinizde bu hayvanca ve lanetli düşünceleri barındırdığınız sürece, dostlarınızla birlikte yiyip içmeniz; onlarla aynı evde kalmanız; uzun yolculuklar yapmanız; hatta onlarla aynı anne-babadan gelmeniz bile faydasızdır -çünkü bunları yılanlar da yapıyor; ne siz onlara dost olabilirsiniz ne de onlar size.

---

[106] Kocası Amphiaraos'a inci bir kolye uğruna ihanet eden Eriphyle'yi anlatan mitolojik öykü.

23
Konuşma yetisi üzerine

Okunaklı harflerle yazılmış bir kitabı herkes kolaylıkla ve büyük bir zevk duyarak okuyabilir. Aynı şekilde, doğru sözcüklerle ve uygun konuşulan bir sözü herkes daha dikkatli ve iyi dinler. Bu nedenle, ifade yeteneğine sahip olmadığınızı söylemeyin; bu saygısız ve utangaç kimselerin özelliğidir. Dine karşı saygısız bir kimse görme, duyma ve düşünme yeteneği elinden alınmış gibidir; Tanrı'dan gelen iyiliklere değer vermez. Tanrı size görme yeteneğini boş yere mi verdi? Büyük zorlukların üstesinden gelebilen ve görülen şeyleri biçimlendirebilen bu görebilme yeteneğini bedenlerinize yerleştirirken hiçbir amacı yok muydu? Oysa hangi ulak böyle hızlı ve dikkatli olabilir? Tanrı, görüntüleri rahatlıkla geçirerek gözlerimize taşıyan bu gevşek ve esnek havayı boşuna mı yarattı? Yokluğunda hiçbir şeyi kullanamaz hâle geldiğimiz ışığı yaratırken hiçbir amacı yok muydu?

Ey adam, sana gösterilmiş bu iyilikler karşısında nankörlük etme, onlardan üstün olan şeyleri de unutma. Sahip olduğun görme ve duyma yetileri ve hayatın kendisi için; onların sürekli olmasını sağlayan şeyler için; kuru meyvalar, şarap ve zeytinyağı için Tanrı'ya şükret; ama onun sana bunlardan daha iyi şeyler vermiş olduğunu da her zaman aklında tut. Bu şeyler onları kullanma, geliştirme ve her birinin değerini anlayabilme yetileridir. Bunların her birinin faydasını ve değerini bize başka hangi yetimiz gösterebilirdi? Bunu her bir yetinin kendisi mi

yapıyor? Görme yada duyma yetilerimizin, kendileri hakkında bir şeyler söylediğini duydunuz mu hiç? Yada buğday, arpa, atlar ve köpekler? Elbette duymadınız; onların her biri, şeylerin görünüşlerini kullanma gücüne sahip olan yetimizin hizmetine sunulmuş birer elçi ve köleden başka bir şey değil. Yoksa her bir şeyin değerini bilmek isteseydiniz kime sorardınız, bu sorularınıza kim cevap verebilirdi? O hâlde hangi yetimiz, bütün ötekileri birer hizmetçi ve yardımcı olarak kullanan, onları geliştiren ve onlar hakkında bizi bilgi sahibi kılan bu yeteneğimizden daha güçlü olabilir? Ötekilerden hangisi kendi varlığının farkında ve kendi değerini biliyor? Hangisi ne zaman kullanılması ve ne zaman kullanılmaması gerektiğini ayırt edebiliyor? Gözlerimizi açıp kapayan, bakmaları gereken şeye bakmalarını ve bakmamaları gereken şeylere de bakmamalarını sağlayan, onları başka şeylere çeviren yetimiz hangisidir? Görme yetimiz mi? Hayır; irademiz. Kulakları açıp kapayan yeti hangisidir? Onları yeri geldiğinde meraklı ve sorgulayıcı kılan, yeri geldiğinde de söyleneni duymamalarını sağlayan yeti hangisidir? Duyma yetimiz mi? Hayır, iradeden başka hiçbir şey değil. Öyleyse, bütün öteki yetilerimiz kendi görevleri olan şeyler dışında bütün her şeye karşı kör ve sağır olmakla kalmayıp kendisine birer yardımcı ve hizmetçi olarak sunulmuş olan; yalnızca kendisi şeylerin tamamının değerini ve neliğini kesin bir biçimde görebilen bu yetimiz, bize kendisinin mi en iyi olduğunu göstermektedir yoksa başka bir yetinin mi? Bir göz açıldıkta, görmekten başka ne yapar? Eşimize yada başka bir insana baktığınızda onun kim olduğunu bize gösteren nedir? İrade yetisi. Söylenen bir söze inanıp inanmayacağımızı, inansak bile ona göre davranıp davranmayacağımızı bize gösteren nedir? İrade yetisi değil mi? Şu iyi konuşabilme ve sözleri süsleyebilme yeteneğine gelince; eğer gerçekten de olağanüstü bir yetenekse, bir konuşma yaptığımız sırada söylediğimiz sözleri düzenleyerek onları -bir berber saçları nasıl süslüyorsa öyle- süslemekten başka ne yapıyor? Ko-

nuşmanın yada susmanın gerekli olduğu zamanları bize gösteren, ne zaman konuşmanın gerektiğini, onun uygun olup olmayacağını ve ne kadar süreceğini bize söyleyen, iradeden başka hangi yeti olabilir? Bu kadar açık görebildiğimiz bir yeti, kendini yatsıyan kanıtlar ortaya koyar mı? Eğer gerçek böyleyse, bir elçi, elçilik ettiği kişiden üstün olabilir mi? Bir at, sürücüsünden üstün olabilir mi? Bir av köpeği avcıdan, bir çalgı onu çalan kişiden, yada hizmetçiler kraldan üstün olabilir mi?

Bütün öteki her şeyi kullanan şey nedir? İrade. Hepsini kollayıp gözeten? İrade. Kimi zaman da insanı açlıkla, darağacıyla, yada uçurumdan aşağı düşmekle öldüren şey nedir? İrade. O hâlde, insanda bundan daha güçlü bir şey var mı? Engellenebilen, baskı altındaki şeyler, engellenemeyen ve baskı altında olmayan bir şeyden daha güçlü olabilir mi? Görme yetimizi engelleyebilecek doğal bir güce sahip olan şey nedir? İrade ve onun eylemleri. Aynı şekilde, duyma ve konuşma yetenekleri için de söyleyebiliriz bunu. Fakat, iradeyi englleyebilecek doğal bir güce sahip olan şey nedir? İradeden bağımsız hiçbir şey olamaz bu; yalnızca iradenin kendisi olabilir, ki eğer yoldan çıkmışsa. Bu nedenle o, ya yalnız başına bir erdem yada yalnız başına bir erdemsizliktir.

Şimdi, irade bütün yetilerimize hâkim olan bir yetiyken; gelip bize etin her şeyden üstün ve mükemmel olduğunu söylediğini düşünün. Ama en üstün şey olduğunu söyleyen bedenin kendisi bile olsaydı buna hiç kimse katlanamazdı. Böyleyken, bütün bunları Epikouros'un söylemiş olması ne anlam ifade edebilir ki? O bu sözleri *Varoluşumuzun Amacı*, *Şeylerin Doğası*, *İlkeler* adlı kitaplarında söyleyen, size sakal bırakmanızı salık veren, ölmekte olduğu son gününün en mutlu günü olduğunu yazan Epikouros?[107] Bunları yapan beden miydi yoksa irade ye-

[107] Laertios'un aktardığına göre Epikouros bu mektubu ölüm döşeğinde büyük acılar içinde yazmıştı.

tisi mi? Eğer aklını yitirmemiş bir adamsan, iradenden daha üstün bir gücün varlığını kabul edebilir misin? Yoksa gerçekten sağır ve kör müsün?

Aranızdan bazıları öteki yetilerimizi küçümsüyor mu? Umarım öyle değildir. Aranızdan bazıları, konuşabilme yetisinin hiçbir faydası yada güzelliği olmadığını mı iddia ediyor? Umarım bunu yapmazlar. Bu ahmaklık, dinden çıkmak ve Tanrı'ya karşı nankörlük olur. Biz, her birine karşı uygun davranışı gösteririz. Bir eşeğin bazı faydaları vardır, öküzün ve köpeğin faydalarından fazla olamaz; bir hizmetçinin de faydaları vardır ama öteki yurttaşlarınkinden fazla olamaz, yurttaşların faydaları da efendilerinkinden fazla olamaz. Kimileri ötekilerden daha kusursuz olsa bile, güçleri ölçüsünde verdikleri faydalar küçümsenemez. Konuşabilme yetisi kendine özgü bir değere sahiptir ancak irade kadar değerli olamaz. Bu nedenle kimse sözlerime bakıp da konuşabilme yetisinin önemsenmemesini öğütlüyorum sanmasın; aynı şekilde gözlerinizi de kulaklarınızı da ellerinizi de ayaklarınızı da elbiselerinizi ve ayakkabılarınızı da küçümsemiyorum. Fakat bana en üstün ve mükemmel şeyin ne olduğunu sorarsanız, sizi nasıl yanıtlarım? Elbette konuşabilme yetisi diyemem; doğru bir irade derim. Çünkü iradedir hem bunu hem de küçük yada büyük bütün yetilerimizi kullanmamızı sağlayan. Eğer bu anlaşılabilirse; kötü bir adam iyi olur; eğer anlaşılamazsa iyi bir adam sefil olur. Böylelikle her birimiz talihli yada talihsiz oluruz; diğerleriyle anlaşır yada kavga ederiz. Kısacası, ihmal etmemiz durumunda mutsuzluğa neden olur; iyi bakmamız durumunda da mutluluğa.

Konuşabilme yeteneğini küçümsemek ve onun gerçekte hiç de önemli olmadığını söylemek yalnızca onu verene karşı bir nankörlük değil, aynı zamanda korkaklıktır. Çünkü bana öyle görünüyor ki böyle bir insan, böyle bir yeteneğin var olması durumunda ona saygı göstermek zorunda kalacağından korkuyor. Güzellik ve biçimsizlik arasında bir fark bulunmadığını savu-

nanlar da öyle değil midir? Oysa Thersites ve Akhilleos'a aynı gözle bakmak mümkün müydü? Helen ve öteki kadınlara aynı gözle bakıp aynı şekilde etkilenmek mümkün müydü? Bunlar, şeylerin doğası konusunda bilgisiz kimselerin ahmakça ve soytarıca düşünceleridir işte; her kim bu özellikler konusunda biraz olsun farklılık gösterirse onu hemen uzaklaştırmak ve alt etmek ihtiyacı duyarlar. Önemli olan, her bir yetiyi ona sahip olana bırakmak ve ardından o yetinin değerini görebilmektir; esas ilkeyi belirleyerek yaşanan her durumda onu uygulayabilmek ve dikkatimizi bütünüyle ona verebilmektir; bunun karşısında öteki bütün şeylerin bir hiç olduğunu görebilmek; fakat bunun yanında onları da ihmal etmemektir. Sözgelimi en önemli varlığımız olmasalar bile gözlerimizi iyi korumamız gerekir; sırf esas ilke böyle gerektirdiği için. Çünkü iradenin kendi doğasını muhafaza edebilmesi, ancak öteki şeylere uygun bir değer biçmesi ve onlar arasında tercih yapabilmesiyle mümkündür. Bu durumda, yapılması gereken nedir? Bir yolcunun yaptığı: Yurduna dönerken güzel bir han çıkar yoluna, onu beğenir ve konaklamaya karar verir. Kendi amacını unuttun mu ey adam? Menzilin burası değildi; burası yalnızca yolunun geçmekte olduğu bir yerdi. "Fakat güzel bir yer." Ve kim bilir kaç tane güzel han daha vardır; kaç tane güzel ova; fakat hepsi de bir yolculukta görülen manzaralardan farksız. Asıl görev nedir? Kendi yurduna dönmek; ailenin endişelerine bir son vermek; yurttaşlık görevlerini yerine getirmek, evlenmek, çocuk yapmak ve topluma yararlı olmak. Çünkü sen bu yolculuğa en güzel yerleri belirlemek üzere çıkmış değilsin; geri dönmek üzere çıktığın bir yolculuktur bu; ve yaşamını doğduğun yerde sürdürmen gerekir, yurttaş olarak bilindiğin yerde.

Bizim durumumuz da bundan farksızdır; konuşma yeteneği ve bunun gibi eğitimlerle kendimizi tamamlarız ve irademizi arındırırız; görünüşleri kullanmamızı sağlayan bu yetimizin eksik taraflarını düzelteceğimizi düşünürüz; çünkü ilkeleri iyi

bilmek, güzel bir ifade ve keskin bir konuşma gücüne sahip olmak gerekir. Gelgelelim, birçokları da bütün yaşamlarını bu şeylerle geçirirler –kimileri konuşma yeteneğiyle, kimileri tasımları çözmekle, kimileri ise dönüştürülebilir önermelerle; tıpkı bütün yaşamını o güzel handa geçiren yolcumuzun yaptığı gibi– ve bu uğraşların bir adım ötesine geçemezler; sanki Sirenlerin arasına düşmüşlerdir, bütün yaşamlarını utanç verici bir şekilde harcarlar.

Ey adam! Asıl görevin, şeylerin görünüşlerini doğaya uygun bir şekilde kullanmak üzere hazırlık yapmaktı; arzuladığın şeye kavuşmak ve kaçındığın şeyden uzak kalabilmek için; hayal kırıklığına ve talihsizliğe uğramamak için; özgür, engellerden ve zorunluluklardan bağımsız, Tanrısal İrade'yle uyumlu, ona itaat eden; hatayı hiçbir şeyde görmeyen ve fakat bütün ruhuyla şu dizeleri söyleyebilecek biri olmak için:

Bana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı![108]

Önünüzde böyle bir görev duruyorken, güzel ifade edilmiş bir sözle yada bir iki ilkeyle aklınız uçuyor, o yolcunun yaptığı gibi siz de ait olduğunuz yeri unutarak şunu söylüyorsunuz: "Ne güzel şeyler!" Güzel olmadıklarını söyleyen kim? Fakat yolculuk sırasında karşılaşılan bir han ne kadar güzel olabilirse o kadar. Demosthenes gibi konuşsanız bile sizi sefalete düşmekten alıkoyabilecek ne var? Khrysippos kadar iyi bir mantıkçı bile olsanız, sizi zavallı olmaktan, acı çekmekten, kıskançlıktan, öfkeden ve üzüntüden alıkoyabilecek ne var? Hiçbir şey. O hâlde, görüldü ki bu şeylerin hepsi alelade ve ucuz hanlardır ve sizi asıl ilgilendirmesi gereken şey bütünüyle başkadır. Bir kimseye bu sözleri söylediğimde, iyi konuşabilme yeteneğini ve ilkeleri hiç önemsemediğimi, onları bir kenara bıraktığımı düşünüyorlar; ne ki ben, sürekli bunlarla uğraşmanın ve hayatımızı bunla-

---

[108] Kleanthes'e ait bu ilahi, Kılavuz Kitap'ın son bölümünde bütün olarak geçiyor.

ra harcamanın, bütün umutlarımızı bunlara bağlamanın yanlış olduğunu söylüyorum. Böyle düşünen bir kimse dinleyenlerini incitiyorsa beni de o incitici insanların arasına koyun; çünkü bir şeyin esas ve en üstün olduğunu görürken, sırf sizi hoşnut edebilmek için başka bir şeyin esas ve en üstün olduğunu söyleyemem.

24

[Epiktetos'un] Değer vermediği kişilerden birine

Tanıdık bir kişi gelip şöyle dedi: "Sizi görmeye ve dinlemeye gelmek için can atıyordum ama siz bana hiç cevap yazmadınız. Şimdi eğer mümkünse, bana birşeyler söylemeniz için size yalvarıyorum."

Bunun üzerine Epiktetos adama şöyle dedi: Tıpkı diğer uğraşlarda olduğu gibi konuşma uğraşında da; anlayacak olanın çok iyi konuşmasını sağlayan fakat anlamayanın ise yeteneksizce konuşmasına neden olan bir sanat bulunduğunu düşünüyor musun?

"Elbette."

O hâlde, konuşarak hem kendine hem de başkalarına faydalı olan kişi, iyi konuşmacıdır: fakat konuşmalarıyla hem kendine hem de başkalarına zarar veren kişi, konuşma sanatında yeteneksizdir. Çünkü bazı konuşmacıların bu işten zarar gördüğüne, bazılarının ise fayda gördüğüne şahit oluyoruz. Bütün dinleyiciler, duydukları her şeyden faydalanabiliyorlar mı? Yada, dinleyicilerden de bazılarının zarar gördüğüne, bazılarının ise fayda gördüğüne şahit oluyor muyuz?

"Evet, her ikisine de şahit oluyoruz."

O hâlde dinlemekte yetenekli olanlar yararlanıyor, dinlemekte yeteneksiz olanlar ize zarar görüyor, öyle mi?

"Evet, görünüşe göre öyle."

Pekâlâ, dinlemenin de tıpkı konuşma gibi bir sanatından söz edebiliyor muyuz?

"Öyle görünüyor."

Seni nasıl hoşnut edecekse öyle düşün. Müzik uğraşının kime ait olduğunu düşünüyorsun?

"Müzisyene."

Bir heykeli şekillendirmek kimin işidir?

"Heykeltıraşın."

O hâlde, bir heykeli iyi görebilmenin de bir sanat olduğunu düşünüyor musun?

"Evet."

O hâlde, iyi konuşmak yetenekli bir kimsenin işi olduğuna göre, onu dinlerken faydalanmanın da yetenekli kimselerin işi olduğunu anladın mı? İyi ve faydalı konuşmak ve dinlemek konusuna gelince, bunlarla ilgili daha fazla konuşmayalım. Çünkü ikimizin de o yeteneğe sahip olmadığı ortada. Fakat hiç kimse itiraz etmeyecektir ki filozofları dinlemek isteyen bir kimsenin öncelikle dinlemeyi öğrenmesi gerekiyor. Sence de bu doğru değil mi? Öyleyse şimdi söyle; sana hangi konuda konuşmamı istiyorsun, hangi konuda beni dinleyebilirsin?

"İyi ve kötü konusunda."

Neredeki iyi ve kötü? Bir attaki mi?

"Hayır."

Öyleyse bir sığırdaki mi?

"O da değil."

O zaman hangisi, insandaki mi?

"Evet."

Öyleyse insanın ne olduğunu ve onun hangi doğaya sahip olduğunu biliyor muyuz? En azından, kulaklarımızı bu konulara biraz olsun alıştırdık mı? Doğanın ne olduğunu anlıyor musun? Yada ben söylediğimde, kanıtlar sunduğumda, beni biraz

bile anlayabilecek misin? Nasıl olacak bu? Kanıtın ne olduğunu, bir şeyin nasıl ve hangi yöntemlerle kanıtlanacağını, yada kanıt denen şeyin neye benzediğini ve benzemediğini biliyor musun? Yanlışın ve doğrunun ne oldukları konusunda bilgin var mı? Bir şeyden çıkarılan sonuç, zıtlık, tutarlılık yada tutarsızlık ne anlama gelir? Seni felsefe konusunda cesaretlendirmemi istiyorsun; ama nasıl yapacağım bunu? Zıtlığın ne olduğunu bilmiyorsan insanların nasıl fikir ayrılıklarına düştüğünü, iyi ve kötü konusunda aynı karara varamadıklarını, uygunluğu ve uygunsuzluğu sana nasıl anlatabilirim? O hâlde bana göster; konuşma yoluyla sana ne öğretebilirim: bana bu konuda cesaret ver. Nasıl ki bir koyuna ot uzatıldığı zaman onu yemek için öne atılır, ama bir taş yada ekmek uzatıldığında bunu yapmaz; aynı biçimde, dinleyici adam olacağa benziyorsa ve konuşmacıyı bu konuda cesaretlendiriyorsa o konuşmacının içinde konuşmaya dönük bazı doğal eğilimler belirir. Fakat dinleyicim karşımda bir tutam ot yada bir taş gibi öylece oturmaktayken benim içimde bir konuşma arzusu doğabilir mi? Bir üzüm asması, yetiştiricisine "Bana iyi bak." der mi? Bunu demez ama iyi bakması durumunda bir fayda vereceğini göstererek yetiştiricisini bu iş için teşvik eder. Bir çocuk sevecen ve canlı olduğu sürece kim onun oynamak, yerlerde emeklemek ve çocuk gibi davranmak istemez? Oysa bir eşekle oynamayı yada anırmayı arzulayan var mıdır? Çünkü ne olursa olsun bir hayvandır o.

"Öyleyse neden bana hiçbir şey söylemiyorsun?"

Sana sadece şunu söyleyebilirim: kim olduğunu, ne amaçla dünyaya geldiğini, dünyanın ne olduğunu, onu kimlerle paylaştığını, nelerin iyi yada nelerin kötü, nelerin güzel yada çirkin olduğunu bilmeyen; kendisine söylenen sözleri ve gösterilen kanıtları anlamayan; doğru ve yanlışın ne olduğundan habersiz, onları birbirinden ayırmayı bile beceremeyen bir kişi ne doğaya uygun arzulara ve kaçınmalara sahip olabilir ne de bir şeyi amaçlayabilir. Böyle bir kişi insanlarla ne anlaşmaya varabilir ne

de fikir ayrılığına düşebilir; böyle bir kişi yargısını da askıya alamaz. Kısacası, hem kör hem de sağırdır, adam olduğunu düşünür ama adam değildir. Bu söylediğim yeni bir şey mi? İnsanlığın ilk gününden bugüne kadar yapılmış bütün hataların ve yıkımların sebebi bu bilgisizlik değil mi? Neden Agememnon ve Akhilleos anlaşmazlığa düştü? Neyin uygun ve neyin de uygunsuz olduğunu bilmediklerinden değil mi? Biri Khriseis'i babasına göndermenin uygun olacağını söylerken, diğeri bunun uygun olmayacağını söylemiyor muydu? Biri diğerinin ganimetini almak istiyorken, diğeri bunu yapmaması gerektiğini söylemiyor muydu? Her ikisi de kim olduklarını ve orada ne amaçla bulunduklarını bu nedenle unutmadılar mı? Ey adam, neden buraya geldin? Metres edinmek için mi yoksa savaşmak için mi? "Savaşmak için." Kime karşı? Troialılara mı yoksa Yunanlılara mı? "Troialılara karşı." O hâlde kılıcını Hektor dururken kendi kralına karşı mı doğrultuyorsun? Ve sen en mükemmel efendi;

Kurultayda öğüt veren, orduları yöneten,
bunca işi gücü olan adam ...[109]

Krallık görevini unutarak küçük bir kız için müttefiklerin arasındaki en becerikli ve en iyi askerle kavgaya mı tutuşuyorsun? Ne olursa olsun gönlünü alman ve kollaman gereken bir kişi değil midir o? Böyle yapmakla, bütün savaşçıların önünde büyük saygıyla eğilen kurnaz bir rahipten bile daha aşağılık olmuyor musun? O hâlde sen, neyin uygun olup olmadığı konusundaki bilgisizliğin neler getirdiğini görüyor musun?

"Ama ben de ötekiler kadar zenginim."

Yoksa Agememnon'dan daha mı zenginsin?

"Ama ben yakışıklıyım."

---

[109] Bkz. *İlyada* ii. 25

Akhilleos'tan daha mı yakışıklısın?

"Benim saçlarım da çok güzel."

Akhilleos'un altın sarısı saçları kadar güzel mi? Üstelik o, saçlarını doğru düzgün ne tarar ne de düzeltirdi.

"Fakat ben aynı zamanda güçlüyüm de."

Hektor'un yada Aias'ın kaldırdığı bir taşı da kaldırabilir misin?

"Fakat ben aynı zamanda doğuştan soyluyum."

Yoksa bir tanrıçanın oğlu musun? Yoksa baban Zeus'tan çıkmış bir adam mıydı?[110] O hâlde oturmuş bir kız için gözyaşı döküyorsa, bu şeylerin ona ne faydası olur ki?

"Fakat ben iyi bir hatibim."

Akhilleos iyi bir konuşmacı değil miydi? Yunanlıların en iyi iki konuşmacısı olan Odysseus ve Phoiniks'i nasıl alt ettiğini, dillerini ağızlarına nasıl tıkadığını görmedin mi?[111]

İşte benim sana söyleyeceklerim bu kadar; üstelik bunları bile gönüllüce söylemedim. Neden? Çünkü beni teşvik etmedin. Neyine bakıp da iyi at sürücülerinin soylu atlar karşısında canlandığı gibi canlanabilirdim? Bedenine mi? Kendi şeklini bozmuşsun. Giysilerine mi baksaydım? Kadınsı giyiniyorsun. Davranışların ve bakışın mı? Bana hiçbir şey ifade etmiyorlar. Bir filozofu dinleyeceksen, kalkıp da ona "Bana hiçbir şey anlatmıyorsun." deme. Konuşmaya değer, iyi bir dinleyici olduğunu göstermen yeterlidir; ancak o zaman onu nasıl konuşturabileceğini anlamış olursun.

---

110 Zeus'un kimi çocuklarının kafasından fırlayıp çıkmış olmasına gönderme.

111 İlyada ix.'da Akhilleos'un Agememnon elçilerine verdiği cevap anıştırılıyor. Bu cevap, Akhilleos'un dillere destan hitabet yeteneğine bir örnektir.

25
Mantık neden zorunludur

Orada bulunanlardan birinin "Mantığın gerekli olduğuna beni inandır." demesi üzerine şöyle sordu Epiktetos: Bunu sana kanıtlamamı mı istiyorsun?

"Evet."

O hâlde açık konuşmam gerekecek.

"Öyle görünüyor."

Pekâlâ, seni konuşmamla aldatmayacağıma nasıl emin olabildin?

Adam sustu. Görüyor musun, dedi Epiktetos, mantığın gerekli olduğunu kendi dilinle kabul etmiş oldun; çünkü mantık, gerekli olup olmadığını bile kendisini kullanmadan anlayamayacağın bir şey.

26
Bir hatanın ayırıcı özelliği nedir

Her hata, bünyesinde bir çelişki barındırır. Çünkü hata yapan bir kimse aslında hata yapmayı değil, doğru olanı arzulamıştır; öyleyse açıktır ki arzuladığı şeyi yapmıyor. Bir hırsızın yapmayı arzuladığı şey nedir? Yarar umduğu şey. Bu durumda hırsızlık onun yararına değilse, arzuladığı şeyi yapmıyor demektir. Ne ki akıl sahibi her ruh, doğası gereği çelişkiden rahatsızlık duyar; buna karşılık çelişkiyi göremediği sürece, çelişkili eylemlerde bulunmasını engelleyecek hiçbir şey yoktur. Çelişkiyi görür görmez, zorunlu olarak bu çelişkinin önüne geçer ve yanlışı gören bir insanın o yanlıştan kaçınması gerektiği kadar, o da bu çelişkiden kaçar. Fakat yanlış kendisine görünmediği sürece; işleyen kişi onun doğru olduğunu iddia edecektir.

Öyleyse, her insana, işlediği bir hatadaki çelişkiyi gösterebilen ve aslında arzulamakta olduğu şeyi değil arzulamadığı şeyi yapmakta olduğunu ona açık bir şekilde kanıtlayabilen kişi tartışmalarda güçlüdür; iyi bir ikna ve teşvik etme yeteneğine sahiptir. Çünkü, bunu herhangi biri gösterebilecek olsaydı, herkes yaptığı işten kendi kendine vazgeçerdi; fakat hatalı kişiye bunu göstermediğiniz sürece eyleminde ısrarlı olması da sizi şaşırtmasın; çünkü doğru eylemde bulunma görüntüsüne sahiptir ve yaptığı işe devam edecektir. Bu nedenle Sokrates de aynı güce güvenerek şöyle diyordu: "Sözlerime hiç kimseyi şahit olarak çağırmadım; bu konuda yalnızca tartıştığım kişi benim için ye-

terli oldu; ondan düşüncelerini söylemesini istedim ve tanık olarak onu bildim; tek başına onlarcasının yerini tuttu." Çünkü Sokrates akıl yetisinin nasıl davrandığını biliyordu; tıpkı bir terazinin hangi tarafın daha ağır olduğunu gösteren iki kefesi gibi. Aklın hüküm verme yetisine bir çelişki gösterildiği anda hatasından dönecektir; fakat gösterilmediyseniz, hatasında karar kılan kişiyi değil kendinizi suçlamanız daha yerinde olur.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1
Süslenmek üzerine

Genç bir hatip, her zamankinden daha özenli taranmış saçları ve süslü elbiseleriyle Epiktetos'u görmeye geldiğinde ondan şu sözleri duydu: Bana söyle, bazı köpeklerin ve atların ötekilere göre daha güzel olduğunu düşünüyor musun?

"Elbette öyle düşünüyorum."

Aynı biçimde, bazı insanların güzel ve ötekilerin de çirkin olduğunu?

"Kesinlikle."

Öyleyse buna bakıp da o insanlarla hayvanların güzelliklerinin aynı güzellik olduğunu mu düşünmeliyiz, yoksa bu güzelliklerin her biri sahiplerine özgü müdür? İşte meseleye buradan bakmak gerek. Köpeğin güzelliği kendi doğasına göre bir amaca yönelik, atınki başka bir amaca yönelik, bülbülünki de başka bir amaca yönelik. Bunu gördüğümüzde, her birinin kendi doğalarıyla uyumlu oldukları için güzel olduğunu söyleriz; ve her birinin doğası ötekilerin farklı olduğuna göre sahip oldukları güzellikler de birbirlerinden farklı olmak zorunda. Sen de böyle düşünmüyor musun?

"Evet, ben de böyle düşünüyorum."

O hâlde bir köpeği güzelleştiren şey bir atı çirkinleştirdiği gibi, bir atı güzelleştiren şey de bir köpeği çirkinleştirecek, çünkü doğaları farklı.

"Evet, öyle görünüyor."

Bu nedenle, öyle sanıyorum ki bir pankratiastı[112] güzelleştiren şey bir güreşçi için iyi olmadığı gibi bir koşucuyu ahmak bile gösterebilir; pentatlona katılmak için fevkalade uygun olan bir adam ise güreşmek için en uygunsuzudur.

"Evet, bu doğru."

O hâlde, bir insanı güzel yapan nedir? Bir atı yada köpeği güzelleştiren kendilerine özgü özellikler gibi, o insanın da kendine özgü özellikleri mi?

"Evet, öyledir."

O hâlde bir köpeği güzel yapan nedir?

"Köpeklere özgü bir kusursuzluğa sahip olması."

Ya bir atı?

"Atlara özgü bir kusursuzluk."

Öyleyse bir insanı güzelleştiren de onun sahip olduğu insana özgü bir kusursuzluk değil midir? Ve sen genç adam, eğer güzel olmayı arzuluyorsan peşinden koşacağın şey işte bu olsun: insana özgü kusursuzluğu elde etmek.

"Fakat insana özgü kusursuzluk tam olarak nedir?"

Bana doğrusu neyse onu söyle; senin için övgüyü hak eden insan hangisidir; dürüst olan mı yoksa dürüst olmayan mı?

"Dürüst olan."

Ahlâklı olan mı yoksa ahlâksız olan mı?

"Elbette ahlâklı olan."

Ölçülü olan mı yoksa ölçüsüz olan mı?

"Elbette ölçülü olan."

O hâlde, sen de bu tercihleri göz önünde bulundurarak davrandıkça, kendini güzelleştirmiş olursun. Fakat bunları gözardı ettiğin sürece, süslenmek için ne kadar uğraşırsan uğraş yine de çirkin görünmekten kurtulamazsın.

Sana bu konuda daha fazla ne söyleyebileceğimi bilmiyorum: ne düşündüğümü söyleyecek olsam sözlerim seni gücen-

---

[112] Dövüş ve güreşi içeren *pankratium* yarışlarına katılan kişi.

direbilir; hatta belki de bir daha geri dönmemek üzere burayı terk edeceksin. Fakat düşüncelerimi söylemeyecek olursam; sen buraya bilgide ilerlemek için gelmiş olmana karşın sana hiçbir şey öğretmemiş olacağım; buraya benim bir filozof olduğuma inanarak gelmiş olmana karşın, sana filozoftan başkası gibi konuşmuş olacağım.

Öte yandan, senin buradan kendi yanlışlarını görmeden çıkıp gitmen, benim yüklenmiş olduğum görevle nasıl uyumlu olabilir? Doğruyu bir şekilde bulduktan sonra benim o tutarsız davranışımı hatırlar ve gelip şöyle demez misin: "Epiktetos bana felsefeyi, üzerimde gördüğü büyük yanlışlıkları ve düşmüş olduğum rezillikleri görmezden gelerek mi öğretti? Onun bana ne faydası oldu? Benim hakkımda çok mu kaygılandı? O sıralar genç ve zinde değil miydim? İyi anlatılacak bir dersi anlayabilecek kadar aklım yok muydu? Kimbilir daha kaç genç bu yanlışları yapıyor! O Polemonlu gencin bile en azgın hâllerinden kurtulup iyi bir insan olduğunu işitmedik mi?[113] Belki ben o Polemon değildim ama Epiktetos pekâlâ saçlarımı düzeltmem ve bileziklerimle yüzüklerimi çıkarıp atmam için; bedenimdeki tüyleri yolmamam için bana yol gösterebilirdi. Fakat beni o hâlimle -nasıl tarif edebileceğimi bilmiyorum!- görünce sessizliğini hiç bozmadı." Bunlar benim sözlerim değil; gerçeği öğrendiğin ve neyin ne olduğunu anladığın zaman, o türden giysileri nasıl insanların giymekte olduğunu gördüğün zaman bana söyleyeceğin sözlerdir.

Bana bu suçlamalarla geldiğinde kendimi nasıl savunabilirim? Sözlerime kimseyi inandıramadığımı söyleyerek mi?

---

[113] Diogenes Laertios'un aktardığı bu öykü, Polemonlu gencin yoldan çıkmış, sarhoş ve serseriyken Ksenokrates'in derslerini dinledikten sonra doğru yolu bulması ve kendine çeki düzen vermesini konu alır. (Ayrıca bkz. Söylevler IV.11)

Laius, Apollon'a inanmamış mıydı?[114] Sarhoş olup da mucizeyi göremeyecek bir hâle geldiği için, Apollon ona doğru olanı anlatmaktan vaz mı geçti? Doğrusu bana inanıp inanmayacağını bilmiyorum; fakat Apollon, doğruları anlatırken Laius'u inandıramayacağını çok iyi bilmesine rağmen anlatmaktan bir an bile vazgeçmemişti.

"Neden?"

Cevap olarak şunu sormak istiyorum: Ona neden Apollon dedik, neden dört bir yanına öğütler dağıttı, neden bu yerlerde adı hep bir peygamber ve doğruluk kaynağı olarak bilinip bütün dünyaya yayıldı? Ve neden, hiç kimse başını çevirip bakmıyor olmasına rağmen tapınağının kapısına "Kendini bil." diye bir söz yazıldı?

Sokrates, bütün dinleyenlerini kendilerine dikkat etmeleri gerektiğine inandırabildi mi? Doğrusu inanmamış binlercesi vardı. Fakat bununla birlikte, tıpkı kendisinin söylediği gibi, tanrılar onu bu işle görevlendirmiş olduğu için, anlatmaktan asla vazgeçmedi. Yargıçların karşısına çıktığında şöyle demişti:

"Bugüne kadar yaptığım bu işten beni alıkoymak üzerine bir karar alırsanız, ne size boyun eğecek ne de yaptığım işten vazgeçeceğim. Aksine hem genç hem de yaşlı kimselere, önüme çıkan herkese bu soruları sormaya devam edeceğim; özellikle de size, yurttaşlarıma. Çünkü beni en çok yurttaşlarım ilgilendiriyor."[115]

"Ne kadar meraklı ve herkesin işine burnunu sokan bir adamsın Sokrates; bizim nasıl yaşadığımızdan ve neler yaptığımızdan sana ne?"

---

[114] Kral Oidipous'a gönderme. Delphi tapınağının tanrısı Apollon, Laios'a asla çocuk sahibi olmamasını, bir çocuğu olsa bile onu derhal öldürmesini salık verir. Ahmağın biri olan Laios bu öğüde karşı gelir, çocuk sahibi olur ve onları yetiştirir. En sonunda oğullarından Oidipous gelip onu öldürür, tahtını ve karısını sahiplenir.

[115] Bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması* 29c-30a

"Bu söylediklerinizne anlama geliyor: Aynı ülkenin yurttaşları ve aynı aileden gelen kişiler olarak kendinizi savsaklıyorsunuz; böylelikle öteki yurttaşlara kötü bir yurttaş; yakınlarınıza kötü bir akraba; komşularınıza ise kötü bir komşu olduğunuzu gösteriyorsunuz."

"Ya sen kimsin?"

İşte burada, Sokrates verilebilecek en büyük cevabı verdi: "Ben insanları uyarmakla görevlendirilmiş bir kişiyim; çünkü aslanlara karşı savaşmaya yeltenen yalnızca savunmasız buzağılar değil, onlarla kavga etmeye gelmiş boğalar da çıkagelir ve isterseniz sorunuzu onlara da sorarsınız: Kimsin sen, burada ne işin var?"

Ey adam, yaşayan bütün cinslerde bir üstünlük mutlaka bulunur; sığırlarda, köpeklerde, arılarda ve atlarda. Öyleyse bu ortaya çıkan üstünlüğü gördüğün zaman kalkıp da ona "Kimsin sen?" diye sorma. Eğer bunu yaparsan şu cevabı alırsın: "Ben elbisenin üzerindeki eflatun gibiyim; benden ötekiler gibi olmamı bekleme ve beni öteki insanlardan ayıran doğamı suçlamaya kalkışma."

"Ben öyle kimselerden biri miyim?"

Elbette hayır. Ama, doğruyu dinlemeye dayanabilecek biri misin? Keşke öyle olsaydın. Fakat ben hataya düşüp de şu beyaz sakalı uzatınca ve üzerime bu harmaniyeyi giyince bir filozof olduğumu düşündün; bu iyi niyetine karşılık acımasızlık edip senden umudu kesmiş gibi davranamam; ama şunu söylerim: "Genç adam, kime güzel görünmek istiyorsun? Önce kendini iyi tanı ve sonra kendine uygun bir şekilde süslen. Sen bir insansın ve insan, görünüşleri mantıklı bir şekilde kullanma yetisine sahip ölümlü bir hayvandır. "Mantıklı bir şekilde" sözleri ne anlama geliyor? Doğayla kusursuz bir uyum içinde. Öyleyse sende bulunup da ötekilerde bulunmayan şey nedir? Hayvan taraf mı? Hayır. Ölümlü olmak mı? Hayır. Görünüşleri kullanabilme yetisi mi? Evet. Bir insan olarak ayrıcalığın budur, düşü-

nebilmek. Giydirip süsleyeceğin bu olsun, saçlarının nasıl olacağına bırak da onu bu şekilde yaratan kişi karar versin.

Sahip olduğun diğer nitelikleri düşün. Erkek misin yoksa kadın mı?

"Erkek."

Öyleyse bir kadın gibi değil, bir erkek gibi süslen. Kadın, doğası gereği yumuşak ve nazlıdır. Bedeninde gereğinden fazla tüy bulunduran bir kadın, diğer hayvanlarla birlikte Roma'daki bahçelerde sergileyebileceğiniz ucube bir hayvana dönüşür. Erkeği ucube hâline getirecek şey ise tüysüz olmaktır. Erkek, tutup da bedenindeki bütün tüyleri temizler ve tüysüz kalırsa o bedenle ne yapabiliriz? Onu nerede kimlere sergileyebiliriz? Onu insanların önüne çıkardığımız zaman nasıl anlatabiliriz? "Şimdi size, erkekten çok kadına benzeyen bir adam göstereceğiz!" Ne utanç verici bir anlatılmak! Bu çağrıya kulak asmayacak bir adam bulamazsınız. Doğrusunu isterseniz bedenindeki tüylerin hepsini aldıran bir adam nasıl bir suç işlediğini kesinlikle bilmiyor. Ey adam, bedeninde kendi doğana aykırı ne buldun da böyle bir işe kalkıştın? Erkek olmak mı? O değilse ne? Bütün insanları dünyaya kadın olarak getirmek doğa için daha mı uygun bir iş olurdu? Böyle bir durumda süslenip giyinmenin sana faydası ne olurdu? Bütün insanlar kadın olsaydı kim için süslenip giyinecektin?

Bir erkek olmak seni gerçekten de rahatsız ediyorsa, bundan kurtulmanın bütün işlerinden daha önemli olduğunu bil. Bedenindeki tüylerin uzamasına neden olan şeyi –adı neydi onun? – kesip at. Kendini eksiksiz bir kadın olarak süsle ve öyle giyin. Bunu yap ki biz de hataya düşmeyelim; bir yarısı kadın ve öteki yarısı erkek olan biri gibi dolaşma. Kimi memnun etmek istiyorsun? Kadınları mı? Onları bir erkek nasıl memnun edecekse sen de öyle memnun et.

"İyi ama kadınlar yumuşak erkeklerden hoşlanıyor."

Bunu söyleyen bir adam gidip kendini assın. Eğer kadınlar ibnelerden hoşlanıyor olsaydı sen de mi ibne olacaktın? Yoksa bu senin mesleğin mi? Dünyaya, hovarda kadınları memnun etmek için mi gönderildin? Ezkaza da olsa senin gibi bir kişinin Korinthia'da yurttaş yada kral olması, yada gençlere önder olması, yada spor musabakalarında hakem olması kabul edilebilir bir şey midir? Öte yandan, bir kadınla evlendiğinde de tüylerini aldırmaya devam edecek misin? Kimi hoşnut etmek için, ne amaçla yapacaksın bunu? Çocuklarını da bütün erkeklerin tüysüz dolaştığı bir ülkede mi büyütmek istiyorsun? Ne güzel bir yurttaş, ne güzel bir senatör, ne güzel bir hatip! Çocuklar bizim içimizde doğup bizim içimizde büyüdükleri için ne kadar şanslıyız.

Bu yanlışta ısrar etmemen için sana tanrıların adıyla yalvarıyorum genç adam, ancak bu sözlerimi duyunca onları benden duymuş olduğunu unut ve kendi kendine şunu söyle: "Bunları bana Epiktetos söylemedi, o söylemiş olamaz. Bu sözler ona bağışlayıcı kimseler tarafından öğretilmiş olmalı. Çünkü bir kişiyle bu kadar güzel, etkileyici konuşmak Epiktetos'un elinden gelmez. Öyleyse Tanrı'nın bu sözlerine itaat edeyim ve onun öfkesini üzerime çekmeyeyim." Kabul etmiyorsun. Fakat seni kulak tırmalayan sesiyle bir karga bile uyaracak olsa, bil ki onun kendisi değil ancak Tanrı'dır uyaran; seni bir karganın sesiyle doğru yola çağırabilen büyük Tanrı bir insanın sesiyle de uyaramaz mı? O en asil uyarıcı ve koruyucu, kimi insanları bir karganın sesiyle uyararak yola getirirken kimi insanları da başka insanların sesiyle uyararak yola getirmez mi? Şairin şu sözleri bundan başka ne olabilir:

Önceden söylemiştik biz ona, Hermeias'ı gönderip
Argos'u öldüren keskin gözlü tanrıyı,
öldürmesin onu, demiştik, karısını almasın.[116]

---

[116] Bkz. *Odysseia* i. 37.

Hermeias bu sözleri ona söyleyerek cennetten mi kovulacaktı? Tanrılar şimdi de seni uyarıyor ve sana Argos'un katilini gönderiyorlar: İyi düzenleri bozup sapıklığa düşmemen ve bu kötü işlerle uğraşmaman için; erkeğin erkeğe; kadının da kadına benzemesini istemen için; erkeğin erkek gibi güzel olmasını ve kadının da kadın gibi güzel olmasını hoş görmen için. Çünkü sen et ve tüy değilsin; sen iradesin ve ancak iraden güzel olduğu kadar güzel olabilirsin. Fakat şu ana kadar sana çirkin olduğunu söylemek için yeterli cesareti kendimde bulamadım; çünkü kendini daha iyi sözler duymak üzere hazırlamıştın. Sokrates'in, en yakışıklı ve en alımlı gençlerden bir olan Alkibiades'e neler söylediğini hatırla: "Öyleyse güzel olmayı dene." Ne demek istiyordu? "Saçlarını kapat ve bacaklarındaki tüyleri aldır." mı? Hayır. Onun demek istediği şuydu: "İradeni güzelleştir, kötü düşünceleri ruhundan çıkarıp at." Peki bunu bedende yapmak nasıl mümkündür? Onu doğasına uygun olarak bırakmakla. Çünkü bu şeylerin sorumluluğu bir başkasına aittir, ona güven. "Ne demek istiyorsun, erkek kirli mi olmalı?" Elbette hayır, fakat bedenimiz her neyse ve doğa tarafından nasıl verilmişse temizliğimiz de öyle olmalı. Bir erkek erkek gibi; bir kadın kadın gibi ve bir çocuk da çocuk gibi temizlenmeli. Hayır diyorsanız; aslanların tüylerini de mi aldıralım? Böylelikle temizlenmiş mi olurlar? Horozların ibiği alınınca temizlenmiş mi olurlar? Diyesim, bir aslan aslan gibi temizlenmelidir; bir horoz horoz gibi ve bir av köpeği de av köpeği gibi.

2
İlerlemek isteyenin nasıl çalışması gerektiği ve en önemli konuları göz ardı edişimiz

Bilge ve iyi[117] bir kişi olmak için üzerinde çalışılması gereken üç konu vardır. Bunlardan ilki, arzuladıklarını elde edebilmesi ve sakındıklarından da korunabilmesi için gereken hoşlanma ve hoşlanmama duygusu; ikincisi ise sakınımlı, akla ve ölçüye uygun davranmamızı sağlayan, bir şeye yönelme ve bir şeyden iğrenme. Üçüncüsüne gelince; bu yargılarımızdaki aldanma ve düşüncesizliklerden arınmaktır ve kabullere varmakla ilişkilidir. Bu üç gereklilik arasında en önemli ve en gerekli konu, kaygılarla ilgili olanıdır. Çünkü bu kaygılar, ancak bir hoşlanmanın yada hoşlanmamanın başarısızlığa uğramasından doğar. Huzursuzluk, düzensizlik, felaket, sıkıntı, çile, şikayet ve kıskançlığın kaynağı bu kaygılardır. Onun etkisiyle, insanlar birbirlerini çekemez olur ve zaman zaman mantık ilkelerine bile katlanamazlar. İkinci gereklilik insanın görevlerine ilişkindir; çünkü arzulardan tıpkı bir heykel gibi bağımsız olmamak gerektiği gibi; ilişkilerimiz de hem bir kul, hem bir evlat, hem bir baba ve hem de bir yurttaş olarak kendi doğasında ve ölçülü olmalıdır.

Öteki iki konunun sağlamlığıyla ilgili olan üçüncü konu, belli bir iş üzerinde uzmanlaşmaya çaba gösteren kimseler için çok

---

[117] Buradaki ifade καλὸς καὶ ἀγαθὸς ; eski Yunan kültür dünyasında, özellikle askeri alandaki ideal insanı nitelemek için kullanılan ve kimi yerlerde καλὸκἀγαθὸς şeklinde kullanılan bir deyiş. Tam anlamına bakılınca "güzel ve iyi" demeye gelir.

önemlidir; bu üçüncü konu sayesinde ne uykudayken, ne zehirlenmişken ve ne de üzüntülerin içindeyken, hiçbir görünüş bizi şaşkınlığa uğratamaz. Bazıları "Bu bizim gücümüzü aşmaktadır." diyebilir. Şimdinin filozofları ilk iki konuyu gözardı ederek üçüncüye özen göstermekle sofistik yöntemler kullanmaya, sorular sorarak sonuçlar elde etmeye, koşullu tartışmalara ve yalancılığa yelteniyorlar. Şöyle denir: "Bu konularla görevlendirilmiş kişiler aldanmaya karşı her an uyanık olmak zorundadır." Kimlerdir onlar? Bilge ve iyi kimseler. Gerçekten de sahip olmanız gerekenin hepsi bu mudur? Böylece ihtiyacınız olan her şeyi başarılı bir şekilde öğrenmiş mi oldunuz? Para konularında aldanmayacak kadar iyi mi oldunuz? Sözgelimi güzel bir kadın gördüğünüzde, bu görünüşe karşı kendinizi koruyabilecek misiniz? Komşunuz güzel bir eve sahip olduğu zaman bu sizi kederlendirmeyecek mi? Zihninizin sıkı ve çevik olmasından başka bir şey istenmiyor mu sizden? Her şeyin sonunda, en büyük eksikliğiniz doğruluk değil mi?

Ey zavallı, bu sözleri bile başka kimselerin seni ayıplamasından korkarak ve başkalarının senin hakkındaki düşüncelerini merak ederek dinliyorsun. Biri çıkagelip de en iyi filozofun kim olduğuna dair bir tartışmada bazı kimselerin en iyi filozof olarak seni öne sürdüğünü söylediği zaman bir parmak boyundaki ruhun kabına sığmaz olur, coşarsın. Ama başka biri de gelip de "Hata yapıyorsun. Onun söylediklerinin ne önemi var? Bütün bildiği ne kadar? Yalnızca üstünkörü bilgiler edinmiş ve gerisi hakkında en küçük bir fikri yok." dediğinde kafan karışır, betin benzin solar ve haykırırsın: "Sana kim olduğumu göstereceğim! Ben en büyük filozofum!" Kendini göstermen gereken konular belliyken, neden başka konulara çaba harcıyorsun? Diogenes'in orta parmağıyla işaret ettiği sofisti unuttun mu? Buna karşılık adamın öfkeye kapılıp köpürmesi üzerine şunları söylemişti: "Bu belli bir adamdır ve onu senin için göstermek istedim."

Çünkü insan, taş yada ağaç gibi parmakla gösterilmez; inandığı ilkelerle gösterilir.

Bir de senin inandığın ilkelere bakalım. Çünkü apaçık belli ki iradene hiçbir değer vermiyorsun; gözün hep dışarda, iradenden bağımsız olan şeylerde. Falancanın arkandan ne söyleyeceği, ne düşüneceği kaygılandırıyor seni. İnsanlar tarafından her şeyi bilen, Khrysippos ve Antipater'i iyi okumuş biri gibi görülüp görülmeyeceğin kaygılandırıyor seni. Bir de Arkhedemos'u okumuş olsan, istediğin her şeyi elde etmiş olacaksın. Neden kendini göstermek konusunda bu kadar kaygılısın? Bize kendini nasıl bir adam olarak gösterdiğin konusunda konuşmamı ister misin? Kendini bize bayağı, nızmız, tutkulu, korkak, her şeyde bir sorun gören, herkesi suçlayan, hiç sakinleşmeyen ve faydasız bir adam olarak gösterdin; işte bize gösterdiğin şey bu. O hâlde buradan çık git ve Arkhedemos okumaya koyul; bir fare tıkırtısı duysan kalbin duracak. Çünkü ölüm böyle bir adamı -adı neydi? Krinis'i nasıl beklediyse işte öyle bekler; Krinis de Arkhedemos'u iyi bildiği için övünüyordu.

Ey zavallı, seninle hiçbir ilgisi olmayan bu işlerin peşini hiç bırakmayacak mısın? Bu işler, onlar üzerinde kaygısız bir şekilde çalışabilen ve şunu söyleyebilen kimselerin işidir: "Öfkeden, kederden, kıskançlıktan uzağım: kimse beni engelleyemez ve kısıtlayamaz. Yapmam gereken ne kalıyor? Boş zamanım var, üstelik ruhum da dingin: artık sofistik tartışmalara bakmalı; bir varsayım kabul edildiğinde çelişkiden nasıl korunabileceğini görmeli." Böyle işler onlara aittir. Tıpkı bir ateş yakıp akşam yemeğini yemenin, eğer arzularlarsa şarkı söyleyip dans etmenin mutlu kimselere ait olması gibi. Ama sen gemi battığı sırada yanıma gelmişsin, yelkenleri kurtarmamı istiyorsun.

3

İyi kimsenin uğraşması gereken şey nedir ve kendimizi ilk olarak ne konuda yetiştirmeliyiz

Bilge ve iyi bir kimse için en önemli şey kendi mantık yetisidir; beden hekimlerin ve spor eğitmenlerinin işidir; toprak ise çiftçilerin işidir. Bilge ve iyi bir adamın görevi görünüşleri doğaya uygun bir şekilde kullanmaktır; ve doğruyu kabul ederek yanlıştan uzak durmak, doğruluğu yada yanlışlığı belirsiz şeylerde ise yargıyı askıya almak her ruhun doğasında bulunur. O hâlde iyinin arzusuna yönelmek ve kötüden kaçınmak ruhun doğasıdır; iyi yada kötü olmayan şeylerde ise hiçbiri hissedilmez. Çünkü Sezar'ın sikkesini ne para tüccarları ne de aktarların geri çevirme izni vardır; fakat sikke gösterilince, sattığı şeyi istesin yada istemesin yine satmak zorundadır; ruh için de benzer bir durum söz konusudur. İyi açığa çıktığında herkesi kendine çeker, kötü ise herkesi iğrendirir. Fakat ruh, iyinin açık görünüşünü, insanların Sezar'ın sikkesini reddettikleri kadar bile reddetmez. İşte, hem Tanrı'nın hem de insanın bütün davranışları bu ilkeye dayanmaktadır.

Bu nedenle, iyiyi bütün zorunluluklara tercih ederiz. Babamla benim aramda bir zorunluluk ilişkisi yoktur; fakat iyiyle benim aramda bir zorunluluk ilişkisi vardır.

"Yoksa taş kalpli bir adam mısın?"

Evet, bu da Tanrı'nın bana verdiği bir sikkedir ve onu kabul etmek zorundayım. Bu nedenle, iyi güzel ve doğrudan farklı bir

şeyse, hem baba, hem kardeş, hem ülke ve öteki şeyler gözardı edilebilir. Yoksa kendi iyimi gözardı edip de ona senin sahip olmana göz mü yummalıyım? Neden yapmalıyım ki bunu?

"Çünkü ben babanım."

Fakat sen bana ait olan iyi değilsin.

"Senin kardeşinim."

Bana ait olan *iyi* değilsin. İyiyi irademizin doğru bir açıklamasıyla konumlandırdıkça, yaşamdaki ilişkiler karşısında maruz kaldığımız birçok zorunluluğun da iyi olduğunu görürüz; dış dünyasındaki şeylerden vazgeçen bir kimse de aynı biçimde iyi olanı elde eder. Babanız sizin malvarlığınızı elinizden alır; ama sizi incitemez. Kardeşiniz mirasın büyük payını kendisine ayırır; bırakın ne kadarını isterse alsın. Böylelikle dürüstlüğün, doğruluğun ve kardeşlik sevgisinin de mi büyük payını almış olacak? Sizi kim bulunduğunuz yerden alaşağı edebilir? Zeus bile yapamaz bunu, zaten yapmayı da istemez. Bunu benim hükmüm altında yarattı; tıpkı kendisi sahip olduğu gibi benim de ona sahip olmama izin verdi; onu engellerden, zorlamalardan ve sınırlamalardan bağımsız kıldı. Herkes, elindeki sikkenin karşılığı olan şeyi kendisinde bulundurur.

Kente bir hırsızın geldiğini düşünün; hangi sikkeyi kullanır? Gümüş eşya. Bunu göstererek, ona istediğiniz her şeyi yaptırabilirsiniz. Ahlâksız bir adamın geldiğini düşünün; hangi sikkeyi kullanır? Kadınlar ve kızlar. "Al bu sikkeyi, bana şunu ver." dediğiniz zaman "Her şeyi al götür." diye karşılık verir. Bir başkası oğlanlara heveslidir. Ona bu sikkeyi sunarsanız size her şeyini verebilir. Başka biri avlanmaya meraklıdır; ona bir beygir yada bir av köpeği verin. Ağlayıp sızlasa da size her şeyini vermeye razı olacaktır. Çünkü karşılığında ona vereceğiniz sikke, bütün davranışlarını yönlendiren şeydir.

Herkes, kendisini öncelikle bu şeylere karşı hazırlamalıdır. Sabalı olup da dışarı çıktığınızda gördüğünüz ve duyduğunuz herkesi yoklayın; bir soruya cevap vermekte olduğunuzu düşü-

nün. Ne gördünüz? Güzel bir kadın yada bir adam mı? Kuralı uygulayın. Bu, irademize bağımlı mıdır yoksa ondan bağımsız mı? Bağımsızsa, onu bırakın. Ne gördünüz? Çocuğunun ölümü üzerine ağlayan bir adam mı? Kuralı uygulayın. Ölüm, irademizden bağımsız bir olaydır. Onu bırakın. Bir konsülle mi karşılaştınız? Konsüllük, irademize bağımlı mıdır yoksa ondan bağımsız mı? Bağımsız. Onu da bırakın. Bu sınamayı geçemeyen her şeyi bırakın; çünkü onların hiçbiri sizin için bir şey ifade etmiyor.

Kendimizi bu konuda sabahtan geceye kadar çalıştırırsak, gerçekten de bir şeyler yapmış oluruz. Ancak şimdi, hepimiz görünüşler tarafından gafil avlandık; ve okulda öğrendiğimiz kırık dökük bilgilerden başka hiçbir şeyimiz yok, eğer öğrenebilmişsek. Bu nedenledir ki, ağlayan bir adam görünce şöyle diyoruz: Acısı büyük. Bir konsül gördüğümüzde: Bu adam mutlu. Sürgüne gönderilmiş biri için: Zavallı. Yoksul birine: Düşkün, yiyecek ekmeği yok.

O hâlde, bu kötü düşünceleri ortadan kaldırmamız ve bütün çabamızı bu işe vermemiz gerekir. Bir kimsenin ağlayıp sızlamasına sebep nedir? Düşünceleri. Kötü talih nedir? Düşünce. Halkın isyan etmesi, ayrılıklara düşmesi, suçlanmak, hüküm giymek, kutsallara karşı saygısızlık etmek, değerini yitirmek nedir? Bunların hepsi düşüncelerdir, başka hiçbir şey değil; irademizden bağımsız şeyleri bize iyi yada kötü gösteren düşünceler. Bir adam bu düşüncelerini irademize bağımlı şeylere yönlendirirse, çevresindeki şartlar ne olursa olsun sağlam ve güvenlikte olacağından kuşku duymam. Ruh, suyla dolu bir çanağa benzer. Görünüşler de o suya düşen ışık demetleri gibidir. Su çalkalandığı zaman, aslında hareketsiz olan görünüşler hareket ediyor gibi görünür. Düşünceleri değişken bir adam için de böyledir; karmaşaya düşen yöntemler ve erdemler değil, onlardan etkilenmekte olan ruhtur; ruh gücüne yeniden kavuşur kavuşmaz, o karmaşık görüntüler de eski düzenlerine dönerler.

4
Tiyatroda uygunsuz biçimde yer tutan birine

Epirus valisi tiyatro gösterisinde bir oyuncuya duyduğu hayranlığı taşkınlıkla dile getirdiği için halk tarafından ayıplandığını; ayıplayan kişilere büyük bir öfke duyduğunu söylediğinde, Epiktetos şöyle konuştu: Sana ne gibi bir zarar vermiş oldular? O adamlar da hayranlıklarını tıpkı senin gibi göstermiyorlar mı? Bunun üzerine vali, "Hayranlığı bu biçimde ifade etmenin doğru olduğunu mu söylüyorsun?" diye sorunca, "Onlar seni hem valileri hem de Sezar'ın bir dostu ve hizmetçisi olarak gördüklerine göre, hayranlıklarını senin gibi göstermelerinde şaşılacak ne var?" diye karşılık verdi Epiktetos. Hayranlığı bu şekilde ifade etmek doğru değilse, bunu kendin de yapma; eğer doğru ise, onlar senin yaptığını yaptıkları için neden öfkeleniyorsun? Senden çok kimi öykünebilirler, kimdir onların efendisi? Tiyatrodaki davranışlarında seni örnek almayacaklarsa kimi örnek alacaklar? "Ben Sezar'ın bu gösterileri nasıl izlediğine bakarım. O çığlık atarsa ben de çığlık atarım; havaya zıplarsa ben de zıplarım. Köleleri tiyatronun farklı yerlerinde otururarak şamata mı çıkarıyor? Gerçi benim kölelerim yok ama onların çıkardığı şamatayı tek başıma çıkarmaya çalışırım." O hâlde, sen de tiyatroya girerken bilmen gerekir ki davranışların orada bulunan herkese örnek olacaktır. Öyleyse neden seni suçladılar? Çünkü her insan, önünde engel oluşturan kimselere karşı bir nefret duyar. Onlar başka bir oyuncuyu taçlandırmak

istediler, sen ise başka birini. Onlar senin için bir engel durumundaydı ve sen de onlar için. Sen güçlü olduğu bilinen biriydin, fakat onlar ne yapabildilerse onu yaptılar; kendilerini engelleyen kişiye saldırdılar. Öyleyse sen ne yapacaktın? Gönlün ne istiyorsa onu yapıp, onların hiçbir şey söylemelerine izin vermeyecek miydin? Bütün bunlarda şaşılacak ne var? Çiftçiler, hasatları iyi olmadığı zaman Zeus'a isyan etmez mi? Denizciler ona kötü sözler söylemez mi? İnsanlar Sezar'a küfretmiyor mu? Öyleyse ne? Zeus bilmiyor mu? Söylenen her söz Sezar'a taşınmıyor mu? Buna karşılık o ne yapıyor? Hiç. Çünkü kendisi için kötü söz söyleyenleri cezalandırması durumunda hiç kimseye söz geçiremeyeceğini biliyor. Öyleyse ne? Tiyatroya girerken, "Sophron'u taçlandıralım." dememelisin. Şunu demen gerekir: "İradem in doğaya uygun bir karar almasına izin verin. Kimse bana kendimden daha iyi görünmüyor." Öyleyse, başka bir oyuncunun taçlandırılması seni incitecekse, bu ahmaklıktır. Kimin taçlandırılmasını arzuluyorum? O tacı hak eden kişinin. Böylelikle, benim istediğim kişi her durumda kazanmış olur.

"Fakat ben Sophron'un taçlandırılmasını istiyordum."

Neden? Evine döndüğünde zaferi dilediğince kutlayabilirsin ve onu Nemea'nın, Pithia'nın, Isthmia'nın, Olimpia'nın, kısacası dilediğin her oyunun birincisi ilan edebilirsin. Fakat halkın arasındayken, uygun olandan fazlasını yapma ve insanların ortak malı olan hiçbir şeyi kendi malın gibi görmeye kalkışma. Eğer bunu yaparsan kötü sözler işitmeye de hazırlıklı ol. Çünkü çoklarının yaptığını yaparsan, kendini onlarla bir tutmuş olursun.

5
Hasta olunca okulu terk edenlere

Öğrencilerden biri, "Burada hasta oluyorum ve eve dönmek istiyorum." dedi. Öyle sanıyorum ki evinde hastalıklara karşı güvende olacaksın. Burada yaptığın her şeyin sana faydalı olacağını, iradeni geliştirip düzelteceğini bilmiyor musun? Çünkü eğer böyle bir şeyi amaçlamamışsan, buraya da boşuna gelmişsin demektir. Öyleyse git. Evde ailenle birlikte sevgini büyüt. Çünkü mantığın doğayla uyumlu bir şekilde gelişemiyorsa, ülkene dönmen daha iyidir. Orada servetini çoğaltabilir, yaşlı döneminde babana destek olabilir, daha güçlü bir mevki edinebilirsin: Fakat kötü olduğun için, bu saydıklarım dışında yapmak zorunda kalacağın her işi de kötü yapacaksın. Burada kendini anlıyorsan, kötü düşüncelerden uzaklaşıyorsan ve öteki her şeyi bulundukları yerde kabul ediyorsan; hayatını iradenden bağımsız olan şeylere göre değil iradende olan şeylere göre düzenliyorsan; babanın ve kardeşinin hesabına değil yalnızca kendi hesabına "Ah!" diyorsan; neden hasta olduğunu söylüyorsun? Hastalığın da ölümün de bizi ansızın yakalayabileceğini bilmiyor musun? Bir çiftçiyi toprağını sürerken; bir denizciyi de denize açılmışken yakalamaz mı? Ölüm karşına çıktığında sen ne yapıyor olacaksın? Daha doğrusu ne yapıyorken ona yakalanman gerekir? Ona yakalandığın sırada yapıyor olabileceğin daha iyi bir iş varsa git o işle uğraş. Çünkü ben hastalık yada ölümle karşılaştığım sırada irademden başka hiçbir şeyle uğraşıyor olmak istemiyorum; çünkü kaygılarımdan ve üzerimdeki

baskılardan ancak bu şekilde kurtulabilir ve ancak bu şekilde özgür ölebilirim. Ölüme yakalandığım sırada bu şeylerle uğraşıyor olmalıyım ki Tann'ya şunları söyleyebileyim: "Bugüne kadar senin buyruklarını çiğnediğim oldu mu? Bana verdiğin yetileri yanlış kullandığım oldu mu? Algılarımı yada önyargılarımı yanlış kullandığım oldu mu? Seni hiç suçladım mı? Senin hükümranlığında bir hata gördüm mü? Hastayım, çünkü sen böyle olmasını istedin, tıpkı ötekiler gibi. Fakat ben hasta olmayı gönülden kabullendim. Yoksul düştüm, çünkü sen böyle olmasını istedin, bunu da gönülden kabullendim. Dünyalık bir mevkiye sahip olmadım, çünkü sen buna razı olmadın, ben de hiçbir zaman arzulamadım. Bu hâlimden şikayet ettiğimi hiç işittin mi? Sana her zaman minnettarlık ve şükranla; buyruklarına ve verdiğin işaretlere boyun eğmeye her zaman hazır bir şekilde bakmadım mı? Bu toplanma yerinden çıkıp gidecek olmam da senin arzun olduğuna göre, giderim. Beni bu toplanma yerine bir insan olarak gönderdiğin ve yaptıklarını görmeme, hükümranlığını anlamama olanak verdiğin için sana teşekkür ederim." Bu düşüncelere sahip olduğum sürece, sürekli onları yazıp okuduğum sürece ölüm benim için beklenmedik olabilir mi?

"Fakat hastalığım sırasında annem başucumda oturup saçımı okşayamayacak."

O hâlde annene git; çünkü sen hastalandığında başının okşanması için uygun bir adamsın.

"Fakat evdeyken çok daha rahat bir döşekte yatıyordum."

Yatağına dön, doğrusu sen hasta değilken bile öyle rahat bir döşekte uzanmak için uygun bir adamsın: Orada yapabileceğin şeyleri yapmaktan geri durma.

Sokrates ne demişti? "Kimi adam toprağını işlemekten hoşnuttur, kimisi de atını eğitmekten; ben ise günden güne daha iyi olduğumu gördükçe hoşnut oluyorum."

"Ne konuda daha iyi olmak? Küçük sözcükleri iyi kullanmakta mı?"

Ey adam, bu kadar kaba konuşma.

"İlkelerin bilgisinde mi daha iyi olmak? Ne konuda daha iyi olmaktan bahsediyorsun? Doğrusu filozofların zaman harcadıkları bunlar dışında bir iş varsa, bilmiyorum."

Tanrıyı yada insanların hiçbirini suçlamıyor ve kınamıyor olmanın senin için hiçbir anlamı yok mu? Ve hiç kimse tarafından suçlanmıyor olmanın? Hem içerde hem dışarda daima aynı yüze sahip olmanın? Sokrates'in bildiği işte buydu; fakat yine de hiçbir şey bilmediğini söylüyordu. Biri çıkagelip de ondan küçük güzel sözcükler yada ilkelerden bahsetmesini istediğinde onu hemen Protogoras'a yada Hippias'a gönderiyordu, başka biri gelip çiçekleri soracak olsa onu bahçıvana gönderiyordu. Şimdi aranızda kim böyle bir adam olmayı amaçlıyor? Eğer böyle bir amacınız olsaydı, hastalığı da açlığı da ölümü de gönülden kabullenirdiniz. Aranızda güzel bir kıza tutulmuş olanınız varsa, söylediklerimin doğru olduğunu çok iyi biliyordur.

6
Çeşitli konular

Bazı kimseler gelip, mantık konuları şimdi daha fazla çalışılıyor olmasına rağmen neden eskiden daha büyük ilerlemeler gerçekleştirildiğini sorduğunda; sözgelimi hangi konuda şimdi daha fazla çalışıldığını ve yine hangi konuda geçmişte daha büyük ilerlemeler gerçekleştirildiğini sordu. Çünkü bir konuda şimdi daha fazla uğraşılıyorsa, o konudaki ilerleme de şimdi gerçekleşir. Şu anda tasımların çözümleri üzerinde çalışılıyor ve ilerleme de gerçekleşiyor. Fakat önceki dönemlerde akıl yetisinin doğaya uygunluğu üzerinde çalışılıyor ve bu konuda ilerleme gerçekleşiyordu. Bu nedenle, farklı şeyleri birbiriyle karıştırmayın ve bir konuda yaptığınız çalışmaların sonucu olarak başka bir konuda ilerlemeyi ummayın. Bakın, aramızda doğaya uygun bir yaşam sürmeyi amaçlayıp bunun için uğraşan fakat bu konuda ilerleyemeyen bir kimse var mı? Böyle bir adam bulamazsınız.

İyi adam yenilmez, çünkü güçlü olmadığı bir konuda mücadeleye girişmez. Eğer ondan arazisini ve bütün servetini almak isterseniz alın; kölelerini, hükümranlığını, hatta zavallı bedenini. Fakat onu arzulamakta olduğu şeyden alıkoyamaz ve kaçınmakta olduğu herhangi bir duruma da düşüremezsiniz. Onun mücadelesine giriştiği şeyler yalnızca iradesinin altında bulunanlardır; öyleyse neden yenilmez olmasın ki?

Bazı kimseler gelip ona ortak usun ne olduğunu sorunca Epiktetos onları şöyle yanıtladı: işitme konusunda ortak olan

yalnızca sesleri ayırabilmektir; fakat müzikal sesleri ayırabilmek ortak olmayıp sonradan edinilir. O hâlde belli başlı şeyler var ki insanlar onları her birinin de sahip olduğu ortak doğal yetilerle ayırt ediyor; zihnin işte bu özelliğine ortak us denmektedir.

Yumuşak peyniri bir kancaya tutturmak nasıl zorsa, kadını genç adamlara öğüt vermek de öyle zordur. Fakat iyi bir doğaya sahip olanlar, isterseniz cesaretlerini kırmayı deneyin, yine de tuttukları yoldan dönmezler ve mantığa sımsıkı bağlıdırlar. Bundan dolayı Roufos çoğu zaman öğrencilerinin cesaretini kırmaya çalışırdı; bunu kimlerin iyi ve kimlerin kötü doğaya sahip olduğunu anlamak için yapardı. Sürekli şunu söylerdi: "Bir taş gibi; siz onu ne kadar yukarıya atarsanız atın, doğası gereği yine geri gelecek, yere düşecektir. İşte doğasında iyilik bulunan insan da, siz onu ne kadar vazgeçirmeye çalışırsanız çalışın, yine geri gelip kendi doğasını bulacaktır."

7
Özgür şehirlere hükmeden Epikourosçu bir valiye

Epikourosçu vali kendisini ziyarete geldiği zaman, Epiktetos şöyle dedi: Tıpkı yabancısı olduğu bir kente gidip oranın yurttaşlarını sorgulayan ve bilgi öğrenenlerin bu davranışlarının doğru olması gibi, biz bilgisizlerin de siz filozoflardan dünyanın en önemli bilgisini edinmesi doğrudur; nasıl ki o yabancılar ancak bu bilgileri edinmekle o kenti dolaşabiliyorsa, biz de felsefeyi ancak bu şekilde öğrenebiliriz. O hâlde, hemen herkes kabul eder ki insan üç şeye sahiptir; ruh, beden ve dış dünyadaki şeyler. Ancak hangisinin en iyi olduğunu söylemek, siz filozofların görevi. İnsanlara hangisinin en iyi olduğunu söyleyelim, etin mi? Maximos bu yüzden mi kış ortasında oğluyla denize açılarak Kassiopeia'ya kadar gitti ve oğluna mutluluğu bedende bulabileceği konusunda eşlik etti? Orada bulunanlardan birinin "Hayır, bu ondan çok uzaktır." demesi üzerine Epiktetos devam etti: Öyleyse en iyinin ne olduğunu hiç soruşturmamalı mı? O kesinlikle her şeyden üstün olmalı. Bedenimizden daha iyi olan neyimiz var?

"Ruhumuz." dedi adam.

Pekâlâ, daha iyi olanların mı iyisini isteriz, daha kötü olanların mı?

"Daha iyi olanların."

Ruhun iyisi, iradeye bağımlı şeylerde mi bulunur yoksa ondan bağımsız olanlarda mı?

"Ona bağımlı şeylerde bulunur."

Öyleyse ruhun hoşnutluğu iradede midir?

"Evet."

Nereden doğar bu hoşnutluk, kendisinden mi? Bu akla uygun görünmüyor. Bu nedenle iyinin belli bir özü yada doğası bulunuyor olmalı ki onun sayesinde ruhun hoşnutluğunu elde edebilelim.

"Evet, bu doğru."

Öyleyse ruhun bu hoşnutluğunu elde edebilmek için neye bel bağlamamız gerekiyor? Eğer bu şey ruhun kendine aitse onun özü ortaya çıkmış oluyor; çünkü iyinin herhangi bir şeye ve fakat aklın hoşnutluğunun da başka bir şeye dayanması olanaksızdır; neden iyi bir şey değilken sonuç da iyi bir şey olamayacağı gibi; çünkü iyi şeyler ancak iyi şeylerden doğabilir. Fakat sen bunu kabul edemezsin, çünkü hem Epikouros'la hem de diğer bütün öğretilerinizle çelişmekte. Geriye bir seçenek kalıyor; ruhun hoşnutluğunun bedende bulunması. Ve böylelikle, bedensel şeylerin iyinin doğası olduklarını ve onu önceledikleri ni yeniden kabul etmek zorunda kalıyorsunuz.

İşte bu nedenle, Maksimos bedeninden başka bir şey uğruna o yolculuğu yapmışsa ahmakça davranmış olur; çünkü beden en iyi olandır. Ayrıca bir kimse, başkalarına ait olan şeyleri alokoyma olanağına sahipken onlardan uzak durmakla da ahmakça davranmış olacaktır. Ne ki, eğer istiyorsan bunun herkesten gizli, sinsice, güvenlikli ve hiç kimsenin bilemeyeceği bir şekilde nasıl yapılabileceğini düşünelim. Çünkü Epikouros hırsızlığın kötü bir eylem olduğunu bizzat söylemiyor ancak bu eylemin açığa çıkmasının kötü olduğunu söylüyor. Açığa çıkmasına karşı güvende olmak olanaksız olduğu için de "Hırsızlık yapmayın." diyor. Fakat sana diyorum ki; hırsızlık zekice ve dikkatli bir şekilde yapılırsa ortaya çıkmaz; dahası Roma'da hem erkek hem de kadınlar arasından güçlü dostlarımız vardır;

Yunanlılar ise zayıftır ve kimse kalkıp da böyle bir sıkıntı için Roma'ya gitmeyi göze almaz. Neden kendi iyinizden uzak duruyorsunuz? Bu ahmaklıktır. Fakat uzak durduğunuzu söyleseniz de size inanmam. Çünkü yanlış olduğu görünen bir şeyi iddia etmek ve doğru olana yüz çevirmek nasıl olanaksızsa; iyi görünenden uzak durmak da öyle olanaksız. Zenginlik iyi; ve üstelik hazzın da en büyük kaynağı. Neden onu elde etmeyesiniz? Neden komşumuzun karısını baştan çıkarmayasınız, üstelik bunu gizlice yapma olanağınız varken? Hem kocası sorun çıkarsa bile, neden onu evinden dışarı atmayasınız? Eğer olmanız gerektiği gibi bir filozof olmak istiyorsanız, eğer kusursuz bir filozof olmak istiyorsanız, eğer kendi öğretilerinizle uyum içindeyseniz, bu söylediklerimi yapmanız gerekir. Eğer yapmazsanız, biz Stoacılardan hiçbir farkınız kalmaz. Çünkü biz de bir şeyin sözünü ederken başka bir şeyi yapıyoruz; güzel şeylerden söz ederken çirkin olanı yapıyoruz. Fakat siz, kötü olanı öğretip iyi olanı yapmakla çelişkiye düşüyorsunuz.

Tanrı adına söyleyin, Epikourosçulardan oluşan bir kent düşünebiliyor musunuz? "Ben evlenmem." diyor biri. "Ben de evlenmem, çocuk sahibi olmak, halk hizmetlerinde bulunmak istemem." O zaman ne olacak? Yurttaşlar nasıl çoğalacak? Onları kim yetiştirecek? Gençlere kim önderlik edecek, spor etkinliklerini kim yönetecek? Öğretmenler onlara ne öğretecekler? Spartalıların öğrettiklerini mi yoksa Atinalıların öğrettiklerini mi? Gelin, bir çocuğu kendi öğretilerinize göre yetiştirin. Öğretiler kötü, bir devlet için yıkıcı, aile kurumuna zararlı ve kadınlara uygun değil. Ey adam, bunlardan vazgeç. Büyük bir kentte yaşıyorsun, görevin insanları idare etmek, adil hükümler vermek, başkalarına ait olanlardan uzak durmak; kendi eşinden başka hiçbir kadın sana güzel görünmemelidir, sana ait olanlar dışında hiçbir gence, hiçbir gümüş yada altın tabağa güzel diyerek bakmamalısın. Benim sözlerime uygun olan öğretilerin peşinden git, onları kendin için rehber edindiğin zaman, bizi ken-

dilerine inandırarak arkalarında koşturup yenilgiye uğratan şeylerden uzak durmaktan hoşnutluk duyacaksın. Fakat bu şeylerin inandırıcı gücüne dönük, bizi onlara yönlendiren ve onların peşinde koşturan bir felsefe kuracak olursak sonuç ne olur? Süsleme sanatında en iyi olan nedir; gümüş mü yoksa insan emeği mi? Elin maddesi ettir, fakat onun yaptığı iş temel şey. Aynı biçimde, görevler de üç çeşittir: bir şeyin varlığına ilişkin görevler; bir şeyin özel varlık biçimine ilişkin görevler; ve üçüncü olarak, bir şeyin ilkelerine ilişkin görevler. İnsanda da maddeye, bayağı ete değil, ilkelere değer vermek gerek. Nedir onlar? Toplumsal görevler üstlenmek, evlenmek, çocuk yapmak, Tanrı'ya saygı göstermek, anne ve babayla ilgilenmek, genel anlamıyla hoşlanma ve hoşlanmama duygularının, arzu ve kaçınmaların, olmaları gerektiği gibi yani doğayla uyumlu olmaları. Doğayla nasıl uyumlu olurlar? Özgür, asil ve ölçülü olmakla: Başka hangi hayvan utanma duygusuna sahiptir? Başka hangi hayvan utanç verici görünüşün farkına varabilir? İşte haz, bu şeylere bir hizmetçi, bir yardımcı gibi boyun eğmek zorundadır; böylelikle isteklerimizi açığa çıkarır ve eylemlerimizde bizi doğayla uyumlu kılar.

"Fakat ben zenginim ve hiçbir şeye ihtiyacım yok."

Öyleyse neden filozof olmaya özeniyorsun? Altın ve gümüş tabağın sana yetiyorsa, neden ilkelere ihtiyacın olsun?

"Ama ben Helenlerin yargıcıyım."

Yargı vermeyi biliyor musun? Sana kim öğretti bunu?

"Sezar beni yetkilendirdi."

O seni müziğin yargıcı olman için yetkilendirsin; bunun sana ne faydası olur? Fakat sen nasıl bir yargıç olabildin? Kimin ellerini öperek, Sumforos'un mu yoksa Noumenios'un mu? Kimin kapısında yattın? Kime hediyeler gönderdin? Hepsinden ötesi, yargıç rütbesinin seni Noumenios'la aynı kefeye koyduğunu da mı görmedin?

"Fakat istediğim herkesi hapse gönderebilirim."

Bunu bir taşa da yapabilirsin.

"İstediğim herkesi kırbaçla dövdürebilirim."

Bunu bir eşeğe de yapabilirsin. İnsanlara hükmetmek bu değil. Bize akıllı hayvanlar gibi hükmet: Neyin faydalı olduğunu göster, onun peşinden gidelim; neyin zararlı olduğunu göster, ondan geri dönelim. Bizi kendine özendir, tıpkı Sokrates'in insanları kendisine özendirdiği gibi. Çünkü o insanlara hükmeden biri gibiydi; insanlar hoşlanma ve hoşlanmama duygularını, yönelim ve iğrenmelerini onun sözlerine göre belirlediler. "Şunu yap, şunu yapma, yoksa seni hapse attırırım." Bu akıl sahibi yaratıklara hükmetmek değildir, şudur o hükmetmek: "Zeus nasıl istiyorsa öyle yap, aksi hâlde kaybedecek ve cezalandırılacaksın."

"Göreceğim ceza ne olabilir?"

Gerekeni yapmamış olmaktan başka hiçbir şey: doğruluk, ölçülülük ve düzeni kaybetmek. Bundan daha büyük bir ceza arama.

8
Görünüşlere karşı nasıl hazırlanmalı

Kendimizi sofistik sorulara karşı nasıl alıştırıyorsak, görünüşlere karşı da aynı biçimde, her gün alıştırma yapmamız gerekiyor. Çünkü görünüşler aynı zamanda bize yöneltilmiş birer sorudur. Bir adamın oğlu öldü; cevap ölümün irademizin hükmü altında olmadığıdır; bu nedenle kötü değildir. Bir adam oğullarından birine hiç miras bırakmadı; bu konuda ne düşünürsünüz? Bu olay iradenin hükmü dışındadır, bu nedenle kötü değildir. Sezar bir kimseyi mahkum etti; bu olay da iradenin hükmü dışındadır ve kötü olamaz. Ama adam bu durumdan üzüntü duyuyor; üzüntü iradenin hükmü altındadır; bu nedenle kötüdür. Aynı şekilde, bu olay karşısında yiğitçe dayanıklılık göstermesi de iradenin hükmü altındadır ve iyidir. Kendimizi bu şekilde eğitirsek ilerleme gösteririz; çünkü kavranması mümkün bir görünüş dışında hiçbir konuda herhangi bir kabulümüz söz konusu olamaz. Oğlun mu öldü? Oğlunun ölmüş olmasından fazla hiçbir şey değil. Gemin mi battı? Geminin batmış olmasından başka hiçbir şey değil. Bir kimsenin hapse atıldığını düşünün. Hapse atılmış olmasından fazla nedir? Burada ortaya çıkacak üzüntü, olaya herkesin kendi ekleyebileceği bir şey. Fakat şöyle diyorsunuz: "Zeus bunu doğru yaratmıyor." Neden? Size dayanabilecek gücü verdiği için mi? Size cesaret ve yiğitlik verdiği için mi? Onları gözünüze kötü görünmeyebilecek bir şekilde yarattığı için mi? Çektiğiniz acılar karşısında

mutlu olmak da hükmünüz altında olduğu için mi? Kapıyı size hep açık bıraktığı için mi? Şikayet edeceğine çık git!

Romalıların filozoflar hakkında ne düşündüklerini bilmek istiyorsanız dinleyin. En ünlü filozoflardan biri olan İtalikos, yanında bulunduğum bir sırada dostlarına çok öfkelenmiş ve katlanması güç bir sıkıntıya düşmüştü. Beni işaret ederek: "Artık dayanamıyorum, demişti, beni öldürüyorsun. Sonunda beni şu adam gibi biri hâline getireceksin!"

9

Roma'ya duruşma için giden bir hatibe

Rütbesiyle ilgili bir duruşma için Roma'ya gidecek olan bir adam gelince, Epiktetos onun neden Roma'ya gideceğini soruşturdu ve adam Epiktetos'un bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istedi. Epiktetos şöyle yanıtladı: Eğer bana Roma'daki davayı kazanıp kazanmayacağını soruyorsan, bu konuda uygulayabileceğim bir kurala sahip değilim. Fakat bana bu işin üstesinden nasıl gelebileceğini soruyorsan, sana anlatabilirim: eğer doğru düşüncelere sahipsen, bu işin üstesinden gelebilirsin; ama düşüncelerin yanlışsa, gelemezsin. Çünkü insanların bütün eylemleri düşüncelerinden kaynaklanır. Sen Knosios'a vali olarak atanmayı arzulamıyor musun? Bu, sahip olduğun düşünce. Neden az sonra kalkıp Roma'ya gideceksin? Düşünceden ötürü; üstelik bu kış mevsiminde, bütün tehlikelere ve harcamalara rağmen.

"Oraya gitmem gerekiyor."

Sana bu zorunluluğu söyleyen nedir? Düşüncen. O hâlde düşünceler bütün eylemlerimize kaynaklık ettiğine göre; kötü düşüncelere sahip bir adamın eylemleri de bu nedenle kötü olacaktır. Hem senin hem de rakibinin bütün düşünceleri doğru mudur? Eğer öyleyse sen nasıl ondan farklı olabiliyorsun? Yoksa senin düşüncelerin rakibinin düşüncelerinden daha mı mantıklı? Neden? Çünkü sen öyle olduğunu düşünüyorsun. Rakibin de tıpkı bu şekilde düşünmekte, deli insanlar da. Bu, kötü bir

ölçüttür. Aksi hâlde bana, sahip olduğun düşünceler konusunda dikkatli olduğunu ve onları gözettiğini göster. Az sonra, sırf Knosios valisi olabilmek için kalkıp Roma'ya doğru bir deniz yolculuğuna çıkacaksın; sahip olduğun onurla yetinip evinde oturmak senin için yeterli olmuyor; çünkü daha dikkat çekici ve daha gösterişli bazı şeyler elde etmek istiyorsun. Ama, sırf kendi düşüncelerini düzeltmek ve onları sorgulamak, eksiklerini tamamlamak ve kötü olanlarından arınabilmek amacıyla bir yolculuğa çıktığın oldu mu? Kime bu amaçla yaklaştın? Ne zaman kendini böyle bir işle görevlendirdin? Kaç yaşındayken? Yaşamış olduğun yılları gözünün önüne getir; eğer burada bunu yapmaktan çekiniyorsan, yalnızken yap. Bir çocukken düşüncelerini sorguladığın oldu mu? Bugün yaptığın eylemleri ve düşüncelerini de o zamanlarda olduğu gibi sorgulamadın mı? Gençlik yıllarında bir hatip olmaya özenirken ve bu iş için çalışırken, hangi konularda eksik olduğunu düşünüyordun? O yıllarda toplumun hizmetine girdiğin sırada, nedenlerini kendine göre savunurken ve şöhret kazanırken, kim senin eşitin olarak görünüyordu gözüne? Düşüncelerinin kötü olduğunu yüzüne karşı söyleyen bir adamla ne zaman hemfikir oldun? Öyleyse benden sana ne söylememi istiyorsun?

"Bana bu işlerde yardımcı ol."

Bunu yapabilecek bilgiye sahip değilim. Bana bir manav yada ayakkabıcı olduğumu düşünerek değil, filozof olduğumu düşünerek geldiğine göre, sen de böyle bir bilgiye sahip değilsin.

"Öyleyse filozofların bilgileri neye yarıyor?"

Mantığın her ne koşulda olursa olsun doğaya uygun kalmasını ve kullanılabilmesini sağlamak için. Bu sana basit bir amaç gibi mi görünüyor?

"Hayır, aksine en büyük amaç bu."

Öyleyse bu kadar kısa bir sürede, yanıma uğramışken elde edebileceğin bir şey midir bu? Eğer elde edebileceğini düşünüyorsan geri durma.

Sonra gittiğin yerlerde "Epiktetos'u ziyaret ettim." dersin. Hayır, bir taşı yada bir heykeli nasıl ziyaret ettinse öyle ziyaret ettin beni: çünkü beni yalnızca görmüş oldun, daha fazlası değil. Bu ziyarette benden bazı düşüncelerimi öğrenmen ve kendi düşüncelerini de bize söylemen gerekirdi. Benim düşüncelerimi öğren; bana kendininkileri söyle; ve sonra beni ziyaret etmiş olduğunu istediğin yerde duyur. Böylelikle birbirimizi gözden geçirmiş olacağız: kötü bir düşünceye sahipsem, beni uyar; sen kötü bir düşünceye sahipsen bunu söyle. Bir filozofla buluşmanın anlamı budur. Bu değil de "Epiktetos da yolumuzun üzerinde; gemi kiralamaya giderken onu da ziyaret edebilir, sözlerini dinleyebiliriz." diyorsan, buradan gittikten sonra şöyle konuşursun: "Epiktetos işe aramazın biri. Dili barbarca kullanıyor ve birçok hata yapıyor." Başka neyi yargılamaya gelmiştin ki? "İyi söylüyorsun ama eğer kendimi bu işlere verirsem ben de servet sahibi olamam, benim de gümüş bardaklarım olmaz, benim de sürüyle atlarım olmaz." Belki de en uygun cevap olarak şöyle demeli: Söylediğin o şeylerin hiçbirine ihtiyacım yok; fakat sen ne kadar mal-mülk edinirsen edin yenilerine ihtiyaç duyacaksın; istesen de istemesen de sen benden daha yoksulsun.

"O hâlde benim neye ihtiyacım var?"

Sahip olmadığın şeylere: Kararlılığa, doğayla uyumlu bir akıl yetisine, kaygılardan arınmaya. Bir koruyucuya sahip olayım yada olmayayım, bundan bana ne? Fakat senin için çok önemli. Ben senden daha zenginim: Sezar'ın hakkımda ne düşündüğü beni hiç ilgiledirmiyor; bu nedenle kimseye dalkavukluk etmek zorunda değilim. İşte ben gemiler dolusu altın ve gümüşün değil bunun sahibiyim. Senin kaplar dolusu altının var; fakat sözlerin, düşüncelerin, kaprislerin, yönelimlerin ve arzuların çanak çömlekten başka bir şey değil. Fakat bu şeyleri doğaya uygun

bir şekilde kullanabildikten sonra, neden akıl yetisi üzerine de çalışmayayım ki? Çünkü yeterince zamanım var; kafam da karışık değil. Kafa karışıklığı yaşamadığım için ne yapmam gerekir? Bir insana bundan daha fazla yakışacak neye sahibim? Yapacak bir işin yoksa, rahatsız olursun; ya tiyatroya gider yada aylak aylak dolaşırsın. Neden bir filozof akıl yetisini geliştirmek için çalışmasın? Sen billur yüklü gemilerinle meşgul ol, ben tasımlarla. Sen mürrüsafi yüklü gemilerin peşinden git, ben yatsıma tasımının. Sahip olduğun her şey gözüne küçük görünüyor; benim sahip olduklarım ise benim gözümde harikulade. Senin arzun doymak bilmez, benimki çoktan doymuş. Çocuklar incir ve fındıkla dolu dar ağızlı bir testiye ellerini kaygısız sokarlar ama geri çıkaramayınca çığlığı koparırlar. Testiyi çevirecek olsalar içindekiler tane tane çıkacak. İşte arzular da böyledir; çok fazla şey arzulamazsan istediğin herşeyi elde edersin.

10

Hastalıklar karşısında nasıl dayanıklılık göstermeli

Her düşüncemiz, gerektiğinde kullanabileceğimiz şekilde hazır bulunmalıdır; kahvaltı sırasında kahvaltıyla ilgili düşüncelerimiz; hamamdayken hamamla ilgili düşüncelerimiz ve yatağımızdayken yatakla ilgili düşüncelerimiz.

Yorgun gözlerini uyku tanrısına tutsak etme;
Ertesi gün yapacaklarına şöyle bir bakmadan
Yanlış yapılan, tamamlanan, yarım bırakılan ne
Baştan sona hepsini gözden geçir ve sonra
Yanlış olanların yasını tut ve doğru olanlarla gönen.[118]

Bu dizeleri, ezberimizden yüksek sesle okumak üzere değil, bize faydalı olacak bir şekilde hatırlamak gerekir; tıpkı Apollon'un duasında olduğu gibi. Benzer biçimde, ateşimiz yükseldiği zaman ateşe ilişkin düşüncelerimizi hazır bulundurmamız; ateşimizin yükselmesiyle birlikte o düşünceleri unutmamaya özen göstermemiz gerekir. Hasta kişi şöyle der: "Eğer felsefeden tam zamanında vazgeçmeseydim şimdi ölmüş olacaktım; gittiğim her yerde zavallı canımı ateşe karşı korumam gerekiyor." Fakat felsefe yapmak nedir? Yaşanabilecek durumlara hazırlık yapmak değil mi? Şuna benzer bir şey söylemekte olduğunu anlamıyor musunuz: "Eğer kendimi daha dayanıklı olmak için hazırlamaktan tam zamanında vazgeçme-

[118] Pythagoras'a atfedilen altın dizelerden.

seydim şimdi ölmüş olacaktım." Fakat bu, bir koşucunun büyük ödülleri aldıktan sonra yarışmadan çekilmesine benzer. Yarışmadan çekilmek yada ödülleri geri çevirmek hükmümüz altındadır. Felsefeden vazgeçersek ne elde ederiz? Her birimiz felsefeyle bu denli uğraştıktan sonra, üzüntü verici durumlar karşısında ne söylememiz gerekiyor? "Kendimi bu sıkıntı için hazırlamıştım; o kadar bilgiyi bu sıkıntıya dayanabilmek için edinmiştim." Tanrı sana şunu söylüyor: "Yarışmalar için gerektiği gibi hazırlandığını, yeme içmeye dikkat ettiğini, idman yaptığını ve eğitmenlerine gerektiği gibi itaat ettiğini bana kanıtla." O hâlde tam da yarışmak zamanı gelmişken kendini zayıf mı gösteriyorsun?

Eğer ateşin yükseldiyse iyi dayan. Susadıysan, susuzluğa iyi dayan. Acıktıysan, açlığa iyi dayan. Bu senin hükmün altında değil mi? Sana kim engel olabilir? Hekim seni su içmekten alıkoyabilir; fakat susuzluğa dayanma gücünü senden çekip alamaz. Seni yemek yemekten alıkoyabilir fakat açlığa dayanma gücünü eksiltemez.

"Felsefe çalışmalarına gereken dikkati veremiyorum."

Öyleyse ne diye bu çalışmalara katılıyorsun? Ey köle, bu senin mutluluk, kararlılık, doğaya uygunluk ve bunlara göre bir yaşam edinmen için yapılmıyor mu? Öyleyse, ateşin yükseldiği zaman aklını doğayla uyumlu bir şekilde kullanmaktan seni alıkoyabilecek ne var? İşte kanıt, işte filozofun sınanması. Çünkü yürümek, denize açılmak, kentleri dolaşmak gibi yüksek ateş de yaşamın bir parçası. Yürürken kitap okur musun? Hayır, ateşin yüksekken de okuyamazsın. Fakat eğer iyi yürüyebilirsen, yürüyen bir insanın sahip olduğu her şeye sahipsin demektir. Yüksek ateşe iyi dayanabilirsen, ateşi yükselmiş bir adamın sahip olduğu her şeye sahip olursun. Yüksek ateşe iyi dayanmak nedir? Tanrı'yı yada insanları suçlamamak; yaşanan olaylar karşısında üzüntüye kapılmamak; ölümü iyilik ve soylulukla beklemek; yapılması gereken neyse onu yapmak: Hekimin söy-

lediklerinden korkuya kapılmamak; "İyiye gidiyorsun." dediği zaman da çok sevinmemek. Bu sözün senin için iyi olan yanı ne? Sağlıklı olduğun zamanlarda sağlığın senin için iyi olan yanı neydi? Hatta sana "Kötüye gidiyorsun." diyecek olsa yine de umutsuzluğa düşme. Hasta olmak nedir? Ruhla bedenin birbirlerinden ayrılmaya yakın olmaları değil mi? Bunun zararlı yanı nedir? Şimdi değilse bile, birgün mutlaka ayrılmayacaklar mı? Sen öldüğünde dünya altüst mü olacak? Öyleyse neden hekime yakarıyorsun? Neden ona "Efendim, siz isterseniz beni iyileştirebilirsiniz." diye yalvarıyorsun? Neden ona böbürlenmesi için fırsat tanıyorsun? Sana ait olmayan, ölmeye mahkum bedenin uğruna, neden o hekimin karşısındaki davranışların ayağını ölçmekte olan bir ayakkabıcının yada evini yapan bir mimarın karşısındaki gibi değil? Ateşi yükselmiş bir kimsenin bunları yapmak için bir fırsatı vardır; eğer yaparsa kendine ait olan şeylere sahip olur. Çünkü dış dünyaya ait şarap, yağ yada beden gibi şeylerle ilgilenmek bir filozofun işi değildir, o kendine ait olan akıl yetisiyle ilgilenir. Fakat dış dünyamızdaki şeyler karşısında nasıl davranması gerek? Onlar konu olunca dikkatsiz olmaması yeterli. O hâlde korkmak için bir sebep var mı? Başkalarına ait ve bizim için hiçbir değeri olmayan şeyler için kaygılanmaya yada korkmaya bir sebep var mı? O hâlde, şu iki ilkeyi her zaman el altında bulundurmalı: İrade dışındaki hiçbir şeyin iyi yada kötü olamayacağı; şeyleri yönlendirmemizin değil onları takip etmemizin gerekliliği.

"Hekim bana böyle davranmak zorunda değil."

Değil, ancak şunu da görmesi gerekir: Beni tedavi edecek olursa ona büyük bir saygı duyarım; çünkü bu benim görevimdir; öteki ise bir başkasının onun görevi. Bunu hiç kimse engelleyemez ancak diğeri engellenebilir.

11
Çeşitli konular

Tanrısal hükümranlığa itaatsizlik eden kimseler için belirlenmiş yasa hükmünde belli cezalar bulunur. İyiyi iradeye bağımlı olanlar dışındaki şeylerde arayan kimse kıskançlık, tutku, dalkavukluk ve kaygı içindedir; *kötü*yü bu şeylerde arayan kimse ise üzüntü, karamsarlık, gözyaşı ve mutsuzluk içindedir. Bütün bu şiddetli cezaları görmemize rağmen davranışlarımızdan yine de vazgeçmiyoruz. Şairin yabancı hakkında söylediklerini anımsayın:

senden daha yoksul biri gelse kapıma konuğum
ağırlamadan edemem onu, saygısızlık olur.[119]

Bu dizeleri bir baba için de söyleyebilirsiniz: Senden daha kötü bir adam bile olsa gelen, bir babayı incitmek benim için saygısızlık olur; çünkü herkesin babası olan Zeus var. Bir kardeş için de söyleyebilirsiniz, çünkü herkes Zeus'la kardeşlik bağına sahip. Diyesim, insanlarla aramızdaki bütün bağları Zeus'a bakarak kurmalı.

[119] Bkz. *Odysseia* xiv. 55

12
Çalışmak üzerine

Çalışmalarımızı doğayla karşıtlık içinde ve nedenlere bağımlı bir şekilde yapmamamız gerekir; eğer öyle yaparsak, adına filozof denen bizlerin tel cambazlarından hiçbir farkı kalmaz. Kuşkusuz ip üzerinde yürümek zordur; üstelik zor olmakla kalmaz, aynı zamanda tehlikelidir. Buna bakarak biz de mi bir ipin üzerinde yürümeye çalışmalı; hurma ağacına tırmanmalı ve fırlatılan heykelleri yakalamalıyız? Hayır. Zor ve tehlikeli olan her iş çalışmaya uygun değildir; çalışmaya uygun olan iş, bize katkıda bulunan ve bizim üzerimize düşen iştir.

"Bizim görevimiz nedir?"

Hoşlanma ve hoşlanmama duygularımızı engellerden bağımsız kılmak.

"Bu tam olarak ne anlama geliyor?"

Arzuladıklarımızdan ötürü hayal kırıklığı yaşamamak; kaçındığımız durumlara ise hiçbir zaman düşmemek. Çalışmalarımız işte bu şekilde olmalıdır. Çünkü arzularınızın sizi hayal kırıklığına uğratmaması ve kaçındıklarınızın da gelip sizi bulmaması, büyük bir çaba gösterip ter dökmezseniz mümkün değildir; bu nedenle de hoşlanma ve hoşlanmama duygularınızı iradenin dışındaki şeylere yönlendirmeniz durumunda arzuladığınız hiçbir şeyi elde edemeyeceğinizi ve kaçındığınız hiçbir şeyden uzak kalamayacağınızı bilmeniz gerekir. Şiddetli alışkanlıklar sizi yönlendirir; böylece hoşlanma ve hoşlanmama

duygularınızı büsbütün dış dünyadaki şeylere yöneltirsiniz; bu nedenle bu alışkanlıklara karşı bazı alışkanlıklar edinilmelidir; görünüşte güvensizlik bulduğumuz bir durum karşısında, çalışma alışkanlığına sarılmamız gerekir.

Hazza daha eğilimliyim: onun karşıtı olan şeylere çok daha fazla eğilim göstermem ve bunun için çalışmam gerekir. Acıya karşı dayanıksızım: Acı çekerek ve bana sunulan bu görünüşlere karşı mücadele ederek böyle şeyler karşısındaki sinikliğimden kurtulmalıyım. Çünkü gerçekten çalışan kimdir? Arzularını dizginlemek ve yalnızca iradesinin hükmü altında bulunan şeylerden kaçınmak için çalışan kişi; ve çalışmakta olduğu şeyler çoğunlukla elde edilmesi güç şeylerdir. Bu nedenle farklı kimseler farklı şeylere çalışmalılar. Öyleyse bir hurma ağacına tırmanmak, çadır kurmak, sıva yapmak yada tokmak sallamak nedir? Ey adam, eğer çabuk öfkelenen biriysen, küfürlü söz karşısında dayanabilmek ve onurun kırıldığı zaman öfkene yenilmemek için çalış. Böyle yaparak büyük bir gelişme kaydedeceksin; bir adam sana tokat attığında bile kendine şunu söyleyeceksin: "Bunu, fırlatılan bir heykeli yakalamak gibi düşüneyim." Sonrasında, çok miktarda şarap içmemek için çalış; kimi ahmak kişiler bile bunun için çalışmaktalar. Fakat hepsinden önce sen başarmalısın bunu; genç kızlar ve tatlı yemekler karşısında dayanıklı olmaya hepsinden önce sen alışmalısın. Ardından ve son olarak, kendini sınaman için uygun zaman geldiğinde, görünüşlerin seni eskiden olduğu gibi yenip yenemediklerini görebilmek üzere er meydanına çıkacaksın. Fakat ilk önce, kendinden güçlü olan şeylerden uzak uçman gerektiğini bilmelisin; çünkü genç ve güzel bir kızla toy bir filozof arasındaki mücadele hiç de adil olmaz. Bunun, bir toprak testiyle sert bir kaya arasındaki mücadeleden hiçbir farkı yoktur.

Hoşlanma ve hoşlanmama duygularının hemen sonrasında ikinci konu olarak yönelme ve iğrenme gelir; ki bu eylemler akla boyun eğmeli, uygun yer ve uygun zaman olmaksızın yapıl-

mamalıdır. Üçüncü konu ise aldatıcı ve çekici şeylere ilişkin kanıları içeriyor. Çünkü Sokrates'in de söylediği gibi, sorgulanmamış bir hayat yaşanmaya değmez; bu nedenle hiçbir görünüşü sorgulamaksızın kabul edemeyiz; şunu söylememiz gerekir: "Bekle, ne olduğunu ve nereden geldiğini göreyim." Tıpkı kolluk güçlerinin yabancılara geceleri "Bana geçiş iznini göster." demeleri gibi: "doğaya uygun olduğun konusunda bana gösterebileceğin bir işarete sahip misin?"

Sonuç olarak, bedenle ilgili yöntemler onları çalışan kimseler gibi uygulandığı gibi; hoşlanma ve hoşlanmama duyguları konusunda hareket edecek olanlar da bu konuda bilgi sahibi olmalı; fakat bütün çalışmaları yalnızca gösteri amaçlıysa, o kimseler dış dünyadaki bir şeylerin peşinde koşmaktadırlar; başka bir amaç taşımaktadırlar; kendilerini izleyen kişilere "Ne harika bir adam!" dedirtebilmek için çalışmışlardır. Bu konuda Apollonios çok güzel konuşmuştu: "Kendin için çalışmaya istekliysen, kavurucu sıcaklarda susuz kalmış gibi ağzına soğuk su al ve yutmadan tükür, kimseye bundan söz etme."

13
Kimsesizlik nedir ve hangi insanlar kimsesizdir

Kimsesizlik, çaresiz kişinin en doğal hâlidir. Çünkü bir adam yalnızsa, sırf yalnızlığı nedeniyle kimsesiz olmaz; tıpkı kalabalıkların içinde bir kimsenin sırf bu nedenle kimsesizlikten kurtulmuş olamayacağı gibi. Bağlanmış olduğumuz bir kardeş, bir evlat yada dost gibi bir yakınımızı kaybettiğimizde kimsesiz kaldığımızı düşünürüz. Sık sık Roma'ya gidiyor olsak da, bizi kalabalıklar karşılasa da, etrafımızda birçokları yaşıyor olsa da, düzinelerce kölenin sahibi olsak da bu durum değişmez. Çünkü kimsesiz bir adam, düşünüldüğü üzere, yardıma muhtaç ve kendisine zarar vermek isteyenlere karşı savunmasızdır. Bu nedenle bir yolculuk sırasında soyguncuların arasına düştüğümüz zaman yapayalnız olduğumuzu düşünürüz; çünkü burada söz konusu olan kimsesizliğimizi gideren bir insanın yokluğu değildir, dürüst, adil ve yardımsever bir dostun yokluğudur. Yalnız olmak kimsesiz olmak için yeterli bir sebepse, Zeus'un da büyük yangında kimsesiz kaldığını, şunları söylediğini düşünmeniz gerekir: "Ne kadar mutsuz bir insanım ki yanımda ne Hera var, ne Athena, ne Apollon, ne bir kardeş, ne bir evlat, ne bir döl ne de akraba." Büyük yangında yalnız kalması üzerine bunu yapmış olduğunu söyleyen bazı kimseler var. Onlar bir kişinin yalnız kaldığında hayatını nasıl geçirdiğini bilmezler, çünkü doğuştan gelen bir ilkeye sahiptirler; insanlarla bir arada bulunmaya, onlarla sevgi bağları kurmaya ve konuşmaya olan

doğal ihtiyaç. Bir kimse, yalnızlığa dayanmaya öteki sıkıntılardan daha az çalışmamalıdır; böylelikle kendine yetebilecek ve dost olabilecek gücü elde eder. Tıpkı Zeus'un da yalnız başına yaşaması, kendi huzuruna sahip olması ve yarattığı hükümranlığı, doğayı düşünmesi, kendine uygun düşüncelere sahip olması gibi; biz de kendi kendimize konuşabilecek ve ötekilerin yokluğunu hissetmeyecek kadar güçlü olmalıyız. Böylece tanrısal hükümranlığı ve her varlıkla aramızda bulunan bağı açıkça görebiliriz; olaylara, şeylere karşı önceden ve şimdi nasıl tutkulu olduğumuzu ayırt edebiliriz; bize nelerin acı verdiğini ve bunlardan nasıl kurtulacağımızı anlar ve yapmamız gereken işleri akla uygun bir şekilde yaparız.

Sezar'ın aramızda bir barış tesis ettiğini düşünüyorsunuz; çünkü artık çevremizde düşmanlar, savaşlar, büyük soygun çeteleri ve korsanlar yok; istediğiniz zaman yola çıkabiliyor, doğuya ve batıya yolculuklar yapabiliyorsunuz. Fakat barış kuran Sezar sizi hummadan, gemi kazalarından, yangınlardan, deprem yada yıldırımlardan koruyabiliyor mu? Sezar sizi Eros'tan koruyabiliyor mu?

"Hayır, koruyamıyor."

Üzüntülerden koruyabiliyor mu?

"Hayır."

Kıskançlıktan?

"Hayır."

Diyesim, o bizi bunların hiçbirinden koruyamıyor. Fakat filozofların sözü sizinle bu şeyler arasında da barış kurabilir. Ne diyor: "Ey ölümlü kişi! Eğer bana bağlanırsan, nerede olursan ol, ne yaparsan yap üzüntü hissetmeyeceksin; öfkeye kapılmayacaksın; kimse seni hiçbir şey yapmaya zorlayamayacak; kimse seni engelleyemeyecek; yaşamını bütün kaygılardan uzak ve her şeyden bağımsız geçireceksin."

Bir kimse Sezar tarafından değil Tanrı tarafından ilan edilmiş -Sezar'ın buna gücü yeter mi?- bu huzuru elde ettiği zaman, yalnız kalmaktan korkar mı? Yalnız kaldığında şunu demez mi: "Bana hiçbir kötülük ilişemez; hiçbir soyguncu, hiçbir deprem bana zarar veremez, herşey huzurla doludur; dinginlikle doludur; hiçbir sokak, hiçbir cadde, hiçbir kalabalık, hiçbir komşu ve hiçbir dost bana zarar veremez." Sizin karnınızın doyması, giysilerinizin bulunması, düşünceleriniz ve algılarınızın bildirilmesi başkasının görevi. Eğer gereksinimlerinizi karşılamaya bir son verirse, bu geri dönmeniz gerektiğine bir işarettir; kapıyı açar ve "Gel." der. Nereye? Kötü bir yere değil, gelmiş olduğunuz asıl yere; her şeyin size dost olduğu, kendilerinden meydana geldiğiniz öğeler. İçinizde bulunan ateş ateşe, toprak toprağa, su suya, hava da havaya karışır. Orada Hades yoktur, Akheron yoktur, Kokytos yoktur, Pyriflegethon yoktur; her yer tanrılar ve meleklerle doludur. İşte bunları düşünen bir kimse, güneşi, ayı ve yıldızları gördüğünde sevinir, toprak ve sudan zevk alır, kimsesiz ve çaresiz olmadığını bilir.

"Ama yalnız olduğum sırada biri gelip de beni öldürecek olursa?"

Ey ahmak, onun öldüreceği şey sen değil zavallı bedenindir.

Şimdi bir kimsesizlik, bir eksiklik kaldı mı? Neden kendimizi çocuklardan daha kötü bir duruma düşürüyoruz? Çocuklar yalnız bırakıldıkları zaman ne yaparlar? Taş ve toprağı alıp onlardan bir şeyler yapar; sonra bozup başka şeyler yaparlar; böylelikle zamanın geçmesi onlara sıkıntı vermez. Hepiniz uzak yerlere gittiğinizde, yalnız ve kimsesiz kaldığım için oturup gözyaşı dökmem mi gerek? Benim uğraşabileceğim taşım toprağım yok mu? Çocuklar bile düşüncelerinde eksik olan yerleri kapatmaya çalışırken, biz bunları düşünebilmemize rağmen mutsuzuz.

Yolun başındakiler için bütün büyük yetenekler değişkendir. O hâlde bu şeyler karşısında güçlü olmalı ve doğaya uygun

davranmalısınız. Fakat öncelikle, sağlığı bozulmuş bir insan gibi yaşayabilmeyi öğrenin, böylece sağlıklı bir insan gibi yaşamanın kolay olduğunu göreceksiniz. Yemeği azaltın, su için, arzularınızı kimi zaman büsbütün bastırın ki sonrasında onları akla uygun biçimde yönlendirebilesiniz; onları akla uygun yönlendirirseniz içinizde iyilik olur; içinizde iyilik olursa iyi olanı arzularsınız.

"Hayır, bir an önce bilge insanlar gibi yaşamayı arzuluyoruz ki insanlara faydalı olabilelim."

Nasıl faydalı olacaksınız? Şimdiye kadar ne yaptınız, kendinize faydanız oldu mu ki onlara öğüt verebilesiniz? Önce kendinize öğütleyin! Onlara faydalı olmak istiyorsanız filozofun nasıl bir insan olduğunu kendi davranışlarınızla gösterin; kendi değerinizi kaybetmeyin. Yemek yerken yanınızda yemek yiyen kimselere iyi olun; içerken de yanınızda içen kimselere. Hepsine iyilik yaparak, yol göstererek, hatalarını hoş görerek: Onlara böyle faydalı olun, üzerlerine kendi ateşinizi tükürerek değil.

14
Çeşitli konular

Yetersiz tragedya oyuncularının bir başlarına şarkı söyleyememeleri; fakat diğerleriyle birlikte söyleyebilmeleri gibi, bazı kimseler de yalnız gezemiyorlar. Ey adam, herhangi bir şey olduğunu düşünüyorsan hem yalnız dolaş, hem de kendi kendine konuş; koro kalabalığında gizlenme. Kendini bilebileceğin konusunda hiç olmazsa biraz düşün, etrafına bakın ve sebepler bul.

Su orucu tutan yada herhangi bir konu için çok fazla çalışan bazı kimseler, ellerine geçen her fırsatta insanlara bunlardan söz etmeye girişiyorlar: "Su orucu tutuyorum." Sırf anlatmak için mi tutuyorsun orucu? Ey adam, eğer o oruç senin için iyi bir şeyse tut; fakat değilse, ahmakça davranıyorsun demektir. Senin için iyi bir şeyse ve sen de tutuyorsan, en azından bu orucu tutanlardan hoşnut olmayan kimselere bundan söz etme. Yoksa tek amacın insanların dikkatini çekmek mi?

Yapılan işlerin bazıları sırf yapılmış olmak için yapılır; bazıları olaylar gerektirdiği için; bazıları hoşgörüyle ve başka bazıları da bütünlüğün öyle gerektirmesi üzerine.

İnsanların iki şeyden bütünüyle sıyrılmaları gerekir; kibir ve özgüven eksikliği. Kibir, eksiksiz bir insan olduğunuzu düşünmekken; özgüven eksikliği ise etrafınızı saran birçok olaydan ötürü mutlu olamayacağınızı düşünmektir. Kibir, gerçeği öğrenmekle yok edilebilir; Sokrates'in de ilk yaptığı budur; onu

bilmenin olanaksız olmadığını anlamak. Bu arayışın size hiçbir zararı olmaz; Filozof olmak da tam olarak böyledir; hoşlanma ve hoşlanmama duygularını sınırlandırmalardan kurtarmak.

Biri şöyle der: Ben sizden üstünüm, çünkü babam konsül olarak atandı. Başka biri ise şunu der: Ben bir yargıç oldum ama sen olamadın. Eğer bizler at olsaydık, 'Benim babam daha hızlı; bende daha fazla arpa ve yem var, dizginlerim gösterişli.' mi demeliydik? Sen bunu söylersen ben de şunu söylerim: "Madem öyle, haydi onları yarıştıralım." İnsanın içinde de atların yarışma arzusuna benzeyen bir şey yok mudur ki neyin üstün ve neyin bayağı olduğunu onun sayesinde biliyoruz? Dürüstlük, inanç ve doğruluk yok mudur? Bu konularda üstün olduğunu gösterirsen, belki insanca bir üstünlüğe sahip olduğunu göstermiş olursun. Eğer bana çok iyi çifte atabildiğini söyleyip bununla övünürsen, ben de sana bir eşeğin sahip olabileceği bir üstünlükle övündüğünü söylerim.

15

Her işe kalkışırken temkinli olma gerekliliği[120]

Kalkıştığın iş her ne olursa olsun, o işe, öncesinde ve sonrasında karşına çıkacak şeyleri, içine gireceğin durumları etraflıca düşündükten sonra kalkış. Eğer bu yolun aksine gidersen, sonrasını aklına getirmediğin için, kalkıştığın her işin yalnızca başlangıcı tatlı gelir. Ancak sonrasında bazı sonuçların belirmesiyle birlikte utanç verici biçimde geri çekilirsin.

"Olimpiyatlarda birinci olmak istiyorum."

Tanrılar hakkı için, bu benim de arzuladığım bir şeydir, çünkü iyidir. Ancak böyle bir işin başında ve sonunda olabilecekleri aklına getirmem gerekir. Bunları etraflıca düşündükten sonra olimpiyat yarışlarına katıl. Hazırlık olarak ne yapmalı? Yarışma öncesinde bir düzen tutturmak; sıkı ve zor bir diyete girmek, lezzetli yemeklerden uzak kalmak; hava ister sıcak olsun ister soğuk, günün belli saatlerini alıştırmalara ayırmak; bir yerde soğuk su yada şarap uzatıldığında geri çevirmek; diyesim, bir hasta hekime nasıl teslim oluyorsa eğitmene de öyle teslim olmak.

Yarışmalar sırasında her yanın kumla kaplanır, kimi zaman elini kaybedebilirsin, diz kapağın kırılabilir, ciğerlerine toz dolabilir, kimi zaman sırtına kırbaç yediğin olur ve bütün sıkıntılara rağmen en sonunda yenilgiye uğrayabilirsin. Eğer olimpiyat-

---

[120] Bu bölüm, Kılavuz Kitap XXXI. bölümle aynıdır.

lara bunları düşünmeksizin katılırsan, kimi zaman koşucuları kimi zaman da dövüşçüleri öykünen, az önce boru üflerken hemen sonrasında bir trajedide rol üstlenen kimseler gibi çocukça davranmış olursun. Koşucu, dövüşçü, hatip ve en nihayetinde de filozof olursun ama bütün ruhunla birlikte bunların hiçbiri olamazsın. Yapılırken gördüğün her işi bir maymun gibi taklit edersin. Sırayla bütün hepsi zevkini okşar; fakat alışmanla birlikte hepsinden de hoşnutsuzluk duyarsın. Çünkü kalkıştığın bu işlere, öncesini ve sonrasını düşünmeden, bilgisizce ve ilerde ne olacağına bakmadan, tehlikeli bir hırs ve arzuyla kalkıştın. Böyle bilgisiz kimseler, bir filozofu görünce hemen filozof, Euphrates'in konuşmalarını duyar duymaz (kim onun kadar güzel konuşabilir?) hatip olmaya karar verirler.

Öncelikle işin ne olduğunu anlamaya çaba göster, sonra kendi doğanın buna dayanıp dayanmayacağına bak. Bir güreşçiysen kollarını, bacaklarını ve sırtını gözden geçir. Çünkü doğa tarafından her bir insan farklı bir şeye uygun olarak şekillendirilmiştir. Her gün yaptığın bu şeyleri yapmakla filozof olabileceğini mi düşünüyorsun? Filozof olunca şimdi yediğin kadar yiyebileceğini, şimdi içtiğin kadar içebileceğini, şimdi öfkelendiğin kadar öfkelenip huysuzlaşabildiğin kadar da huysuzlaşabileceğini mi sanıyorsun? Oysa belli başlı arzularını dizginlemen, yenmen ve ter dökmen gerekir; yakınlarından ayrı kalman, kölen tarafından hor görülmeye dayanabilmen, karşılaştığın kimselerin sana gülmelerine katlanabilmen, her konuda insanlardan bir adım geri durman gerekir. Bunların hepsini iyice ölçüp biç ve dinginliğe, özgürlüğe, kaygılardan arınmaya bedel olarak verip veremeyeceğini düşün, uygun bulursan filozof olmaya karar ver. Ama uygun bulmazsan felsefeden uzak dur, çocukça hareket etme. Bugün filozof, yarın vergi memuru, sonrasında hatip ve en sonunda da Sezar'ın memurlarından biri olarak dolaşma. Bu şeyler birbirleriyle tutarlı değildir. Bir tek adam olman gerekir: İyi yada kötü bir adam: Ya iradesine ba-

ğımlı şeylerle yada dış dünyasındaki şeylerle uğraşan bir adam. Çünkü insan ya filozoftur yada manav.

Bir adam, Galba'nın öldürülmesi üzerine gelip Roufos'a şöyle sormuştu:

"Şimdi dünya, tanrısal öngörü tarafından mı yönetilmiş oluyor?"

Roufos şöyle cevap verdi:

"Size dünyanın tanrısal öngörü tarafından yönetildiği konusunda Galba'yla ilgili bir kanıt sundum mu hiç?"

16

İnsanlarla ilişki kurarken dikkatli olma gerekliliği

Bir kişinin konuşmak, birlikte içmek yada genel toplum ilişkileri olmak üzere sık sık yakınlık kurduğu insanlar varsa; ya o kişi o insanlar gibi olmalı, yada o insanları kendi gibi yapmalıdır. Çünkü bir parça kömürü ateşe yaklaştırırsanız, ya yanmayan kömür o ateşi söndürür, yada o ateş yanmayan kömürü yakar. Bu nedenle tehlike çok büyüktür; ortak yaşamdaki dostluklarımızı kurarken çok sakınımlı davranmamız ve kendimizi islerle kaplamadıkça isle kaplanmış bir adamla yakınlık kuramayacağımızı bilmemiz gerekir. Bir kimse dövüşçülerden, atlardan, koşuculardan yada insanlar için zararlı olan şeylerden söz ederse ne yaparsınız? "Şu iyidir, diğeri kötüdür; şu iyi davranır, şu ise kötü." Dahası, o kimse alay etmeye, alımakça davranmaya yada kötü karakterini sergilemeye koyulursa? Aramızda, bu şeyler için, bir kopuzun tellerine dokunur dokunmaz akordunun bozuk olduğunu anlayabilecek bir kopuzcu kadar iyi hazırlanmış olan kimse var mı? Tanıştığı bütün dostlarını kendisine benzetmeyi ve ardında götürmeyi becerebilmiş Sokrates kadar güçlü bir kimse? Bu güce nasıl sahip olabilirsiniz? İşte bu nedenle insanların çoğunluğu nasıl davranıyorsa siz de öyle davranmak zorunda kalırsınız.

Öyleyse, neden onlar sizden daha güçlü? Çünkü bu faydasız sözlerin kaynağı gerçekten de onların düşünceleridir. Fakat sizin gösterişli sözlerinizin kaynağı yalnızca dudaklarınızdır; işte

bu nedenle onlar güçlü değil ölüdür ve sizin teşviklerinizi, her yerde konuşulan zavallı erdemlerinizi dinlemek mide bulandırıcıdır. Bayağılık böylece sizden bir adım öndedir; sahip oldukları her düşünceye sıkı sıkıya bağlı kalarak. O hâlde, iyi hisler içinizde kalıcı oluncaya kadar ve böylelikle siz de kendinizi koruyabilecek gücü elde edinceye kadar, insanlarla kuracağınız ilişkilerde sakınımlı olmanızı salık veriyorum. Eğer olmazsanız, okulda öğrendiğiniz bütün bilgiler güneşin önüne bırakılmış bir mum gibi her geçen bün biraz daha eriyecektir. Bu nedenle; mumdan düşüncelere sahip olduğunuz sürece kendinizi güneşten uzak tutun.

Aynı nedenle, filozoflar insanlara yurtlarından ayrılmalarını öğütlerler; böylelikle insanlar eski alışkanlıklarını terk edebilir ve yeni alışkanlıklar edinmekten de uzak olurlar. Bizi gördükten sonra şöyle konuşan bir kimseye hoşgörüyle davranamayız: "Halbuki eskiden nasıl bir adamdı; şimdi filozof oldu." Bu nedenle hekimler ağrılı hastaları hava değişimi için farklı bir kente göndererek doğru davranmış olurlar. Siz de sahip olduklarınızdan çok, sahip olmadığınız alışkanlıkları edinmeye çalışın: Düşünceleriniz hep onlarla ilgili, bütün çabanız onlara dönük olsun. Fakat siz öyle yapmıyorsunuz. Tiyatrolara, dövüş gösterilerine, hokkabazlara ve sirklere gidiyorsunuz; ardından buraya dönüyorsunuz; sonra yeniden oralara gidiyorsunuz; bu nedenle de hep aynı insanlar olarak kalıyorsunuz. İyi alışkanlıklara, dikkate, kendimizi kontrol etmeye hiçbir şekilde yanaşmıyoruz. Görünüşleri nasıl kullanmamız gerektiğine ilişkin hiç kaygılanmıyoruz; doğaya uygun mu yoksa ona karşıt mı; doğru mu yoksa yanlış mı. Onlara nasıl bir yanıt vermemiz gerekir? Yapmam gerektiği gibi mi yoksa bunun aksi gibi mi? İradeden bağımsız olan şeylerin bizi ilgilendirmediğini söylememiz gerekmiyor mu? Fakat bunu yapamayacaksanız ve yine de bir şeyler olmaya adım atmak gibi bir niyetiniz varsa, önceki alışkanlıklarınızdan ve toplumsal ilişkilerden uzak durun.

17
Tanrısal öngörü üzerine

Tanrısal öngörüde bir kusur bulmanız durumunda, biraz düşünecek olursanız, olayın akla uygun gerçekleştiğini göreceksiniz.

"Evet, fakat dürüst olmayan bir adam benden daha şanslı."

Ne konuda?

"Para konusunda."

Evet, bu konuda sizden üstündür; çünkü dalkavukluğu iyi beceriyor, çünkü utanma duygusuna sahip değil ve kurnaz. Bunda şaşılacak ne var? Kaygınız, doğruluk ve dürüstlükte sizden üstün olup olmadığı olsun. Çünkü öyle olmadığını; ondan üstün olduğunuz konularda ona göre daima bir adım önde olduğunuzu göreceksiniz. Bir keresinde, Philostorgos'un talihli olmasına öfkelenmiş bir adama şöyle demiştim: Neden öfkelisin, yoksa Sura'yla yatmayı mı arzuluyorsun?

"Tanrı korusun! Öyle bir gün hiç gelmesin!"

Öyleyse neden öfkelisin, sattığı her malın karşılığını alabildiği için mi? Yoksa, senin arzulamadığın şeylere sahip olan bir insanın mutlu olduğunu düşünebilir misin? Yada en iyi şeyleri en iyi insanlara veren tanrısal öngörünün bunu yapmakla hata ettiğini mi düşünüyorsun? Onurlu olmak, zengin olmaktan daha iyi değil midir?

"Elbette daha iyidir."

Öyleyse ey adam, daha iyi olana sahipken neden hâlâ öfkelisin? Şu doğruyu hiçbir zaman aklından çıkarma: Bu doğanın bir yasasıdır; üstün olanlar, aşağı olanlar karşısında yalnızca üstün oldukları konuda öndedirler. Bunu aklından çıkarmadıkça, hiçbir zaman öfkelenmezsin.

"Fakat karım bana iyi davranmıyor."

Öyleyse derdinin ne olduğunu soran kimselere karının sana iyi davranmadığını söyle.

"Bundan başka bir sorun yok mu?"

Yok.

"Babam beni mirasından mahrum kıldı."

Bütün sorun bu mu? Başka bir sorun yok mu?

"Yok."

Fakat bunu kötü olarak görmek için, dış dünyaya ait bazı şeylerin kaygısını taşımak gerekir; ve bu da yanlıştır. Diyesim; kurtulmamız gereken şey yoksulluk değil yoksulluk düşüncesidir, ancak o zaman mutlu olabiliriz.

18
Gelen haberlerden endişe duymama gerekliliği

Doğası gereği rahatsız edici bir haber size iletildiği zaman, bu haberin ilişkili olduğu şeylerin iradenizden bağımsız ve hükmünüz dışında olduğunu hatırlayın. Size gelip de yanlış bir düşünceye yada arzuya sahip olduğunuzu söyleyebilecek bir kimse var mı? Yok. Size ancak falanca kişinin öldüğünü haber verebilirler. Bunun sizin için ne önemi var? Falancanın sizin arkanızdan kötü konuştuğunu haber verebilirler. Bunun sizin için ne önemi olabilir? Yada babanızın bazı tasarılar yapmakta olduğunu duyabilirsiniz. Neye karşı, iradenize mi? Bunu nasıl yapabilir ki? Ancak zavallı bedeninize karşı olabilir; yada küçük servetinize. Güvendesiniz, size karşı değil. Yargıçlar dinsizlikle suçlandığınızı söylüyor. Aynı suçlamayı Sokrates'e karşı da yapmadılar mı? Yargıçların bu bildirisi sizi ilgilendirir mi? Hayır. Öyleyse neden bu olaydan ötürü daha fazla kaygılanasınız? Babanızın belli bir görevi var ve onu yerine getirmezse, babalık karakterini, doğal sevgi yetisini ve nezaketini yitirir. Bu konuda, başka şeyler kaybetmesini ummayın. Çünkü bir kimse bir şeye ilişkin yaptığı bir yanlışın acısını başka bir şeyden çekmez. Öte yandan, sizin göreviniz savunmanızı kararlılıkla, dürüstçe ve öfkeye kapılmadan yapmaktır. Eğer böyle yapmazsanız, oğulluk, dürüstlük ve cömertlik karakterinizi yitirirsiniz. O hâlde, yargıçlar tehlikeden bağımsız mı? Hayır, onlar da sizin kadar tehlikelerle yüzyüzedirler. Öyleyse neden onların vereceği karar

sizi korkutuyor? Başkalarına ait olan kötülükler sizi ne yapmaya zorunlu kılabilir? Kötü bir savunma yapmış olmanız, size ait bir kötülüktür; sizin öncelikli göreviniz bu durumdan kurtulmak olmalıdır. Fakat hüküm giymeniz yada temize çıkmanız başkalarının eylemleridir; bu nedenle de onlara ait bir kötülük olabilir. "Bir kişi sizi tehdit ediyor." Ben mi? Hayır. "Sizi kınıyor." Kendi üzerine düşeni nasıl yaptığına baksın. "Sizi adaletsiz bir şekilde suçlayacak." Bu onun kendi zavallılığı.

19

Filozofların ve sıradan insanların yeri

Sıradan bir insanla bir filozof arasındaki ilk fark şudur: Birincisi "Sıkıntıların çocuğumdan, kardeşimden, babamdan kaynaklanıyor." der. Filozof ise; aksine zorlanacak olsa bile "Sıkıntılarım kendimden kaynaklıdır." der. Çünkü iradeden bağımsız olan hiçbir şey iradeye zarar veremez, onu engelleyemez; iradeye ancak kendisi zarar verir ve kendisini ancak kendisi engelleyebilir. Kendimizi bu şekilde yönlendirecek olursak, yaşadığımız talihsizliklerden dolayı yalnızca kendimizi suçlar ve kaygılarımızın, huzurumuzu kaybetmemizin tek sebebi olarak düşüncelerimizi görürüz; ve size Tanrılar adına yemin ederim ki, aramızda ancak böyle yapanlar ilerlemiştir. Fakat şimdiki durumda, başladığımız yerden farklı bir noktadayız. Sözgelimi, henüz birer çocukken, dikkatsizlikten yere düştüğümüz zamanlarda dadımız bizi değil ayağımıza takılan taşı azarlıyordu. Ama taşın suçu neydi? Çocuğunuzun dikkatsizliğinden bir taş mı sorumludur? Benzer biçimde, hamamdan çıktığımızda yiyecek bir şeyler bulamadıysak, eğitimcimiz iştahımızın nasıl olduğuna bile bakmadan aşçıyı kırbaçlıyordu. Ey adam, seni çocuğa mı eğitmen olarak atamıştık yoksa aşçıya mı? Halbuki düzeltmen ve eğitmen gereken çocuğun kendisidir. Diyesim, ne kadar büyürsek büyüyelim yine de çocuk kalıyoruz. Müzikten anlamayan bir kişi müzik konusunda çocuktur; okuma yazması olmayan bir kişi öğrenme konusunda çocuktur; eğitimsiz bir kişi ise hayat konusunda çocuktur.

20
Dış dünyamızdaki şeylerden yararlanmak

Görünün nesneleri olan şeylerin görünüşleri söz konusu oldukta; neredeyse herkes iyinin ve kötünün dış dünyamızdaki şeylerde değil fakat içimizde olduğunu kabullendi. Hiç kimse vaktin gündüz olmasını iyi olarak ve gece olmasını da kötü olarak adlandırmadığı gibi; üçün dört olmasını da düşünceler için en büyük kötülük olarak görmüyor. Fakat insanlar ne diyorlar? Bilginin iyi, yanlışın ise kötü olduğunu. Yanlışlığın kendisinden bile iyi bir sonuç elde edilebiliyor: Bir şeyin yanlışlığı. Bu, yaşamın kendisi için de böyledir. Sağlık iyi bir şeyken hastalık kötü bir şey midir? Hayır, ey adam. Öyleyse ne? Sağlıklı olmak ama doğru bir yol tutarak sağlıklı olmak iyidir; kötü bir yol tutarak sağlıklı olmak ise kötü. Diyesim, hastalıktan bile fayda elde etmemiz olanaklıdır. Hatta ölümden ve sakatlıktan bile faydalar elde etmek olanaklı değil midir? Menoekios'un ölümden kazandığı şeyi küçümsüyor musunuz? Böyle düşünen bir kimse, Menoekios'un kazandığı şeyi kazanabilir mi? Söyle ey adam, o ülkesini seven bir insanın kişiliğini, büyük bir akıl sahibinin kişiliğini, doğruluk ve mertliği kazanmadı mı? Eğer yaşamayı seçseydi, bütün bunları kaybetmiş olmaz mıydı? Kazandığı şeyler bunlarım tam karşıtları olmaz mıydı: Korkaklık, alçaklık, ülkesinden nefret eden bir karakter, ölüm korkusu. Pekâlâ, ölmekle kazanmış olduklarını yine de küçümsüyor musun? Sanmıyorum. Fakat Admetos'un babası, yaşamına alçakça ve sefilce de-

vam ederek çok mu şey kazanmış oldu? Yoksa en sonunda bütün herkes gibi ölmedi mi? Sizi tanrılar adına uyarıyorum, kendinizi dış dünyamızdaki şeylerle aldanmaktan koruyun. Kendinizi, her şeyden önce bir köle olmaktan; sonra da alıkoymak yada bağışlamak gücünü elinizde bulundurduğunuz şeylerin kölesi olmaktan koruyun.

O hâlde, bu şeylerden bir fayda elde edebilir miyiz? Hepsinden; hatta size küfredenlerden bile. Dövüşten önce kendisiyle alıştırma yaptığı bir kişinin o dövüşçüye çok büyük bir faydası olmaz mı? İşte bu küfürbaz da dövüşten önce benim eğiticim olur; sabır, öfkeye hakim olmak ve yumuşak huyluluk konusunda beni eğitir. Hayır diyorsunuz. Boğazıma dolanan, bel ve omuz kaslarını çalıştıran bir adam bana iyilik yapmış olur; eğitmenin de söylediği her söz –Onu iki elinle kaldır, daha çevik olman gerekiyor, daha hızlı davran– benim iyiliğim için olup da; öfkemi ve sabrımı sınayan bir insanın yaptıkları benim iyiliğim için değil midir? Öyle bir kimseden göreceğiniz iyilik anlatılamaz. Komşum kötü bir insan mı? Onun kendine olan kötülüğü bana bir iyiliktir; iyi karakterimi ve ölçülülüğümü sınamaktadır. Babam kötü bir insan mı? Kendine olan kötülüğü bana iyiliktir. "İşte Hermeias'ın asasıdır bu; onunla dokunduğun her şey altın kesilecek." Ben bunu söylemiyorum; "Her ne istiyorsan onu getir, İyi'ye dönüştüreceğim." diyorum. Hastalık getir, ölüm getir, yoksulluk getir, küfürlü sözler getir, büyük borçlar ve onların duruşmalarını getir: Bütün hepsi Hermeias'ın asasıyla faydalı şeylere dönüşecek.

"Ölüm getirildiğinde onu ne yapacaksın?"

Sizin için bir onur, o onuru ortaya koyabileceğiniz bir olay, doğaya uygun davranan bir insan için gerekli bir olaydan daha iyi ne yapılabilir? Size onun doğasını göstereceğim, iyiliğini ortaya çıkaracağım, bizi mutlu ve sakin kılmasını sağlayacağım; hekime "Ne olur beni yaşatın!" diye dalkavukluk etmeyeceğim; daha ne istiyorsunuz? Bana ne getirirseniz getirin, onu mutlu-

luğa, iyi talihe, onura ve bir insanın en fazla isteyebileceği şeye çevireceğim.

"Hayır." diyorsunuz; "Hastalanmamaya özen göstermeli, çünkü kötü bir şeydir."

Bu, "Üçün dört olduğu görünüşleri görmemeye özen göstermeli, çünkü kötü bir şeydir." demekle aynıdır. Ey adam, nasıl kötü olabilir o? Eğer onun hakkındaki düşüncem olması gerektiği gibiyse, bana nasıl bir zarar verebilir? Hatta benim için bir iyilik bile olmaz mı? Yoksulluğa, hastalığa ve mevki sahibi olmamaya ilişkin her bir düşüncem olması gerektiği gibiyse, bu benim için yeterli olmaz mı? Bir fayda olmaz mı? Bu durumda kötüyü ve iyiyi dış dünyamızdaki şeylerde aramaya devam edebilir miyim? Bunu yaparsam ne olur? Öğretilenler burada anlaşılır ama kimse onları evine kadar taşıyamaz; herkes anında kölesiyle, komşusuyla, kendisiyle alay edenlerle ve budala diyenlerle kavgaya tutuşur. Benim hiçbir şey bilmediğimi her gün kanıtlayan Lesbios'a kolay gelsin.

21
Sofistler hakkında iyi konuşanlara

Tamtakır ilkeleri hiç düşünmeden kabul eden kimseler, fazla yemekten rahatsız olmuş bir mide gibi, içlerindekini bir an önce kusmak isterler. Yiyilen bir şeyin geri kusulmaması, iyi sindirilmesine bağlıdır. Yiyilen şey sindirilmezse, kusturucu bir ilaca yada yemek için uygun olmayan çiğ bir besine dönüşür. Fakat bir kere sindirilirse, varlığını bir an önce mantık işleyişinde gösterir; tıpkı aldıkları besinlerin ve yaptıkları antremanların omuzlarında açığa çıktığı koşucular yada edindikleri bilgileri kendi sanatlarında ortaya koyan kimseler gibi. Hiçbir marangoz gelip de marangozluk zanaatı hakkında konuşmaz, sahibi olduğu o zanaatı inşa ettiği evle ortaya koyar; o sanata ilişkin bilgisini kanıtlamış olur. Sizin de yapmanız gereken budur işte; bir insan gibi yiyip içmek, giyinmek, evlenmek, çocuk yapmak, yurduna hizmetlerde bulunmak, küfür karşısında öfkelenmemek, söz dinlemeyen kardeşine, babasına, oğluna, komşusuna ve dostlarına karşı sabırlı olmak. Bize bu şeyleri göstermeniz gerekir ki filozoflardan bir şeyler öğrenmiş olduğunuza inanalım. "Hayır, Gelip benim okuduğum felsefe yorumlamalarını dinle." Öyleyse defol git, onları önlerine kusabileceğin başka insanlar bul.

"Doğrusu Khrysippos'un yazdıklarını sana hiç kimsenin yapamayacağı kadar iyi açıklayacağım; görebileceğin en anlaşılır biçimde. Ayrıca bunlara ek olarak, eğer yapabilirsem Antipater ve Arkhedemos'un öfkesini de anlatacağım."

Öyleyse genç insanlar senin bu yorumlarını duymak için mi ailelerini ve yurtlarını bırakıp buralara kadar geliyorlar? Evlerine dönerken sabırlı bir kişilik, insanlarla birliktelik duyguları, ihtiraslardan ve kaygılardan arınmışlık, yaşam yolculuğu hakkında bilgece görüşler, yaşadıkları olaylara karşı dayanıklılık ve o olaylardan onur edinme yetilerini kazanmış olmaları gerekmiyor mu? Hiçbirine kendin bile sahip olmadığın bu şeyleri onlara nasıl kazandırabileceksin? İşin en başından bu yana, tasımların çözülmesi, sofistik tartışmalar ve soru önermelerinden başka bir şeyle uğraştığın oldu mu?

"Ama falanca adamın bir okulu varsa, benim neden bir okulum olmasın?"

Ey ahmak adam, bu şeyler dikkatsizce ve birdenbire kazanılabilecek şeyler değil; uygun bir yaşta olmayı, uygun bir yaşam sürmeyi ve Tanrı'nın yol göstericiliğini gerektirir. Hayır, diyorsun. Fakat hiçbir denizci limandan tanrılar adına kurban kesmeden ve onların yardımını istemeden ayrılmaz; hiçbir çiftçi ekin biçmeye Demeter'in adını anmadan başlamaz. Tanrıların yardımını almaksızın kim çetin bir görevi güvenle üstlenebilir? Böyle üstlenen kimselerin başarı elde edebilmesi mümkün olabilir mi? Gizemleri açığa vurmaktan başka ne yapıyorsun ey adam? Eleosis'te bir tapınak olduğunu söylüyorsun, burada da var. "Eleosis'te bir idareci bulunuyor; ben de buraya bir idareci atayacağım. Orada bir müjdeci bulunuyor, ben de burada bir tane bulunduracağım. Orada bir fener direği var; ben de buraya bir tane kuracağım. Orada meşaleler yanıyor, ben de burada yakacağım. Sözler değişmiyor: burada yapılanlarla orada yapılanlar arasında ne fark var?" Ey dinsizlerin dinsizi! Hiçbir fark göremiyor musun? Bunların her biri uygun yerde ve uygun zamanlarda yapıldı; o sırada kurbanlar kesilip dualar okundu; bir adam ilk defa arındı, insanlar içlerindeki düşüncelerden kurtularak kutsal ve geleneksel törelere yakınlaştılar. Gizemler böylelikle faydalı olabilir, böylelikle bütün bu törelerin atalarımız ve

ulu kişilerce daha doğru bir yaşam için kurulmuş olduğunu anlarız. Fakat siz onları doğru yer ve doğru zaman olup olmadığına bakmaksızın açığa vurup, kurban kesmeden ve arınmadan herkese gösteriyorsunuz. Rahipseniz üzerinizde cübbe yok; saçınız ve kemeriniz uygun değil; sesiniz, yaşınız uygun değil. Rahip gibi arınmış da değilsiniz. Sözleriniz yalnızca ezberlediğiniz şeylerdir ve şunu söylüyorsunuz: "Bunlar gereksiz sözler, kutsallıkları da kendilerine kalsın." Bu şeylere başka bir şekilde yaklaşmanız gerekir: Çünkü bunlar büyük, gizemli, alelade olmayan ve herkese verilmeyen şeylerdir. Belki de bilgelik bile bir insanın gençlere dikkat etmesi için yeterli değildir. İnsan bu amaç için ayrıca bir gönüllülük ve zindeliğe de ihtiyaç duyar, kesin bir beden dinçliğine ve hepsinden önemlisi Tanrı'nın vereceği öğüt ve yetkilere ihtiyaç duyar. Tıpkı Sokrates'e yanlışın hüküm sürdüğü bir kenti görev olarak verdiği gibi; Diogenes'e bir krallık, öğretme ve azarlama gücü verdiği gibi; Zenon'a doğuştan gelen yetenekler verdiği gibi. Fakat siz tıptan başka hiçbir şey bilmemenize rağmen bir hekim odası açıyorsunuz; bildiklerinizin nerede ve nasıl uygulanacağından bile haberiniz yok. Başınıza alabileceğiniz tehlikeleri de göremiyorsunuz.

"Neden falancanın göz ilacı varken benim de olmasın?"

Onu kullanabilecek yeteneğe de sahip misin? Ne zaman ve nasıl işe yarayacağını ve kimlere faydalı olacağını biliyor musun? Öyleyse neden en önemli konularda böyle tehlikeli davranışlarda bulunmaktasın? Neden böyle dikkatsizsin? Neden kendin için uygun olmayan bir işin altına giriyorsun? Onu daha iyi yapabilecek insanlara bırak. Kendi eylemlerin yüzünden felsefeyi de küçük düşürme, onun kötü bir şöhret sahibi olmasına neden olan kişilerin arasına katılma. Eğer ilkeler seni mutlu ediyorsa otur, onları kendi kendine çevir ve yap; ama hiçbir zaman filozof olduğunu söyleme, başkasının da bunu söylemesine izin verme. Söyleyeceğin şu olsun: Bir hata yaptı; çünkü ne benim düşüncelerim eskiden olduklarından daha farklı, ne de eylemle-

rim başka şeylere yönlendi; ne başka şeylerin doğruluğunu kabul eder oldum, ne de görünüşlerin kullanımında eski durumumdan farklı bir duruma geldim. İşte gerektiği gibi düşünmek istiyorsan; kendin hakkında düşünmen ve söylemen gereken bunlardır. Kabul etmiyorsan tehlikeli davranışlarını sürdür; yapmakta olduğun şeye devam et, çünkü sana uygun olan budur.

22
Kinik felsefe üzerine

Kinik felsefeye ilgi duyduğu bilinen öğrencilerinden birinin Epiktetos'a Kiniklerin nasıl yaşadıklarını ve sahip oldukları genel görüşün ne olduğunu sorması üzerine, bunu boş bir vaktimizde konuşalım, dedi Epiktetos, ama sana söylemek istediğim şu ki, büyük meselelere Tanrı'dan bağımsız girişen kimseler Tanrı'nın nefretini kazanırlar ve toplum içinde uygunsuz davranmaktan başka bir amaçları olamaz. Çünkü, zaten iyi idare edilmekte olan bir evde kimse bir adım öne çıkıp da 'bu evin idarecisi ben olmalıyım' demez. Bunu yapacak olursa evin efendisi döndüğü zaman onu saygısızca emirler yağdırır bir hâlde görür; bir direğe bağlatıp kırbaçlar. Bu dünya için de aynı şekildedir; çünkü burada da her şeye hükmeden bir efendi vardır. "Sen güneş, döngü hareketinle yılı ve mevsimleri meydana getir; meyveleri büyütüp besle, rüzgarları artırıp azalt, insanların bedenini düzenli bir şekilde ısıt: git, dön ve en büyükten en küçüğe her şeyi idare et. Sen geyik, bir aslan belirdiği zaman üzerine düşeni yap; eğer bunu yapmazsan acı çekeceksin. Sen boğa, büyü ve kavga et, çünkü senin görevin ve sana uygun olan budur, sen bunu yapabilirsin. Ilium karşısındaki orduları idare edebilecek kişi olduğun için, sen Agamemnon ol. Hektor'la bire bir ancak sen kavga edebileceğin için, sen Akhilleos ol." Thersites gelip de emir vermeye kalkacak olursa,

bu elinden gelmeyecektir; gelse bile kendini birçoklarının tanıklığında küçük düşürecektir.[121]

Şunu da dikkatlice düşünüyor musun: Hiçbir şey sana göründüğü gibi değil. "Üstümde eski bir pelerin var ve onu sonra da giyeceğim. Şimdi sert bir yerde uyuyorum, sonra da aynı yerde uyuyacağım. Küçük bir çantayla bir asa alıp yola çıkacak, dilenmeye başlayacağım. Karşılaştığım herkese küfredeceğim; bedenindeki tüyleri aldıran bir adam gördüğümde azarlayacağım; saçlarını yaptırmış olanları ve mor giyinenleri yerin dibine sokacağım." Kinik felsefenin böyle bir şey olduğunu düşünüyorsanız, ondan uzak durun, yaklaşmayın, size hiçbir şekilde uymuyor. Fakat aslında olduğu gibi olduğunu düşünüyorsanız ve kendiniz için de uygun buluyorsanız, kusursuz bir şeye talip olduğunuzu da bilmeniz gerekiyor.

Kendinizle ilgili şeylerin en başında, şu anda olduğunuz gibi olmamanız gerektiğini bilmelisiniz. Tanrı'yı yada insanları suçlamamalısınız; bütün arzularınızdan sıyrılmalısınız; bütün hoşlanmama duygularınız yalnızca iradenizin hükmü altında bulunan şeylere yönelmeli; kesinlikle öfke, güceniklik, kıskançlık ve acıma duymamalısınız; bir kız gözünüze güzel görünmemeli; oğlanlardan yada tatlı yiyeceklerden hoşnutluk duymamalısınız. Çünkü bilmeniz gerekir ki insanların geri kalanı bu şeyleri yaptıkları zamanlarda etraflarında yüksek duvarlar bulunuyor, evlerde gizleniyorlar ve kendilerini örtecek birçok şeye sahipler. Bir adam kapıyı kapatıyor, bir diğeri evin önünde bekliyor: Birileri çıkageldiğinde o kişinin evde olmadığı söyleniyor; yada boş vakti bulunmadığı. Fakat bir Kinik, bütün bunların yerine dürüstlüğüyle korumaya alır kendini: Eğer böyle yapmazsa açık bir gökyüzü altında çıplaklığıyla uygunsuz düşer. Onun evi de

---

[121] Krş. *İlyada* ii. 212:
O Thersites ki saçmalar dururdu biteviye
kralları kızdırmak için lâf ederdi gelişigüzel
Argosluları güldürsündü yeter ki.

budur kapısı da. Kapısında bekleyen kölesi de budur, karanlığı da. Yaptığı hiçbir şeyi gizlememesi gerektiği için böyledir bu; fakat gizleyecek olursa mahvolmuştur, onu açık gökyüzü altında yaşatan özgür Kinik karakterini kaybetmiştir. Dış dünyadaki şeylerden korkmaya başlamıştır; gizlenme ihtiyacı duymaya başlamıştır; fakat istese de gizlenemeyecektir. Nerede ve nasıl gizlenebilir ki? Şanseseri olur da bu toplum önderi, bu öğretmen ortaya çıkacak olursa, nasıl acılar çektirilecektir ona? Bir kimse bu şeylerden korkuya kapılıyorsa, yol göstericisine ruhunun bütün varlığıyla itaat etmesi mümkün müdür? Bu olamaz, mümkün değildir.

Öyleyse en başta akıl yetinizi arındırmanız gerekir; ve bu aynı zamanda yaşama biçiminizdir. Şunu söylemek gerekir: Şimdi, üzerinde çalışmam gereken şey anlama gücümdür, bir marangoz için ağaç neyse, bir ayakkabıcı için deri neyse, benim için görünüşleri doğru kullanmak işte odur. Fakat beden yada onun parçaları bana hiçbir şey ifade etmez. Ölüm mü? Ne zaman isterse o zaman gelsin; ister parça parça ister birdenbire. Uçmak diyorsun, nereye? Beni dünyanın dışına çıkarabilecek bir kimse var mı? Yok. Fakat nereye gidersem gideyim güneş var, ay var, yıldızlar, rüyalar, işaretler ve Tanrı'larla yapılan konuşmalar var.

Öyleyse, bir kişi bu şekilde hazırlanmışsa, gerçek bir Kinik için yeterli olmayacaktır; aynı zamanda insanlara Zeus tarafından iyi ve kötüyü anlatması için gönderilmiş bir ulak olduğunu da bilmelidir; o ulak insanlara iyi ve kötünün doğasını yanlış yerde aradıklarını, nerede aramaları gerektiğini hiç düşünmemiş olduklarını göstermekle görevlidir; ve o bir muhbirdir; tıpkı Diyogenes'in Khaeroneia savaşının hemen ardından muhbir olarak Philippos'a götürüldüğü gibi. Çünkü gerçekte bir Kinik, insanlar için iyi ve kötü olan şeylerin muhbirliğini yapan kişidir; onun görevi dikkatlice izlemek ve gelip doğru bir şekilde rapor vermektir; dehşete kapılıp da düşman olmayanları düşman gibi

muhbirlemez, görünüşler nedeniyle kaygı duymaz ve kafası karışmaz.

Onun görevi, gördüğü bir kötülüğü yada yaklaşan bir olayı tıpkı Sokrates gibi, çok şey pahasına yüksek sesle duyurabilmektir: Böyle aceleyle nereye koşturuyorsunuz ey zavallılar? Gözleriniz körmüş gibi bir o yana bir bu yana savrulup duruyorsunuz; doğru yolu bırakıp başka yollara sapıyorsunuz; mutluluğu ve doyumu yanlış yerlerde arıyorsunuz; bir kimse onların doğru yerlerini size gösterecek olsa ona inanmıyorsunuz. Bedende mi arıyorsunuz? Bulamazsınız. Şüpheniz varsa Myro'ya, Ophellios'a[122] bakın. Servette mi arıyorsunuz? Orada da bulamazsınız. Bana inanmıyorsanız Kroesos'a[123] bakın; şu anda zengin olanlara bakın ki bütün yaşamları acılarla doludur. Güçte mi arıyorsunuz? Yine bulamazsınız. Eğer orada bulacak olsaydınız, ikişer üçer defa konsüllüğe atanan kişiler mutlu olurdu, ama mutlu değiller. Bu konularda kime inanmamız gerekiyor? Dış dünyadaki şeyleri oldukları gibi gören ve en küçük bir görünüş karşısında büyülenen, yada kendileriyle övünen kişilere mi? Ne diyor onlar? İnlemelerine kulak verin, üzüntülerini duyun, konsüllüklerden, büyük unvanlardan ve tantanalardan ötürü mutluluklarının azaldığını ve büyük tehlikelerle yüzyüze olduklarını işitin. Krallık tahtında mı arıyorsunuz? Orada da bulamazsınız, eğer orada bulacak olsaydınız Neron da mutlu olurdu, Sardanapalos da. Agamemnon da mutlu olamamıştı; üstelik Neron'dan da Sardanapalos'tan da iyi olmasına karşın. Diğerleri uyukladığı sırada o ne yapıyordu?

Saçlarını yoluyordu tutam tutam.[124]

ve kendine ne diyordu?

---

[122] *Myro, Ophellios;* bu iki adam, Roma'da meşhur olmuş gladyatörler arasındaydı.

[123] *Kroesos;* Persliler tarafından yenilgiye uğratılarak mahkûm edilmiş Lidya kralı.

[124] Bkz. *İlyada* x. 15

Aklım başımda değil, deli gibiyim,
yüreğim neredeyse göğsümden fırlayacak.[125]

Ey zavallı, hangi işin kötü gidiyor? Servetin mi tehlikede? Hayır. Bedenin mi sorunlu? Hayır. Zenginsin, bir dolusu altın ve gümüşün var. Öyleyse derdin ne? O parçan, her neyse artık, senden ilgi görmedi ve bozuldu, hoşlanma ve hoşlanmama duygularımızı yöneten parça, bir şeye yönelmemizi yada ondan iğrenmemizi sağlayan parça. Nasıl ilgi görmedi? Doğa tarafından yaratılış amacı olan iyinin ve kötünün doğasından habersizdi; neyin kendisine ve neyin başkalarına ait olduğunu bilmiyordu; başkalarına ait olan bir şeyi elde edemeyince "Vah bana! Grekler'in geleceği tehlikede." diyordu. Vah onun aklına ki ihmal edilip yalnız bırakılmıştı. "Grekler Troialılar tarafından öldürülecek, yok edilecek!" Troialılar tarafından öldürülmezlerse, hiç ölmeyecekler mi? "Ölecekler, ama hep birlikte değil." Ölüm eğer bir kötülükse, insanlar hep birlikte yada birer birer ölsün, ne farkı var? Bedenle ruhun birbirlerinden ayrılmaları dışında nedir ölüm? "Hiçbir şey." Ve Grekler ölüp giderse, kapı kapanmış mı olur? Sen ölmeyecek misin? "Öleceğim." Öyleyse neden sızlıyorsun ve "Ey Zeus'un asasını tutan hükümdar!" diye inliyorsun? Mutsuz bir kral, mutsuz bir tanrıdan daha uzun süre var olabilir mi? Sen nesin? Gerçekte bir çoban: Çünkü koyunu kurt tarafından kapılmış bir çoban gibi ağlıyorsun; yönettiklerinin hepsi de birer koyun. Neden çıkıp da buraya geldin? Arzuların mı tehlikedeydi? Kaçınmaların mı? Yönelimlerin yada iğrenmelerin mi? "Hayır, ama kardeşimin karısı kaçırıldı." Ahlâksız bir kadından kurtulmuş olmak büyük bir kazanç değil midir? "Öyleyse Troialılar tarafından aşağılanmış olmayı kabullenelim mi?" Troialılar nasıl insanlardır, bilge mi yoksa ahmak mı? Eğer bilge insanlarsa, neden onlarla savaşıyorsunuz? Eğer ahmak insanlarsa, neden onları önemsiyorsunuz?

---

[125] Bkz. *İlyada* x. 91

Eğer iyi, bunların hiçbirinde değilse nerededir? Bize anlatın ey efendimiz, ulak ve yüce muhbir. Bulmayı ummadığınız ve aramadığınız yerdedir. Eğer gerçekten bulmayı isteseydiniz, onun içinizde olduğunu görecektiniz. Yoldan çıkmayacak, başkalarına ait olan şeyleri kendinize aitmiş gibi elde etmeye çalışmayacaktınız. Düşüncelerinizi kendi içinize çevirin, sahip olduğunuz önyargılara bakın. İyinin nasıl bir şey olduğunu düşünüyorsunuz? Akıcı, mutluluk dolu ve engellenemeyen. Doğası gereği çok iyi ve değerli olduğunu düşünmüyor musunuz? Zararsız olduğunu? Akıcı ve engellenemez olduğuna onu göre hangi nesnelerde aramak gerekir; özgür olanlarda mı yoksa tutsak olanlarda mı? "Özgür olanlarda." O hâlde, sahip olduğunuz beden özgür müdür yoksa köle mi? "Bilmiyoruz." Onun humma, gut, iltihaplar, dizanteri, tiranlar, yangınlar, kılıç; kısacası kendinden daha güçlü olan her şey karşısında köle olduğunu bilmiyor musunuz? "Evet, köledir." Öyleyse bedene ait olan herhangi bir şeyin özgür olması olanaklı mıdır? Doğasında ölü olan, topraktan ve kilden oluşan bir şey en fazla ne kadar değerli olabilir? Öyleyse, özgür olan hiçbir şeye sahip değil misiniz? "Belki de hiçbir şey." Pekâlâ, kim yanlış görünen bir şeyi kabul etmeye sizi zorlayabilir? Hiç kimse. Kim doğru görünen bir şeyi reddetmeye sizi zorlayabilir? Hiç kimse. O hâlde görüyorsunuz ki doğası gereği özgür olan bir şeyin sahibisiniz. Aranızda kim, bir şeyin görünüşü üzerinde düşünüp de onun faydalı yada zararlı olduğu kararına varmaksızın o şeyi arzular yada ondan kaçar, ona yönelir yada ondan iğrenir, kendini ona hazırlar yada ondan geri durmaya karar verir? Hiç kimse. Diyesim, bu şeylerin içinde de doğası gereği özgür ve engellenemeyen bir şeye sahipsiniz. Ey zavallı adam, bunu gör, bunu gözet ve iyiyi bunda ara.

"Fakat hiçbir şeyi olmayan, çırçıplak, evsiz, ocaksız, kirli, kölesiz, yersiz yurtsuz bir adam nasıl olur da yaşamını kolayca ve hiç zorlanmadan geçirebilir?"

İşte görün ki Tanrı bunun mümkün olduğunu kanıtlamak için size bir adam gönderdi:

"Bana bakın! Yerim yurdum yok, evim yok, servetim yok, kölem yok; yerlerde uyuyorum, bir karım yok, çocuğum yok, sığınağım yok, tek sahip olduğum şey yer ve göktür; ve şu eski pelerin. Ne istiyorum? Üzüntüden uzak değil miyim? Korkudan uzak değil miyim? Özgür değil miyim? Hanginiz istediğim bir şeyi elde edemediğime tanık olmuştur? Yada hanginiz kaçındığım bir duruma düştüğüme tanıklık edebilir? Hiç Tanrı'yı yada herhangi bir kişiyi suçladım mı? Kimsede bir kusur gördüğümü iddia ettim mi? Üzgün bir yüzle dolaştığımı gördüğünüz oldu mu? Hayranlık duyduğunuz ve gazabından korktuğunuz kimselere köle muamelesi yapmadım mı? Kim beni görür de kralını yada efendisini görmüş gibi irkilmez?"

Kiniklerin sözleri, karakterleri ve amaçları işte budur. Ama size kalsa hayır dersiniz; kişilikleri küçük bir çanta, bir asa ve büyük dişlerden ibarettir. Verdiğiniz herşeyi parçalayıp yerler, yada çantalarına saklarlar, karşılaştıkları herkese hiçbir neden yokken küfrederler, yada çıplak omuzlarını size gösterip övünürler. Nasıl bir yükün altına girmek istediğinizi görüyor musunuz? Önce aynanın karşısına geçip omuzlarınıza bakın, belinizi ve kasıklarınızı gözden geçirin. Gidiyorsun ey adam, Olimpiyat oyunlarına bir dövüşçü olarak yazılacaksın, dövüşmekten korkma ve geri durma. Olimpiyat oyunlarında bir adamdan yalnızca zafer kazanması ve koşması beklenmez; öncelikle bütün dünyanın gözünden düşmüş olmalıdır, yalnız Atinalıların, Lakedaemonyalıların yada Nikopolislilerin değil. Ardından, yarışmalara düşüncesizce katılmışsa iyice kırbaçlanmalıdır; ve kırbaçlanmadan önce aç-susuz kalmalı, bir dolusu toz yutmalıdır.

Daha dikkatli düşünün, kendinizi bilin, Tanrı'ya danışın, onsuz hiçbir işe girişmeyin; çünkü size öğüt veriyorsa emin olun ki bu öğüt sizin iyiliğiniz ve faydanız içindir. Bu nedenle, Kiniklere ilişkin çok sayıda şaşırtıcı düşünceler doğuyor: Kinik, eşek-

ler gibi kırbaçlanmalı; kırbaçlanırken de kırbaç vuranlara teşekkür etmeli; tıpkı herkesin babası yada kardeşiymiş gibi.

"Hayır, bir kimse sizi kırbaçlarsa herkesin bulunduğu bir meydana çıkıp bağırmalı: 'Ey Sezar, bu barış ülkesinde ve senin koruman altındayken çektiğim acı ne anlama geliyor?' Suçluyu kanun önüne çıkarmalı."

Ama bir Kinik için Sezar'ın hükmü nedir? Yada kanun ne anlama gelir? Kinik için, hizmetinde bulunduğu ve kendisini dünyaya göndermiş olan Zeus dışında kimin ne önemi olabilir? Zeus'tan başkasını çağıracağını mı sanıyorsunuz? Çektiği sıkıntıların, Zeus tarafından gönderilmiş birer sınanma olduğunu bilmiyor mu? Herakles, Euristheos tarafından sınandığında sefil bir duruma düştüğünü hiç aklına getirmedi, elinde bulunan herkesi ölüme götürmeyi gözünü bile kırpmadan kabullendi. Karşılaşmalar için eğitilmiş ve Zeus tarafından sınanmış bir kimse böyle durumlar karşısında öfkeye kapılım ağlar da herhangi bir kimsede kusur bulur mu? Doğrusu, Diogenes'in asasını taşımayı hak eden bir kişidir o. Diogenes'in, hummaya tutulduğu sırada yanından gelip geçenlere neler söylediğini işitin: "Ey ahmak insanlar! Neden biraz beklemiyorsunuz? Yıkımları ve dövüşçülerin mücadelelerini görmek için kalkıp ta Olimpia'ya gidiyorsunuz da; hummayla insanoğlu arasındaki mücadeleyi hiç mi görmek istemiyorsunuz?" Başına gelen olaylarla ünlenmiş ve yanından gelip geçenlere örnek olarak gösterilen bu adam, kendisini aşağıya gönderen Tanrı'yı kendisine haksızlık eden bir tanrı olarak suçlar mı? Neden suçlasın? Topluma uygun davranışlarda bulunduğu ve erdemlerini dikkat çekici bir şekilde gösterdiği için mi? Peki yoksulluk, ölüm ve acıya ilişkin neler söylüyor? Kendi mutluluğunu büyük kralın mutluluğuyla nasıl kıyaslamıştı? Yada daha iyisi, bu mutlulukların kıyaslanamaz olduğunu düşünmüştü. Çünkü kaygıların, üzüntülerin, korkuların, tatmin olmamış arzuların, başarıya ulaşmamış kaçınmaların, kıskançlıkların bulunduğu bir yerde

nasıl olur da mutluluğa giden bir yol bulunabilir? İlkelerin yozlaştığı bir yerde bu duygular da bulunmak zorundadır.

Aynı genç adam, bir Kinik'in hastalandığı zaman tedavi edilmek üzere kendisini evine çağıran bir arkadaşının davetini kabul edip etmeyeceğini sorduğunda, o şöyle konuştu: Sorarım sana, bir Kinik'in böyle bir dostu bulunabilir mi? Çünkü onu davet eden kişi de bir Kinik olmalıdır ki dostunun değerini bilsin. Bir Kinik'in dostluğa verdiği değeri bildiğine göre, Kinik asasının ve krallığının ortaklarından biri olmalıdır, ve değerli bir yoldaş; tıpkı Diogenes'in Antisthenes'e; Krates'in de Diogenes'e yoldaş olduğu gibi. Bir kişinin gelip de bir Kinik'i selamladığını, onunla dost olduğunu, Kinik'in de evinin kapılarını kendisine açtığı için ona değer vereceğini düşünebiliyor musun? Böyle bir şey aklına geldiğinde dönüp dört bir yanında göz gezdir, sağlam bir gübre yığını bul ve içine saklan ki kuzey rüzgarına karşı seni korusun, soğuk algınlığından ölmeni engellesin. Fakat bana öyle geliyor ki böyle bir durumda sen olsaydın, hastalığın geçene kadar birilerinin evinde kalmak isteyecektin. Öyleyse neden bu ağır yükün altına girmek istiyorsun?

"Evlilik ve aile ilişkileri Kiniklerin gözünde önemli görevler midir?"

Bana bir akıllılar topluluğu göster, aralarından belki de hiçbiri Kinik yaşam biçimini kabul etmeyecektir. Kim böyle bir ağırlığı taşımak ister ki? İstediğini düşünsek bile o kişiyi evlenmek ve çocuk sahibi olmaktan hiçbir şey alıkoyamaz. Çünkü karısı da kendisi gibi bir insan olmalı, kayınbabası da kendisi gibi bir insan olmalı, çocukları da kendisi gibi yetişmeli. Ne ki, kendi durumu savaşa hazırlanan bir ordunun durumundan farksızken, bir Kinik için dikkatini dağıtacak hiçbir şeyin gereği söz konusu değildir; o bütün varlığıyla Tanrı'nın bir yoldaşı olmak ister; insanların arasına rahatça karışabilmeyi, toplumsal hizmetlerle bağlanmamayı, sıradan yaşamın ilişkilerine bulaşmamayı arzular; çünkü bunları ihmal ettiği zaman bilgelik ve iyilik

karakterini kaybedeceğini; ihmal etmediği zaman da Tanrı'nın vermiş olduğu ulaklık ve muhbirlik görevini yerine getiremeyeceğini bilir. Çünkü evli bir kimsenin, kayınbabasına, eşinin diğer akrabalarına ve elbette eşine karşı yerine getirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Ayrıca bir Kinik olmakla, ailesinin türlü ihtiyaçlarını gidermekten ve hastalık durumlarında ailesiyle ilgilenmekten vazgeçmiş olur. Her şey bir yana, çocuğunu yıkamak için su kaynatabileceği bir kazan alması gerekir; doğum yapan karısı için yün bir döşek alması gerekir; yağ, bir yatak, bir kap alması gerekir ve bir evin ihtiyacı olan eşyalar böylece arttıkça artar. Öteki sorumlulukları ve gireceği kafa karışıklığına ilişkin birşey söylemiyorum. Şimdi o kral nerede ki kendini insanların hizmetine adamıştı;

Kurultayda öğüt veren, orduları yöneten
bunca işi gücü olan adam (...)[126]

Öteki insanları gözetmek, evlileri ve çocukluları korumak, karısına karşı kimin nasıl davrandığına dikkat etmek, kimlerin kavga ettiğine, hangi ailelerin iyi idare edildiğine ve hangilerinin edilmediğine bakmak; bütün bunlar kimin görevidir? Tıpkı bir hekimin hastalarına yaptığı gibi: Kimisine ateşinin yüksek olduğunu, kimisine başağrısı olduğunu, kimisine de gut olduğunu söyler. Kimisine az yemesini salık verir, kimisine çok. Kimisine yıkanmamasını söyler, kimisine bir yerini yarmak zorunda olduğunu, kimisine yarasını dağlamak gerektiğini. Ortak yaşamın görevleriyle bağlı kılınmış bir kişi bütün bunlara nasıl zaman ayırabilir? Çocuğuna elbise almak, onu giyindirmek, okuluna göndermek, okumayı ve tabletlere yazmayı öğretmek görevleri arasında değil midir? Ayrıca onları uyutmayacak mı? Bu kişiler gerçek bir Kinik olma hakkını doğdukları an kaybetmiştir. Bu görevlerini yerine getirmeyeceklerse, çocuklarını büyütürken öldürmek yerine doğdukları anda öldürmeleri çok

[126] Bkz. *İlyada* ii. 25

daha iyidir. Kinikleri ne derece alçalttığımızı, krallıklarını ellerinden nasıl da çekip aldığımızı iyi görün.

"Evet ama Krates evlenmişti."

Sözünü ettiğin olay bir aşktan doğmuştu ve o kadın da öteki bir Krates'ten başkası değildi. Bizim sorguladıklarımıza gelince, sıradan evliliklerdir ve bu sorgulamayı yapmakla, dünyanın şimdiki durumunda bu tür evliliklerin özellikle Kinikler için hiç de uygun olmadığını göstermeyi amaçlıyoruz.

O hâlde, bir adam toplumu nasıl ayakta tutmalıdır? Tanrılar adına konuşun; hangileri toplum için daha faydalıdır: dünyaya iki yada üç çocuk getirip yetiştirerek kendi yerlerini sağlamlaştıranlar mı; yoksa bütün insanlara ellerinden geldiğince yol gösteren, onların neler yaptığına bakan, nasıl yaşadıklarını önemseyen, nelere yöneldiklerine ve hangi görevlerini ihmal ettiklerine kulak kesilenler mi? Thebai'ye küçük çocuklar bırakanlar mı daha iyiydi yoksa çocuk sahibi olmadan ölen Epaminondas mı? Beş hayırsız oğul sahibi olmuş Priamos, Danae yada Aeolos; insanların birlikteliği için Homeros'tan daha faydalı olabildiler mi? Öyleyse kumandanlık yada yazarlık meslekleri insanları evlilikten ve çocuk yapmaktan alıkoymalı ve bu mesleklerdeki kişiler çocuk sahibi olmamayı bir hiç uğruna kabullenmeliyken; Kiniklerin çocuk sahibi olmadan ölmeleri buna eşdeğer bir eksiklik olarak görülmemeli mi?

Diogenes'in büyüklüğünü görmüyor, kişiliğini layık olduğu bir şekilde anlayamıyor muyuz? Bunun yerine, gözlerimizi kapılarda köpek gibi yatan ve eskinin Kinikleriyle hiçbir benzer tarafları bulunmayan şimdinin Kiniklerine bakıyor, Kinizmi bu şekilde anlamakla yetiniyoruz. Çünkü böyle konular bizi hiç yerimizden kımıldatmıyor, bir Kinik'in neden evlenmediğini ve çocuk sahibi olmadığını hiç düşünmüyoruz. Ey adam, Kinik bütün insanların babasıdır; erkekler onun oğulları ve kadınlar onun kızlarıdır; o her birini özenle yoklar, kollar ve gözetir. Karşılaştığı kimseleri azarlamasını aylakça bir saygısızlık olarak mı

görüyorsunuz? O bunu bir baba olarak; herkesin babası olan Zeus'un bir yoldaşı olarak yapar.

Eğer istersen, bana Kinik'in ülke yönetimiyle meşgul olup olmayacağını da sor. Ey ahmak, onun elinde bulundurduğu hükümranlıktan daha büyük bir hükümranlık var mı? Atinalı olsun, Korinthialı olsun, Romalı olsun bütün insanlarla aynı şekilde konuşmayı görev edinmiş bir kişiyken, neden Atinalılar arasında belirip onlara gelirler ve vergilerle ilgili sözler söylesin? Mutluluk ve üzüntü, iyi ve kötü, kölelik ve özgürlük konuları dururken ne diye gelir ve vergilerden, savaş ve barışlardan, çeşitli devlet görevlerinden söz etsin? O hâlde bir adam böyle muhteşem bir devletin yönetimini üstlenmişken, bir ülkenin yönetimine katılıp katılmayacağını mı soruyorsun? Bana onun valilik yapıp yapmayacağını da sor: Yine "Ey ahmak!" derim sana, şu anda yapmakta olduğundan daha muhteşem bir valilik bulabilir mi?

Böyle bir kişi için belli bir beden alışkanlığı da gereklidir: çünkü tükenmiş, zayıf ve solgun görünmesi durumunda, yapacağı tanıklık aynı ağırlığa sahip olmaz. Bayağı insanlar karşısında, onların iyi bir adam olmak için itibar gösterdikleri şeylerden bağımsız olduğunu ortaya koymak için yalnızca ruhunun nitelikleriyle değil; aynı zamanda beden ihtiyaçlarının basit ve sade olmasıyla, çıplaklıktan hiçbir zarar görmemesiyle de göstermesi gerekir. "Bakın, bu tanıklığı hem ben hem de bedenim üstlenmiş bulunuyoruz." Diogenes de böyle yaptı; her zaman zinde görünüyordu, bu görüntüsüyle birçoklarının dikkatini çekiyordu. Fakat Kinik eğer bir merhametin nesnesi olursa, bir dilenciye benzer: Herkes ondan uzak durur, davranışları insanları gücendirir; oysa kirli görüntüsüyle insanları kendinden uzaklaştırmaması gerektiği gibi, kabalığını da üzerinden atmalı ve her an çekici olmalı.

Ayrıca Kinik, oldukça doğal bir zarafet ve sivriliğe de sahip olmalıdır; yoksa bir budaladan başka hiçbir şey olamaz; fakat

bu nitelikleri taşıyarak, başına gelebilecek durumlar karşısında her an hazır olur. Bu nedenle Diogenes, kendisine "Sen, şu tanrılara inanmayan meşhur Diogenes misin?" diye soran birine şöyle cevap vermişti: "Ben de onların senden nefret ettiklerini düşünsem, bu gerçek mi olurdu?" Başka bir gün, uyuduğu bir sırada gelip önünde dikilen İskender kendisine Homeros'un dizeleriyle şöyle seslenmişti:

Kurultayda öğüt veren, ordular yöneten
bunca işi gücü olan adamın ...

bunun üzerine Diogenes yarı uyur bir şekilde şu cevabı vermişti:

yaramaz uyuması bütün gece.

Ne ki, her şeyden önce Kinik'in aklı güneşten daha berrak olmalıdır; öyle değilse ancak kurnaz bir üçkâğıtçı, ilkesiz bir adamdan başka bir şey olamazdı. Çünkü kendisi de ahlâksız bir adam olmasına rağmen öteki insanları bu şeylerden ötürü azarlanmış olurdu. Meselenin ne olduğunu iyi görün: Bütün bu krallara ve tiranlara, insanları azarlayabilme gücünü ve kendileri kötü olsalar bile yanlış yapanları cezalandırabilme yetkilerini, sahip oldukları muhafızlar ve silahlar veriyor. Fakat bir Kinik, aynı gücü ve yetkiyi ancak sahip olduğu vicdandan elde edebilir. İnsanlara rehberlik ettiğini ve onlar uğrunda çalıştığını bilir ve annmış bir şekilde uyursa, uyku da onu annmış olarak bırakır; ne düşünürse tanrıların bir dostu, yoldaşı, Zeus'un bir erk ortağı olarak düşünür ve karşılaştığı olaylar karşısında şu sözleri söylemeye her an hazır olur:

Bana yol göster ey Zeus, ve sen ey Yazgı!

Bunun yanında, eğer tanrılar hoşnut olacaksa bırakın istedikleri olsun. Neden kendi kardeşlerine, çocuklarına, kısacası yakınlarına dilediği biçimde konuşabilecek bir güce sahip olmasın? Bu nedenle, Kinik, bu düşüncelere sahip olunca ne meraklı ne de herkesin işine karışan bir adam olabilir; çünkü o insanlara

yol göstermekle yükümlüdür ve başkalarının işi onu ilgilendirmez; kendi görevleri ona yeter. Yoksa askerlerini teftiş ettiği, hep denetimde tuttuğu ve kusur işlediklerinde onları cezalandırdığı için; bir kumandanın da insanların işine burnunu sokan bir adam olduğunu düşünmemiz gerekirdi. Fakat sen, koltuğunun altında çalmış olduğun bir ekmek, karşına çıkan insanları azarlıyorsan ben de sorarım: Bir köşeye çekilip de çaldığın o ekmeği yiyecek olman senin için daha iyi olmaz mı? Başkalarının işi seni ne diye ilgilendiriyor? Kim oluyorsun, sürünün boğası yada kovanın kraliçesi mi? Onların kraliçeliklerini gösteren doğal işaretleri vardır; sen de bana hükümranlığının işaretlerini göster? Fakat eğer kovanda egemenlik iddiasında bulunan bir asalak isen, yurttaşlarının da seni o arı sürüsünün asalaklara yaptığı ezeceklerini hiç mi düşünmüyorsun?

Aynı zamanda Kinik, bayağı kimselerin gözünde bir taş gibi sert ve dayanıklı olabilecek bir sabır gücüne de sahip olmalıdır. Kimse ona küfretmez, kimse onu itip kakmaz ve aşağılamaz; ama o bedeni konusunda son derece teslimiyetçidir; herkes onunla istediğini yapabilir. Çünkü bilir ki, aşağılık olanlar ancak aşağılık oldukları konularda üstün olanların egemenliği altındadırlar; ve beden de birçok şeyden daha aşağılıktır; güçlü olanlara karşı zayıftır. Bu nedenle, yenilgi alacağı hiçbir mücadeleye girişmez; başkalarına ait olan şeylerden elini eteğini çeker, köle karakterli hiçbir şey üzerinde hak iddia etmez. Fakat nerede irade ve görünüşleri kullanmak varsa; orada kaç göze birden sahip olduğunu görürsünüz; onun karşısında Argos'un bile kör olduğunu düşünürsünüz. Hiç kararları aceleye gelir mi? Yönelimleri düşüncesiz, arzuları ve kaçınmaları başarısız olabilir mi? Amacına doğru yürürken yarı yolda kalır mı? Hiç küçük düşer mi? Hiç kıskançlığa kapılır mı? Onun bütün düşünceleri ve çabaları işte bunlara dönüktür; geri kalan her şeyden yüz çevirmiştir. Onun gözünde her şey huzur verir; iradesini elinden almaya gücü yetecek bir hırsız yada tiran yoktur. Fakat bedeni

elinden alınabilir mi? Evet. Sahip oldukları? Evet. Mevki ve onurları? Evet. Fakat bunların onun gözünde ne önemi var? Bir kimse onu bu şeylerle tehdit edecek olursa ona şu cevabı verecektir: "Git kendine bir çocuk bul, çünkü maskeler ancak çocukları korkutabilir. Bense maskelerin yalnızca kabuk olduklarını, içlerinin bomboş olduğunu iyi biliyorum."

İşte siz böyle şeylerden büyük bir endişeye kapılıyorsunuz. Ama ben size Tanrı'nın adıyla ısrar ediyorum; öncelikle görmeniz gereken bu sorunlar değil onlar karşısında yeterince hazırlanmış olup olmadığınızdır. Bu nedenle Hektor'un Andromakhe'ye söylediklerini iyi işitin:

Haydi sen eve git, bak işlerine
geç tezgâhına, mekiğinin başına,
hizmetçilere buyruklar ver.
Savaşla biz uğraşacağız, başta ben
İlyon'da doğmuş büyümüş bütün erkekler.[127]

Demek ki kendi yeteneklerinin farkındaydı ve zayıflıklarını da iyi biliyordu.

[127] Bkz. *İlyada* vi. 490

23

Gösteriş olsun diye öğrenip okuyanlara

Kendinize öncelikle Kim olmak istediğinizi söyleyin; ardından yapacağınızı ona göre yapın. Çünkü bu öteki her konu için de geçerlidir. Koşulara katılan kişiler öncelikle ne olmak istediklerini belirlerler; sonra da bu arzularına göre hareket ederler. Bir uzun mesafe koşucusu için belli bir beslenme, yürüme, çalışma ve alıştırma biçimi vardır; bir stadium koşucusuna gelince bunların biçimi farklıdır, pentatletlerinkine gelince çok daha farklı. Bu sanatlarda da böyledir. Eğer bir marangoz ustasıysanız başka araçlarınız vardır; demirciyseniz başka. Yaptığınız işler için bir son belirlemezsek, bu o işi hiçbir amaca dönük yapmadığımız anlamına gelir. Yanlış bir son belirleyecek olursak, amacımızdan sapmış oluruz. Genel amaçlar vardır; bir de özgü amaçlar. Hepsinden önce, bir insan gibi davranmamız gerekir. Bundan ne anlaşılıyor? Ne bir koyun gibi uysal, ne de kurt gibi yıkıcı olmalıyız. Özgü amaçlar ise her kişinin yaşama biçimine ve iradesine göre değişir. Kopuz çalan bir adam kopuz ustası gibi, marangoz bir marangoz gibi, filozof bir filozof gibi ve hatip de bir hatip gibi davranır. İnsanlara "Gelin ve konuşmalarımı dinleyin." dediğiniz zaman, önce bu çağrıyı bir amaç gütmeden yapamayacağınızı bilin; sonra da bir amacınız varsa ve belliyse, doğru bir amaç olup olmadığına bakın. Amaçladığınız şey faydalı olmak mıdır yoksa övgü almak mı? Hemen şöyle dediğini duyarsınız: "İnsanların övgüsünün benim için ne önemi var?"

Doğru söylüyor, çünkü gerçek bir müzisyen yada gerçek bir geometrici için insanların övgüsü önemli değildir. Demek ki faydalı olmak istiyorsun; ama ne konuda? Seni dinlemeye gelmemiz için bize bir sebep söyle. Ama kendisine bile faydası olmayan bir kişinin başkalarına faydalı olması mümkün mü? Değil, çünkü ne gerçekten marangoz olmayan bir kimse marangozluk mesleğinde faydalı olabilir; ne de gerçekten ayakkabıcı olmayan bir kimse ayakkabıcılık mesleğinde.

Şimdi, bir fayda elde edip etmediğini gerçekten de bilmek istiyor musun? Kendi düşüncelerini meydana getir, ey filozof. Arzudan beklenen nedir? Bizi hayal kırıklığına uğratmaması. Kaçınmaktan beklenen nedir? Bizi, istemediğimiz durumlara düşürmemesi. Öyleyse, bu beklentileri elde edebiliyor muyuz? Bana doğruyu söyle; eğer sen söylemezsen ben söyleyeceğim. Geçenlerde, dinleyicilerin seni dinlemek için istemeye istemeye toplanmışlar ve hiçbir sözünü alkışlamamışlardı; bu durum üzerine rengin soldu ve oradan ayrıldın. Yine geçenlerde, sözlerin bitince seni övgüye boğmaları ve alkışlamaları üzerine herkese sordun:

"Nasıl olduğumu düşünüyorsunuz?"

Onlar şöyle cevap verdi: "Her şey üzerine yemin ederiz ki muhteşemdiniz efendim."

"Konuyu nasıl anlattım? Kendimi ifade edebildim mi?"

"Hangi konu efendimiz?"

"Pan ve Nymphe'lerden söz ettiğim konuyu soruyorum."

"Elbette mükemmeldiniz."

O hâlde, bu olanlardan sonra bana arzu ve kaçınmalarının doğaya uygun olduğunu söyleyebilir misin? Öyleyse git, bu yalanlarına kanacak başka kimseler bul. Başka bir gün, seninle karşıt düşüncelere sahip bir adamı övmüyor muydun? Bir senatörün oğluna dalkavukluk etmiyor muydun? Kendi çocuklarının da ona benzemelerini ister miydin?

"Tanrı korusun!"

Öyleyse neden ona dalkavukluk ediyorsun?

"Henüz toy bir delikanlı ve konuşmaları dikkatle dinliyor."

Yani?

"Bana hayranlık duyuyor."

İşte şimdi kanıtını göstermiş oldun. Öyleyse sen ne düşünüyorsun? Bütün bu insanlar seni içten içe aşağılamıyorlar mı? Kendisinin iyi davranışlarda bulunmadığını ve iyi düşüncelere sahip olmadığını iyi bilen bir kimse, kendisine sürekli "Muhteşem bir doğal yeteneğin var, dürüst ve iyi bir kişiliğe sahipsin." diyen bir filozof gördüğünde "Bu adam benden bir çıkar umuyor." diye düşünmez mi? Başka ne düşünebilir? Yada bana o delikanlının yetenekli olduğunu gösteren bir davranışından söz et? Şunu söyle: Uzun bir süredir senin yanında; konuşmalarını dinledi, okuduğun her şeye kulak kesildi; biraz olsun doğruluk kazandı mı? Hiç kendisi üzerinde düşündü mü? Bulunduğu kötü durumun farkına vardı mı? Kibirden kurtuldu mu? Kendisine bunları öğretecek bir rehber mi arıyor?

"Evet."

Ona nasıl yaşaması gerektiğini öğretecek bir rehber mi arıyor? Hayır ey ahmak, nasıl konuşacağını öğretecek birini arıyor o; ve sana da bu nedenle hayranlık duyuyor işte. Şöyle demiyor mu: "Bu adam mükemmel bir yazma yeteneğine sahip, Dion'dan[128] bile çok daha iyi." Bu bambaşka bir konu. Ama şunu söylüyor mu: "Bu adam dürüst, doğru ve kaygılarından arınmış." Söylerse bile ona sorarım: Madem bu adama doğru kişi diyorsun, doğru kişi ne demektir? Bana cevap veremeyecek olursa şunu eklerim: Önce söylediklerinin anlamını bil, sonra konuş.

---

[128] *Prusalı Dion*: Olağanüstü konuşma yeteneğiyle *Khrysostomos*, yani Altın Ağızlı olarak ünlenmiş bir hatip. Epiktetos'un çağdaşı olan bir Sofisttir. Eserlerinin bir kısmı günümüze de ulaşmıştır.

Şimdi böyle sefil bir durumdayken, alkışların peşinde koşuyorken ve dinleyicilerinin sayısını tutuyorken, başkalarına faydalı olmayı umuyor musun?

"Bugün çok daha fazla dinleyicim vardı."

"Evet, çok fazla, galiba beş yüz kadar vardı."

"Beş yüz ne ki, en az bin kişi vardı."

"Dion bile bu kadar çok kişiye konuşmamıştı."

"Bu elinden gelir miydi ki! Benim dinleyicilerim konuşmacının iyisinden anlar."

"Bu sizin mükemmelliğiniz efendim; iyi konuşmacı taşı bile yerinden oynatır."

İyi bakın, bunlar filozofların konuştuğu sözler. İşte başkalarına faydalı olacak bir adamın karakteri; işte bütün konuşmaları alkışlarla dinlenen, Sokrates ve takipçileri hakkında yazılan her şeyi okuyan bir adam; ki onları okurken hatiplerin, Lysias ve Isokrates'in yazdıkları gibi okumuyormuş.

"Tartışmalara hep hayranlık duymuşumdur."

Hayır, tartışmalara değil, tartışmaya hayranlık duyduğunu söylersen çok daha doğru olur. Yoksa, okuduğun bu sözleri, küçük şiirlerden çok farklı bir şekilde mi okuduğunu sanıyorsun? Çünkü gerektiği gibi okuyor olsaydın, peşinde koştukların da böyle konular değil şu sözler olurdu: "Anitos ve Meletos beni öldürebilirler ama bana zarar veremezler.";[129] "ve ben hiçbir zaman kendime ait olan şeylere değer vermedim; gözüme en iyi olarak görünen akıl dışında."[130] Bu nedenle, kim Sokrates'in "Birşeyler biliyor ve öğretiyorum." dediğini duymuştur? O farklı kişileri farklı öğretmenlere gönderirdi. Bu nedenle yanına gelenler ve kendisi tarafından filozoflara önerilmek isteyenler çoktu; o da bu isteklere karşılık verirdi. Size gelince, öyle sanı-

---

[129] Bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması* 30c

[130] Krş. Platon, *Kriton* 46b

yorsunuz ki Sokrates şunları söylemiş olsun: "Bugün Kodratos'un evinde konuşacağım, beni dinlemeye gel." Seni neden dinlemeliyim? Sözcükleri ne büyük ustalıkla bir araya getirebildiğini bana göstermek mi istiyorsun? Onları istediğin kadar ustalıkla bir araya getir ey adam; bunun sana ne faydası olacak?

"Beni övgüyle karşılaman yeter."

Övgü sözcüğüyle anlatmak istediğin nedir?

"Takdire değer, olağanüstü bir insan olduğumu söyle."

Pekâlâ, söylerim bunları. Fakat övgü filozofların iyi olarak gördükleri bir şeyse, seni övmem için bana bir sebep söyle. Güzel konuşmaksa iyi olan, bana bunu göster ve ben de seni öveyim.

"Ama bu konuşmaları dinleyenler haz duymadan mı dinlemeli?"

Umarım öyle yapmazlar. Kendi adıma konuşuyorum; kopuz çalan bir adamı bile haz duymadan dinleyemem. sırf bu nedenle orada kalıp kopuz mu çalmalıyım? Sokrates'e kulak ver: "Genç bir delikanlı gibi nutuklar hazırlayıp karşınıza dikilmek, benim yaşımdaki bir adama yakışmazdı."[131] Genç bir delikanlı gibi, demişti. Çünkü gerçekten de bu küçük bir sanattır ama mükemmel bir şeydir; sözcükleri seçmek, bir araya getirmek, insanların önüne çıkarak onları zarif bir şekilde söylemek yada okumak ve şu övgüleri duymak: "Böyle konuşabilecek çok fazla kimse olmadığına yemin edebilirim."

Bir filozof, insanları kendisini dinlemeye davet eder mi? Güneşin yada çeşitli meyvaların insanları kendilerine çekmesi gibi, filozoflar da verecekleri faydalarla kendilerine çekmezler mi insanları? Hangi hekim, insanları tedavi olmaları için kendisine davet eder? Doğrusu şimdilerde, Roma'daki hekimlerin böyle

---

131 Bkz. Platon, *Sokrates'in Savunması* 17c

yaptıklarını işitiyorum; ancak ben orada bulunduğum sıralarda daha çok hekimler davet edilmekteydi. "Doğru bir yol üzerinde bulunmadığını, her şeye dikkat ediyorken dikkat etmen gereken asıl şeye dikkat etmediğini, iyilik ve kötülük konusunda bilgisiz, zavallı ve mutsuz bir adam olduğunu dinlemen için seni davet ediyorum." Nazik bir davet. Ancak filozofun sözleri üzerinizde bu etkiyi meydana getirmezse, hem o filozof hem de konuşmacı ölmüş demektir. Roufos hep şunu söylerdi: "Eğer beni övecek kadar boş vaktin varsa, konuşmalarımın hiçbir amacı yoktur." Bu nedenle, öyle bir konuşması vardı ki her birimiz onun karşısındayken birileri tarafından bize karşı kışkırtılmış olabileceğini düşünürdük; öyle açık sözlü ve herkesin kusurlarını yüzüne karşı söyleyen bir adamdı.

Filozofun okulu, bir muayenehane gibidir. Oradan hoşnutlukla değil, acı duyarak çıkılır. Çünkü oraya geldiğinizde sağlıklı değilsinizdir; kiminizin omzu çıkmıştır, kiminizin çıbanı vardır, kiminizin baş ağrısı. Böyleyken, karşınıza geçip size minik düşünceler ve heyecanlı cümleler geveleyeyim; siz de bana övgüler düzdükten sonra çıkıp gidin. Omzu çıkmış olan olduğu gibi kalsın, kimsenin çıbanı iyileşmesin, başağrısı çeken de başağrısı çekmeye devam etsin, öyle mi? Genç adamlar sırf bunun için mi evlerini, anne ve babalarını, dostlarını, akrabalarını ve mallarını bırakıp buraya geliyorlar? Sözleriniz karşılığında size "Olağanüstü bir insansınız!" demek için mi? Sokrates böyle mi yaptı? Zenon yada Kleanthes böyle mi yaptılar?

Öyleyse ne yapmalı? İnsanları teşvik edebileceğimiz bir konuşma yöntemi yok mudur? Bunu kim yadsıyor? Tıpkı çürütmeci ve öğretici yöntemler gibi, teşvik edici yöntem de var. Fakat kim bu yöntemlere bir dördüncüsü olarak gösterişi ekledi?

Teşvik edici yöntem nedir? Hem tek kişiye hem de birçok kişiye içinde bulundukları çelişkileri ve aslında arzuladıkları şey yerine başka şeylere yönelmiş olduklarını gösterebilmek için kullanılan yöntem. Çünkü insanlar kendilerini mutluluğa götü-

recek şeyleri arzuladıkları hâlde yanlış şeylerin peşinden giderler. Bunu yapabilmek için bin tane sedir sıralayıp insanları davet ettikten sonra sahneye çıkar, güzel cübbeniz ve kemerinizin içinde Akhilleos'un ölümünü anlatırsınız. Sizi tanrılar adına uyarıyorum; elinizden geldiğince, iyi sözleri ve iyi davranışları yozlaştırmaktan uzak durun. Konuşmacının hiçbir davranışı; dinleyicilere onlara duyduğu ihtiyacı göstermesi kadar teşvik edici olamaz. Fakat bana söyleyin, konuşmalarınızı yada derslerinizi dinleyenler arasında kim kendisiyle ilgili kaygılar edindi, kim dönüp kendi düşüncelerini yokladı? Yada kim dışarı çıktığında şunu söyledi: "Bu filozof beni çok etkiledi. Artık bu davranışlarda bulunmayacağım." İstediğin kadar ünlü ol, dinleyicilerin bu sözler yerine şunları söylüyor: "Kserkses'i çok güzel anlattı!" Bir diğeri ise şöyle diyor: "Hayır, Thermopilae Savaşı'nı iyi anlattı." Bir filozof böyle mi takip edilir?

24

Hükmümüz altında olmayan şeylere bağlanmamak gerektiği üzerine

Başkalarının doğaya uygun olmayan tutumları sizin için kötülük değildir. Çünkü doğa sizi başkalarından ötürü sıkıntıya düşmek yada üzülmek üzere değil, onlarla mutlu olmak üzere şekillendirdi. Bir kimse mutsuzsa, bilin ki onun mutsuzluğunun sebebi kendi yanlışıdır. Çünkü Tanrı bütün insanları mutlu ve kaygılardan bağımsız olsunlar diye yarattı. Bu amaçla onlara bazı iyelikler verdi; bunların bir kısmı insanın kendisine aittir; bir kısmı ise değil. Kendisine ait olmayan kısım engellemeler, zorlamalar ve yoksunluklar karşısında güçsüzdür. İnsanın kendisine ait olanlar ise engellemelerle bağımlı değildir. İyi ve kötünün doğası, bir baba gibi koruyucumuz ve gözeticimiz olan kişi tarafından bize ait kılınmıştır.

"Fakat falanca kişiden ayrı kaldım ve bu nedenle o büyük bir üzüntü yaşıyor."

Neden başkasına ait olan şeylerin kendisine ait olduğunu düşündü? Neden seninle birlikteyken duyduğu mutluluğun yanısıra senin bir ölümlü olduğunu ve günü gelip de onu bırakarak başka bir ülkeye gidebileceğini hiç aklına getirmedi? Bu nedenle o, kendi hatasından kaynaklanan bir acıyı çekmektedir. Ama sen neden hayıflanıp kendini tüketiyorsun? Yoksa bu, senin de onun gibi bu konularda bilgisiz olmandan mı kaynaklanıyor? Tıpkı değersiz, zavallı kadınlar gibi, kendini sana haz ve-

ren şeylerin içine bıraktın; sanki onlar daima yanında olacaktı; yerler, insanlar ve dostluklar. Fakat şimdi, aynı yerde yaşamadığın ve aynı insanlarla görüşmediğin için oturup gözyaşı dökü yorsun. Doğrusu sen, kargalardan ve kuzgunlardan daha sefil olmayı hak ediyorsun. En azından onlar diledikleri her yere uçabiliyor; yuvalarını diledikleri zaman taşıyabiliyor ve eski yaşamlarını hatırlayıp üzüntü duymaksızın denizlerin ötesindeki ülkelere göçebiliyorlar.

"Evet, ama onlar akıl sahibi yaratıklar olmadığı için böyledir bu."

Öyleyse tanrılar akıl yetisini bize daha mutsuz, daha karamsar olmamız ve yaşamlarımızı üzüntüler, inlemeler içinde geçirmemiz için mi verdi? Herkes ölümsüz mü olmalı? Hiç kimse uzaklara gitmemeli mi? Hepimiz olduğumuz yerde bitkiler gibi kök salıp sabitlenmeli miyiz? Bir yakın dostumuz uzaklara gittiğinde oturup gözyaşı mı dökmeliyiz? Bir süre sonra geri gelince çocuklar gibi dans edip el mi çırpmalıyız?

Artık bütün bunlardan vazgeçip filozofların sözlerini dinlemek için ne bekliyoruz? Karşımızda hokkabaz varmış gibi sözlerini kulak ardı etmişseniz, bilin ki şunları söylemiştiler: Bütün bu dünya büyük bir kenttir ve kendisini oluşturmuş olan öz birdir; üzerindeki her şey belli bir sıraya göre gerçekleşmektedir; kimileri yerlerini başkalarına bırakmak zorunda; kimileri bozuluşa uğramak zorunda; kimileri yerlerine dönmek zorunda; kimileri yerlerinde kalmak zorunda; kimileri devinmek zorunda; fakat hepsi bir uyum içindedir; en başta tanrılarla; ardından doğa tarafından bir aile olarak meydana getirilmiş olan insanlarla; kimileri birlik içinde olmak zorundadır kimileri ise ayrı; birlikte olanlar birbirleriyle mutluyken ayrılanlar ise bundan üzüntü duymaz; bunun yanında insan doğası gereği soylu bir kişiliğe sahiptir ve iradeden yoksun olan bütün öteki şeylerden üstündür; sahip olduğu bu üstünlük -doğasının bir gereği olarak- dünyada kalıcı olmaması içindir; farklı zamanlarda fark-

lı yerlerde bulunur; buna kimi zaman olayların getirdiği bir zorunluluk neden olabilir, kimi zaman da sahip olduğu merak duygusu. Tıpkı Odysseus gibi;

Ne çok yerler görmüş, ne çok insan tanımıştı.[132]

Daha öncesinde ise, yaşamaya elverişli dünyayı Herakles dolaşırdı;

İnsanların iyi ve kötü işlerini gözleye gözleye.[133]

O ki vahşiliklerinden kurtularak, yurdunda iyi yasaları yaygın kılmıştı. Kimbilir kaç dostu vardı Thebai'de, Argos'ta ve Atina'da. Kimbilir böyle dolaşmakla neler kazanmıştı. Kendisi için uygun görür görmez evlenmişti; çocuklar sahibi olmuştu; ve günü gelince, hiç sızlanmadan, pişmanlık hissetmeden ayrıldı onlardan; onları yetim gibi bırakmadı ardında, çünkü hiçbir insanın yetim olmadığını biliyordu; çünkü bütün insanları daima kollayan ve gözeten bir baba vardı. Çünkü Zeus'un bütün insanların babası olduğunu duyduğu zaman bunun dayanaksız bir haber olmadığını biliyordu; çünkü Zeus'un kendi babası olduğunu biliyordu; bu nedenle ona baba diye seslendi; başladığı her işin öncesinde dönüp ona baktı. Bu nedenle işte, dünyanın her yerinde mutlu bir şekilde yaşayabiliyordu. Mutluluk ve var olmayan bir şeye duyulan arzunun bir arada olması ise olanaksızdır. Çünkü mutlu olan kişi, arzuladığı her şeyi elde etmiş olan kişidir; tıpkı besinle dolu bir kişiye benzer; artık yemeye de içmeye de gereksinim duymaz.

"Fakat Odysseus karısını özlüyordu ve bu nedenle bir kayaya oturup gözyaşı dökmüştü."[134]

Her konuda Homeros'a ve onun öykülerine mi başvuruyorsun? Yada Odysseus gerçekten gözyaşı dökmüş olsun; mutsuz bir adamdan başka nedir? Oysa bilge ve iyi bir kimse mutsuz

---

[132] Bkz. *Odysseia* i. 3
[133] Bkz. *Odysseia* xvii. 487
[134] Krş. *Odysseia* v. 82

olabilir mi? Doğrusu Zeus kendi yurttaşlarını kendisi gibi mutlu olabilmeleri için kollayıp gözetmese, evren kötü yönetilmiş olurdu. Fakat bunlar düşünmek için elverişli ve dindarca şeyler değil. Ve eğer Odysseus gözyaşı döküp inlediyse, iyi bir adam değildi. Kendisini tanımayan bir kişi iyi olabilir mi? Kim olduğunu bilse bile, dünyadaki her şeyin bir sonu olduğunu ve hiç kimseyle sonsuza dek bir arada kalamayacağını unutan bir kişi iyi olabilir mi? Diyesim, olanaksız şeyleri arzulamak, kölemen bir karaktere sahip olanların işidir ve ahmaklıktır. Böyle bir kimse yabancıdır ve mümkün olan tek yolla, düşünceleriyle Tanrı'ya karşı mücadeleye girişmiştir.

"Fakat annem beni görmediği için çok mutsuz."

Neden bu ilkeleri öğrenmedi? Onun mutsuzluğunun bizim için önemli olmadığını söylemiyorum; bize ait olmayan şeyleri hiçbir zaman arzulamamamız gerektiğini söylüyorum. Başkasının üzüntüsü başkasına aittir; ancak benim üzüntüm bana ait olabilir. Öyleyse her ne sebeple olursa olsun bütün üzüntülerime bir son vermeliyim; çünkü bu benim hükmüm altındadır. Başkasının üzüntüsüne ise elimden geldiğince bir son vermeye çalışırım, fakat hiçbir zaman tam anlamıyla bitirmeye kalkışamam; çünkü bunu yapacak olursam Tanrı'ya karşı mücadele etmiş olurum. Zeus'u karşıma almış ve evrenin hakimi olarak kendimi görmüş olurum; Tanrı'ya karşı bu itaatsizliğimin bedelini ise yalnızca çocuklarımın çocukları değil aynı zamanda kendim de öderim; gece gündüz kabuslar görerek, kaygılanarak, aldığım her haberle titreyerek, ruhumun bütün huzurunu başkalarından gelecek olan mektuplara teslim ederek.

"Roma'dan bazı kişiler geldi. Umarım bir felaket haberi gelmez."

Bulunmadığın bir yerde gerçekleşecek hangi olay sana zarar verebilir?

"Yunanistan'dan bazı kişiler geldi. Umarım bir felaket olmamıştır."

Böyle düşünüyorsan, yeryüzündeki her ülke senin mutsuz olmana neden olabilir. Bulunduğun yerde mutsuz olmak senin için yeterli olmuyor mu? Denizaşırı yerlerde olan olaylar ve oradan gelen mektuplarla da mutsuz olman mı gerekiyor? İşte senin güvenliğin bu kadar.

"Fakat dostlarım bulundukları o uzak kentlerde ölecek olursa?"

Bütün ölümlülerin yaşayabilecekleri acıdan daha fazlasını yaşayabilirler mi? Yada; hem ileri yaşlarına kadar yaşamayı hem de çok sevdiğin kişilerin öldüklerini görmemeyi aynı anda nasıl arzulayabiliyorsun? Uzun bir yaşamın insana çok çeşitli ve sayısız olaylar göstereceğini bilmiyor musun? Kimileri hummadan ölecek, kimilerini soyguncular ve kimilerini de tiranlar öldürecek. İşte bulunduğumuz dünya böyle bir yerdir; dünyada bizimle birlikte yaşayanlar da böyle kişilerdir. Soğukluk ve sıcaklık, yaşamda karşılaşılan olumsuzluklar, kara yolculukları, deniz yolculukları, rüzgarlar, etrafımızı kuşatmış olan çeşitli olaylar; kimi insanların ölümüne neden olur, kimilerinin sürgün edilmesine; kimilerini konsolosluğa yükseltir, kimilerini ise orduya katar. Öyleyse bütün bu olaylardan ötürü olduğun yerde büyük bir endişeyle çök, ağlayıp sızla, talihsiz olduğunu düşün, başkalarının sıkıntısıyla mutsuzluğa kapıl; üstelik bir yada iki kişinin değil, on binlerce kişinin sıkıntısıyla.

Filozoflarla bir arada olduğun zamanlarda hiç duyup öğrendiğin oldu mu; insan hayatının bir mücadele olduğunu bilmiyor musun? Bir adam postaları taşıyıp başka biri muhbirliğe giderken bir üçüncüsü de ön saflarda savaşmaz mı? Ve bu üçünün bir yerde bulunması olanaksızdır. Fakat sen, kumandanın emirlerini savsaklıyorsun; biraz zor bir görevle karşılaşınca şikayette bulunuyorsun; ordu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğundan haberin bile yok –üstelik bu da senin hükmün altında bulunuyor. Ötekiler de senin yaptığını yapacak olsa hiç kimse hendek kazmazdı; kimse etrafı siperle çevirmezdi; kimse gözcülük yapmaz, kendini tehlikeye atmaz; herkes orduya yararsız bir

şekilde olduğu yerde dururdu. Benzer biçimde bir gemide tayfa olduğunu düşün. Bir yere demir attığınızda gemi direğine tırmanman için emir verilseydi reddederdin; pruvaya koşman için emir verilseydi reddederdin; kaptan bu yaptıklarına dayanabilir miydi? Öteki tayfalara kötü örnek olduğun ve işlere engel olduğun için, seni faydasız bir yük gibi güverteden denize fırlatmaz mıydı?

İşte, dünyada da böyledir: Her insanın yaşamı uzun ve farklı bir mücadeledir. Sen de bir asker olduğunu bilerek, kumandanın verdiği bütün emirleri yerine getirmekle ve mümkünse ne isteyeceğini önceden bilmekle yükümlüsün. Çünkü o kumandanla bunun arasında ne güç ne de karakter yüceliği bakımından hiçbir benzerlik bulunmuyor. O kumandan tarafından sana büyük bir görev verilmiştir; sen onun meclisinde bir senatörsün. Böyle kimselerin ailelerine çok az vakit harcayabildiklerini, sık sık evden uzak kaldıklarını, kimi zaman yönetici kimi zaman yönetilen olduklarını, kimi zaman emir verip kimi zaman emir aldıklarını bilmiyor musun? Öyleyse bana söyle, tıpkı bir ot gibi toprağa kök salıp sabitlenmek midir istediğin?

"Evet, çünkü bu hoş bir şey."

Hoş olmadığını kim söylüyor ki? Fakat bir tas çorba da hoşdur, güzel bir kadın da hoşdur. Hazların peşinde koşanlar bundan farklı bir şey mi iddia ediyor? Kimlerin ağzından konuştuğunun farkında değil misin? Bu sözler Epikourosçuların ve züppelerin sözleri değil mi? Yakın bir zamanda onların yaptıklarını yapmaya ve düşündüklerini düşünmeye başlayınca da bize Zenon ve Sokrates'in sözlerini tekrarlayacak mısın? Sana hiç yakışmadıkları hâlde üzerine giymeye çalıştığın başkalarına ait şeyleri elinden geldiği kadar uzağa fırlatmayacak mısın? Onların bütün amacı şunlar değil midir: Engellerden ve zorlamalardan bağımsız uyumak, uyandıktan sonra uzun uzun esnemek, yüzlerini yıkamak, sonrasında canları ne istiyorsa onu okuyup onu yazmak, havadan sudan gevezelik etmek, söyle-

dikleri her söz karşılığında dostlarından övgüler duymak, ardından yürüyüşe çıkmak, hamama gitmek, yemek yemek ve uyumak. Bunları söylememize bile gerek yoktu, çünkü herkes kolayca tahmin edebiliyor. O hâlde Sokrates ve Diogenes'in takipçisi ve hayranı olarak, sen anlat bize; zamanının nasıl geçmesini arzuluyorsun? Atina'da ne yapmak istiyorsun, aynı işleri mi yoksa başka işleri mi? Öyleyse neden kendini Stoacı diye adlandırıyorsun? Kazara Roma vatandaşı olduğunu söyleyen kişiler bile şiddetli bir şekilde cezalandırılırken, kendilerini yanlışlıkla çok yüce ve saygıdeğer bir unvanla anan kişiler ceza almadan kurtulabilir mi? Hiç değilse; büyük kusurlar işleyen kimselere büyük cezalar veren güçlü ve yenilmez bir yasa, ulu bir güç yok mudur? Ne diyor bu yasa: "Kendine ait olmayan şeylere özenen kimseler kibirlidir; ikiyüzlüdür; tanrısal hükümranlığa başkaldıran kimseler bayağı ve zavallı; daima üzüntü içindedir; kıskançtır; acınası; kısaca söylemek gerekirse daima mutsuzdur ve yas içinde.

"Yoksa benim falanca kişiye dalkavukluk edebileceğimi, kapısına kadar gidebileceğimi mi düşünüyorsun?"

Neden böyle bir davranışı, gerektiğinde yurt sevgisi için, insanların birliği ve insanlık için sergilemiyorsun? Ayakkabı almak için bir ayakkabı ustasının kapısına kadar gitmekten yada salata almak için bir manavın kapısına kadar gitmekten çekinmiyorsun ama herhangi bir eksiğin için bir zenginin kapısına gitmekten mi çekiniyorsun?

"Evet ama bir ayakkabı ustasından çekinmem için hiçbir neden yok."

Bir zenginden de.

"Bir manava dalkavukluk etmem için hiçbir neden yok."

Bir zengine de.

"O zaman ihtiyaçlarımı nasıl karşılayabilirim?"

O kapıya, istediğin herhangi bir şeyi almak için giden biri gibi mi gitmeni istedim? Hayır, yalnızca kendin için yararlı olanı yapman gerektiğini söylüyorum.

"Öyleyse hâlâ neden gitmeliyim o kapıya?"

Yurttaşlık, kardeşlik ve dostluk görevlerini yerine getirmek zorunda olduğun için gidebilirsin. Ayakkabıcının, manavın kapısına kadar gitmiş olduğunu hatırla. Üstelik, o kişiler mallarını ne kadar yüksek fiyata satarsa satsın hiçbir büyük güce yada soyluluğa sahip değiller. Salata almak istersen, ancak bir peni tutacak. Zengin bir kimsenin kapısına gitmek de böyledir. Kapısına gitmem gerekirse kapısına giderim, onunla konuşmam gerekirse konuşurum; fakat ellerini öpmeye ve dalkavukluk edip övmeye gelince; bu çok yüksek bir fiyat olacaktır. Benim için de yurdum için de dostlarım için de uygun değildir; iyi bir yurttaşlığı ve dostluğu bozacak olan bir davranıştır.

"Ama senin başarısızlığını gören bir kişi, bu işi gönüllü bir şekilde üstlenemez."

Ne umarak gittiğini yine mi unuttun? İyi bir insanın, hiçbir işini görünüşlere bakarak yapmayacağını, sadece doğruluk için yapacağını bilmiyor musun?

"Doğruluk için yapmanın ona ne faydası vardır?"

Dion'un adını hiç hata yapmaksızın yazan bir kimse bundan ne fayda görür? O adı yazmış olmak, o kadar.

"Hiçbir fayda görmez mi demek istiyorsun?"

İyi bir kimsenin, iyi ve adil davranarak, iyi ve adil davranmış olmaktan daha büyük bir fayda görmesini mi umuyorsun? Olimpia'da, birinci olup tacı giymekten başka bir amacın olmaz. İyi ve mutlu olmak senin gözünde küçük ve değersiz bir şey midir? Tanrılar tarafından bu amaçla yeryüzüne gönderilmiş ve insan olma görevini üstlenmiş birisi olarak, yine de bir dadıya, bir anneye mi ihtiyaç duyuyorsun? Başucunda gözyaşı dökecek mızmız kadınların senin bakımını yapmalarını mı arzuluyor-

sun? Ahmak bir çocuk olmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyecek misin? Çocukça davranışlar sergileyen bir kişinin, yaşı ne kadar büyükse o kadar aptal olduğunu bilmiyor musun?

Atinalıları hiç kendi evlerinde ziyaret etmedin mi?

"Kimi istiyorsam onu ziyaret ettim."

İşte burada da kimi istiyorsan onu göreceksin: Önemli olan bunu alçakça ve arzuların yada kaçınmalarından hareket ederek yapmamandır. Böylece işlerin yolunda gider. Fakat bu kapılara gidip beklemeye değil sahip olduğun düşüncelere bağlıdır. Dış dünyamızda bulunan irademizden bağımsız şeylere değer vermemeyi öğrendiğinde; onların hiçbirinin sana ait olmadığını anladığında; yargı gücünü iyi yönetebildiğinde; bir şeye yönelmeyi yada ondan iğrenmeyi, arzulamayı ve kaçınmayı gerçekleştirebildiğinde, artık dalkavukluk yada alçaklık yapman için bir sebep kalmaz. Neden alışmış ve tanımış olduğun yeri bu kadar özlemek zorundasın? Bir süre bekleyecek olursan, buraya da alışabildiğini görürsün. Ancak eğer alçak bir doğaya sahipsen, buradan ayrıldığın zaman da oturup gözyaşı dökecek ve inleyeceksin.

"Şefkatli bir insan olmayı nasıl becerebilirim?"

Sahip olduğun soylu karakter ve mutlulukla. Çünkü alçaklığın, kendi kendine sızlanmanın, başkalarına bel bağlamanın ve Tanrı'yı yada insanları suçlamanın mantıklı bir sebebi olamaz. Senden, işte bu ilkeleri gözeterek şefkatli bir insan olmanı istiyorum. Fakat şefkat dediğin bu şey nedeniyle bir köleye, bir zavallıya dönüşeceksen, şefkatli olmanın anlaşılır bir yanı yoktur.

Bir insanı severken, onun ölümlü olduğunu ve birgün seni bırakıp gidebileceğini düşünmene engel olan şey nedir? Sokrates kendi çocuklarını sevmedi mi? Elbette sevdi; ancak özgür bir insan gibi, öncelikle tanrıları sevmesi gerektiğini iyi bilerek. Bu nedenle, iyi bir insan olmanın gereklerini hiçbir zaman çiğnemedi; ne savunmasını yaparken ne de cezası infaz edilir-

ken; ne senatörlük ne de askerlik yaptığı dönemlerde. Fakat biz böyle soylu bir karaktere sahip olmamak için bahanelerle doluyuz; kimimiz çocuklarını bahane ediyor, kimimiz annesini, kimimiz de kardeşlerini. Ancak, başka kimseler için mutsuz olmak bizim için uygun değildir; bunun yerine, başta bizi bu amaçla yaratan Tanrı olmak üzere, herkes bizi mutlu etmelidir. Bütün insanlığın acısını kendi bedeninde çekmeyi bir sorumluluk bilen Diogenes kimseyi sevmedi mi? O bütün insanlığı seviyordu; ama Tanrı'nın bir yoldaşı olarak, ona itaat ederek ve aynı zamanda insanları da gözeterek. Bu nedenle onun vatanı belirli bir ülke değil bütün dünyaydı; hapse atıldığı zaman Atina'yı ve oradaki yoldaşlarını bu nedenle özlememişti; korsanlarla dost olmuş ve onları doğru yola getirmeye çalışmıştı. Sonrasında ise Korinthia'da yaşamaya devam etti, Perraibia'ya gittiğinde de aynı şekilde yaşadı. Özgürlük, işte bu şekilde elde edilir. Bu nedenle şöyle diyordu: "Beni Anisthenes özgür kılmıştır; asla bir köle olmadım." Anisthenes onu nasıl özgür kılmıştı? Bunu kendisi söylesin:

"Anisthenes bana neyin ait olduğunu ve olmadığını öğretti. Servetim, akrabalarım, yakınlarım, dostlarım, şöhret, yaşadığım kent ve bu hayat bana ait değildir; hepsi de başkalarına aittir. Öyleyse insanın kendisine ait olan nedir? Görünüşleri doğru bir şekilde kullanmak. Bana bu gösterildi; sahip olduğum bu şey bütün engellerden, zorlamalardan bağımsızdır; kimse benim yoluma çıkamaz, kimse görünüşleri istediğimden başka bir şekilde kullanmaya beni zorlayamaz. Benden daha güçlü olan kimdir? Philippos yada İskender mi? Perdikkas yada Büyük Kral[135] mı? Onların böyle bir güce sahip olmaları mümkün mü? Çünkü bir kimsenin, başka bir kimsenin egemenliği altına girmesi, şeylerin egemenliği altına girmek istemesiyle mümkündür. O hâlde, insan eğer hazza boyun eğmiyorsa, acıya, şöhrete,

[135] Büyük Kral'dan kasıt Pers kralıdır.

zenginliğe boyun eğmiyorsa; gerektiği zaman zavallı canını bir kimsenin yüzüne fırlatarak çıkıp gidecek gücü kendinde bulabiliyorsa, kime kölelik yapmak zorunda kalır ki?"

Buna karşılık, Atina'da kalmaktan mutluluk duysaydı ve kendisi için böyle bir yaşamı uygun görseydi, davranışları başka insanların idaresinde olurdu; güçlü olanlar onu ezebilirdi. Diogenes'in, sırf güzel Piraeos'u, Uzun Duvarlar ve Akropolis'i bir daha görebilmek uğruna korsanlara kendisini Atinalılara satmaları için yalvarması mümkün müydü? Onlara ne gözle bakardınız? Tutsak, köle ve alçak kimseler. Bunun size ne faydası olurdu?

"Hayır, onlara özgür insanlar gözüyle bakardım."

Bunun nasıl bir özgürlük olduğunu söyle: Birisi sizi esir almış, yaşadığınız ülkeden ve insanlardan ayırmış ve şöyle diyor: "Benim kölemsin, ben nasıl istersem öyle yaşayacaksın. Sana karşı iyi davranmak da kötü davranmak da benim bileceğim bir iştir; ancak ben istersem Atina'ya geri dönebilir ve mutlu olabilirsin." Size böyle köle muamelesi yapan kişilere ne söylerdiniz? Sizi onlardan kim kurtarabilirdi? Belki yüzlerine bile bakmaya cesaret edemezdiniz. Sizi özgür bırakmaları için onlara yalvarmak bile elinizden gelmezdi. Ey adam, hapse bile memnuniyetle, sizi götüren kişilerin önünde koşarak gitmelisin. Roma'da değil de Yunanistan'da mı yaşamayı arzuluyorsun? Ölme vaktin geldiğinde; bir daha Atina'yı göremeyecek ve Lykeum'da yürüyemeyecek olduğun için hepimizi kedere mi boğacaksın? Bunun için mi yurdundan ayrıldın? Bunun için mi sana faydalı olacak insanların peşinden buralara kadar geldin? Ne fayda umuyorsun? Tasımları daha hızlı çözme ve koşullu önermeler yapabilme becerisi mi? Kardeşlerini, aileni, yurdunu bu şeyleri öğrenip geri dönmek üzere mi terk ettin? Öyleyse, aklın doğruluğunu, kaygılardan arınmayı, kimseden zarar görüp şikayet etmeyecek ve kimseyi suçlamayacak bir yere yükselmeyi, böylelikle üzerindeki bütün engellerden kurtulmayı amaçlayarak ay-

rılmadın yurdundan. Eğer yurdunu yalnızca tasımları, koşullu ve sofistik önermeleri öğrenmek için terk ettiysen, bu iyi bir alışveriş olmuş. Eğer istiyorsan pazara çıkıp kendine bir yer bul ve insanlara bu öğrendiklerini satmaya çalış, tıpkı sağlık satan kimseler gibi. Öğrendiğin bu ilkeleri insanların gözünde küçük düşürmemen gerektiğini kabul etmiyor musun? Felsefenin bugüne kadar sana ne zararı dokundu? Khrysippos sana nasıl bir zarar verdi de davranışlarınla onun yapmış olduğu işlerin faydasızlığını kanıtlamaya çalışıyorsun? Orada sahip olduğun, acısını ve üzüntüsünü duyduğun kötülükler sana yetmedi mi ki kalkıp buralara geldin? Listene yenilerini ekledin mi? Yeni dostlar ve arkadaşlar edindikçe üzülmek için daha fazla nedenin olmuştur; üstelik acılarına başka bir ülkenin acısı da eklenmiştir. Neden bütün yaşamını mutsuzluklarına yenilerini ekleyerek üzüntülerini artırmakla geçiriyorsun? O hâlde sorarım sana, sen buna şefkat mi diyorsun? Nasıl bir şefkat ey adam! İyi bir şey olsaydı, kötülüklere neden olmaması gerekirdi. Eğer kötü bir şey ise onunla işim olmaz. Çünkü doğa beni, kendi iyiliğimi bulmam için şekillendirdi, kötülüğümü değil.

"Bunu elde etmek için gerekli olan disiplin nedir?"

Her şeyden önce; bir şeyden hoşnutluk duyacaksan, onun daima seninle kalacak bir şey değil, bir gün elinden alınacak bir şey olduğunu bilerek hoşnutluk duy; tıpkı bir toprak çömlek yada cam şişe gibi. Böylelikle kırıldığı zaman üzüntü duymazsın. Benzer biçimde; çocuğunu, kardeşini yada bir dostunu öperken görünüşlerin esiri olma ve duyacağın mutluluğun önü alınmayacak bir şekilde artmasına engel ol; tıpkı muzaffer insanların arkalarında durarak onlara ölümlü olduklarını hatırlatan köleler gibi aklında olsun.[136] Böylece sevdiğin kişinin de

[136] Roma'daki zafer törenlerinde yapılan resmigeçitler sırasında, arabanın üzerinde, zaferi kazanan kumandanın hemen arkasında bir köle bulundurmak gelenektendi. Köleyi orada bulundurmakla, kumandanın zafer sarhoşluğuna kapılarak ölümlü olduğunu unutmaması amaçlanıyordu.

ölümlü olduğunu; aşkın sana ait bir şey olmadığını kendine daima hatırlat: sana bugün için verilmiştir ve bu da onun sonsuza kadar sende kalmayacağı, birgün mutlaka geri alınacağı anlamına gelir; tıpkı incirin yada bir salkım üzümün ancak mevsimi geldiğinde toplanabilmesi gibi. Eğer bunları kış mevsiminde yemeyi arzularsan, ahmaklık etmiş olursun. Aynı şekilde, oğlunu yada dostunu izin verilmediği bir zamanda görmek istemen, inciri kış mevsiminde istemekle aynı şeydir. İşte incir için kış mevsimi olduğu gibi; evrende meydana gelen olaylar da doğaları gereği bizden alıp götürdükleri için bir kış mevsimidir. Dahası, bir şeyden hoşnutluk duyduğun zaman, onun karşıt görünüşlerini gözünün önüne getir. Çocuğunu öperken içinden şunu söylemenin ne zararı olabilir: "Yarın öleceksin." Yada bir arkadaşın için: "Yarın ikimizden biri uzaklara gitmek zorunda kalacak, birbirimizi bir daha göremeyeceğiz."

"Fakat bunlar kötü kâhinlerin sözleridir."

Başka bazı sözler de onlara aittir; ama faydalı olmaları durumunda bunu gözardı edebilirim; çünkü beni yalnızca o sözlerin faydalı olmaları ilgilendirir. Kötülük haber verenler dışındaki sözlere uğursuz der misiniz? Korkaklık uğursuz bir sözdür; ruhun alçaklığı; üzüntü; acı ve utanmazlık da öyle. Bunlar kötü sözlerdir, fakat onlar karşısında kendimizi korumak amacıyla dile getirmekten tereddüt etmemek gerekir. Bana, doğal bir şeyi anlatan hangi sözün uğursuz olduğunu söyleyebilirsiniz? Bir mısırın koçanlarının yolunmasına uğursuz diyebilirsiniz; çünkü koçanlar için bir yıkıcılık söz konusudur; ama dünya için değil. Ağaçların yaprak dökmesinin uğursuz olduğunu söyleyebilirsiniz; kuruyan incirin yenisi yetişsin diye dalından düşmesini; yada üzümlerin kurutulmasını. Fakat bunların her biri, önceki bir durumdan sonraki bir duruma geçmektir; bir yok olma değil belli bir tasarruf ve idarenin gerekleridir. Evinden ayrı düşmek de böyle bir durum değişikliğidir, ölüm de. Ölüm yok olmak değildir.

"Bir gün gelip ben de var olmayacağım, öyle mi?"

Var olmayacaksın, fakat dünyanın ihtiyaç duyduğu başka bir şeye dönüşeceksin; tıpkı daha öncesinde, varolmanın kendi seçiminle değil dünyanın sana duyduğu gereksinimle gerçekleşmiş olduğu gibi.

Dolayısıyla bilge ve iyi bir kişi, kim olduğunu ve nereden geldiğini, kim tarafından yaratıldığını aklından çıkarmayarak; bütün çabasını, yerini uygun bir şekilde doldurabilmek ve Tanrı'ya itaat edebilmek için harcar:

"Benden yaşamamı mı istiyorsun? Özgür, soylu bir karaktere sahip ve senin arzuladığın bir insan olarak yaşayacağım; çünkü sen beni engellemelerden bağımsız olarak yarattın. Fakat bana ihtiyacın kalmadığı zaman, bugüne kadar var olduğum için başkalarına değil yalnızca sana teşekkür ederim; ve istediğini yapıp buradan ayrılırım. Ayrılışım da sen nasıl istiyorsan öyledir; özgür, sana boyun eğen, emir ve yasaklarını bilen biri olarak. Senin hizmetinde bulunuyorken, başka kime boyun eğebilirim? Bir krala yada hükümdara mı? Senatöre yada valiye mi? Askerlere ve kumandanlara mı? Bir öğretmene yada babaya mı? Bana vereceğin bir görevi terk etmektense, tıpkı Sokrates'in dediği gibi, o görev uğrunda bin defa ölmeyi yeğlerim. Nerede yaşamamı istiyorsun? Roma, Atina, Thebai yada Giara. Nerede olursam olayım, beni hatırlaman yeterli. Dilersen insanların doğaya uygun yaşamalarına elverişli olmayan bir yere bile gönder; sana itaatsizlik edip ölmeyecek; geri dönmem için bana vereceğin işareti bekleyeceğim. Bana ihtiyacın olmadığını görmedikçe seni terk edemem, bu benim niyetlerimden uzak olsun. Doğaya uygun yaşamam için gerekli şartlar var olduğu sürece, bulunduğum yerden başka bir yerde yaşamayı arzulamayacağım; birlikte olduğum kişilerden başka hiç kimseyi istemeyeceğim."

Bu düşünceler gece gündüz aklınızda dönüp dursun; yazmanız gereken de okumanız gereken de bunlardır. Kendi ara-

nızda da başka insanlarla da konuşacağınız şey bu düşünceler olsun. Onlara sorun: "Bana bu işimde yardımcı olabilir misin?" Sonra ötekilere, sonra başkalarına sorun bunu. Aldığınız cevaplardan herhangi biri dileğiniz için uygun değilse, bu sizi anında ferahlatır; çünkü beklenmedik bir durum değildi. Çünkü yaşanan her durumda şunu söyleyebilmek çok önemlidir: "Dünyaya ölmek üzere geldiğimi biliyordum." Bu sizin de dilinizden düşmesin; "Ölümlü olduğumu biliyordum, evimden ayrı kalabileceğimi biliyordum, sürgüne gönderilebileceğimi, hapse atılabileceğimi biliyordum." Dönüp de kendinize bakacak olursanız, yaşanan olayların nereden geldiğini görürseniz, o anda hatırlayacaksınız ki orası iradenizin dışındadır, size ait değildir. Sonra o çok önemli soruyu sorarsınız: "Kimdir onları gönderen? Kumandan, general, hükümdar mı? Ne istiyorsa onu göndersin, çünkü yasaya her zaman her yerde boyun eğeceğim." Sonrasında görünüşler sizi incitince, buna engel olmaya gücünüz yetmediği için, aklınızın gücüyle onun karşısına geçin ve ona egemen olun. Aldatıcı görüntüler göstererek sizi kandırıp büyümesine ve kendi peşinden sürüklemesine izin vermeyin. Giara'daysanız Roma'da yaşamayı düşlemeyin ve oradaki insanların yaşamakta oldukları hazları düşünmeyin. Düşüneceğiniz şu olsun: Giara'da yaşayan bir adam, Giara'da yiğitçe yaşamak için ne yapmalıdır. Yada Roma'daysanız, düşüneceğiniz şey Atina'dakilerin nasıl yaşadığı değil Roma'da nasıl yaşanması gerektiği olsun.

En sonunda, bütün hazların yerini alacak olan şudur: Tanrı'ya itaat etme bilinci; ve doğrusunu söylemek gerekirse, bu bilge ve iyi insanlara özgü bir davranıştır. İnsanın kendisi için şu sözleri söyleyebilmesi olağanüstü bir şeydir:

"Öteki insanların okullarda ciddi ciddi tartışmakta oldukları ve paradoks olarak gördükleri şeyleri ben yaşamımda uyguluyorum. Her gün oturup benim erdemlerimden söz ediyorlar, beni konuşup beni övüyorlar; Zeus beni onlara bir örnek olarak

göstermeyi arzuladı, beni kendi komutasında bir asker olarak görmek istedi, sahip olmayı arzuladığı yurttaş olarak bildi ve beni, iradeden bağımsız olan şeylerin bir tanığı olarak yaratmayı seçti: Bunlardan boş yere korkuya kapıldığınızı görün; çünkü arzuladığınız şeyi alımakça arzuluyorsunuz. İyi'nin dış dünyadaki şeylerde bulunmadığını görün, onu kendi içinizde arayın. Orada aramazsanız, hiçbir zaman bulamazsınız. İşte bu nedenle beni kimi zaman burada, kimi zaman da başka bir yerde görevlendiriyor, insanlara zavallı, güçsüz ve hasta biri gibi gösteriyor; Giara'ya gönderiyor, hapse attırıyor. Benden nefret ettiği için yapmıyor bunları, bu ondan çok uzak bir şeydir, hangi efendi en iyi hizmetçisinden nefret edebilir? Beni önemsemediği için de yapmıyor bunları, çünkü o en küçük şeyleri bile gözardı etmez. Bunları yapmasının sebebi beni sınamak ve öteki insanlara bir tanık olarak göstermek istemesidir. Böyle bir görevle yüklendikten sonra bulunduğum şehrin, birlikte olduğum insanların yada hakkımda söylenenlerin benim için ne önemi kalır? Bütün düşüncelerimi Tanrı'ya ve onun emirlerine, buyruklarına adamaz mıyım?"

Bu düşünceleri daima aklınızda tutup kendinizi onlarla sınarsanız, rahatlamak ve zorluklar karşısında mücadele edebilmek için hiç kimseye ihtiyacınız kalmaz. Çünkü yiyecek bir parça ekmek bulamamak utanç verici değildir, asıl utanç verici olan, korku ve üzüntülerden uzaklaşmak için yeterli sebep görememektir. Ne ki, korku ve üzüntülerden kurtulduğunuz zaman, artık tiranların da, tiranların muhafızlarının da Sezar'ın hizmetçilerinin de sizin için hiçbir hükmü kalmayacaktır. Zeus'dan böyle kutlu bir emir almış olursanız, sizi hangi görevli yada askerler rahatsız edebilir? Size düşen, Tanrı'yla aranızdaki bu yakınlık üzerinden gösteriş yapmamanız, kibire kapılmamanız; onu davranışlarınızda göstermenizdir. Hiç kimsenin bu yakınlıktan haberi olmasa bile, siz mutlu ve kutsanmış olduğunuzdan emin olabilirsiniz.

25
Amaçlarından vazgeçenlere karşı

Öncelikle neleri amaç edindiğinize bakın ve hangilerini başarıp hangilerini başaramadığınızı görün; aklınıza geldikçe hangilerinin sizi hoşnut ettiğini, hangilerinin acı verdiğini. Sonrasında, mümkünse yarım bıraktıklarınızı tamamlayın. En büyük yarışa girerken yılgınlığa kapılmamak, aksine gittikçe güçlenmek gerekir. Üstlenmiş olduğunuz mücadele, hem birincilere hem de sonunculara az yada çok değer verilen bir dövüş yada koşu yarışması değildir; alınacak ödül ve elde edilecek mutluluk bu mücadelenin kendisidir, onu üstlenmiş olmaktır. Bu yarıştan çekilecek olsanız bile kimse ona yeniden katılmanıza engel olamaz; yada Olimpiyat oyunlarında olduğu gibi dört yıl sonraki yarışı beklemek zorunda kalmazsınız. Kendinizi toparladığınızda ve aynı hevesi içinizde yeniden hissettiğinizde mücadeleye yeniden girebilirsiniz; bir daha çekilecek olsanız da yeniden girebilirsiniz; ve bir kere zafer kazandığınızda ise yarışı hiç terk etmemiş gibi görülürsünüz. Yarıştan çekilmeyi alışkanlık hâline getirmemenizdir önemli olan; yoksa tıpkı kötü bir koşucu gibi ilk başta hevesle koşarsınız; yenildikten sonra ise oyunların bütün devrelerini bıldırcın gibi dolaşmaya başlarsınız.[137]

"Genç ve güzel bir kızın görüntüsü beni alt edebiliyor. Ama daha önce de yenildiğim olmadı mı?"

---

[137] Oyunların bütün devrelerinden kasıt, Pythian, Isthmian, Nemean ve Olimpiyat olmak üzere dört ayrı organizasyon.

"Falanca adamda bir kusur bulmak istiyorum; daha önce de bulmamış mıydım?"

Bize bu sözleri, hiçbir zarar görmeyecekmişsiniz gibi söylüyorsunuz. Tıpkı, yıkanmasını yasakladığı bir adamın kalkıp da hekime şunu söylemesi gibi: "Daha önce hiç yıkanmadım mı?" O hâlde hekim de şöyle sorabilir adama: "İyi ama yıkandıktan sonra ne oldu? Ateşin yükselmedi mi? Başına ağrılar girmedi mi?" Benzer biçimde, bir insanın kusurlarını araştırırken, kötü niyetli ve geveze bir insan gibi davranmış olmadın mı? Bu davranışları tekrar tekrar sergileyerek bir alışkanlık hâline getirmedin mi? Genç bir kız tarafından alt edildiğinde zarar görmüş olmadın mı? Öyleyse neden önceden yaptıklarından söz ediyorsun? Önceden yaptıklarını bir kölenin almış olduğu kırbaç cezasını hatırladığı gibi hatırlamalısın; böylelikle aynı hataları yapmaktan kendini alıkoyabilirsin.

"Fakat bu olaylar birbirlerinden farklı; çünkü köleye olayı hatırlatan şey çekmiş olduğu acı olduğuna göre yapmış olduğumuz hataları tekrarlamaktan bizi alıkoyacak bir acı ve ceza varsa nedir? Kimlerin hata yapmamaları için kırbaçla eğitildiği görülmüş?"

Yine de; isteyelim yada istemeyelim, deneyimlerden duyulan acıların bize çok faydalı olduğu bir gerçektir.

26

Yoksulluktan korkanlara karşı

Kaçak kölelerden daha korkak ve alçak olmak seni hiç utandırmıyor mu? Güvenebilecekleri mal varlıkları yada yardımına baş vurabilecekleri bir tanıdıkları olmayan bu adamlar, efendilerini terk edip kaçtıktan sonra ne yaparlar? İlk günlerini çaldıkları bir parça azıkla geçirdikten sonra, ülkeler ve denizler dolaşarak, geçinme yollarını bir bir öğrenmezler mi? Hangi kaçak köle açlıktan ölmüştür? Fakat sen, bundan daha az gerekli şeylerden ötürü korkuya kapılıyor ve geceleri uyuyamıyorsun. Ey zavallı adam, yoksa kör müsün? Yoksulluğun bizi nereye götürdüğünü göremiyor musun?

"Nereye götürüyor?"

Ateşli bir hummanın yada başımıza düşen bir taşın götürdüğü yere, ölüme. Kendin de bunu yanındaki insanlara sık sık söylemiyor muydun? Bundan bahseden bir yığın kitap okuyup yazmamış mıydın? Ölüm karşısında korku duymadığından sık sık söz etmiyor muydun? Her fırsatta bu özelliğinle övünmüyor muydun?

"Evet ama karım ve çocuklarım aç kalır."

Onların açlığı onları senden farklı bir yere mi götürüyor? Onlar da seninle aynı yere inmeyecekler mi? Aşağıda[138] onlar da herkesle aynı durumda olmayacaklar mı? En zengin, en yüksek

---

[138] Hades'in dünyasında.

mevkilere sahip insanların, kralların ve tiranların da inmek zorunda oldukları o yere bildikten sonra, yoksulluk ve eksikliklere hiç korkmadan bakman gerekmiyor mu? Belki sen açlıktan ötürü ineceksin oraya, onlar da tıkabasa dolu bir mideyle ve sarhoş olarak. Yaşlı ve hatta çok yaşlı olmayan bir dilenciye hiç rastladın mı? Onlar gece gündüz soğukla boğuşarak, yerlerde uyuyarak, yalnızca yaşayabilecekleri kadar yiyerek ölümü alt edebiliyorlar. Sana gelince, yazı yazamaz mısın? Öğretmenlik yapamaz mısın? Falancanın kapısında bekçilik yapamaz mısın?

"Fakat böyle bir zorunluluk utanç verici olur."

Öyleyse, ilk olarak nelerin utanç verici olduğunu öğren, daha sonra bir filozof olduğunu söyle bize. Fakat şimdi söyleme, başkalarının seni filozof diye adlandırmasına izin verme.

Kendi davranışın olmayan; kendin sebep olmadığın, başına bir kaza, başağrısı yada humma gibi gelen olaylar senin için utanç verici midir? Ailenin yoksul olması, miraslarını başkalarına bırakması yada yaşıyorlarsa bile sana yardım etmemeleri senin için utanç verici olur muydu? Filozoflardan öğrendiğin şey bu mudur? Utanç verici olan şeyin kınanması gerektiğini; kınanan şeyin ise kınanmayı hak ettiğini hiç duymadın mı? Kimi sorumlu olmadığı bir davranıştan ötürü kınayabilirsin? Babanı bu duruma getiren sen misin? Yada onu düzeltmek senin elinde mi? Sana bu güç verilmiş midir? Sana verilmemiş olanları istemek yada elinde olmayan durumlardan utanç duymak zorunda mısın? Felsefe çalıştığın dönemde kısa bir süreliğine de olsa başkalarına bakmaya ve kendin için hiçbir şey istememeye mi alıştın? Öyleyse ağlayıp sızla; elindeki lokmayı yarın aç kalacağın korkusuyla ye. Kölelerin evini soymasınlar, firar etmesinler ve ölmesinler diye titre. Böyle yaşamaya devam et, felsefeye sözde yaklaşmış biri olarak; felsefe ilkelerinin onları bilen ve konuşmakta olan kişilere hiçbir faydası olmadığını elinden geldiğince göstermeye çalışarak. Hiçbir zaman kararlı olamadın, kaygılarından ve hırslarından kurtulamadın; bu konularda ko-

nuşan hiçbir öğretmeni dinlememişken tasımlar konusunda konuşan bir dolusu öğretmene kulak kesildin; bu görünüşlerin hiçbirini kendi başına ve eksiksiz bir şekilde incelemedin. "Dayanabilir miyim yoksa dayanamaz mıyım? Yapılabilecek ne kalıyor bana?" Sanki bütün işlerin iyi ve yolunda gidiyor gibi; değişmeyen şeyleri konu alan üçüncü konuya[139] takılıp kaldın; sahip olduğun şeylerin değişmemesi umuduyla. Neydi onlar? Korkaklık, alçaklık, zenginlik tutkusu, sonunu düşünmeden arzulamak, kaçındığın durumlara karşı daha başından yenik düşmek mi? İşte senin muhafaza etmeye çalıştığın, kaygısını duyduğun şeyler bunlardır.

Aklını kullanmakla kazanmış ve sonrasında da güvenli bir şekilde korumuş olman gereken başka şeyler yok muydu? Siperler, üzerine konulacakları duvarlar yapıldan önce inşa edilebilir mi? Kapının bulunmadığı bir yerde kapıcı görevlendirilebilir mi? Yaptığın bunca çalışmanın amacı nedir?

"Sofistler tarafından sarsılmamak."

Bana öncelikle neyi göz önünde tuttuğunu, neyi ölçtüğünü yada tarttığını göster; sonra da elde ettiğin sonuçları. Toz ölçmeye daha ne kadar devam edeceksin? İnsanlara gerçek mutluluğu veren, yaşamlarını diledikleri gibi şekillendirmelerini sağlayan şeyleri göstermen gerekmez mi? Kimseyi suçlu görmemek, kınamamak ve evrene hakim olan iradeyi kabullenmek için yapılması gerekenleri ortaya koymak zorunda değil misin? Bana işte bunları göster. "İşte gösteriyorum; senin için tasımları çözeceğim." diyorsun. Bu bir ölçüttür ey zavallı, ölçülen şey değil. Bu nedenle felsefeyi ihmal etmiş olmanın bedelini ödüyorsun; titreyerek, gözüne uyku girmeyerek, herkese öğütler vererek. İnsanlar öğütlerinden hoşnut olmayınca da yanlış öğütler verdiğini düşünüyorsun. Gözünde canlandırdığın açlığın korkusu sarıyor sonra seni; ne ki korkmakta olduğun şey açlık de-

[139] *Üçüncü konu* için bkz. III. Kitap 2. bölüm.

ğil, senin için yemek pişirecek birilerini bulamamaktır; ev alışverişlerini yapacak bir ikinci adamı, ayakkabılarını çıkaracak bir üçüncüsünü, seni giyindirecek bir dördüncüsünü, bedenini ovacak, peşinden koşacak, banyonu hazırlayacak kişileri bulamamaktan korkuyorsun. Banyoda soyunup çarmıha gerilenler gibi uzanınca bedeninin her yanını ovmalılar; sonra ovucular kölelerine dönüp: "Onu çevirin, başını tutun, omuzlarını getirin." diye seslenmeli; banyo sonrasında dönüp eve çıktığında "Yemeğimi getirin!" diye bağırabilmeli; ardından "Masayı toplayın, temizleyin." diyebilmelisin: Senin bütün korkun işte budur; hasta bir adam gibi yaşayamamak. Fakat sağlıklı kimselerin nasıl yaşadığını öğren; kölelerin, işçilerin, gerçek filozofların yaşamlarına bak. Evli ve çocuk sahibi olan Sokrates nasıl yaşadı? Diogenes ve hem okula giden hem de su taşıyan Kleanthes[140] nasıl yaşadılar? Bu şeylere sahip olmak istedikten sonra her yerde sahip olabilir ve güven içinde yaşayabilirsin.

"Neye güvenmek?"

Bir insanın güvenebileceği tek şeye; sağlam, engellerden bağımsız, elinden alınması imkânsız şeye: Kendi iradene. Fakat neden kendini bu kadar faydasız ve iyiden uzak bir adam hâline getirdin ki hiç kimse seni evine almak istemiyor ve insanlar seni görmezden geliyor? Oysa işe yarayan ve sağlam bir tabağı dışarıya atacak olsan, onu bulan herkes bir kazanç olarak görür ve alırdı; seni ise kimse almıyor ve herkes sana bir kayıp gözüyle bakıyor. Bir köpeğin yada bir horozun bile yerini dolduramıyorsun. Bu kadar değersiz olmana rağmen neden daha uzun yaşamayı diliyorsun?

İyi bir adam, yiyecek ekmek bulamayacağı korkusuna kapılır mı? Körler ve topa'lar bile ekmeksiz kalmıyorken, iyi bir adam

---

[140] Laertios'a bakılırsa, Zenon okulunun en parlak öğrencilerinden biri olan Kleanthes, her günün gecesi boyunca çeşmeden okula su taşımayı ve bahçeyi sulamayı; gündüzü boyunca ise felsefe çalışmalarını sürdürmeyi hiç aksatmamıştı.

ekmeksiz kalır mı? İyi bir asker, bir işçi yada ayakkabı ustası kendisine maaş ödeyecek birilerini bulabiliyorken, iyi bir adam böyle birini bulamaz mı? Tanrı kendi varlığından, bütün evreni yönettiğinden, insanları kollayıp gözettiğinden ve ölümle yaşam arasında iyi kimseler için hiç fark bulunmadığından habersiz kimselere örnek olsunlar diye yarattığı yoldaşlarını ve tanıklarını ihmal eder mi. Ona yiyecek ekmeğini vermediğinde yoldaşı ne yapar? Geri döneceğine dair gerekli işareti veren iyi bir kumandan gibidir O, bense itaat ederim, onu izler ve buyruklarına boyun eğerim, yaptıklarını överim. Çünkü o istediği zaman geldiğim gibi; o istediği zaman gideceğim; ve yaşadığım süre içinde onu kendimce övmek ve karşılaştığım herkese anlatmak benim görevimdi. Beni varlık sahibi yapmaz, bana bolluk vermez, gösteriş içinde yaşamamı arzu etmez; çünkü bunları kendi oğlu Herakles'e de vermemişti; fakat başka biri ise Argos ve Miken'in kralıydı; Herakles ise verilen buyruklara boyun eğdi, çalıştı, yoruldu. Ve Eurystheus ne ise oydu; ne Argos'un ne de Miken'in kralıydı; çünkü kendi kendisinin bile kralı değildi; fakat Herakles bütün karaların ve denizlerin hakimiydi, adaletsizlikleri yok etti, doğruluk ve kutsallığı yüceltti; bunları yaparken hem çıplak hem de yalnızdı. Odysseus'un gemisi kaza yaptığı zaman, düştüğü yoksulluktan utanç duymuş muydu? Yılgınlığa kapılmış mıydı? Hayır. Fakat nasıl da bakirelere gitmiş ve bir kişinin bir kişiden istemesi en utanç verici şeyler için onlara yalvarmıştı o

Dağlarda büyümüş, gücüne güvenen bir aslan.[141]

Neye güveniyordu? Şöhretine, zenginliğine yada mevkisine değil, yalnızca kendi gücüne; hükmümüz altında olan ve olmayan şeyler hakkındaki düşüncelerine. Çünkü insan ancak bu düşüncelerle özgür olabilir ve engellerden kurtulabilir; baskı altındaki kişiler ancak bunlarla başlarını kaldırabilir ve zenginle-

[141] Krş. *Odysseia* vi. 127

rin, tiranların gözlerinin içine bakabilirler. İşte filozofa verilmiş olan armağan budur. Fakat sen yine de cesur olamayacaksın; hiçbir değeri olmayan giysilerin ve gümüş kapların için titreyeceksin. Zavallı adam, bugüne kadar bütün zamanın böyle mi geçti?

"Ya hasta düşersem?"

Olman gerektiği için hasta olursun.

"Bana kim bakacak?"

Tanrı ve dostların.

"Sert bir yatakta yatacağım."

Fakat bir insan gibi yapacaksın bunu.

"Rahat bir odam olmayacak."

Sen de rahatsız edici bir odada hasta olursun.

"Yemeğimi kim sağlayacak?"

Ötekilerin yemeğini kimler sağlıyorsa onlar. Manes[142] gibi bir hasta olacaksın.

"Hastalığımın sonu ölümden başka ne olabilir?"

Yoksa insanlara gelen bütün kötülüklerin, alçaklığın ve korkaklığın asıl sebebinin ölüm değil, ölümden duyulan korku olduğunu bilmiyor musun? Kendini bu korkuya karşı yetiştirmeni salık veriyorum. Bütün aklını, çalışmalarını ve okumalarını bu işe yönlendir; göreceksin ki insan ancak bu şekilde özgür olabilir.

---

[142] *Manes;* Dönemde yaygın olarak kullanılan bir köle adı. Olasılıkla Zenon'a gönderme. Hekimler ona iyileşmesi için minik güvercinler yemeyi öğütlediğinde bunu reddetmiş ve "Beni, Manes'i tedavi ettiğiniz gibi tedavi edin." demişti.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

1

Özgürlük üzerine

Hayatını istediği gibi yaşayan; zorlamalara, engellemelere yada herhangi bir güce bağımlı olmayan; eylem yönelimleri sınırlandırılmayan; arzuladıklarını elde eden ve kaçındıklarından uzak kalmayı başarabilen kişi özgürdür. Yanlış içre yaşamayı kim ister? Hiç kimse. Aldanarak, hatalar yaparak, adaletsiz, ahlâksızca, alçakça ve hoşnutsuz yaşamayı kim ister? Hiç kimse. Öyleyse, kötü insanların hiçbiri istedikleri gibi yaşamıyor ve bu nedenle özgür değil. Kim üzüntülerle, korkularla, kıskançlıkla, acınacak bir hâlde, arzuladıklarını elde edemeyerek ve kaçındıklarından uzak kalamayarak yaşamak ister? Hiç kimse. O hâlde, kötü kimselerin arasında üzüntü ve korku duymadan, kaçındıklarından uzak ve arzuladıklarını elde ederek yaşayan birini bulabilir miyiz? Hayır. Bu nedenle özgür olamazlar.

İki defa konsüllüğe atanmış bir adam bunu duyarsa ve siz de "Sen bilge bir insansın, bu senin için hiçbir anlam ifade etmemeli." derseniz, sizi affedecektir. Fakat ona gerçeği söyleyip de "Üç kez alınıp satılmış bir köleden hiçbir farkın yok." diyecek olursanız, alacağınız karşılık kırbaçlanmaktan başka ne olabilir? Çünkü şöyle düşünür: "Nasıl olur da bir köle olurum? Babası ve annesi özgür bir insanım; kimse tarafından alınıp satılamam; üstelik senato üyesiyim ve Sezar'ın dostları arasındayım; kendi kölelerime sahibim." İlk olarak ey yüce senatör, kimbilir baban ve annen de, büyükbaban ve büyükannen de, bütün ataların da

senin gibi birer köleydi. Fakat mümkün olduğu kadar özgürlerdi; ama onlar soylu karakterlere sahipken sen alçak bir karaktere sahipsen; onlar cesurken sen korkaksan; onlar kendilerine hakim olabiliyorken sen bunu başaramıyorsan ne fark edecek?

"Bunların bir köle olmamla ne ilgisi olabilir?"

Bir işi gönülsüzce, zorlamalarla, ağlayıp sızlayarak yapmak senin için hiçbir anlama gelmiyor mu? Bunun da kölelikle bir ilgisi yok mu?

"Var. Fakat herkesin efendisi olan Sezar'dan başka kim bir işi isteksiz yapmaya beni zorlayabilir?"

O hâlde, bir efendiye sahip olduğunu kendi dilinle söylemiş oldun. Fakat dediğin gibi herkesin efendisi olması seni hiç avutmasın; çünkü büyük bir köle ailesinin köle üyelerinden birisin. Bu nedenle Nikopolis halkı şöyle haykırırdı: "Sezar sayesinde özgürüz!"

İstiyorsan şimdi Sezar hakkında konuşmayalım. Bana şunu söyle: Hayatında hiç kimseyi -genç bir kızı, bir köleyi yada özgür bir yurttaşı- sevmedin mi?

"Sevdiğim kişinin köle yada özgür yurttaş olması ne fark eder?"

Sevdiğin kişi sana yapmak istemediğin bir şeyi yapmanı hiç buyurmadı mı? Küçük kölene yağ çektiğin olmadı mı? Hiç ayaklarını öpmedin mi? Ve fakat herhangi biri seni Sezar'ın ayaklarını öpmeye zorlayacak olsa, bunun bir aşağılama ve zorbalık olduğunu düşünürdün. Kölelik bu değilse nedir? Gitmek istemediğin bir yere gece vakti gittiğin olmadı mı? Harcamak istemediğin bir parayı harcadığın olmadı mı? Hiç iç çekerek ve inleyerek konuşmadın mı? Küfürlere ve dışlanmalara sessiz kaldığın olmadı mı? Kendi ahmaklıklarını ortaya sermekten çekiniyorsan Thrasonides'in[143] ne söylediğine ve yaptığına bak; ki o

---

[143] *Thrasonides*: Menander'in oyunlarında bir karakter.

muhtemelen savaşlarda senden bile daha fazla bulunmuştu. Kölelerinden Geta gece vakti dışarı çıkmaya cesaret edemeyince onu çıkmaya zorlamış; zavallı köle de bunun üzerine ağlamaya ve köleliğine ilenmeye koyulmuştu. Thrasonidas ona ne dedi? "Genç bir kız kendine köle yaptı beni, insana düşmanı yapmazdı bunu." Bir kızın, üstelik değersiz bir kızın kölesi olan zavallı bir adam! O hâlde kendine nasıl özgür diyebiliyorsun? Neden yaptığın seferlerle övünüyorsun? Sonrasında bir kılıç isteyecektir, kendisini kabalıkla reddeden kölesine karşı öfkelenmiştir; fakat kendisinden nefret eden o kıza ise hediyeler gönderir ve gözyaşları içinde ona yalvarır. Bir yandan da zafer kazandığı küçük çatışmalardan övünç duyar. Neyin övüncü ki bu? Arzu ve korkularına egemen olmanın mı?

Hayvanlardaki özgürlüğü nasıl görüyoruz? Terbiyeciler evcil aslanları kafese kapatır, onları besler, zaman zaman da gezdirirler. Böyle bir aslanın özgür olduğunu kim söyleyebilir? Yaşamı kolaylaştıkça köleliğe daha fazla yaklaşmıyor mu? Akıl sahibi hangi insan bu aslanın yerinde olmak ister? Yakalanıp kafese kapatılan kuşlar da tutsaklıkları nedeniyle büyük bir acı çekmezler mi? Hatta bu kuşların bazıları kafeste yaşamayı kabullenemez ve açlıktan ölmeyi tercih eder. Ve birçoğu da zor koşullar altında zayıf düşerler; bir fırsatını bulduklarında ise kaçıp giderler. İşte özgürlüğü, bağımsızlığı ve engellerden kurtulmayı bu kadar çok arzuluyorlar.

"Bundan senin görebileceğin zarar ne olabilir?"

"Ben, doğa tarafından dilediğim yere uçmak, açık göklerde yaşamak, dilediğim zaman da şarkı söylemek üzere yaratıldım. Bütün bu haklarımı elimden aldıktan sonra bana bu soruyu nasıl sorabilirsin?"

Bu nedenle, tutsaklığa dayanamayan ve yakalandıkları zaman da ölerek bu tutsaklıklarından kurtulan o hayvanların özgür olduğunu söyleyebiliriz. Diogenes de bu nedenle özgürlü-

ğün tek yolunun kolay bir ölüm olduğunu söylemişti. Pers kralına yazdığı mektupta şöyle demişti:

"Denizdeki bütün balıkları esir almadıkça Atina devletini de esir alamazsın."

"Onları yakalayamaz mıyım?"

"Yakalayacak olursan bile tıpkı balıklar gibi yakalandıkları an seni terk ederler. Çünkü bir balığı yakaladığın zaman ölür; eğer onlar da böyle ölecekse, yaptığın savaş hazırlıklarının sana ne faydası var?"

Bu, özgürlüğe büyük arzu ve kararlılıkla bakan; onun bütün doğasını ortaya çıkarmış olan özgür bir adamın sesiydi. Siz onu bulunduğu yerde değil de başka yerlerde aramaktaysanız, hiç bulamıyor oluşunuza neden şaşırıyorsunuz?

Bir köle, bir an önce azat edilmek ister. Neden? Yirmilik vergisini[144] ödemeye çok meraklı olduğu için mi? Hayır, bugüne kadar köle olarak yaşamış olmayı kendisi için bir engel ve talihsizlik olarak gördüğünden: "Özgür olursam benim için her şey mükemmel olur; hiç kimsenin sözünü dinlemek zorunda kalmam, insanlarla onların bir eşiti olarak konuşurum; dilediğim yere gidebilir ve istediğim zaman, istediğim şekilde geri dönebilirim." En sonunda özgür bırakılır; fakat yemek yiyebileceği bir yer olmadığı için gözü dört yanda kendisini doyurması için dalkavukluk edebileceği adamları arar. Böylelikle en aşağılık dereceye düşmüş olur ve eğer bir zengin onu kabul edecek olursa öncekinden daha kötü bir kölelik hayatına başlar; yada zengin olsa bile bilgisiz bir adam olduğu için bir kız tarafından esir edilir, mutsuzluk ve sıkıntılarından dolayı kölelik hayatına yeniden başlamış olur.

"Bana köleliğin ne kötülüğü vardı ki? Birisi beni giydirirdi, birisi ayağıma ayakkabı alırdı, başka birisi karnımı doyururdu,

---

[144] Metinde geçen εἰκοστώναι sözcüğü, toprağını işleyen ve vergi ödeyen kişilere deniyordu ve yirmilik vergisi ise bu kişilerin sahip oldukları köle başına ödemeleri gereken vergiydi.

başka birisi de hastayken başımda beklerdi. Bunların karşılığında yalnızca küçük hizmetlerde bulunurdum. Şimdi ise sefil bir adam oldum; eskiden bir kişinin kölesiydim ama şimdi bin kişinin kölesi oldum. Fakat binicilik yüzüğünü almaya hak kazanırsam galiba daha mutlu ve rahat yaşayabileceğim."

Önce o yüzüklerden alabilmek için katlanması gereken sıkıntılara katlanır; yüzüğü elde ettikten sonra ise her şey yine eskisi gibi olur:

"Eğer orduda bir görev edinecek olursam bütün sıkıntılarımdan kurtulabilirim."

Ordu hizmetine girer. En az kırbaçlanan bir köle kadar acı çeker ve yine de ikinci bir göreve, üçüncü bir göreve talip olmaktan geri durmaz. En sonunda, çıkabileceği en yüksek yere çıkıp bir senatör olduğu zaman da durum değişmemiştir; girdiği toplantılar ve aldığı görevler ona daha ince ve görkemli bir kölelik getirmiştir.

Ahmak olmamak Sokrates'in düşüncelerini anlamayı gerektirir; var olan şeylerin doğasını öğrenmeyi gerektirir; genel ilkeleri özel durumlara aceleyle ve düşüncesizce uygulamanın yanlış olduğunu bilmeyi gerektirir. Çünkü insanlar için bütün kötülüklerin sebebi budur; genel ilkeleri özel durumlara uygulayamamak. Fakat biz farklı farklı şeyler düşünüyoruz. Kimisi hastalığı düşünüyor, ancak düşündüğü gibi değil. Gerçekte, o adam genel ilkelerini doğru bir şekilde uygulayamıyor. Başka bir adam yoksulluğu düşünüyor; başka bir adam kendisine kötü davranan annesini yada babasını; bir başkası ise Sezar'ın kendisine karşı gösterdiği ilgisizliği. Ne ki bunların hepsinin de gerçek sebebi bir ve aynıdır; genel ilkelerin nasıl uygulanacağını bilmemek. Kim kötülüğe ilişkin genel ilkeye sahip değildir ki onun incitici, sakınılması ve uzak durulması gereken birşey olduğunu bilmiyor olsun? Genel ilkeler birbirleriyle çelişmez; ancak özel durumlara uygulandıkları zaman çelişebilirler. Hem incitici hem de sakınılması gereken şey kötü değil midir?

Bazıları, Sezar'la dost olamamanın bir kötülük olduğunu söylüyor. Böyle kimseler kendilerini tüketmektedirler, uyumlarını yitirmişlerdir, utanç içinde yaşamakta ve meseleye uygun olmayan şeylerin peşinde koşmaktadırlar. Çünkü Sezar'la dost olmayı başardıklarında da aradıkları şeyi bulmuş olmayacaklar. Bütün insanların aradıkları şey nedir? Güven içinde, mutlu, dilediğini yaparak, engellerden ve zorlamalardan bağımsız yaşamak. O hâlde, Sezar'la dost olan bir kimse engellemelerden kurtulmuş olur mu? Zorlamalardan kurtulup dinginliği ve mutluluğu elde etmiş olur mu? Bu konuyu kime danışmamız gerekiyor? Sezar'la dostluk kurmuş olan bir adam kadar kim, bize güvenilir bir cevap verebilir?

Şimdi bize anlat; hangi uykuların daha huzurluydu? Şimdikiler mi yoksa Sezar'la dostluk kurmadan öncekiler mi?

"Lütfen bu konuda benimle alay etmeyin. Ne büyük acılar çektiğimi bir ben bilirim. Gözüme uyku girmiyor. Biri gelip Sezar'ın uyandığını yada gelmekte olduğunu söylediğinde, içime korku ve kaygılar hücum ediyor."

Pekâlâ, yediğin hangi yemekleri daha huzurlu yedin? Şimdikileri mi yoksa daha öncekileri mi? Bu konuda da vereceği cevabı dinleyin. Yemeğe davet edilmediğinde aklı allak bullak olur; davet edildiğinde ise sofrada efendisinin yanındaki bir köle gibi oturur. Bütün yemek süresince, aptalca birşey söylemeyeyim yada yapmayayım diye kaygılanıp huzursuz olur. Bu adamın korktuğu asıl şeyin ne olduğunu düşünüyorsunuz? Bir köle gibi kırbaçlanmak mı? Bu kadar iyimser bir beklentisi olabilir mi? Hayır. Onun, ancak Sezar'la dost olabilecek kadar yüce bir adamın sahip olabileceği bir korkusu var: Kellesini kaybetmek.

Hangi yüzmelerin ve koşuların daha rahat ve sıkıntısızdı? Diyesim, yeniden seçebilme hakkın olsaydı hangi yaşam biçimini tercih ederdin? Öncekini mi yoksa şimdikini mi?

"Size yemin edebilirim ki hiç kimse kendi mutsuzluklarını Sezar'la dost olduktan sonra başına gelecek mutsuzluklarla değiştirecek kadar aptal ve cahil olamaz."

Bu nedenle, ne kral diye adlandırdığımız kimseler ne de onların yakın dostları diledikleri gibi yaşamaktadırlar. Öyleyse kmlere özgür diyebiliriz? Eğer düşünürseniz bunun cevabını kendiniz bulabilirsiniz; çünkü doğruyu bulmak için gereken her şey doğa tarafından size verilmiştir. Ama yine de bu yolda yalnız başınıza ilerleyebileceğinize inanmıyorsanız, daha önce aynı yolu yürümüş olanlara sorun. Özgürlük size iyi bir şey gibi mi görünüyor?

"Evet, üstelik en iyi."

En iyi olanı elde etmiş bir kişinin mutsuz yada talihsiz olması mümkün müdür?

"Hayır."

Öyleyse gördüğümüz mutsuz, üzgün ve sıkıntılı insanların özgür olmadıklarını söyleyebiliriz.

"Evet, söyleyebiliriz."

O hâlde köleliğimiz, alınıp satılmaktan ve zenginliğe ilişkin diğer olaylardan kaynaklanmıyor; çünkü eğer bu konuyu doğru bir şekilde anlayabilirseniz görürsünüz ki; mutsuz olan büyük kral bile özgür değilken, küçük krallar, konsüller ve iki kere konsüllüğe atanmış olanlar da özgür olamazlar.

"Dediğin gibidir."

O hâlde şu soruma da cevap vermenizi istiyorum: Özgürlük size olağanüstü, soylu ve değerli bir şey gibi mi görünüyor?

"Nasıl olur da öyle görünmez ki?"

Öyleyse, bu olağanüstü, soylu ve değerli şeyi elde etmiş bir kişinin alçak olması mümkün müdür?

"Değildir."

O hâlde, kendi düşüncelerine aykırı davranarak başkalarına dalkavukluk eden ve boyun eğen bir kimse gördüğümüz zaman, onun da özgür olmadığını kendimizden emin bir şekilde söyleyebiliriz. Üstelik bunu ister bir parça yemek için yapsın, ister devlet idaresinde kazanacağı bir mevki, konsüllük için yapsın durum değişmiyor. Küçük şeyler için dalkavukluk yapan adamlar küçük köleler oluyorlar; büyük şeyler için dalkavukluk yapanlar ise büyük köleler; her biri hangi köleliği hak ediyorsa onu bulmuş oluyor.

"Bu söylediğin de doğrudur."

Özgürlüğün öteki şeylerden bağımsız ve kendiliğinden var olan bir şey olduğunu düşünüyor musunuz?

"Elbette."

O hâlde başkaları tarafından engellenebilen ve istemediği işleri yapmaya zorlanabilen bir kişinin de özgür olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ve size diyor ve diyorum; bir kişinin başka birisine gönülden hissederek "Efendim." dediğini duyduğunuz zaman, dedelerinin ve büyük dedelerinin kim olduğuna hiç bakmadan; daha önce kimlerce alınıp satıldığını hiç sorgulamadan; isterse arkasında oniki muhafızla dolaşsın, onun bir köle olduğunu söylemekte bir an bile tereddüt etmeyin. "Ben ne zavallı bir adamım, ne büyük acılarım var!" diyen bir kişi de böyledir. Ağlayıp sızladığını, şikayetçi ve mutsuz olduğunu gördüğünüz bir kişinin de bir köle olduğunu kendinizden emin bir şekilde söyleyebilirsiniz, eflatun pelerin giymiş olması da bu durumu değiştirmez.

"Ama bunların hiçbirini yapmıyorsa?"

Yine de düşüncelerini öğrenmeden özgür olup olmadığını söyleyemeyiz. Düşünceleri bir zorlama altında olabilir; engelleniyor olabilir yada kötüdür. Eğer böyle bir kişiyle karşılaşırsanız, bilin ki onun Saturnalia yortusunda dinlenen bir köleden

hiçbir farkı yoktur.[145] Efendisi bir süreliğine evden gitmiştir ve tez zamanda geri dönecektir; bilirsiniz ki acı çekiyor.

"Geri dönecek olan kimdir?"

Bu adamın arzuladığı her şeyi kendi hükmü altında bulunduran kişi; arzuladıklarını ona isterse verir, isterse vermez.

"O hâlde birçok efendimiz mi var?"

Evet, var. Çünkü sahip olduğumuz şeyleri, yaşadığımız olayları da kendimiz için birer efendi gibi görürüz ve bunlar sayısızdır. Böyle yapmakla, bu şeyler ve olaylar üzerinde hakim olan kişilerin de efendimiz olduklarını zorunlu olarak kabul etmemiz gerekir. Çünkü hiç kimse Sezar'ın kendisinden korkmaz; herkes ölümden, sürgün edilmekten, servetini kaybetmekten, hapse atılmaktan ve küçük düşürülmekten korkar. Aynı şekilde, Sezar erdemli bir adam olmadığı sürece hiç kimse onun kendisini sevmeyecektir; fakat herkes zenginliği, devlet idaresinde elde edeceği mevkiyi, valiliği yada konsüllüğü sever. İşte bu şeyleri sevdiğimiz, onlardan nefret ettiğimiz yada korktuğumuz zaman, onlar üzerinde hüküm süren kişi de bizim efendimiz olur. Böyle davranmakla nihayet onlara tanrılar gibi tapmamız bile mümkündür; çünkü herkes, gözünde en yüce olan şeyleri kendisine verebilecek kişinin tanrı olduğunu kabul eder. Diyesim, en yüce şeyleri bize bir kimsenin verebileceği türünden yanlış bir düşünceye kapılırsak onu tanrılaştırırız. Çünkü yanlış bir düşünceden hiçbir zaman doğru sonuçlar elde edilemez.

O hâlde, bir kişiyi engellerden kurtararak kendi efendisi hâline getirecek şey zenginlik, konsüllük, valilik yada hükümdarlık olmadığına göre, başka bir şey olmalı. O zaman nedir? Yazı yazarken kendimizi sınırlardan ve engellerden bağımsız hissetmemizi sağlayan şey nedir?

---

[145] Roma geleneklerine göre Saturnalia festivali boyunca köleler özgürce eğlenebiliyor ve efendileriyle diledikleri gibi konuşabiliyordu. (Bkz. 53. dipnot)

"Yazma sanatı üzerine edindiğimiz bilgiler."

Kopuz çalarken bize bu gücü veren şey nedir?

"Kopuz çalmak konusunda edindiğimiz bilgiler."

İşte aynı şekilde, yaşamak sanatı da kendisi hakkında bilgi edinmemizi gerektiriyor. Genel olarak duyduğunuz şeyleri özel durumlarda da sınayın. Başkalarına ait olan şeyleri arzulayan bir kimse engellerden bağımsız olabilir mi?

"Hayır."

Sınırlandırılmaktan kaçabilir mi?

"Hayır."

O hâlde özgür de olamaz. Bu nedenle her şeyin yada hiçbir şeyin kendi hükmümüz altında bulunduğu; yada bazı şeyler kendi hükmümüz altındayken bazılarının ise başkalarının hükmü altında olduğu arasında bir tercih yapmanız gerekir.

"Tam olarak ne anlama geliyor söylediklerin?"

Bedeninizin kusursuz olmasını istiyorsanız, bu sizin hükmünüz altında mıdır yoksa değil midir?

"Hükmümüz altında değildir."

Sağlıklı olmak?

"O da hükmümüz altında değildir."

Yaşam ve ölüm?

"Onlar da değildir."

Öyleyse bedeniniz başkalarına aittir ve sizden daha güçlü olanların hükmü altındadır.

"Doğru."

Ya servetiniz? Ona dilediğiniz gibi, istediğiniz kadar uzun süre sahip olmak hükmünüz altında mıdır?

"Hayır."

Köleleriniz?

"Hayır."

Giysileriniz?

"Hayır."

Eviniz?

"Hayır."

Atlarınız?

"Hayır, bunların hiçbiri hükmümüz altında değil."

Karınızın, çocuklarınızın, kardeşinizin yada dostlarınızın daha uzun yaşamaları hükmünüz altında mıdır?

"Hayır, bu da hükmümüz altında değildir."

Bu sahip olduklarınızın hiçbiri hükmünüz altında değilken, yalnızca size ait olan ve sizden alınamayacak olan bir şeye sahip misiniz?

"Bilmiyoruz."

Öyleyse iyi bakın ve görmeye çalışın. Size yanlış bir şeyi zorla kabul ettirebilecek bir kimse var mıdır?

"Hayır."

O hâlde neyi kabul edip neyi kabul etmeyeceğiniz konusunda engellerden ve sınırlandırmalardan bağımsızsınız.

"Evet."

Sizi, istemediğiniz bir şeye yönelmeniz için zorlayabilecek bir kimse var mıdır?

"Evet vardır; bir kişi bunu bize ölüm yada hapis tehdidiyle yaptırabilir."

Ölümü ve hapse atılmayı küçümsüyor olmanıza rağmen ona yine de saygı duyar mısınız?

"Hayır."

Pekâlâ, ölümü küçümsemek kendinize ait bir davranış mıdır, değil midir?

"Kendi davranışımızdır."

Bir şeyi arzulamak ve o şeye yönelmek de kendi davranışınız değil midir?

"Öyledir, fakat ona yöneldiğimiz sırada biri bizi engelleyecek olursa?"

Sizin hangi kısmınızı engelleyebilir? Yargı yetinizi mi?

"Hayır, savunmasız bedenimizi."

Evet, bunu bir taş yardımıyla yapabilir.

"Evet ve o zaman bir adım bile atamayız."

Yürümenin kendinize ait ve engellemelerden bağımsız bir davranış olduğunu kim söylüyor? Oysa ben, yalnızca arzulamanın ve yönelmenin engellerden bağımsız olduğunu söylüyorum. Ne ki, uzun bir süre önce söylemiştim; bedenimizi kullanmayı gerektiren hiçbir davranış kendimize ait olamaz.

"Bu dediğin de doğrudur."

Ve sizi, istemediğiniz bir şeyi arzulamaya zorlayabilecek bir kişi var mıdır?

"Hayır, yoktur."

Ve bir şeye niyetlenmeniz için, kısacası görünüşleri göründükleri gibi kullanmanız için sizi zorlayabilecek bir kişi var mıdır?

"Yoktur, fakat arzuladığımız şeyleri elde etmemize engel olabilecek kişiler vardır."

Kendinize ait olan ve kazanmanıza engel olunamayacak şeyleri arzulayacak olursanız, o kişiler sizi nasıl engelleyebilirler?

"Bunu yapamazlar."

O hâlde, başkalarına ait olan şeyleri arzulayan bir kişinin özgür olduğunu kim söyleyebilir?

"Öyleyse beden sağlığını arzulamamak mı gerekir?"

Evet, başkalarına ait olan hiçbir şeyi arzulamamak gerekir. Dilediğiniz zaman elde edemeyeceğiniz yada dilediğiniz kadar elinizde tutamayacağınız şeyler başkalarına aittir. O hâlde, onları elinizde tutamadığınız gibi arzularınızda da tutmayın. Aksini yapacak olur da kendinize ait olmayan ve başkalarının hükmü altındaki geçici şeylere hayranlık duyarsanız, sevdiğiniz o şeylerin karşısında kendinizi köleleştirmiş olursunuz.

"Ellerim bana ait değil midir?"

Bedeninin bir parçasıdır; fakat topraktan yapıldığı için geçicidir, engellere ve zorlamalara bağımlıdır, kendisinden daha güçlü olan her şey karşısında bir köle hükmündedir. Fakat neden "Senin elin" diyorum? Sırtına yük yüklediğin ve bindiğin

zavallı eşeğine nasıl sahip çıkıyorsan, bedenine de mümkün olduğu ve izin verildiği sürece sahip çıkman gerekir. Fakat bir seferberlik olduğu zaman askerler onu alıkoyup götürmek istediğinde onlara karşı direnip huysuzluk etme. Bunu yapacak olursan kırbaç cezası alırsın ve kaybedeceğin şey de bir eşekten fazlası olur. Bedenin bile ancak bu kadar değeri varsa, ona ait şeylerin ne kadar değeri olabilir? Eğer beden bir eşekse, bütün sahip olabilecekleri de o eşeğin semerinden, nallarından, arpasından ve samanından ibarettir. O hâlde hepsinden de vazgeçin; eşekten önce onun sırtındaki semerden kurtulun.

Nelerin kendinize ve nelerin de başkalarına ait olduğunu, hangilerinin engellenebildiğini ve hangilerinin engellenemediğini, hangilerinin sizi ilgilendirmesi gerektiğini ve gerekmediğini bilirseniz; arzularınızı yalnızca kendinize ait olan şeylere yönlendirirseniz ve size ait olmayan her şeyden uzak durursanız; yine de birilerinden korkmanıza gerek kalır mı?

"Hayır."

Sizi asıl kaygılandırması gereken şeyler hangileridir? Kendinize ait olan; iyi ve kötünün doğasını içeren şeyler değil mi? Onlara güç yetirebilecek kim var? Kim onları elinizden alabilir? Kim onları sınırlayabilir? Tanrıyı sınırlayamadıktan sonra, hiç kimse. Fakat siz bedeninizden ve servetinizden; kendinize ait olmayan ve sizi hiçbir şekilde ilgilendirmeyen şeylerden mi korkuyorsunuz? Ta başından beri, size ait olan ve olmayan; hükmünüz altında olan ve olmayan; engellenebilen ve engellenemeyen şeyleri ayırabilmek için çalıştığınız kadar ne için çalıştınız? Filozofların yanına, yaşamınız süresince hiçbir zaman mutsuz ve üzgün olmamak için gelmediniz mi? Öyleyse bu amaca doğru yürürken korkusuz ve tereddütsüz olacaksınız; umuyorum ki bugüne kadar da öyleydiniz.

Size sıkıntı verebilecek ne var? Korkuyu beklediğimiz şeylerden duyarız ancak sıkıntımız hâlihazırdaki şeylerden kaynaklanır. Fakat siz neyi arzulamalısınız? Eğer hükmünüz altın-

da bulunan şeyler iyi ise, bu sizin doğru ve düzenli bir iradeye sahip olduğunuzu gösterir. İradenizin hükmü altında olmayan şeylerin hiçbirini arzulamayın; akla uygun olmayan, düşüncesiz ve sabırsız davranışlarda bulunmayın.

Şeylere bu şekilde baktığınız zaman, sizi alt edebilecek bir kimse kalır mı? İnsanlar görünüşte, konuşmada yada beden temasında öteki insanlara üstünlük kuurabilecek neye sahiptirler? Bir atın öteki atlar karşısında, bir köpeğin öteki köpekler karşısında yada bir arının öteki arılar karşısında sahip olduğundan fazla hiçbir şey. Fakat gerçekte alt edilmesi güç olanlar şeylerin kendileridir; ve böylelikle o şeyleri başka kimselere verebilecek yada o kimselerden alabilecek bir gücü elinde bulunduran kişiler de alt edilmesi güç bir hâle gelirler.

"Öyleyse bir taht nasıl alt edilebilir?"

Kılıçla değil, ateşle değil ama düşünceyle. Çünkü şehirde hüküm süren tahtı alt edebilsek bile, hummayı yada güzel bir kadını nasıl alt edeceğiz? Diyesim, içimizde bulunan, bizi her gün alt eden ve günden güne değişen tahtları ve tiranları devirebilecek miyiz? İşe buradan başlamamız gerekir; tahtları ve tiranları devirmek: Bedenden ve onun sahip olduklarından, onun yetilerinden, şöhretten, mevkilerden, onurlardan, evlatlardan, kardeşlerden, dostlardan vazgeçerek; bütün bunların bize değil başkalarına ait olduklarını bilerek. İçimdeki tiranlardan kurtulduktan sonra, dışımdaki kaleleri devirmek zorunda kalır mıyım? En azından kendi adıma söylüyorum; onların var olması bana ne gibi bir zarar verebilir? Benim o muhafızlarla ne işim olabilir? Onların zırhları, mızrakları ve kılıçları başkalarına karşıdır. Fakat benim irademe hiçbir zaman engellenmedi ve hiç kimse gönüllü olmadığım bir işi yapmaya beni zorlayamadı.

"Bu nasıl mümkün oldu?"

Daima tanrının arzuladığı davranışlara yönelerek. Hummaya yakalanmamı istiyorsa, bunu ben de isterim. Bir şeye yönelmemi

istediğinde o şeye yönelirim; bir şeyi elde etmemi istediğinde onu elde etmek için çabalarım. Onun istemediği şeyi ben de istemem; ölmemi istiyorsa ölürüm, işkence görmemi istiyorsa işkence görürüm. Şimdi beni irademe karşı davranmaya zorlayabilecek bir kişi var mı? Zeus'u böyle birşeye zorlayabilecek bir kimse bulunmadıkça; beni zorlayabilecek bir kimse de yoktur.

Sakınımlı yolcular da böyle davranırlar. Yolunun soyguncularla dolu olduğunu bilen bir kişi yola tek başına çıkmayı göze almaz; kendisine yol boyunca eşlik edebileceği bir büyükelçi, kumandan yada vali bekler; böyle bir kişinin yanında olduktan sonra o yolu güvenle geçeceğini bilir. İşte, bilge insan da dünyada böyle davranır. Her yanı soyguncularla, tiranlarla, fırtınalarla, zorluklarla ve en büyük kayıplarla çevrilidir. Nerede sığınacak bir yer bulabilir? Soyguncularla karşılaşmadan yolu nasıl geçebilir? Güvenli bir şekilde geçebilmek için kimlerin refakatini beklemelidir? Kimin yanına sığınmalıdır? Bir kumandanın mı? Zengin birinin yada bir senatörün mü?

"Onların bana ne faydası olacak? Onlara sığınan bir kişi kendi kendini soyduğu için ağlayıp inleyecektir. Fakat bir de refakatimdeki kişi dönüp beni soymaya kalkışırsa, o zaman ne yapabilirim? Sezar'la dost olmalıyım. Çünkü Sezar'la dost olursam bana kimse yanlış yapamaz. İlk olarak ünlü olmam gerekiyor. Fakat ünlü olacağım zamana kadar kimbilir başıma neler gelecek! Kimbilir kaç kere yoluma soyguncular çıkıp neyim var neyim yoksa hepsini elimden alacaklar! Üstelik Sezar'ın dostları arasına girsem bile, birgün ölüp gitmeyecek mi? Hem herhangi bir sebeple bana düşman kesilecek olursa, kaçıp saklanabileceğim en iyi yer neresi olabilir? Bir çöl mü? Fakat orada humma gelip beni bulmaz mı? Öyleyse ne yapacağım? Güvenebileceğim, dürüst, güçlü ve her kötü olay karşısında beni koruyabilecek bir yoldaş bulamaz mıyım?"

Bütün bu düşüncelerin ardından, yolculuğunu ancak Tanrı'ya bağlanması durumunda güvenli bir şekilde tamamlayabileceğini anlar.

"Tanrı'ya bağlanmak ne anlama geliyor?"

Tanrı'ya bağlanmak, bir insanın, Tanrı neyi istiyorsa onu istemesi ve Tanrı neyi istemiyorsa onu da istememesidir.

"Bunu nasıl başarabilir?"

Onun yaptıklarına, istediklerine ve hükümranlığına iyi bakmaktan başka nasıl? Benim hükmüm altında ve bana ait olacak biçimce yarattığı şey nedir ve kendisine ayırdığı şey nedir? İrademin hükmü altındaki şeyleri bana verdi; onları engellerden ve sınırlardan bağımsız bir şekilde benim gücüm altında yarattı. Topraktan oluşan bir bedeni engellerden bağımsız yaratabilir miydi? Bunu yapamadı ve bu nedenle geri kalanların işleyişiyle bağımlı kıldı; mülklere, ev işlerine, çocuklara ve eşlere. Öyleyse Tanrı'ya karşı savaşmam için bir sebep var mı? İrademden bağımsız olan şeyleri arzulamam için bir sebep var mı? Bana verilmedikleri apaçık belli olan şeylere sahip olmak istemem için bir sebep var mı? Bu durumda, şeylere sahip olmayı nasıl istemem gerekir? Bana nasıl verilmişlerse öyle ve bende ne kadar kalmaları isteniyorsa o kadar. Fakat, onları ancak bana veren kişi benden geri alabilir. Öyleyse neden karşı koymalıyım? Benden daha güçlü bir kişiye karşı güç kullanmanın yalnızca bir aptallık olduğunu söylemiyorum; fakat aynı zamanda bunun bir haksızlık olduğunu söylüyorum. Dünyaya geldiğimizde bize bu şeyleri veren kimdir? Babamız. Onları babamıza veren kimdir? Güneşi kim yarattı? Yeryüzündeki meyveleri kim yarattı? Mevsimleri kim yarattı? Kim bütün insanların arasına bağlar koyarak onları birbirleriyle dost kıldı?

Bunca şeyi hem başkalarından hem de kendinizden elde ediyor olmanıza rağmen, veren kişi onları sizden geri aldığı zaman neden öfkeleniyor ve onu suçluyorsunuz? Kimsiniz ve

dünyaya ne amaçla geldiniz? Sizi buraya O göndermedi mi? Size ışığı göstermedi mi? Sizin için dostlarınızı yaratmadı mı? Sizi akıl ve duygu sahibi kılmadı mı? Ve sizi buraya ne olarak gönderdi? Ölümlü bir varlık olarak göndermedi mi? Buraya küçük bir et parçası içinde; onun hükümdarlığına tanık olmak ve bu gösteriye, ziyafete kısa bir süreliğine katılmak üzere gelmedik mi? Böyle bir gösteriyi ve töreni izlemeniz için verilen süre bittikten sonra size verdiği işareti görüp duyduğunuz zaman, ona minnet ve şükran duyarak buradan ayrılmaz mıydınız?

"Hayır, ben ziyafette kalmak isterdim."

Erginlenmiş kişiler de uzun süre erginlenmiş olarak kalmayı arzular; Olimpiyat izleyicileri de daha fazla dövüş görmeyi arzular; fakat tören bitmek zorundadır. Siz de minnettar ve alçakgönüllü bir adam gibi gitmesini; ardınızdan gelenler için yer açmayı bilin. Çünkü yeni insanlar doğmalıdır; tıpkı önceden siz de doğduğunuz gibi. Doğduklarında kalacakları bir yere ihtiyaç duyarlar, evlere ve gerekli diğer şeylere. Önden gidenler ayrılmayacak olursa sonradan gelenlere ne kalır? Neden ısrarlısınız? Neden bu durumu kabullenemiyorsunuz? Neden dünyaya kazık çakmak istiyorsunuz?

"Evet, ama yanımda küçük çocuklarımın ve karımın da gelmesini istiyorum."

Neden? Onlar sana mı ait? Onların sahibi seni yaratan ve onları sana veren kişi değil mi? Başkalarına ait olan şeylerden hiç vazgeçmeyecek misin? Kendinden üstün olanı kabul etmeyecek misin?

"Öyleyse beni neden dünyaya bu şartlar altında gönderiyor?"

Şartların kendin için uygun olmadığını düşünüyorsan çek git. onun tatmin olmayan bir izleyiciye ihtiyacı yok. O, bu ziyafete katılanları, izleyici olmaktan çok koroda yer alanları, bu törene hayranlık duyarak ilahiler söyleyip kutlayanları istiyor.

Hiçbir sıkıntıya dayanamayan korkakların buradan ayrılmalarını izlerken hiç de hoşnutsuzluk duymaz. Çünkü onlar burada bulundukları sırada, bir ziyafette davranılması gerektiği gibi davranmadılar ve yerlerinin hakkını iyi bir şekilde veremediler; ağlayıp sızladılar; bütün suçu Tanrı'ya, yazgıya ve yakınlarındaki insanlara yüklediler; sahip oldukları gücü ve kendilerine verilen şeyleri görmediler. Oysa onlara verilenler büsbütün başka bir amaçla verilmişti; yüce gönüllülük, cömertlik, insanlık ve şimdi konuşmakta olduğumuz şey; özgürlük.

"Bana ne için verildi bunlar?"

Kullanman için.

"Ne kadar bende kalacaklar?"

Onları veren kişinin arzuladığı kadar.

"Ama onlar benim için zorunluluksa?"

Onlara bağlanmazsan senin için zorunluluk olmayacaklardır. Hiçbiri de senin için zorunluluk değilken kendine birer zorunluluk olduklarını söyleyip durma.

Bu çalışmayı sabahtan akşama kadar yapmanız gerekir; en küçük ve kendisine gelebilecek zararlara karşı en dayanıksız olan şeylerden; toprak bir çömlekten ve kaptan başlayarak. Sonrasında bir kaftana, küçük bir köpeğe, bir araziye uygulayın. Ardından kendinize, bedeninize, o bedenin kısımlarına, çocuklarınıza, karınıza, kardeşlerinize uygulayın. Çevrene bakın ve bu şeyleri kendinizden uzaklaştırın. Düşüncelerinizi arındırın; size ait olmayan şeylerin sizi rahatsız etmelerine izin vermeyin, sizden koptuğu zaman acı duymanıza sebep olabilecek şeylerin büyüyüp gelişmesine engel olun ve hergün burada söylediklerinizi; felsefe yapmadığınızı -çünkü bu kibirli bir sözdür- fakat özgürlüğünüzün peşinde olduğunuzu söyleyin. Çünkü bu gerçek bir özgürlüktür. Diogenes bu özgürlüğe Anitsthenes tarafından çağrılmış ve artık hiçbir insanın kendisini köle yapamayacağını söylemişti. Bu nedenle, hapse atıldığında korsanlara

nasıl davranmıştı? Aralarından hiçbirini efendisi olarak görmüş müydü? İsimden söz etmiyorum; bunun sebebi isimlerden korkuyor olmam değil fakat onları meydana getiren aklın durumundan korkuyor olmamdır. Onları, esirlere iyi bakmadıkları için nasıl azarlamıştı? Sonrasında nasıl satılmıştı? Kendisi için bir efendi aradı mı? Hayır, bir köle arıyordu. Satıldığı zaman efendisine nasıl davrandı? Derhal onunla tartışmaya girdi ve onun gibi giyinmeyeceğini, onun gibi tıraş olmayacağını söyledi; ona çocuklarını nasıl yetiştirmesi gerektiğini anlattı. Bunun şaşılacak tarafı nedir? Efendisi bir spor eğitmeni, bir hekim yada bir mimar tutacak olsaydı onlara köle gibi mi yoksa efendi gibi mi davranırdı? Bütün konularda böyle; yetenekli kişi yeteneksiz kişiden mutlaka daha üstündür. Yaşama sanatını bilen bir kişinin başka hangi konuda usta olması gerekir? Bir gemide efendi kimdir? Dümeni idare eden kişi. Neden? Çünkü ona itaat etmeyen kişi sıkıntıya düşüyor.

"Fakat efendiler bizi zincire vurma yetkisine sahiptir."

Bunu, karşılığında bir şeyler kaybetmeksizin yapabilirler mi?

"Doğrusu yapamayacaklarını düşünüyoruz."

Bunu bir şeyler kaybetmeksizin yapamaz, çünkü bu onun hükmünde değildir ve hiçbir adaletsiz iş, karşılığında bir şeyler kaybetmeksizin yapılamaz.

"Kölesini zincire vuran bir efendinin kaybedeceği şey ne olur?"

Ne olacağını düşünüyorsunuz? Kölesini zincire vurmuş olduğu gerçeği. İnsanın vahşi bir canavar değil evcil bir hayvan olduğu gerçeğini kabul ediyorsanız bu söylediğimi de kabul edersiniz. Bir üzüm asması ne zaman kötüdür?

"Kendi doğasına uygun olmayan bir durumdayken."

Bir horoz?

"Aynı şekilde."

İnsan da böyledir. İnsanın doğası nedir? Asıp kesmek, can yakmak, hapislere kapatmak ve öldürmek mi? Hayır. İnsanın doğası iyiliktir, öteki insanlarla işbirliği yapmaktır, onların iyiliğini istemektir. Bu durumda, ister kabul edin ister etmeyin, insan akıl dışı davrandığı sürece kötü bir durumdadır.

"Öyleyse Sokrates kötü bir durumda değil miydi?"

Değildi, kötü durumda olanlar yargıçları ve davacılarıydı.

"Helouidios Roma'da kötü bir durumda değil miydi?"

Hayır, kötü durumda olan onu öldüren kişiydi.

"Tam olarak ne anlatmak istiyorsun?"

Siz, girdiği dövüşten yara bere içinde ama yenerek çıkmış bir horozun değil, fakat yara bere almaksızın yenilmiş olan bir horozun kötü durumda olduğunu söyleyerek ne anlatmak istiyorsanız işte onu; bir köpeğin oyun oynamayarak yada hareket etmeyerek iyi olamayacağını, terleyerek, acı çekerek ve soluk soluğa kaşarak iyi olabileceğini söyleyerek ne anlatmak istiyorsanız işte onu anlatmak istiyorum. Her şeyin kendi kötüsünün, kendi doğasına aykırı olan şey olduğunu söylemekle nasıl bir paradoksa düşmüş olabiliriz? Bu bir paradoks mudur? Bu her durumda söylediğiniz bir şey değil mi? Öyleyse, bir adamın durumu söz konusu olunca neden farklı düşünüyorsunuz? Yoksa insanın evcil, sosyal ve dindar bir doğaya sahip olduğunu söylemek de bir paradoks mudur?

"Hayır."

O hâlde bir insanın kırbaçlanmakla, zincire vurulmakla yada boynunun vurulmasıyla kötülük görmüş olmayacağını söylemek neden paradoks olsun? Oysa bu zorluklara soylu bir şekilde göğüs gerdiği sürece onların üstesinden gelerek büyük bir fayda elde etmez mi? Buna karşılık, bir kurda, bir engereğe yada eşekarısına dönerek acı çekmekte olan, onurunu yitirmiş zavallı bir adam değil midir kötü durumdaki?

Şimdi, üzerinde anlaştığımız şeyleri tekrarlayalım. Engellerden bağımsız, yaptığı her şeyi dilediği gibi yapan bir adam özgürdür; fakat engellenmiş, zorlamalara maruz yada iradesine aykırı bir durumdaki adam ise köledir.

"Kim engellerden bağımsızdır?"

Başkalarının hükmü altında olan şeyleri arzulamayan.

"Başkaların hükmü altındaki şeyler hangileridir?"

Sahip olup olmayacağımızın yada ne şekilde ve ne kadar süre sahip olabileceğimizin kararını bizim veremediğimiz şeyler. Dolayısıyla beden başkalarına aittir; bedenin kısımları ve servet başkalarına aittir. Bunlardan birine kendinize aitmiş gibi bağlanacak olursanız, başkalarına ait olan şeyleri arzulayan bir kişi için gerekli olan cezayı çekersiniz. Bu yol sizi özgürlüğe götürüyor; budur kölelikten kurtulmanın ve en sonunda bütün ruhunuzla şu sözleri söylemenin tek yolu:

Bana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı,
çizdiğiniz yol bana çoktan yazılmıştır..[146]

Fakat sen ne diyorsun ey filozof? Tiran, doğruluğuna inanmadığın bir düşünceyi söylemeni sana emrediyor. Söyler misin yoksa söylemez misin?

"Bunu düşünmem gerekiyor."

Daha yeni mi düşüneceksin? Okuldayken düşündüğün şeyler nelerdi? Neyin iyi ve neyin kötü olduğuna ve nelerin bunlardan hiçbiri olmadığına çalışmadın mı okulda?

"Evet doğru, bunlara çalıştım."

Düşüncen nasıldı o zaman?

"Adil ve onurlu davranışların iyi; adaletsiz ve onursuz davranışların ise kötü olduğunu düşünüyordum."

Hayat iyi bir şey midir?

"Hayır."

Ölüm kötü bir şey midir?

---

146 Kleanthes'in ilahisinden. Bkz. II. Kitap 23.

"Hayır."

Hapse atılmak?

"O da kötü değil."

Fakat alçakça ve inançsız sözler duyduğumuzda, bir dostumuz bizi ele verdiğinde yada tirana dalkavukluk ettiğinde ne düşünürüz?

"Bunlar kötüdür."

O hâlde, önceden bu kadar düşündüğüne göre şimdi düşünmen gereken ne var? Çünkü bir şey hakkında düşünmek nedir?

"O şeyin bizim için doğru olup olmadığını, hükmümüz altındaysa bize en iyiyi mi yoksa en kötüyü mü getireceğini düşünmek."

Doğrusu iyi ve gerekli bir sorgulama. Neden bizimle alay ediyorsun ey adam? Böyle bir sorgulamaya hiç kimse ihtiyaç duymazdı; gerçekten de bayağı şeylerin kötü ve onurlandırıcı şeylerin de iyi olduğunu, bunlardan geriye kalanların ise ne iyi ne kötü olduğunu düşünseydin, böyle bir sorgulamaya girmeyecektin. Bu sorgulamaya ihtiyaç bile duymadan, onları bir bakışta birbirinden ayırabilecektin. Siyah şeylerin beyaz olup olmadığını, ağır şeylerin hafif olup olmadığını da sorgular mısın? Duyuların sana bunları açık bir şekilde kanıtlamıyor mu? Öyleyse nasıl oluyor da iyi yada kötü olmayan şeyler karşısında, kötü olanlara davrandığımızdan daha sakınımlı davranmak gerektiğini söylüyorsun? Doğrusu, sen hiçbir ilkeye sahip değilsin; çünkü farksız olan şeyleri aslında oldukları şey olarak değil, en büyük kötülükler olarak görüyorsun; üstelik ötekiler ise sana kötü görünmüyor. Ta en başından itibaren kendini bu şekilde yetiştirdin.

"Neredeyim? Okulda. Beni dinleyenler var mı? Filozofların arasındayım ve konuşma yapıyorum. Fakat okuldan uzakken bütün bu aptalca bilge sözlerinden de uzağım."

Dostlarınız bu nedenle filozofların tanıklığında yenildiler; filozoflar bu nedenle birer asalağa dönüştü ve kendilerini paranın esiri ettiler; bu nedenle senatodaki insanlar düşüncelerini söylemedi; herkes düşüncesini kapalı yerlerde bağıra bağıra söyledi. Görünüşlerin esiri olan kişiler, kendi kendilerine konuşurlar. Böyle bir kişiyseniz, soğuk ve işe yaramaz bir düşünce yığınısınız demektir; içiniz kıl yumağına dönmüş ıvır zıvır sözlerle doludur. Oysa gerçeklerle yüzyüze olduğunuzu bilerek kendinizi korumanız ve bu şeyler karşısında dayanıklı olmanız gerekir. Size çocuğunuzun ölmesinden söz etmiyorum –buna dayanamazdınız- ama yağınız dökülürse, şarabınızı başkaları içerse ne yaparsınız? Yaygarayı bastığınız sırada biri gelip de şunu demez mi: "Filozof, okulda bahsettiğin şeyler bu yaptıklarınla aynı değil. Neden bizi aldatıyorsun? Neden bir solucan olduğun hâlde bize insan olduğunu söylüyorsun?" Böyle filozoflar kadınlarla gönül eğlendirirken yanlarında olmayı çok isterdim; kendilerini nasıl küçük düşürdüklerini, ne gibi sözler söylediklerini, bir filozof olduklarını ve okulda duydukları yada okudukları şeyleri hatırlayıp hatırlamadıklarını görmek için.

"Bütün bunların özgürlükle ilgisi nedir?"

Sizin gibi zengin insanların bunları seçip seçmeyeceğinden başka hiçbir şey.

"Buna kanıt olarak kimleri gösteriyorsun?"

Sizden başka kimi gösterebilirim? Güçlü bir efendiye sahip, onun buyruk ve yasaklarına uyan, kaşlarını çatmasıyla sus pus olan; yaşlı kadın ve erkeklere dalkavukluk eden ve "Bu benim hükmüm altında değil." diyen sizler. Neden hükmünüz altında değil? Az evvel benimle hemfikir olup özgür olduğunuzu söylememiş miydiniz?

"Fakat beni Aprulla engelledi."

Öyleyse ey köle, doğruyu söyle ve efendilerinden kaçma, onları inkâr etme, kimsenin senin özgür bir adam olduğunu iddia

etmesine izin verme; çünkü köle olduğunu gösteren birçok kanıta sahipsin. Doğrusunu isterseniz, bir adam duyduğu sevgi nedeniyle düşüncelerine karşı bir iş yapmak zorunda kalıyorsa; aynı zamanda daha iyisini görüyor fakat onu yapacak gücü kendinde bulamıyorsa, onu hoş görebiliriz çünkü bunun yazgıdan geldiği de pekâlâ düşünülebilir. Ancak yaşlı bir adam yada kadınla ilişkideyseniz; yaşlı bir kadının burnunu siliyor, banyosunu yaptırıyor ve ona hediyeler sunuyorsanız; hasta olduğu zaman başında bir köle gibi bekliyorken aynı zamanda ölmesini de arzuluyorsanız ve hekime ne zaman öleceğini ısrarla soruyorsanız, kim size hoşgörüyle bakabilir? Benzer biçimde, başkalarına kölelik eden bu insanların ellerini yalnızca büyük onurları ve mevkileri elde etmek için öpüyorsanız, bu özgür bir kişinin bile kölesi olamadığınız anlamına gelir. Sonra da kalkıp şehirde bir kumandan yada konsül gibi yürürsünüz. O mevkiyi size kimin kazandırdığını bilmiyor muyum sanıyorsunuz? Kendi adıma, Felikion'un[147] alçaklıklarına, kibrine ve saygısızlığına katlanarak yaşamaktansa hiç yaşamamayı tercih ederdim. Çünkü onun gözünde en talihli kölenin kendisine en fazla dalkavukluk eden köle olduğunu biliyorum.

"Ya sen ey adam, sen özgür müsün?" Özgür olabilmek için Tanrılara dua ediyorum, fakat henüz efendilerimle yüzleşebilecek bir yere gelemedim; hâlâ bedenime değer veriyorum, onun tamamını muhafaza etmeye çalışıyorum; her ne kadar eksiksiz değilse de.[148] Fakat size öyle özgür bir adam gösterebilirim ki onu görünce başka hiçbir örneğe ihtiyaç duymazsınız: Diogenes özgürdü.

"Nasıl özgür olabilmişti?"

O özgür birer anne-babadan doğduğu için değil, kendisi özgür olduğu için özgürdü. Çünkü bütün kölelikleri elinin tersiyle

---

147 *Felikion*; Neron'un azatlı kölelerinden.

148 Epiktetos burada ayağındaki sakatlığı ima ediyor.

itmişti; hiç kimsenin ona yaklaşması yada onu kendisine köle yapması mümkün değildi. Her şeyden kolaylıkla vazgeçebilmişti. Elindekileri alacak olsaydınız, onlar uğrunda sizin peşinizden koşmaktansa hepsini size bırakmış olmayı tercih ederdi; bacağını alacak olsaydınız izin verirdi; bütün bedenini isteseydiniz onu da alabilirdiniz; tanıdıklarını, dostlarını ve ülkesini de. Çünkü bütün bunların nereden geldiğini, onları kimden ve ne koşullarla almış olduğunu biliyordu. Onun gerçek anne ve babaları tanrılardı; gerçek ülkesini hiçbir zaman terk etmemişti; hiç kimseye boyun eğmemiş ve hiç kimsenin buyruğunu yerine getirmemişti. Hizmet etmek için hiç kimse onun kadar acı çekmemişti; hiç kimse ülkesi için ölmeye onun kadar gönüllü olmamıştı. Çünkü o, Bütün uğruna yerine getirmesi gerektiğine inandığı hiçbir görev için bir an bile tereddüt etmemişti; yaptığı her işi onlar için yaptığını ve o ülke adına, o ülkeyi yönetenler tarafından emredildiğini biliyordu. Bu konuda şunları söylüyordu:

"Bu nedenle, hem Pers kralıyla hem de Sparta kralı Arkhedamos'la konuşmak sizin hükmünüz altındadır; ancak ve ancak arzu etmeniz durumunda yapacağınız bir iştir."

Bunları söylemesinin sebebi özgür bir aileden gelmiş olması mıydı? Öyle sanıyorum ki bütün Atinalılar ve bütün Spartalılar köle ailelerden geliyordu; çünkü bu kişilerle diledikleri gibi konuşamıyorlardı; onlardan korkuyor ve her ikisine de dalkavukluk ediyorlardı. Öyleyse neden bunun kendi hükmü altında olduğunu söylüyordun Diogenes?

"Çünkü bedenimi kendime ait olarak görmedim; çünkü hiçbir şeye ihtiyaç duymadım; çünkü benim için her şey yasaya uygun olmak zorundaydı. Başka bir nedeni yok."

İşte onu özgürleştiren şeyler.

Eğer size örnek olarak yapayalnız, bütün görevlerden bağımsız, evli ve çocuk sahibi olmayan, dostları yada ilişkileri ol-

mayan bir adamdan bahsettiğimi düşünüyorsanız, Sokrates'i alın. Hem karısı hem de çocukları vardı ama hiçbirinin kendisine ait olduğunu düşünmüyordu; bir ülkesi, dostları, ilişkileri vardı fakat hepsine de nasıl ve hangi düşüncelerle sahip olması gerekiyorsa o şekilde sahip olmuştu; her zaman yasayı ve ona uygun davranmayı gözetmişti. Bu nedenle gerektiği zaman savaşa ilk giden kişi olmuştu ve bu nedenle savaş sırasında en büyük cesareti gösterenlerden biri olmuştu.[149] Ancak tiranlar tarafından gidip Leon'u tutsak etmesi emredildiği zaman bu görevi kabul etmedi çünkü bunun alçakça bir iş olduğunu biliyordu ve ölmesi gerekiyorsa bunu da hiç çekinmeden kabul edecekti. Onun farkı neydi? O, zavallı bedenini değil doğruluğunu ve onurlu kişiliğini korumayı amaçlamıştı. Çünkü ancak onlar savaşla alt edilemez ve buyruk altına alınamazdı. Sonrasında hayatını savunmak zorunda bırakıldığı zaman, evli ve çocuk babası bir adam gibi mi davranmıştı? Hayır, aksine bunların hiçbirine sahip olmayan bir adam gibi davranmıştı. İçmesi için kendisine baldıran zehiri uzatıldığında ne yapmıştı? Hapisten kaçmak için gereken fırsatı bulduğunda ve Kriton "Çocukların için kaçman gerekiyor." diye ısrar ettiğinde o ne cevap vermişti? Bu fırsatı bir talih olarak mı görmüştü? Hayır, kendisine uygun ve doğru olanı yapmış; başka hiçbir şeye değer vermediğini ortaya koymuştu: "Çünkü benim şu zavallı bedenimi değil, adaletle büyüyüp gelişecek fakat adaletsizlikle bölünüp ortadan kalkacak olan parçamı korumam gerekiyor."

Sokrates, hayatını bayağı bir davranış sergileyerek kurtaracak bir adam değildi. Oyunu Atinalıların emrettikleri doğrultuda kullanmayan,[150] tiranlara boyun eğmeyi reddeden, erdem ve

---

[149] Sokrates, Potidaea, Amphipolis ve Delium savaşlarına katılmış; Delium'dan cesaret nişanıyla dönmüş olan oldukça yetenekli bir askerdi.

[150] Arginusae deniz savaşı sırasında hava koşullarının kötü olmasından ötürü kumandanların savaşmakta zorlanıp geri dönmeleri üzerine Atinalılar onları

doğruluğu bu davranışlarla açıklayan bir adam için hayatını bayağı bir davranış sergileyerek kurtarmak nasıl mümkün olabilirdi ki? O kaçarak değil ölerek kurtuldu. Çünkü iyi bir oyuncu, oyununu zamanı geldiğinde oynayarak ve durması gerektiğinde durarak koruyabilir kişiliğini.

"Çocukları ne yapmalıydı?"

Şunu söyledi Sokrates: "Teselya'ya gidecek olsam onlara bakacaklar da, dünyayı terk ederek aşağıya inecek olsam onlara bakmayacaklar mı?"[151] Ölümü nasıl adlandırdığını, onu nasıl alaya aldığını görüyor musunuz? Onun yerinde içimizden biri olsaydı, kendisine dava açanların suçlu olduğunu ve adaletsiz davrandığını felsefe yoluyla kanıtlamaya çalışır ve şunu söylerdi: "Eğer beni bağışlayacak olursanız birçok insana faydalı olabilirim; fakat ölürsem hiç kimseye faydalı olamam." Böyle bir durumda, küçücük bir delik bulacak olsak ondan geçerek kaçmaya girişirdik. Böyle bir kişi olarak, birçok insana nasıl bir faydamız dokunabilirdi? O birçoklarını geride bırakmış olmayacak mıydık? Yada, hayattayken birçok insana faydamız dokunacak insanlarız diyelim, ölmemiz gerektiği zaman ve nasıl ölmemiz gerekiyorsa öyle ölerek onlara daha faydalı olmaz mıyız? Ve şimdi Sokrates ölmüş bir kimse olarak, yaşarken yapmış yada söylemiş olduklarıyla birçok insana -belki de yaşayarak olabileceğinden daha- faydalı oluyor.

Özgür olmak ve her şeyi gerektiği şekilde arzulayabilmek istiyorsanız, bu olayları, ilkeleri ve sözleri iyi düşünün; bu örneklere iyi bakın. Çok büyük kazanımlar için büyük bedeller ödemek zorunda olmamız bizi neden şaşırtıyor? Özgürlük diye adlandırdığımız bu şey için kimileri ipe yürüyor; kimileri uçurumlardan atlıyor; hatta kimi zaman şehirler büsbütün yok ediliyor.

ölümle cezalandırmak istemiş ancak Sokrates böyle bir cezanın adalete uymayacağı konusunda görüş belirtmişti.

[151] Bkz. Platon, *Kriton* 54a

Buna karşılık siz, doğru, tamamen size ait ve güvenilir bir özgürlüğe sahip olmak için bile, verdiklerini geri isteyen Tanrı'ya itaat etmez misiniz? Platon'un söylediği gibi, yalnızca ölmemek için değil fakat işkenceler, sürgünler ve kırbaç cezaları karşısında dayanabilmek için de çaba göstermeyecek misiniz? Kısacası, kendinize ait olmayan her şeyden vazgeçebilmek için çaba göstermeyecek misiniz? Cevabınız hayır ise, kölelerden bir köle olacaksınız; ve değil bir, bin kere bile konsüllüğe seçilseniz, saraya giden sırf kendinize ait bir yol bile döşeseniz değişmeyecek bu, bir köle olarak kalacaksınız. Belki de böyle olunca filozofların paradokslarla ancak yine de akla uygun konuşmuş olduklarını düşüneceksiniz; Kleanthes'in de dediği gibi. Çünkü bu sözlerin doğru olduğunu, emek verilmeden kazanılan hiçbir şeyin sahibine bir fayda sağlamayacağını, hepsinin de yalnızca onları elde edememiş kimselerin gözünde iyi olduklarını; fakat elde edildikten sonra sahiplerine büyük sıkıntılar verdiklerini; bu defa başka şeylerin yokluğundan duyulan acıların baş gösterdiğini, aynı baş dönmelerinin ve aynı mide bulantılarının hiçbir zaman sona ermediğini kendi tecrübelerinizle anlayacaksınız. Çünkü özgürlük, arzulanan şeylerin elde edilmesiyle değil arzuların kontrol altında tutulmasıyla elde edilebilir. Bunun doğru olduğunu anlayabilmek için, öteki şeyler uğrunda yaşadığınız sıkıntıları bu şeyler için de yaşamanız yeterli olur.

Sizi özgürlüğe götürecek ilkeleri edinebilmek için her an uyanık olun. Yaşlı ve zengin bir adamın değil, filozofların sevgisini kazanmaya çalışın ve aşındıracağınız kapılar onlarınki olsun. Kendinizi onların kapısında görünmekle küçük düşürmezsiniz; o kapılardan asla bir fayda elde etmeden ve bomboş geri dönmezsiniz. Bunu hiç olmazsa deneyin; çünkü denemek bugüne kadar hiç kimseyi küçük düşürmedi.

2
İnsan ilişkileri üzerine

Bu meseleye herkesten önce sizin eğilmeniz gerekiyor: Aile yakınlarınıza yada dostlarınıza, onlar gibi davranmak zorunda kalacak kadar bağlanmamak. Bunun aksi yönde davranmanız size büyük zarar verecektir. Fakat "Ona karşı kırıcı davranmalıyım; böylelikle bana şimdi davrandığı gibi davranmaz." diye bir düşünceye kapılacak olursanız, hiçbir şeyin karşılıksız yapılmadığını ve sürekli aynı davranışlarda bulunan insanların aynı kişiler olarak kalacağını hatırlayın. Bu nedenle, şu ikisinden birini seçmeniz gerekir: Hep aynı kalarak, sizi sevmekte olan kişiler tarafından hep aynı derecede sevilmek; yada daha iyi bir kişi hâline gelerek, yakınlarınızın daha önceki davranışlarıyla karşılaşmamak. Eğer daha iyi olanı ikincisi ise, derhal onu seçin ve öteki bütün düşünceleri kafanızdan atın. Çünkü zıtlıkların arasında gidip gelen insanlar ilerleme kaydedemez; fakat ilerlemek istiyorsanız bunu geri kalan her şeye tercih edecek; yalnızca buna yönelerek bunun için çabalayacaksanız. Eğer bunu yapmayacaksanız, gidip gelmeleriniz şu iki sonucu doğurur: Hiçbir zaman gereken gelişmeyi gösteremezsiniz ve daha önce elde etmiş olduklarınızı da kaybedersiniz. Çünkü önceleri, hiçbir değeri olmayan şeyleri apaçık arzulayarak yakınlarınızı hoşnut ediyordunuz. Fakat her ikisinde de üstün gelemezsiniz ve birini seçip onda yükselerek ötekinden büsbütün vazgeçmeniz gerekir.

Birlikte içtiğiniz insanlarla içmeye son verirseniz, onlarla artık eskisi kadar iyi geçinemezsiniz. Bu nedenle ya bir ayyaş olup onları hoşnut etmeyi seçmeniz gerekir, yada aklı başında bir adam olup onlarla iyi geçinememeyi. Önceleri birlikte şarkı söylediğiniz kişilerle şarkı söylemeye son vermeniz durumunda sizi eskisi kadar sevmeyeceklerdir. Bu nedenle, bu meselede de iki seçenekten birini tercih etmeniz gerekir. Alçakgönüllü ve sakin bir insan olmayı insanların sizin için "Neşeli bir adam" demelerine tercih ediyorsanız, geri kalan her şeyden vazgeçin, hepsine sırtınızı dönün ve artık öyleleriyle hiçbir işe kalkışmayın. Fakat eğer bu davranış sizi memnun etmeyecekse, büsbütün karşıt olanını seçin: Bir züppe, bir ahlâksız olun ve böylelikle arzularınızı elde edin. Tiyatroda sahneye atlayın ve dans eden kişiyi bağıra bağıra övün. Fakat kişilikler çok farklıdır ve birbiriyle karışmaz: Aynı anda hem Thersites hem de Agamemnon olamazsınız. Thersites'i oynamaya niyetiniz varsa kamburlu ve kel; Agamemnon'u oynamaya niyetiniz varsa uzun boylu, yakışıklı ve size boyun eğenleri hoşnut eden bir yönetici olmanız gerekir.

3
Neyi ne karşılığında vermeli

Dış dünyanıza ait bir şeyi kaybetmeniz durumunda, onun yerini doldurabilecek ne gibi şeylere sahip olduğunuzu çok iyi bilin. Eğer kaybettiğiniz şey daha değerliyse "Onu kaybettim." demeyin; kaybettiğiniz şey bir eşek karşılığında bir at, bir koyun karşılığında bir sığır olabileceği gibi, az miktarda para karşılığında iyi bir davranış, gevezelik karşılığında huzur, müstehcen konuşmalar karşılığında doğru söz de olabilir. İlkeyi aklınızdan çıkarmadığınız sürece, kişiliğiniz nasıl olması gerekiyorsa öyle olur; ancak bunu unutursanız zamanınızı boşa harcadığınızı ve bugüne kadar öğrendiğiniz her şeyi kaybetmek üzere olduğunuzu da bilmeniz gerekir.

Her şeyi kaybetmeniz için, aklın rehberliğinden küçücük bir derece bile olsa sapmanız yetecektir. Bir gemi kaptanının gemisini batırması için gerekenlerle onu kurtarması için gerekenler aynı şeyler değildir. Dümeni rüzgâra ters yönde en küçük bir derece çevirmesiyle gemisini kaybeder; bunu isteyerek yapmamış olsa bile, yalnızca görevini bir anlığına savsakladığı için gemisini kaybetmiş olur. İşte bunun gibi; başınızı bir anlığına bile olsa başka bir yöne çevirirseniz bugüne kadar kazanmış olduğunuz her şeyi yitirirsiniz. Dolayısıyla şeylerin görünüşleri karşısında sakınımlı olun ve iyi bakın; çünkü korumanız gereken şeyler hiç de hafife alınabilecek şeyler değil; dürüstlük, doğruluk, kararlılık, dayanıklılık, rahatsız edilemeyecek bir zihin,

korkusuzluk, dinginlik; tek kelimeyle söylemek gerekirse özgürlük. Bütün bunları ne karşılığında verebilirsiniz? Bunları vererek karşılığında alabileceğiniz şeylerin ne olduğunu bilin.

"Fakat bunların yerine benzerlerini alamayacak mıyım?"

Hayır, alamayacaksınız ama ne alabileceğinizi görün: "Ben sevecen biriyim fakat falancanın mevkisi yüksek; ben dürüst bir adamım ama falanca valilik yapıyor. Ben uygunsuz yerlerde kimseyi övmüyorum; kimseye hak etmediği saygıyı göstermiyorum; çünkü özgürüm, Tann'nın dostuyum ve ona gönüllü bir şekilde itaat ediyorum. Bunun dışında; ne beden ne servet, ne mevki, ne de şöhret, kısacası hiçbir şey istememem gerekir. Çünkü o bunları istememe izin vermiyor; çünkü isteseydi bunları benim için iyi kılardı; fakat bunu yapmadı ve bu nedenle onun buyruklarını çiğneyemem."

Yaptığınız ve yapmayı amaçladığınız her şeyde sizin için en iyi olanı arayın, uymanız gereken tek kural, onları size izin verildiği sürece ve akla uygun bir şekilde yerine getirmek olsun. Bu kurala uymadıkça mutsuz olursunuz. Şeylerin peşinde sürüklenir, engellenir ve sınırlanırsınız. Bunlar oradan gelen yasa ve emirlerdir. İnsanların anlaması ve uyması gereken yasalar bunlardır, Masurios ve Kassios'un[152] yasaları değil.

[152] İ.S. ilk yüzyılda yaşamış iki devlet adamı.

4

Sakin yaşamak için çabalayanlara

Bizi alçaltıp başkalarının boyunduruğu altına sokan arzuların yalnızca güç ve servet olmadığını; aynı zamanda dinginlik, aylaklık, bilgilenme ve gezip dolaşmaya duyulan arzuların da buna sebep olduğunu unutmayın. Daha açık konuşmak gerekirse, dış dünyadaki şeylere duyduğumuz saygı bizi başkalarının boyunduruğu altına sokar. Öyleyse bir senatör olmayı arzulamakla arzulamamak arasındaki fark nedir? Güç elde etmeyi arzulamakla arzulamamak arasındaki fark nedir? "Mutsuzum, yapabilecek hiçbir şeyim yok, tıpkı bir ceset gibi bu kitaplara bağlanıp kaldım." demekle "Mutsuzum çünkü kitap okumak için zaman bulamıyorum." demek arasındaki fark nedir?

Tıpkı saygınlık ve güç dış dünyamızda bulunan irademizden bağımsız şeyler olduğu gibi; okumak da dış dünyamızda ve irademizden bağımsızdır. Ne amaçla kitap okursunuz? Bana söyleyin. Eğer yalnızca oyalanmak yada birşeyler öğrenmek için okuyorsanız, ahmak ve çabasız bir adamdan başka nesiniz? Fakat okumaktaki amacınızın doğru bir amaç olduğunu söylüyorsanız, dingin ve mutlu bir yaşam sürmekten başka ne olabilir? Okumak size sağlam ve dingin bir yaşam vermeyecekse hiçbir faydası yok demektir.

"Fakat bana dinginlik ve mutluluk verdiği için, okuyamadığım zamanlarda sıkıntılı oluyorum."

Bu nasıl bir dinginlik ve mutluluktur ki –yalnız Sezar ve dostları değil- bir karga, bir kavalcı, yüksek ateş ve daha binlerce şey çıkagelip onu bölebiliyor? Oysa mutlu ve dingin bir yaşamın sürekli ve özgür olmaması mümkün müdür? Kötü bir insan olduğum söylenirse; ilk olarak benim için zorunlu olan doğruluk, kararlılık, dış dünyaya karşı arzu ve kaçınmadan bağımsızlık ölçütlerini gözden geçiririm. Ardından insanların ne yaptıklarına ve nasıl davrandıklarına bakarım; eğer bu onların kötü kişiliklerinden yada beni ayıplama, alaya alma isteklerinden kaynaklanmamışsa, kendime dönerim şunu söylerim: "Ben gerçekten de bu hatalardan sorumlu bir insan mıyım? Eğer öyleysem, bir daha hata yapmamam gerekir." yada "Bu hatayı bir defa işledim; fakat Tanrı'ya şükürler olsun artık işlemiyorum."

O hâlde, bunları yapmanız ve bütün dikkatinizi bu şeylere çevirmeniz durumunda binlerce dize ve bir o kadar da yazı okumaktan daha kötü bir iş mi yapmış olursunuz? Yemek yediğiniz sırada okuyamadığınız için de üzülüyor musunuz? Yemek yerken, banyo yaparken yada koşarken, o zamana kadar okumuş olduğunuz şeylere uygun davranıyor olmak sizin için yeterli görünmüyor mu? Öyleyse neden öteki konularda da aynı şekilde düşünmüyorsunuz? Sezar'a yada herhangi bir insana yaklaşırken tarafsızlığınızı, korkusuzluğunuzu ve ağırbaşlılığınızı koruyabiliyorsanız; yapılan şeylerde gözlenen kişi değil de daha çok gözlemekte olan kişiyseniz; size tercih edilen insanları kıskanmıyorsanız; yaşadığınız olaylar sizde korku yada hayranlık uyandırmıyorsa, artık neye ihtiyaç duyabilirsiniz? Kitaplara mı? Nasıl yada ne amaçla? Çünkü bunlar yaşam için gerekli asıl hazırlıklar değildir; yaşam çok daha farklı yapıdaki şeylerden meydana gelir. Bu bir koşucunun stadyuma girdiğinde ağlamasına benzer; çünkü yarış öncesinde yeterince hazırlık yapmamıştır. Sizin yaptığınız hazırlıklar işte bunun içindi. Ağırlıkları bunun için kaldırdınız; tozu toprağı bunun için yuttunuz ve bunun için kendinizi genç ve güçlü rakiplerle sınadınız. Bütün

bu deneyimlerinizi kullanmanın zamanı gelip çatmışken, onları aramaya mı koyuluyorsunuz? Bu yaptığınız, yargılarınızı oluştururken doğru ve yanlış görünüşler arasında kafa karışıklığı yaşamanız durumunda uygulamada o görünüşleri sınamak yerine konu hakkında bugüne kadar yazılmış olanları yeniden okumak gibidir.

Bunun sebebi nedir? Görünüşlere karşı gerçek hayatta ve doğanın yasalarına uygun bir şekilde nasıl davranacağımızı hiçbir zaman okumak yada yazmakla öğrenemeyiz. Fakat biz, söyleneni öğrendiğimiz ve başkalarına açıklayabildiğimiz; tasımları çözüp koşullu önermeler üretebildiğimiz yerde duruyoruz. Bu nedenle çalışmanın olduğu yerde engeller baş gösteriyor. Gerçekten de hükmünüz altında olmayan şeyleri mi arzuluyorsunuz? Öyleyse engellenin, sınırlanın ve hayal kırıklığına uğrayın. Fakat davranışlar üzerine yazılmış yazıları okuyorsak, bunları sırf okumuş olmak için değil daha iyi davranabilmek için okuyalım; arzu ve kaçınmalar üzerine yazılanları okuyorsak, arzu ve kaçınmalarımızda başarısızlık yaşamamak için okuyalım; görev üzerine yazılmış yazıları okuyorsak, ilişkilerimizin farkında olmak ve bu ilişkilere aykırı davranmamak için okuyalım. Böylelikle, okumalarınız konusunda sınırlandırılmış olmak bizi öfkelendirmez ve sonuçta davranışlarımızın doğaya uygun olması bizim için yeterli olur. Bugüne kadar düşünmeye alıştığımız ve söyleme gereği hissettiğimiz şu cümleyi söyleyebilmek için değil: "Bugün binlerce dize okudum ve yazdım." fakat şu cümleyi söyleyebilmek için: "Bugün filozofların gerekli gördükleri ve öğütledikleri gibi davrandım; tutkuya kapılmadım; yalnızca irademin hükmü altında bulunan şeylerden kaçındım; kimseden korkuya kapılmadığım gibi kimsenin düşünceleri karşısında yenik duruma da düşmedim; sabrımı, öteki insanlarla birlikte olma ve onlardan uzaklaşma duygularımı sınadım." Ardından Tanrı'ya ne için teşekkür etmemiz gerekiyorsa onun için teşekkür edelim.

Fakat, öteki insanlarla bazı konularda aynı durumda olduğumuzun hiç farkında değiliz. Başka insanlar güç sahibi olamayacakları için korkuya kapılırlar, siz ise güç sahibi olacağınız için. Ey adam, bunu yapma. Güç sahibi olamayacağı için korkuya kapılan bir insanla nasıl alay edebiliyorsan, kendinle de o şekilde alay et. Çünkü hummadan yatan bir adam gibi susamış olmakla delirmiş bir köpek gibi sudan korkmak arasında bir fark yoktur. Böyleyken "Tanrı nasıl istiyorsa öyle olsun." diyen Sokrates gibi düşünebileceğinizi mi umuyorsunuz? Sokrates zamanını Lykeum'da yada Akademi'de gençlere konuşmalar yapıp oyalanarak geçirmeye hevesli olsaydı o kadar savaşa katılır mıydı sanıyorsunuz? Kendi kendine ilenip "Yazık oldu bana, şimdi Lykeum'da güneşlenmek varken buraya gelip sefaletin içine düştüm." mü diyordu? Neden? Sizin göreviniz güneşlenmek mi? Sizin göreviniz mutlu olmak, kendinizi engellerden ve sınırlardan arındırmak değil mi? Sokrates bu şekilde ilenen bir insan olsaydı nasıl Sokrates olabilirdi? Hapiste olduğu sırada bile zafer şarkısı yazmayı nasıl becerebilirdi?

Diyesim, iradenizin hükmü dışındaki şeylerin peşinden koştuğunuz sürece iradenizi yok etmekte olduğunuzu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın. Ve yalnızca güç sahibi olmak değil, zayıf düşmek de onun hükmü dışındadır; tıpkı çok çalışmak zorunda kalmak kadar fazlaca boş zamana sahip olmak da onun hükmü dışında olduğu gibi.

"Öyleyse hep bu kargaşanın içinde mi yaşamamız gerekiyor?"

Neden kargaşa diyorsun?

"Her yerde insan kalabalıkları var."

Bunun zor olan tarafı nedir? Olimpiyat yarışlarında izleyici olduğunuzu düşünün; halkın toplandığı bir etkinliğe katıldığınızı düşünün. Oralarda da her kafadan bir ses çıkar. Hamamlar da kalabalıktır, gürültü patırtı çok fazladır. Aramızdan kim bu-

ralarda bulunmaktan hoşlanmaz ve bir an önce terk etmek ister? Zor beğenen ve her olayda bir kusur bulan insanlardan olmayın. "Sirke istemiyorum, çünkü keskin. Bal istemiyorum çünkü bünyemi bozuyor. Sebzeleri sevmiyorum." Bunun gibi, "Boş zamanım olmasını istemiyorum, kendimi uçsuz bucaksız bir çölde hissediyorum. Kalabalıkları sevmiyorum çünkü kargaşadan başka hiçbir şey değil."

Ne ki; şartlar nedeniyle yalnız yada birkaç kişiyle birlikte yaşamak zorunda kalırsanız, bunu sessizlik diye adlandırın ve nasıl davranmanız gerekiyorsa öyle davranın: Kendi kendinize konuşun, görünüşler üzerine düşünün, ilkelerinizi gözden geçirin. Fakat kalabalıkların içinde bulunmak zorundaysanız bu durumu bir kutlama töreni yada bir şölen gibi görün; siz de ötekilerle birlikte şölenin keyfini sürün. Birçok insanı bir tek insana tercih eden bir kişi için bundan daha hoşnut edici bir manzara bulunabilir mi? At yılkılarını yada öküz sürülerini büyük bir haz duyarak izliyoruz. Koyun sürülerini görmek bizi neşelendiriyor. Birçok insanı bir arada görünce neden rahatsız olalım?

"Fakat çığlıkları beni sağır ediyor."

Diyelim işitme gücünü engellemiş oldular; bu sana ne gibi bir zarar verdi? Görünüşleri doğru kullanabilme gücünü de mi engellemiş oldular? Görünüşleri doğaya uygun kullanmaktan, bir şeyi arzulamak yada ondan kaçınmaktan, bir şeye yönelmek yada ondan iğrenmekten seni alıkoyabilecek kim var?

Yalnızca genel kuralları hatırlamanız yeter: "Benim olanlar ve benim olmayanlar hangileridir; bana neler verilmiştir; Tanrı şu anda ne yapmamı ve ne yapmamamı istiyor?"

Öncesinde dinlenmeni istiyordu; kendi kendine yürümeni, bu konular hakkında yazmanı, okumanı, dinlemeni ve kendini hazırlamanı. Bunlar için yeterli zamanın vardı. Fakat şimdi sana şunu söylüyor: "Artık karşılaşma zamanı geldi. Bize bugüne kadar neler öğrendiğini, kendini nasıl yetiştirdiğini göster." Da-

ha ne kadar süre yalnız başına çalışacaksın? İşte şimdi, zaferi hak eden bir koşucu mu yoksa dünyayı dolaşmakta olan yenilmiş bir adam mı olduğunu öğrenmen için sana bir fırsat. Neden endişeleniyorsun? Hiçbir karşılaşma kargaşasız olmaz. Çünkü her yer kendini sınamak için gelmiş insanlarla doludur, herkes birbirine meydan okur, her yerde birçok eğitmen ve birçok izleyici koşturmaktadır.

"Fakat ben sessiz bir yaşam sürmek istiyorum."

Öyleyse kendi kendine ağlayıp sızla, sen bunu hak ediyorsun. Bilgisiz ve tanrısal yasaya karşı saygısız insanlar için şunlardan daha büyük ceza bulunabilir mi: Ağlayıp sızlamak, hep yas tutmak, kıskançlık, kısacası hayal kırıklığı ve mutsuzluk. Kendini bunlardan kurtarmak istemiyor musun?

"Nasıl kurtarabilirim?"

Daha önce hiç duymadın mı: Bütün tutkularından arınmalı, yalnızca iradenin hükmü altındaki şeylerden kaçınmalı; beden, servet, şöhret, kitaplar, kalabalıklar, güç, saygınlık gibi bütün arzularından vazgeçmelisin. Bundan başka hangi yola gidersen git bir köle olursun; başkalarının boyunduruğu altında, sınırlanmış, istemediği şeylere zorlanan, bütünüyle başka insanların hükmü altında zavallı bir adam olursun. Kleanthes'in şu sözlerini hiç unutma:

B*ana yol göster ey Zeus ve sen alın yazısı.*

Roma'ya mı gitmemi istiyorsun? Öyleyse Roma'ya gideceğim. Gyara'ya mı gitmemi istiyorsun? Gyara'ya gideceğim. Atina'ya mı gitmemi istiyorsun? Öyleyse Atina'ya gideceğim. Hapse girmemi mi istiyorsun? Hapse gireceğim.

"Ne zaman Atina'ya gideceğim?" diye soruyorsan, eksik bir adamsın. Çünkü bu arzun, elde edememen durumunda sana zorunlu olarak üzüntü verecektir, elde edebilmen durumunda ise kibir. Çünkü sen sevinç duymaman gereken şeylerden sevinç duyan bir adamsın. Öte yandan, sınırlandırıldığın zaman

da kendini zavallı biri olarak görürsün çünkü düşmemen gereken bir duruma düşmüş olursun. Diyesim, bütün bunlardan vazgeç.

"Atina güzel bir yer."

Fakat mutluluk, tutkulardan arınmak, rahatsızlıklardan kurtulmak ve bütün işlerini herkesten bağımsız bir şekilde yapmak çok daha iyidir.

"Roma'da bir kargaşa var ve herkes birbirine gidip geliyor."

Fakat mutluluğu elde etmek için bütün sıkıntılara katlanmaya değer. Uygun zamanı da geldiğine göre, neden onlardan kurtulmayasın? Neden onları bir eşek gibi sırtında taşıyıp sürekli sopa yemeye bu kadar meraklısın? Böyle gidersen bütün ömrün boyunca bir köle olarak yaşaayacağını bil: Kurtulup kurtulmaman konusundaki hükmü elinde bulunduran kişilere ömrün boyunca hizmet edeceksin; üstelik engellenmiş, kötü ve fakat *üstün bir yetenek* olarak.

Sizi mutluluğa ulaştırabilecek bir tek yol vardır ve bunu gece gündüz sürekli aklınızda tutun, hiçbir zaman unutmayın: İrademizin hükmü dışındaki hiçbir şeyi arzulamamak ve bize ait olduğunu düşünmemek; hepsini büyük döngüye ve Yazgı'ya bırakmak; tıpkı Zeus'un da yapmış olduğu gibi. Okurken, yazarken yada dinlerken yalnızca kendimize ait olan ve engellenemeyen şeyin ne olduğunu asla unutmamak gerekir.

Diyesim, yalnızca okuyup yazdığını bildiğim hiç kimseyi çalışkan olarak göremem; isterse bütün gündüz ve gecelerini bu iş için harcasın; bildiklerini davranışlarında göstermedikçe yaptığının hiçbir anlamı olmuyor. Bu nedenle, hiçbirimiz bir kız için yatıp kalkan ve didinen bir insanın çalışkan olduğunu söyleyemeyiz. Bütün bu çabayı şöhret için gösteriyorsa, ona tutkulu derim. Para için gösteriyorsa açgözlüdür. Öğrenmek için gösteriyorsa kitap manyağıdır. Bunların hiçbiri çalışkan değildir. Ancak çabalarını iradesi için gösteren, onu doğaya uygun bir hâle

getirmek için uğraşan kişiye çalışkan derim. Hepimizde ortak bulunan ve dış dünyadaki şeyler için sergilenen davranışlara bakarak hiçbir zaman, hiç kimseyi övmeyin yada kınamayın; bunları ancak düşüncelere bakarak yapın. Düşünceler bireylerin kendilerine özgü yetileridir; eylemlerin iyiliği ve kötülüğü onlardan kaynaklanır.

Bunu bilerek bulunduğunuz anın hazzını duyun ve bütün şeylerin mevsiminde olması gerektiği gibi kabul edin. Çalışmalarınızda gördüğünüz şeylerden biriyle günlük yaşamınızda karşılaştığınızda bundan sevinç duymanız gerekir. Kötülük ve küfürlü sözlerden uzaklaşmışsanız; yıkıcı davranışlardan kurtulmuşsanız, müstehcen sohbetler yapmıyorsanız, bencilliği ve kadınsılığı yenmişseniz; önceki davranışlarınızı tekrarlamıyorsanız, sizin adınıza aralıksız bir ziyafet kurulu durmaktadır; bugün başarınız kutlanır, yarın ise başka bir şey. Bu, konsüllük yada valilik elde etmekten binlerce defa daha kutsal ve uğrunda adaklar adanası bir kazanç değil midir? Bunlar ancak kendinizden ve tanrılardan alabileceğiniz şeylerdir; size veren kişiyi ve neden vermiş olduğunu hiçbir zaman unutmayın. Bunu bildikten sonra, Tanrı'nın sizi yaşamanız için nereye gönderdiğinin bir önemi kalır mı? Tanrılar her yere eşit uzaklıkta değil midir? Her nerede olursa olsun yapılanları aynı derecede göremiyorlar mı?

5

Kavgacı ve yıkıcı kimselere

Bilge ve iyi bir adam hiç kimseyle kavga etmediği gibi, başka kimselerin de kavga etmelerine elinden geldiği kadar engel olur. Her konuda olduğu gibi bu konuda da iyi bir örneği Sokrates'in yaşamında görüyoruz. O, her ne durumda olursa olsun kavgadan kaçındığı gibi yanında bulunanların tartışmalarına da izin vermedi. Ksenofon'un Şölen'inde kaç kavgayı yatıştırdığını görebilirsiniz. Thrasimakos'a, Polos'a ve Kallikles'e nasıl tahammül gösterdiğine, karısına ve kendisine karşı gelen oğluna nasıl hoşgörülü davrandığını görün. Çünkü o, hiç kimsenin başka bir kimseye ait olan düşünce ilkelerine hükmedemeyeceğini çok iyi biliyordu. Bu nedenle, kendisine ait olanlar dışında hiçbir şeyi arzulamadı.

"Bu ne anlama geliyor?"

Herkesin doğaya uygun davranıp davranmama konusunda vereceği karar ancak kendisine aittir fakat herkes kendi eylemlerini dilediği gibi yaparken, o yine doğaya uygun davrandı ve onların da doğaya uygun davranabilmesi için elinden gelen hiçbir çabayı esirgemedi. Çünkü bu, bilge ve iyi her kişinin önünde duran bir görevdir. Bu bir orduya kumandan olmak mıdır? Hayır; fakat üzerine bu görev düşmüşse onu en iyi şekilde yerine getirmek. Evlenmek midir? Hayır, fakat evlilik söz konusu olduğunda da doğaya uygun davranabilmek. Fakat oğlunun yada karısının yanlış yapmasına engel olmak için, başka-

larına ait olan şeyleri başkalarının elde etmesine izin vermeyecekti ve oğluna şunu öğretmişti: Neyin kendisine ve neyin de başkalarına ait olduğu.

Bu düşünceye sahip olan insanın başka biriyle kavga etmesi için bir sebep bulunabilir mi? Hangi olay onu şaşırtabilir ve gözüne yeni gibi görünebilir? Kötülükten kaynaklanan şeyleri, başına gelen olaylardan daha kötü ve acı verici görmez mi? Falanca size küfrettiyse, sizi incitmediği ona teşekkür edin. İncittiyse yaralamadığı için ona teşekkür edin. Aynı zamanda yaraladıysa, öldürmediği için teşekkür edin. Çünkü o, insanların evcil hayvanlar olduklarını ve birbirlerini sevmeleri gerektiğini; haksızlığın ancak onu işleyene zarar verebileceğini ne zaman hangi okulda öğrenmiştir ki? Bunları hiç kimse ona öğretmemişken, kendi gözüne doğru görünen şeyin peşinde koşmaz mı? Komşunuz sizin bahçenize taş fırlatıyor. Sizin yapmış olduğunuz bir yanlış var mı? Fakat evinizdeki eşyalarınızdan bazıları kırıldı. Siz de mi bir eşyasınız? Hayır, özgür bir iradesiniz. Öyleyse size cevap olarak ne söylenmelidir? Eğer bir kurtsanız, karşılık olarak ısırmanız ve ondan daha fazla taş atmanız gerekir. Fakat sizin bilmeniz gereken, insana yakışan davranışın ne olduğudur. Kendinize sormanız gerekeni sorun ve dünyaya hangi yetilerle gelmiş olduğunuzu görün. Vahşi bir canavarın karakterine mi sahipsiniz? Sizi yaralayan kişiye onu yaralayarak mı karşılık vereceksiniz? Bir at ne zaman zavallı olur? Doğal yetilerinden yoksun kaldığı zaman. Bir horoz gibi ötemediği zaman değil; koşamadığı zaman. Bir köpek ne zaman zavallı olur? Uçamadığı zaman değil, iz süremediği zaman. Aynı biçimde bir insan da; aslanları boğazlayamadığı yada heykelleri kucaklayamadığı zaman değil -çünkü dünyaya gelirken doğanın ona verdiği yetilerin amacı bunlar değil- doğruluğunu ve sadakatini yitirdiği zaman zavallı olur. İnsanlara işte bu nedenle talihsiz demeli ve onlar için üzülmelisiniz, ölmek zorunda oldukları için değil. Yaşamları süresince, babalarından kalan mülk ve arazileri, evleri

ve köleleri yitirdikleri için değil –çünkü zaten bunların hiçbirine kendilerinin değildi; hepsi başkalarına aitti- kendilerine ait olan şeyleri yitirdikleri için; başkalarının boyunduruğu altına girip başkalarına kölelik ettikleri için üzülmelisiniz. Sözünü ettiğim şeyler insanın kendisine aittir; doğduğu sırada zihnine işaretlenmiş olarak bulunur; tıpkı sikkelerde aradığımız işaretler gibi. O işaretleri görünce sikkelerin gerçek olduğuna inanırız fakat göremediğimizde geri çevirirız. Sestertius'un damgası nedir? "Trajan'ın mührü." Elinizdekini gösterin. "Bunda Neron'un mührü bulunuyor." O zaman atın onu, çünkü kabul edilmeyecektir, geçersizdir.[153] Bu kural, bizim konumuz için de aynıdır. İnsanın düşüncelerinin damgası nedir? "İncelik, topluma karşı sevgi, hoşgörü, birliktelik duygusu." İşte bu niteliklere sahip olun. Üzerinde bunları gördüğüm kişiyi bir yurttaş olarak, komşu olarak, bir yol arkadaşı olarak kabul edebilirim. Yoksa Neron'un damgasını mı taşıyor? Tutkularına yenik, öfkeli ve insanlarının kusurlarını araştıran bir kişi mi? Kaprislerine yenilerek kendi yolundan yürüyenlerin kafalarını mı kırıyor? Öyleyse ona neden insan diyorsunuz?

Her hüküm çıplak bakılarak verilebilir mi? Öyle olsaydı, elma şeklindeki bir muma bakarak şekliyle, kokusuyla ve tadıyla eksiksiz bir elma olduğunu söyleyebilirdik. Fakat dış görünüş yeterli değil; aynı bunun gibi, bir insanın insan olması için de burun ve gözler yeterli olmaz; ilk önce düşüncelere sahip olmalıdır. Düşünceleri olmayan bir kişi, akla uygun sözleri dinlemez, aksi kanıtlanan düşüncelerinden vazgeçmez; bir eşektir. Bir başkası ise ahlâksızlığıyla yok eder kendini; hiçbir iyi tarafı kalmaz, bir adamdan başka bir şeye dönüşür. Böylesi, karşısına çıkan herkesi tekmeleyip tokatlamak ister, artık bir koyun yada eşek de olamaz, olsa olsa vahşi bir canavar olur.

---

[153] Neron senato tarafından hain ilan edilince, adına bastırdığı paralar geçerliliğini yitirmiş ve yasaklanmıştı.

"Fakat küçümseniyorsam ne yapmalıyım?"

Kimler tarafından, tanıdığın kişiler mi? İnce ve dürüst bir adam olduğunu biliyorlarsa seni neden küçümsesinler? Yoksa seni tanımayan kişiler miydi kastettiğin? Öyleyse neden onların düşüncelerini önemsiyorsun? Sanatçılar, kendi sanatlarını bilmeyen kişilerin düşüncelerine önem verirler mi?

"O zaman bana daha düşmanca davranmazlar mı?"

Neden "bana" diyorsun? İradene zarar verebilecek yada görünüşleri doğaya uygun bir şekilde kullanmaktan seni alıkoyabilecek bir kimse var mı?

"Hayır, yok."

Öyleyse neden hâlâ endişelisin ve kendini korkak gösteriyorsun? Neden öne çıkıp hiç kimsenin her ne yaparsa yapsın senin huzurunu bozamayacağını söylemiyor ve sana zarar verebileceklerini düşünen insanlara kahkahalarla gülmüyorsun? "Bu köleler" diyebilirsin, "kim olduğumdan da iyilik ve kötülüğümün nerede olduğundan da habersiz yaşıyorlar; çünkü bana ait olan şeylere ulaşabilmeleri mümkün değil."

Aynı nedenle, güçlü bir kentte yaşayan kişiler o kenti kuşatan ordularla alay ederler: "Bu adamlar bir hiç uğruna başlarını derde sokuyorlar; duvarlarımız güçlü, uzun süre yetecek kadar yiyeceğimiz ve erzağımız var." İşte bir kenti güçlü ve ele geçirilemez yapan şeyler bunlar olduğu gibi; bir insanın ruhunu ele geçirilemez yapan şeyler de sahip olduğu düşüncelerden başka hiçbir şey değildir. Hangi duvar güçlü, hangi beden sert, hangi servet güvenilir ve hangi onur saldırılara karşı dayanıklıdır? İnsanın çevresinde bulunan her şey geçicidir, en küçük bir saldırıyla kolayca ele geçirilebilir ve bir kimse ona herhangi bir şekilde saldıracak olursa rahatsız olur, kötülük olarak görür, korkar, ağlayıp sızlar, arzuladıklarına ulaşamadığını ve kaçındığı durumlardan korunamadığını düşünür. Öyleyse bize verilmiş ve yalnızca bize ait olan şeyleri koruyup gözetmeyecek miyiz?

Geçici, başkalarının hükmü altındaki şeylere karşı arzumuzdan vazgeçip kalıcı ve doğası gereği özgür olan şeylere yönelmeyecek miyiz? Hiç kimsenin başka bir kimseye ne zarar verebileceğini ne de iyilik yapabileceğini; insanlara zarar verebilecek, onları alt edebilecek tek şeyin düşünceler olduğunu; savaşların, isyanların ve kavgaların düşüncelerden kaynaklandığını görmeyecek miyiz? Eteokles ve Polinikes'i birbirlerine düşman yapan tek şey, krallık ve sürgün edilmeye ilişkin düşünceleriydi; her ikisi de bunlardan birinin en yüce varlık, ötekinin ise en büyük kötülük olduğunu düşünüyordu. Demek ki iyiyi arzulamak ve kötüden kaçmak her insanın doğasında bulunuyor; kim bizi bunlardan birinden yoksun bırakıp ötekine itmek isterse onu düşman ve hain olarak görüyoruz; üstelik bu kişi kardeşimiz, oğlumuz yada babamız bile olsa. Çünkü hiçbir şey bize iyi'den daha yakın görünmez ve bu nedenle bu şeyleri birer iyi yada kötü olarak görecek olursak yeryüzünde herkes birbirine düşman olur, birbirini hain yada dalkavuk olarak görür; dostlar dost olarak, babalar baba olarak, oğullar oğul olarak yada kardeşler kardeş olarak kalamaz. Fakat iyi ve kötüyü asıl aramamız gereken yerde, iradede arayacak olursak, onu olması gerektiği gibi kötülüklerden arındırıp iyiliklerle kuşatırsak aramızda kavgalara ve küfürlere yer kalır mı? Ne için kavga edebiliriz? Bize ait olmayan şeyler için mi? Kimlerle kavga edebiliriz? Bilgisiz, mutsuz, en önemli konularda aldanmış olan kişilerle mi?

Sokrates, işte bunu bildiği için evini yönetebilmiş, çok sorunlu bir kişiliği olan karısını ve ahmak oğlunu bu şekilde idare edebilmişti. O sorunlu kişiliğini nasıl açığa vuruyordu? Sokrates'in başından aşağıya dilediği kadar suyu boca ederek, çöreklerini ayağıyla ezerek.[154] "Böyle şeylerin hiçbir şey olma-

[154] Laertios'un aktardığı öyküye göre: Alkibiades Sokrates'e hediye olarak büyük bir çörek gönderir; bunun üzerine kıskançlık krizi geçiren Ksantippe çöreği yere atarak ayağıyla ezer. Sokrates karşılık olarak güler ve şöyle konuşur: "Hiç olmazsa kendine bir parça ayırmadan bunu yapmasaydın."

dığını düşünüyorsam, bunun bana ne zararı dokunabilir? Fakat bu benim işim; hiçbir tiran yada hiçbir efendi benim irademi kontrol edemez; ne benden daha fazla sayıdaki kişiler ne de benden daha güçlü olanlar onu ele geçirebilir; çünkü bu özgürlük Tanrı tarafından her insana verilmiştir."

İşte bu düşünceler bir evde sevgiyi doğurur, bir ülkede dostluğu doğurur, milletler arasında barışı doğurur, Tanrı'yla insan arasında minnettarlığı doğurur. Bu düşünceler insanın dış dünyadaki varlıkların başkalarına ait olduğunu bilmesini, onları değersiz görmesini ve bu durumdan hoşnut olmasını sağlar.

Doğrusu bu şeyleri ne kadar yazıp okusak da; okuduğumuz sırada onları ne kadar yüceltsek de; o düşüncelere inanmaya yanaşmıyoruz. Spartalıların buna ilişkin güzel bir sözü vardır: "Evdeki aslanlar, Efes'te tilki kesilir." Bu söz bizim durumumuza şöyle uyarlanabilirdi: "Okuldaki aslanlar, dışarıda tilki kesilir."

6

Kendisine acınmasından rahatsızlık duyanlara

"İnsanların bana acımasından rahatsız oluyorum."

Bu senin işin midir yoksa sana acıyan kimselerin mi? Dahası, buna son vermek senin hükmün altında olabilir mi?

"Benim hükmüm altındadır, onlara acınacak bir kişi olmadığımı gösterebilirim."

Fakat şu anda acınacak bir durumda mısın yoksa değil misin?

"Sanırım değilim. Fakat bu insanlar bana acımaları gerekiyorsa hatalarım için acımaları doğru olurdu; diyesim, onlar bana yoksulluğum, saygın bir mevkide olmamam, hastalığım, ölümüm ve bunun gibi şeyler için acıyorlar."

Öyleyse, insanları aslında bunların hiçbirinin kötülük olmadığına; yoksul, yüksek bir konumda olmayan ve insanlardan saygı görmeyen bir kişinin de mutlu olabileceğine inandırabilecek kadar hazırladın mı kendini? Yoksa bunlar için değil de kendini güçlü ve zengin gösterebilmek için mi hazırlandın? Bu son söylediğim, ancak kendini beğenmiş, ahmak ve hiçbir iyi niteliğe sahip olmayan kişilerin işidir. Bunun nasıl elde edilebileceğini de bilmen gerekir: Önce birkaç köle kiralamalı ve birkaç parça gümüş kap bulmalısın; onları insanların görebileceği bir yere koymalı ve eğer mümkünse aynı olduklarını gizlemelisin – çünkü genellikle aynı olurlar. Sonra, görkemli giysilere ve gösterişe uygun öteki şeylere de sahip olman gerekir. İnsanların

yüce ve onurlu bir adam olduğuna inanmaları için onlara evlerinde yemekler vermeli yada vermiş gibi davranmalısın; biraz da sanatla ilgileniyormuş gibi davranmalısın. Bunları yaparsan, aslında olduğundan daha görkemli ve soylu görünmeyi başarabilirsin. İşte, insanların sana acımaması için ikinci yolu seçecek olursan yapman gerekenler bunlardır.

Fakat ilk yol öyle çetin ve uzundur ki Zeus bile girişememiştir: nelerin iyi yada kötü oldukları konusunda insanları ikna edebilmek. Bu güç sana verildi mi? Sana verilen tek güç, bu konuda kendini ikna edebilmektir ancak sen bunu bile başaramamışsın. Sorarım sana; bu hâlinle öteki insanları ikna etmeye kalkışır mısın? Seninle kendin kadar uzun süre birlikte yaşamış kim var? Seni senden daha iyi bir şekilde kim ikna edebilir? Senin için kimin karakteri senden daha iyidir ve kim sana kendinden daha yakın olabilir? Bütün bunlara rağmen nasıl olur da kendini öğrenmek için ikna edemezsin? İyice düşünmen gerekiyor. Yoksa bugüne kadar üzerinde çalıştığın şeyler sıkıntılardan ve rahatsızlıklardan kurtulmak, alçakgönüllü ve özgür olmak değil miydi? Seni bu amaca ulaştıracak olan tek bir yolun olduğunu duymadın mı? O yol iradeden bağımsız olan her şeyden vazgeçmek ve onların başkalarına ait olduğunu kabul etmek değil miydi? O hâlde başkalarının sana dair düşünceleri ne türden şeylerdir?

"İradeden bağımsız olanlar."

O hâlde senin için hiçbir şey değiller.

"Evet, doğrudur bu söylediğin.

Öyleyse, hâlâ bu konuda kaygılı ve rahatsız olduğuna göre, iyi ve kötüyle ilgili düşüncelerde ikna olduğunu düşünüyor musun?

Neden öteki insanları bir kenara bırakıp kendin için bir yol gösterici, bir öğretmen olmuyorsun?

"Öteki insanlar bunun kendilerini hoşnut edip etmeyeceğine bakarak doğaya aykırı davransınlar, ne değişir? Hiç kimse bana

benden daha yakın değil. Fakat onlarca filozofun sözlerini dinleyip kabul etmeme karşın neden hiçbir iyileşme olmadı? Yoksa ahmak mıyım? Fakat seçtiğim öteki konularda çok da aptal olmadığımı gördüm; harfleri çok hızlı öğrendim, güreşmeyi, geometriyi, tasımları çözmeyi öğrenirken hiç zorlanmadım. Yine de akıllı olduğuma inanmıyor muyum? Doğrusu başından beri bundan daha güçlü bir şeye sahip olduğuma inanmış değilim; şimdi de bunlar hakkında okuyor, dinliyor ve yazıyorum. Akıllı olduğuma göre, eksik olduğum nokta hangisi? Karşıt düşüncelerden arınmamış olmak değil mi? Öğrendiğim ilkeleri düşünerek geliştirmedim, gerçek hayatta uygulamadım; tıpkı gerekli olmadığı için bir kenara atılmış silahlar gibi paslandılar ve şimdi bana uygun değiller. Ne geometride, ne yazı yazmak ve okumakta öğrenmeye doydum; her bir tasım üzerinde uzun uzun düşündüm ve hepsini uyguladım, sofistik tasımların da bütün çeşitleri üzerinde uygulamalar yaptım. Fakat uygulanınca insanı sıkıntılarından, korkularından, tutku ve engellerinden kurtararak özgür kılan en gerekli ilkeleri hiçbir şekilde gerçek hayata uygulamadım, onlar üzerinde düşünmedim. Bu nedenle ötekilerin bana dair söylediklerine kulak kesiliyorum; onlara dikkat çekici ve mutlu bir kişi gibi görünüp görünmediğimi merak ediyorum."

Ey köle, kendin hakkında neler söylediğine hiç bakmıyor musun? Kendi gözünde ne olarak görünüyorsun? Düşüncelerin, arzuların, kaçınmaların, yönelmelerin, yaptığın hazırlıklar, tasarılar ve bütün öteki davranışların bir insan için uygun mu? Buna rağmen başkaları sana acıdığı için rahatsızlık duyuyorsun.

"Evet, ama bana acımaları gerektiği gibi acımıyorlar."

Sıkıntın bu mu? Fakat acı çeken birine de acımak gerekmez mi?

"Gerekir."

Öyleyse nasıl oluyor da insanlar sana acımaları gerektiği gibi acımıyorlar? Çünkü sana acınmasından duyduğun rahatsızlık hissi bile seni acınacak biri hâline getiriyor. Antisthenes ne di-

yor? Duymadın mı hiç? "Ey Kyros, doğru işler yapıp da kötü anılmak krallara yakışan bir şeydir." Ben oldukça iyiyim fakat herkes başımda bir ağrı olduğunu düşünüyor. Bu düşüncelere ne kadar önem veririm? Hummaya yakalanmadığım hâlde hummalı olduğumu düşünen insanlara şunu söylemez miyim: "Ey zavallı adamlar, ne kadar süreden beri humma olduğunuzdan habersizsiniz." Hem, üzgün bir ifadeyle şunu da söylerim: "Doğrusu ben uzun süreden beri hastayım." "Sonuçta ne olacak?" "Tann ne isterse o." Bir yandan da bana acıyan o zavallılara gizli gizli gülerim. Burada, beni onlardan ayıran şey nedir? Yoksul biiiyim ancak yoksulluğa ilişkin doğru düşüncelerim var. Öyleyse yoksulluğumdan ötürü bana acıyan kimseleri neden dikkate alayım? Ben güç sahibi değilim fakat başkaları güçlü; ve güçlü olmakla olmamaya ilişkin doğru düşüncelere sahibim. Bana istedikleri gözle baksınlar, fakat ben ne açım ne susuzum ne de üşüyorum. Bana acıyanlar aç, susuz oldukları ve üşüdükleri için benim de kendileriyle aynı durumda olduğumu düşünüyorlar. Bu durum karşısında ne yapmam gerekir? Onların karşısına çıkıp da: "Hata ediyorsunuz ey adamlar, ben çok iyi bir durumdayım, yoksulluğumdan da güçsüzlüğümden de rahatsız değilim, hepsine ilişkin doğru düşüncelere sahibim. Bu düşüncelerim engellemelerden bağımsızdır ve gerisi beni hiç ilgilendirmiyor." mu demeliyim? Bu ne ahmakça bir konuşma olur! Ne olduğum beni hoşnut etmiyorken, insanların bana ilişkin düşüncelerinden rahatsızlık duyuyorken nasıl olur da doğru düşüncelere sahip olduğumu söyleyebilirim?

"Fakat onlar benden daha fazlasına sahip ve iyi durumdalar."

Bir işle uğraşan kimselerin o işte elde edecekleri kazançlardan daha önemli bir kazanç düşünebilmeleri olanaklı mıdır? Onlar güç elde etmek için çabaladılar, sen ise düşüncelerin için çabaladın; onlar zenginlik için çabaladılar, sen ise görünüşleri doğru kullanabilmek için çabaladın. Kendi çabaladığın işte senden daha fazla kazanıp kazanmadıklarına ve neyi gözardı ettik-

lerine bir bak: Şeylerin doğasına ilişkin kuralları senden daha iyi bilmiyorlarsa; arzularında senden daha fazla hayal kırıklığı yaşıyorlarsa; kaçındıkları şeylerle senden daha fazla yüz yüze geliyorlarsa; niyetlerinde, amaçlarında, hedeflerinde ve yönelimlerinde senin istediğinden daha iyisini istemiyorlarsa; insan olarak, evlat olarak, anne-baba olarak ve öteki bütün ilişkilerinde davranışlarını senden daha doğru göremiyorlarsa, sıkıntının sebebi nedir? Fakat onlar güç sahibiyken senin güç sahibi olmaman karşısında kendine gerçeği; güç sahibi olmak için çaba sarfetmediğini fakat buna çaba gösterenlerin onlar olduğunu söyleyemiyor musun? Bir konuda çaba sarf etmeyenlerin çaba sarf edenlerden çok daha fazla şey elde etmeleri akla çok uygun görünüyor.

"Değil. Doğru düşünceler elde etmek için çabaladığımdan, benim onlardan daha güçlü olmam gerekirdi."

Evet, ama çaba gösterdiğin konuda; düşüncelerde. Fakat onların senden daha fazla çaba gösterdiği konularda onlara yol vermen daha doğru olur. Durum tıpkı şöyledir: Doğru düşüncelere sahip olduğun için, oku atarken hedefi okçudan daha iyi tutturman gerektiğini; demir işleme konusunda da demirciden daha başarılı olman gerektiğini düşünüyorsun. Öyleyse düşünceler konusundaki çabalarına boş ver, elde etmeyi arzuladığın işler için uğraşmaya koyul; sonra onları elde edemeyince ağlayıp sızla, çünkü sen bunu hak ediyorsun. Sen bir işle meşgul olduğun hâlde o işten farklı bir iş için çabaladığını söylüyorsun; fakat birçoklarının da söylediği gibi, bir koltuğa iki karpuz sığmıyor. Sabah uyanan kişi dışarı çıkar çıkmaz selam vermek ve güzel sözler söylemek istediği, hediye vermeyi arzuladığı kişiyi aramaya koyulur; onu hoşnut etmenin yollarını arar, birilerini küstürürken başka birini memnun eder. İşte onun duası da bu şeylerle ilgilidir; kurbanını da bu şeyler için keser. Böylelikle Pisagorcuların şu temel prensibini değiştirir:

Yorgun gözlerini uyku tanrısına tutsak etme.[155]

ve şu hâle getirir: "Dalkavukluk konusunda bir hata mı ettim? Ne yaptım ben?" Özgür ve soylu bir adama yakışabilecek ne yaptın? Ve bu konuda bir şeyler bulur bulmaz kendini suçlayıp kınamaya başlar: "Neden böyle yaptım ki? Yalan söylemek de hükmüm altında değil miydi? Hem filozoflar bile yalan söylememize kimsenin engel olamayacağını söylemiyor mu?" Fakat sen, gerçekten de görünüşleri doğru kullanmak dışında hiçbir şeye önem vermiyor olsaydın, sabah uyanır uyanmaz şunu sormaz mıydın kendine: "Tutkularımdan arınmak ve kaygılarımdan kurtulmak için ne yapmam gerekiyor? Neyim ben? Söyledikleri gibi zavallı bir beden, bir et parçası mı? Hayır, bunlardan hiçbiri değilim. Fakat neyim? Ben akıl sahibi bir hayvanım. O hâlde benim için gerekli olan şey nedir?" Davranışlarına bir bak. "Beni mutluluğa götürecek olan şeyleri ne zaman ihmal ettim? Dostluğa ve birlikteliğe aykırı ne yaptım? Bu konuda üzerime düşen hangi görevi yarım bıraktım?"

Arzularında, davranışlarında ve isteklerinde bu kadar farklı olduğunu bilen bir kişi, hiç çaba sarf etmediği konularda, çaba gösteren kişilerle aynı şeyleri elde etmeyi yine de ister mi? Fakat sen hâlâ sana nasıl olup da acıdıklarına şaşırıyor ve öfke duyuyorsun. Sen onlara acıdığında onlar da sana öfkeleniyor mu? Hayır. Neden? Çünkü onlar iyi olana sahip olduklarından şüphe duymuyorlar; fakat sen şüphe duyuyorsun. Bu nedenle kendi kendine yeterli görünmüyor, onların sahip olduklarını elde etmek için çaba gösteriyorsun; buna karşılık onlar sahip oldukları şeyden memnun ve senin sahip olduğun şeylere göz dikmiyorlar. Oysa gerçekte neyin iyi olduğunu bilseydin kazanan taraf sen olacaktın, kaybeden taraf ise onlar. Senin hakkında ne söyledikleri kaygısı aklının ucundan bile geçmeyecekti.

---

[155] *Pythagoras*, Altın Dizeler'den.

7
Korkusuzluk üzerine

Tiranları ürkütücü yapan nedir?

"Muhafızları ve onların kılıçları, haremağaları ve girmek isteyenleri içeri almayan bekçileri."

Öyleyse muhafızlarının arasındaki bir tiranın karşısına bir çocuk çıkaracak olursanız neden korkuya kapılmıyor? Bunun sebebi çocuğun bu şeylerin ne olduklarını bilmemesi midir? Ne ki, muhafızların ve kılıçların ne olduğunu bilen bir adam yaşadığı sıkıntılardan ötürü ölmek isteyip de başkasının elinden ve kolay bir yoldan ölmek amacıyla tiranın karşısına çıkınca o muhafızlardan korku duyar mı?

"Hayır, çünkü muhafızları korkutucu kılan şeyi arzulamaktadır."

Öyleyse ne ölmek isteyen bir adam, ne de -izin verildiği sürece yaşamak isteyen bir adam tiranın karşısına çıkınca; korkusuz davranmaktan onu alıkoyabilecek bir şey yoktur.

"Doğru."

O hâlde, sahip olduklarına ilişkin az önce örnek verdiğim adamla aynı düşüncelere sahip olan bir adam; ne karısı ne de çocukları hakkında kaygılıysa; kısacası bir tür çılgınlık yada ümitsizlik nedeniyle sahip olduğu hiçbir şeyi önemsemiyorsa; önündeki kabuklar ve taşlarla oyalanan ancak o taşlara ve kabuklara değer vermeyen çocuklar gibi o da bir şeylerle oyalanı-

yor fakat o şeylere değer vermiyorsa ve değer verdiği tek şey onlarla geçirdiği süre içinde duyduğu memnuniyet ise; hangi tiran, hangi muhafız yada kılıçlar onu korkutabilir?

O hâlde, bir adamın bu şeylere karşı istek duyabilmesi çılgınlıktan; yada Celilelilerin bu şeylere karşı istek duyabilmesi sırf alışkanlıklarından kaynaklanabilir mi? İnsanların akıl ve kanıtlar yoluyla evrendeki bütün her şeyin Tanrı tarafından yaratılmış olduğunu, evrenin kendisinin de engellenemez ve kusursuz, bütün parçalarıyla anlamlı olduğunu öğrenememesi mümkün müdür? Bütün öteki yaratıklar bu kanıtı anlamaktan yoksundur; fakat akıl sahibi olan hayvan bütün bunları anlayabilecek yetilere sahiptir; bunun bir parça olduğunu, nasıl bir parça olduğunu ve parçaların bütüne uymaları gerektiğini anlayabilir. Bunların yanısıra, doğadan gelen soyluluğu, yücegönüllülüğü ve özgürlüğüyle, insan bazı şeylerin hükmü altında ve engellemelerden bağımsızken bazı şeylerin ise hükmü dışında ve engellemelere maruz olduğunu görebilir; engellemelerden bağımsız olanların iradenin hükmü altında olduğunu ve fakat engellemelere maruz olanların ise iradenin hükmü dışında olduğunu anlayabilir. Bu nedenle kendisi için iyi ve gerekli olanın iradesinin hükmü altındaki bu özgür şeylerde olduğunu bilirse özgür, gönençli, mutlu, zararlardan etkilenmeyen, yücegönüllü, dindar ve her şey için Tanrı'ya gereken minnettarlığı gösteren bir insan olur; hiçbir durumda kendi hükmü dışındaki şeylerde kusur aramaz, onları kınamaz. Fakat kendisi için iyi ve gerekli olanın dış dünyasındaki ve iradesinin hükmü dışındaki şeylerde bulunduğunu düşünecek olursa, zorunlu olarak sınırlanır, engellenir, arzuladığı şeyleri elinde bulunduran kişilerin kölesi olur ve korkar; dinden çıkmış olur çünkü Tanrı'nın kendisine kötülük yaptığını düşünür; adaletsiz olur çünkü kendisine ait olmayan şeyler üzerinde hak iddia eder; bu nedenle alçak bir duruma düşer.

Bu ilkeleri iyice anlamış bir kişiyi, aydınlanmış bir yürekle, arzularını kontrol ederek, başına gelen olaylarda kişiliğini kaybetmeyerek ve dayanıklılık göstererek yaşamaktan alıkoyabilecek ne vardır? Benim yoksulluğa karşı dayanıklı olmamı sağlayabilir misiniz? Yoksulluğun ne olduğunu, o rolü iyi oynayabilecek bir kişi yoksul düştüğünde anlayabilirsiniz. Beni güçlü kılabilir misiniz? Beni güçlü kılın ve dertlerle yüz yüze getirin. Sürgün mü? Nereye gidersem gideyim bulunduğum yerden hoşnut olacağım, tıpkı burada da bulunmaktan hoşnut olduğum gibi; bunun sebebi bulunduğum yer değil içimde taşımakta olduğum düşüncelerdir. Çünkü hiç kimse beni düşüncelerimden yoksun bırakamaz, yalnızca düşüncelerim bana aittir ve benden alınmaları imkânsızdır; onlara sahip oldukça bulunduğum her yerden ve yaptığım her işten hoşnut olurum.

"Fakat ölme vakti gelince?"

Neden ona ölmek diyorsun? Bu şey üzerinden trajedi yapmaya girişme; ondan şöyle söz et: "Beden için çözülmenin ve kendisini oluşturan şeylere dönmenin vakti." Bunda korkulacak ne vardır? Evrende neyin yok olması mümkündür? Yeni yada bizi şaşırtabilecek ne meydana gelebilir? Bunun sebebi tiranların korkutucu olması mıdır? Bunun sebebi keskin ve büyük kılıçlara sahip görünen muhafızlar mıdır? Bunu başkalarına söyle; bunların hepsini biliyorum; hiç kimse benden daha güçlü değil. Ben özgür yaratıldım; onun emirlerini biliyorum, kimse beni kendisi için köle yapamaz. Özgürlüğümü duyurabileceğim doğru bir kişi ve doğru yargıçlar var. Bedenimin efendileri sizler değil misiniz? O zaman ne kaygım olabilir? Mülkümün sahibi sizler değil misiniz? O zaman ne kaygım olabilir? Sürgünümün ve zincirlerimin sahibi sizler değil misiniz? Sizin buyruğunuzla ve dilediğiniz zaman, bütün bunlardan ve zavallı bedenimden vazgeçeceğim. Gücünüzü üzerimde sınarsanız, ne kadar büyük olduğunu görebilirsiniz.

Artık beni kim korkutabilir? Kapı kulları mı? Bunu yapmamaları için susmam mı gerekiyor? Eğer içeri girmek istediğimi görürlerse, sustursunlar beni.

"Öyleyse neden kapılara geliyorsun?"

Çünkü benim için uygun olanın bu olduğunu düşünüyorum; oyun devam ettiği sürece ona katılmak.

"O hâlde susmamak gücünü nerden alıyorsun?"

Çünkü içeri girmeme izin vermedikleri sürece içeri girmem. Fakat gerçekleşen olaylardan her zaman hoşnut olurum, çünkü Tanrı'nın tercihinin her zaman benim tercihimden daha iyi olduğunu bilirim. Kendimi onun bir yoldaşı ve izleyicisi olarak görürüm, yönelimlerim, arzularım, iradem onunkiyle aynıdır. Benim susmam için bir sebep yok; susması gerekenler içeri girmek isteyenlerdir. Ben neden içeri girmek istemiyorum? Çünkü içeri giren hiç kimseye iyi olan hiçbir şey verilmediğini biliyorum. Herhangi birinin Sezar tarafından onurlandırıldığını duyarsam, ne elde ettiğini soranım.

"Valilik."

Bilgelik de elde edebildi mi?

"Toplumsal mevki."

Bunu nasıl kullanabileceğinden haberdar mı? Eğer değilse, neden içeriye gireyim? Adamın teki kuru incir ve ceviz dağıtıyor; çocuklar dağıtılanları havada kapıyor ve birbirleriyle kavga ediyorlar; adamlar böyle davranmıyorlar çünkü buna değmeyeceğini düşünüyorlar. Oysa o odada kabuk dağıtılacak olsa çocuklar ilgilenir miydi? Valilikler dağıtılıyor; bırakın çocuklar alsın. Para dağıtılıyor, bırakın çocuklar alsın. Konsüllükler, senatörlükler dağıtılıyor, çocuklar kapışsın. Bırakın onlar sussun, tartaklansın, veren elleri öpsün, kölelerin ellerini. Fakat benim için bunlar kuru incir ve cevizden başka hiçbir şey değil.

"Öyleyse ne yapmalıyız?"

Sezar dağıttığı sırada onları elde edemezseniz üzülmeyin. Kuru incir kucağınıza düşerse alın ve yiyin; çünkü bugüne kadar ona bile değer verdiniz. Fakat öne doğru eğilip etrafımda dönmem gerekiyorsa, yada başkasının önüne geçmem ve onları getiren kişilere dalkavukluk etmem gerekiyorsa ne kuru incir için çile çekmeye değer ne de iyi olmadıkları konusunda filozofların beni ikna etmiş oldukları başka şeyler için.

Bana muhafızların kılıçlarını gösterin.

"Ne kadar büyük ve keskinler."

Bu geniş ve keskin kılıçlarla ne yapılabilir?

"İnsanlar öldürülebilir."

Bir humma ne yapabilir?

"Başka hiçbir şey."

Kafanıza düşecek bir taş parçası?

"Başka hiçbir şey yapamaz."

Hâlâ bu şeylere hayranlık duyabileceğimi yada onlara tapabileceğimi, kölelik edebileceğimi düşünüyor musunuz? Tanrı korusun. Fakat var olan herşeyin ayrı şekilde yok olmak zorunda olduğunu da bir kere öğrenmiş olduktan sonra, evrenin sonsuza dek böyle kalmayacağını ve birgün yok olacağını bildikten sonra, bir hummadan gelecek ölümle bir taş parçasından yada bir askerin elinden gelecek ölüm arasında benim için hiçbir fark yoktur. Fakat bu şeyler arasında bir karşılaştırma yapmamı isterseniz, askerin elinden gelecek olan ölümün daha kısa ve çilesiz olduğunu biliyorum. Bir tiranın bana yapabileceği hiçbir şeyden korkmuyorsam ve bana verebileceği hiçbir şeyi arzulamıyorsam, neden ona karşı hayranlık duyayım? Neden kafa karışıklığı yaşayayım? Neden muhafızlardan korkayım? Benimle dostça konuştuğunda ve beni içeri aldığında neden bundan hoşnut olayım ve neden başkalarına da bunu övünerek anlatayım? O bir Sokrates mi, bir Diogenes mi ki benim için yapacağı övgülere tereddütsüz inanabileyim? Onun davranışlarını

taklit etmeye hevesli miyim? Emirleri akla uygun olduğu sürece, üzerime düşen rolü oynayabilmek adına ona gidip hizmet edebilirim. Ne ki, bana "Git ve Salamisli Leon'u getir." diyecek olursa ona şunu söylerim: "Başka birini bul, çünkü artık bu oyunda yokum." Götürün bu adamı, der. Giderim, çünkü bu da rolümün bir parçasıdır.

"Fakat kafan gövdenden ayrılacak."

Tiran'ın ve ona boyun eğen sizlerin kafanız sonsuza kadar gövdenizin üstünde mi duracak?

"Fakat cesedin gömülmeyecek, suya fırlatılacak."

Eğer bir cesetten ibaretsem, fırlatılabilirim. Fakat bir cesetten farklı bir şey isem, bu gerçeğe daha uygun bir şekilde konuşmanız gerekir; beni korkutmak için çaba harcamayın. Bu söylediğiniz çocuklar ve ahmaklar için korkutucu olabilir. Bir adam bir filozofun okuluna girer ve yine de kendisinin ne olduğunu bilmezse, korkmayı da dalkavukluk etmeyi de hak eder. Eğer etten, kemikten ve sinirlerden ibaret olmadığını; onları kullanabilen, bedenin kısımlarına hükmedebilen ve şeylerin görünüşlerini kullanabilen bir şey olduğunu henüz öğrenmemişse, elbette hak eder.

"Evet ancak bu sözler yasaları küçümsememize neden oluyor."

Böyle konuşan insanları ne tür konuşmalar yasalara daha bağlı kılabilir? Aptalların hükmü altında bulunan şeylerden yasa olmaz. Görün ki bu konuşma bizi nasıl daha düzgün birer insan hâline getiriyor; bu aptallar karşısında bile. Çünkü bizden güçlüler ve hiçbir hak iddiamızı onlara karşı gelerek yapmamızı istemiyorlar. Bizden bedenimizden vazgeçmemizi istiyorlar; mülkümüzden, çocuklarımızdan, anne ve babalarımızdan, kardeşlerimizden vazgeçmemizi istiyorlar; yalnızca düşüncelerimiz kalıyor bize; ki Zeus da yalnızca düşüncelerimize sahip olmamızı arzulamıştı. O hâlde burada yasalara aykırı bir durum

yada aptalca bir davranış görebiliyor musunuz? Sizin üstün ve güçlü olduğunuz konularda, size yol veririm; fakat benim üstün olduğum konularda siz bana boyun eğmek zorundasınız. Çünkü ben bu konu için çalıştım fakat siz çalışmadınız. Sizin işiniz farklı taşlarla örülmüş çok katlı evlerde yaşamaktır; kölelerin hizmetinde güzel elbiseler giymek, ava gitmek, kopuz dinlemek, tiyatro izlemektir. Bunlardan herhangi biri üzerinde hak iddia ettiğim oldu mu? Ya siz düşünceleriniz yada aklınıza dönük herhangi bir çaba gösterdiniz mi? Hangi kısımlardan oluştuğunu, o kısımların nasıl bir araya geldiklerini ve bağlandıklarını, nasıl ve ne çeşit bir güce sahip olduğunu biliyor musunuz? Öyleyse, bir kimse kendi uğraşı olan bir alanda sizden üstün olduğu zaman ne diye öfkeleniyorsunuz? Fakat bunlar en yüce şeylerdir; ve hiç kimse onlarla uğraşmaktan ve onların peşinde koşmaktan sizi alıkoyamaz. Kim yapabilir bunu; daha büyük bir kitaplığı, daha fazla boş zamanı yada daha güçlü dostları olan bir kişi mi? Aklınızı bu şeylere yönlendirin ve kendi düşünce yeteneğinizin farkına varın; sahip olduğunuz bu şeyin ne olduğunu, nereden geldiğini, öteki bütün yetilerimizi nasıl kullanıp sınayabildiğini, seçip çıkarabildiğini görün. Dış dünyanızdaki şeylerle meşgul olduğunuz sürece belki onları bütün rakiplerinizden daha fazla elde edersiniz; fakat bunu yaparak onu kirletmiş ve ihmal etmiş olursunuz.

8

Çabucak filozof kisvesine bürünenlere

Hepimiz için ortak olan özellikler nedeniyle hiç kimseyi hiçbir zaman suçlamayın yada övmeyin ve herhangi bir yeteneklilik yada yeteneksizlikle nitelemeyin; böylelikle düşüncesizlik ve kötü niyetlilikten korunmuş olursunuz. Falanca adam çok hızlı yıkanıyor. Yanlış mıdır yaptığı? Kesinlikle hayır. Fakat ne yapıyor? Çok hızlı yıkanıyor.

"Her iş iyi yapılmak zorunda mıdır?"

Hayır; fakat doğru düşüncelerden kaynaklanan davranışlar iyi yapıldığı gibi, kötü düşüncelerden kaynaklanan davranışlar ise kötü yapılır. Bu nedenle, bir davranışın kaynağını bilmeksizin o davranışı hiçbir zaman övmeyin yada kınamayın. Ne ki, dış görünüşlere bakarak düşüncelerin niteliğini belirleyebilmek kolay değildir. Falanca adam marangozdur. Neden? Çünkü keser kullanıyor. Bu neye işarettir? Falanca adam müzisyendir çünkü şarkı söylüyor. Bu neyi gösterir? Falanca adam bir filozoftur çünkü pelerin giyiyor ve uzun saçları var. Hokkabazlar ne giyiyor ki? Bu nedenle, filozofların edepsiz bir davranışını gören insanlar hemen şunu söyler: "Şu filozofun ne yaptığına bakın!" Böyle yapar çünkü adamın edepsiz davranışı ancak filozof olmadığına bir kanıt olabilir. Eğer pelerin ve uzun saçlar filozoflar ve onların uğraşları için bir genel ilkeyse, insanlar haklıdır; fakat eğer o genel ilke bunlar değil de uğraştıkları işin kendisi ise; hatalardan uzak durmaksa, işini iyi yapmadığı için

neden ondan filozof unvanını almıyoruz? Bütün meslekler için aynı şeyi söyleyebiliriz. Bir kişi, keseri kötü kullanan birini gördüğünde "Marangozluk zanaatının hiçbir faydası yok." yada "Bakın marangozlar işlerini ne kötü yapıyorlar." demeyecektir; aksine "Bu adam bir marangoz değil çünkü keseri iyi kullanamıyor." diyecektir. Benzer şekilde, bir kişi kötü şarkı söyleyen birini duyduğunda "Müzisyenler ne kötü şarkı söylüyorlar." demek yerine "Bu adam bir müzisyen değil." diyecektir. Fakat insanlar yalnızca felsefe konusunda farklı davranırlar. Felsefeye aykırı davranan bir adam gördüklerinde unvanını elinden almak yerine onun bir filozof olduğunu sanarak, kendisiyle uğraşan kişilerin edepsiz davranışlarına bakıp felsefenin faydasız bir uğraş olduğu sonucuna varırlar.

"Böyle yapmalarının sebebi nedir?"

Çünkü marangozluğa, müzisyenliğe ve öteki bütün uğraşlara genel ilke olarak bir değer yükleriz ancak filozoflar için aynı şekilde davranmayız; yalnızca dış görünüşlerdeki kusurlara bakarak bütün filozoflar ve felsefe hakkında birtakım yargılara varırız. Öteki mesleklerin hangisinde elbise ve saçtan kaynaklı bir adlandırma vardır? Hangisinin ilkelere, araçlara ve bir amaca bağlı olmadığı söylenebilir? Filozofun aracı nedir? Pelerin mi? Hayır, filozofun aracı akıldır. Amacı nedir? Pelerin giymek mi? Hayır, onun amacı aklını doğru bir yerde konumlandırmaktır. Ne çeşit ilkelere sahiptir? Sakalın nasıl büyüyeceği ve saçın nasıl uzayacağını anlatan ilkelere mi? Hayır; Zenon'un söylediği gibi, onun ilkeleri aklın öğelerini bilmek, her birinin neliklerini sorgulamak, birbirleriyle nasıl uyum sağladıklarını görmek ve ne sonuçlar verdiklerini ortaya koymak için kullanılan ilkelerdir. Öyleyse, üzerlerine düşen görevi yerine getirmeyen ve yanlış davranışlar sergileyen filozofların ilk olarak kendi mesleklerini karaladıklarını görmüyor musunuz? Çünkü genel olarak aklı başında davranan bir kimse, yanlış davranışlarda bulunan birini gördüğü zaman onu filozof olarak nitelemek

doğruymuş gibi "Filozofa bakın!" diyor ve dahası, "Filozofların genel davranışı budur." demekten çekinmiyor. Fakat kimse ahlâksızlık yapan yada obur bir marangoz gördüğü zaman "Marangoza bakın!" demediği gibi, benzer bir durumda "Müzisyene bakın!" da demez. Hatta filozofun uğraşlarını bilen sizler bile, bir miktar da olsa bu kafa karışıklığı ve dikkatsizlik nedeniyle aynı yanlışa düşersiniz.

Ne ki, filozofların kendileri bile, felsefeye herkesin ortak olarak sahip olduğu bazı şeylerle adım atarlar. Ancak sakallarını uzatıp pelerinlerini giyer giymez "Ben bir filozofum." demeye başlarlar. Fakat hiç kimse bir kopuz ve bir pena satın alır almaz "Ben bir müzisyenim." demez; hiç kimse bir kasket ve önlük alır almaz "Ben bir demirciyim." demez. Giysiler mesleklere uygundur ve kişiler giysilerinin değil mesleklerinin adlarını alırlar. Bu nedenle Euphrates şu sözleri söylemişti: "Kimse bilmeden, uzunca bir süre filozof olmak için gayret ettim; ve bunun çok faydasını gördüm. İlk olarak bir işi iyi yapacaksam bunu izleyiciler için değil kendim için iyi yapmam gerektiğini gördüm; kendim için iyi yemek yedim, kendim için gülümsedim ve kendim için yürüdüm; hepsini yalnızca kendim ve Tanrı için yaptım. Sonra, bir başıma mücadele ettim ve bu nedenle tehlikedeydim; kendi adıma değildi bu tehlike. Sergileyeceğim bayağı ve uygunsuz herhangi bir davranışla felsefe tehlikeye giriyordu; bu nedenle de bir filozof olarak hiç kimseyi incitmedim ve hiç hata yapmadım. Bu nedenle amacımdan habersiz olan kişiler, bir filozof olmamama rağmen nasıl olup da filozoflarla bir arada vakit geçirebildiğimi ve onlarla konuşabildiğimi merak ediyorlardı. Davranışlarımla bir filozof olarak bilinirken dış görünüşümle bir filozof olmamanın bana ne zararı oldu? Nasıl yediğimi, içtiğimi ve uyuduğumu, sıkıntılara nasıl katlanabildiğimi, kendimi nasıl kontrol edebildiğimi, insanlarla nasıl işbirliği içinde olduğumu, arzularımda ve kaçınmalarımda nasıl davrandığımı, doğal yada sonradan edinilmiş şeylerle olan ilişkile-

rimi nasıl düzenlediğimi, kafa karışıklığından, engellemelerden nasıl uzaklaştığımı görmeliydiniz. Eğer elinizden geliyorsa beni böyle yargılayın. Fakat Hephaistos'un[156] ne kadar iyi bir demirci olduğunu bile kafasındaki kasketi görmeden anlayamayacak kadar sağır ve kör biriyseniz, böyle budala kimseler tarafından fark edilmemenin üzülecek ne yanı olabilir?"

Sokrates'in bir filozof olduğunu da birçokları bilmiyordu; ona gelenlerin önemli bir kısmı, kendilerini filozoflarla tanıştırması için gelenlerden oluşuyordu. Onların bu davranışları karşısında öfkelenip de "Benim de bir filozof olduğumu görmüyor musunuz?" diye çıkıştı mı? Hayır, aksine bu ricayla gelen herkesi filozoflarla tanıştırmaktan geri durmadı, onun için tek bir şey yeterliydi, filozof olmak. Bıkmadı, çünkü daima görevinin bilincinde oldu. Onurlu ve iyi bir adamın işi neydi? Birçok öğrenciye sahip olmak mı? Hayır. Bu, ancak böyle bir arzuyla kıvranan kişilerin işiydi. Yoksa, onun işi zor ilkeleri dikkatli bir şekilde incelemek miydi? Hayır, bu iş de başkalarına aitti. Öyleyse onurlu ve iyi bir adamın işi neydi? Kimdi ve kim olmayı arzuluyordu? Onun işi, hem zarar hem de fayda barındıran bir işti. "Bir kişi bana zarar verebilirse, hiçbir şey yapmıyorum demektir; bir kişinin bana iyilik yapmasını bekliyorsam, hiçbir şey değilim demektir. Bir şeyi arzularsam ve bu gerçekleşmezse, zavallı biriyim demektir." Herkesi böyle bir karşılaşmaya davet etti ve öyle sanıyorum ki hiçbir rakibi reddetmemiştir. Bunun bir beyanname yoluyla ve "Ben böyle bir adamım." diyerek başarıldığını mı düşünüyorsunuz? Hayır, bu şekilde başarılmadı fakat öyle bir adam olmakla başarıldı. Dahası, "Tutkulardan ve huzursuzluktan arındım. Dostlarım, cahilce davranmayın, bakın siz sıkıntılar ve kaygılarla boğuşmaktayken en bütün kaygılarımdan arındım." demek için ahmak ve kibirli bir karaktere sahip olmak gerekir. Bu nedenle, siz insanlara duyurmadığınız sürece acı hissetmemek yeterli de-

---

[156] *Hephaistos*: Zeus ve Hera'nın oğlu, ateş ve demircilik tanrısı. Afrodit'in kocası olan bu çirkin adam, çirkinliğine dayanamayan annesi Hera tarafından Olimpos'tan aşağıya atıldığı için ayağı topaldır.

ğildir: "Damla sayrılığından acı çeken herkes, başağrısı ve yüksek ateşi olan herkes, topallar, körler! Bakın işte ben bütün hastalıklardan bağımsızım!" Tıpkı Aiskulapios'un yaptığı gibi hastaların rahatsızlığı her ne olursa olsun onları anında iyileştirip kendinizde de aynı zindeliği gösteremedikten sonra, bu sözleriniz kabul edilmezdir ve havada kalır.

Örneğin Kinik, Zeus tarafından kendisine verilmiş olan bir asa ile onurlandırılmıştır ve şunu söyler: "Ey insanlık; mutluluk ve dinginliği bulundukları yerde aramıyorsunuz; bulunmadıkları yerlerde arıyorsunuz. İyi bakın, ben Tanrı tarafından size örnek olarak gönderildim. Bir servetim yok, evim yok, eşim yada çocuklarım yok, döşeğim, yorganım ve bir yatağım yok. Buna rağmen nasıl da sağlıklı olduğuma bakın. Beni sınayın, eğer kaygılardan bağımsız olduğuma inanırsanız size söyleyeceğim çareleri dinleyin; kurtuluşa nasıl erdiğimi görün." Bu onun digerkâmlığını ve soyluluğunu ortaya koyan bir davranıştır. Fakat bunun kime ait bir eser olduğunu görün. Bu, Zeus'un yada onun bu iş için görevlendirdiği kişinin bir eseridir. O hiçbir zaman insanlara kendi varlığına kanıt olmayacak bir şey göstermez; ve böylelikle erdem için ve dış dünyadaki şeylere karşı kanıtlar sunmuş olur:

Ama görmedi gözlerim bir kez olsun
güzel yüzünün sarardığını senin oğlunun,
bir damla yaş aktığını yanaklarından aşağı.[157]

Ve yalnızca bu değil; o, insan olsun yer olsun yada eğlence, hiçbir zaman hiçbir şeyi, şarap bayramında çocukların aradığı gibi aramaz ve arzulamaz; öteki insanlar duvarlarla, kapılarla ve kapıkullarıyla güçlendikçe o doğrulukla güçlenir.

Fakat yalnızca felsefeye yönelmiş olmakla; tıpkı kısa bir süre sonra fena hâlde dolu mideleriyle bazı yemeklere tiksintiyle bakacak olan pisboğaz insanlar gibi, asaya ve postuna apansız atılırlar. Saçlarını uzatırlar, pelerin giyerler, omuzlarını çıplak bırakırlar, karşılaştıkları herkesle kavga çıkarırlar; ve eğer bir kişi-

---

[157] Bkz. *Odysseia* xi. 528

yi kalın bir kışlık elbisenin içinde görürlerse onunla tartışmaya girerler. Ey adam, kış soğuğuna ilk önce kendini hazırla; yönelimlerinin pisboğaz bir adamınki yada azgın bir kadınınkilerle aynı olmadığından emin ol. Öncelikle şöhret kazanmak için değil kendin için, kısa bir süreliğine kendinin filozofu ol. Meyveler böyle büyürler; tohum bir süreliğine toprağın altında kalmalıdır, olgunluğa erişmek için gizli gizli, adım adım büyür. Fakat gövdeden önce başağını verecek olursa Adonis bahçesindeki meyvelerden biri gibi kusurludur. İşte sen de böyle zayıf bir bitkisin; erkenden tomurcuk verdin ve soğuk hava seni kavuracak. Sıcak havalar erken geldiği zaman çiftçilerin tohumlar hakkında ne söylediklerine kulak ver. Tohumların bereketli olmamasından korkarlar ve bir ayaz hepsini kurutmak; erken açtıklarını göstermek için yeterli olur. Bunun yanında çok erken düştüğünün de farkında mısın ey adam, doğru mevsimi beklemeden, bir parça şöhret için ileri atıldın. Bir halt olduğunu düşünüyorsun fakat alınaklar arasında bir alınak: Ayaz seni kavurmuş, kökünden donmaya başlamışsın, üst tarafların bir süre daha tomurcuk olarak kaldığı için de hâlâ hayatta ve gösterişli olduğunu sanıyorsun. İzin ver de biz doğal bir şekilde olgunlaşalım; neden bizi açığa çıkartıyorsun? Neden bizi zorluyorsun? Neden hâlâ açık havaya dayanabilecek bir hâlde değilsin? Önce köküm büyüsün, sonra ilk eklemim, ardından ikincisi ve üçüncüsü: Böylece meyvem ben istemesem bile kendi gücüyle açığa çıkacaktır. Böyle yüce ilkelerle dolu olan bir kişi nasıl olur da kendi güçlerinin farkında olmaz ve onlara göre hareket etmez? Bu mümkün mü? Bir boğa kendi doğasından ve gücünden habersizdir; fakat karşısına vahşi bir canavar çıktığında ona doğru atılmakta bir an bile tereddüt etmez. Köpekler de yabani hayvanlar karşısında böyle davranır. Fakat ben iyi bir adamın güçlerine sahip isem, beni kendi davranışlarıma hazırlaman için seni mi beklerim? İnan bana, şu anda onlara sahip değilim. Öyleyse neden kendin gibi benim de zamanı gelmeden solmamı istiyorsun?

9

Gün geçtikçe yüzsüzleşen bir adama

Güçlü bir adam gördüğünüzde, ona karşı kullanmanız gereken gerçek, güce ihtiyaç duymuyor oluşunuzdur. Zengin bir adam gördüğünüzde, zenginliğe karşılık neye sahip olduğunuzu görün; çünkü bunlara karşılık sahip olduğunuz bir şeyler bulunmuyorsa sefilsinizdir; fakat zenginliğe ihtiyaç duymuyorsanız bu adamdan çok daha fazla ve daha değerli şeylere sahip olduğunuzu bilin. Başka bir adamın güzel bir karısı vardır; sizin ise güzel bir kadını arzulamıyor olmaktan duyduğunuz hoşnutluğunuz. Bütün bunlar gözünüze küçük mü görünüyor? Bu kimseler, bu zengin, güç sahibi ve güzel kadınlara sahip olan insanlar zenginliği, gücü ve sevdikleri, haz duydukları güzel kadınlarını küçümseyebilmek için ne kadar bedel ödemeliler? Hummalı bir insanın susuzluğunun nasıl olduğunu bilmiyor musunuz? Kesinlikle sağlıklı bir insanın susuzluğuna benzemeyen bir susuzluktur. Çünkü sağlıklı insanın susuzluğu, su içtikten sonra son bulur ancak hasta insanın susuzluğu ancak kısa bir süreliğine geçer; hemen ardından midesi bulanmaya başlar ve içtiği su safraya dönüşür; suyu kusar ve öncekinden daha şiddetli bir şekilde susamaya başlar. Bu, zenginliği ve gücü arzulayıp bir süre sonra elde etmeye benzer; güzel bir kadını arzulayıp onunla yatmaya benzer; hislerinize kısa sürede kıskançlık ve sevdiğiniz şeyden yoksun kalma korkusu bulaşır, müs-

tehcen şeyler düşünüp öyle konuşmaya ve uygunsuz davranışlarda bulunmaya başlarsınız.

"Böyle yapmakla ne kaybederim?"

Ey adam, eskiden alçak gönüllü bir adamdın, artık değilsin. Hiçbir şey kaybetmemiş mi oldun? Khrysippos ve Zenon yerine Aristides ve Evenos[158] okudun; hiçbir şey kaybetmemiş mi oldun? Sokrates ve Diogenes yerine kadınları baştan çıkaran ahlâksız bir adamın ardından gittin. Yakışıklı görünmeyi ve yakışıklı olmayı arzuluyorsun, hiç de öyle olmamana rağmen. Gösterişli giysiler giymeyi ve böylece kadınların dikkatini çekmeyi seviyorsun; saçına sürecek biraz yağ bulunca mutlu bir insan olduğunu sanıyorsun. Fakat önceden böyle şeyler aklının ucundan bile geçmiyordu; bulunduğun her yerde edepli konuşan, değerli ve cömert bir adamdın. Bu nedenle bir insan gibi uyur, bir insan gibi yürür ve bir erkek gibi giyinirdin; iyi bir adam gibi konuşurdun; şimdi söyle bana, hiçbir şey kaybetmemiş mi oldun? Paradan başka hiçbir şey kaybetmedin mi ey adam? Alçakgönüllülük kaybedilmedi mi? Edepli davranışlar kaybedilmedi mi? Bunları kaybetmiş olan bir kişi hiçbir şey kaybetmemiş mi oluyor? Belki de bunların hiçbirini bir kayıp olarak görmüyorsundur. Fakat yalnızca bunların birer kayıp olabileceğini düşündüğün zamanlar vardı; seni hiç kimsenin bu sözler ve davranışların nedeniyle rahatsız etmemesi için kaygılandığın zamanlar.

Gör ki bu iyi davranışların ve sözlerin nedeniyle seni kendin dışında hiç kimse rahatsız etmedi. Kendinle kavgaya gir, kendi edepliliğini, alçakgönüllülüğünü ve özgürlüğünü yeniden kazan. Bir adamın beni böyle bir yola sürüklediğini, ahlâksızlık yapmaya, senin giyindiğin gibi giyinmeye, kokular ve yağlar

---

158 *Aristides*; Yaşadığı dönemi bilmediğimiz bir Yunan filozofu. Milet Öyküleri bu filozofun eseridir. *Evenos* ise büyük olasılıkla bir şairdi. Onun hakkında hiç bilgi bulunmamaktadır.

sürmeye zorladığını sana söyleyecek olsaydılar, o adamı bulup bana bunları yaptığı için iki elinle yakasına yapışmaz mıydın? Şimdi kendi yardımına koşmayacak mısın? Böyle bir yardımda bulunmak ne kadar kolaydır? Hiç kimseyi öldürmeye yada zincire vurmaya gerek yok; kimseyi aşağılamaya yada foruma çıkarmaya gerek yok; gerekli olan tek şey kendinle konuşmak ve kendini ikna etmek; çünkü kendin için kendinden daha inandırıcı bir kimse bulamazsın.

Öncelikle, yapmakta olduğun şeyleri ayıpla, ayıpladıktan sonra da kendine olan inancını yitirme; alçak ruhlu adamların seviyesine inme, ki onlar bir defa yol vermeye görsünler; artık kendilerini büsbütün terk ederler, sele kapılmış gibi sürüklenip giderler. Sen, çocuklara öğretmenlik yapanların nasıl davrandıklarına bak. Çocuk yere mi düştü? Kalk, derler, yeterince güçleninceye kadar koşmaya devam et. Sen de buna benzer bazı şeyler yapmalısın; insanın ruhundan daha uysal hiçbir şey olamayacağından iyice emin olmak için. Tek ihtiyacın olan iradeni sınamaktır, böylece yapman gerekenleri doğru bir şekildey yapmış olursun; öte yandan bir anlık dalgınlıkla tökezlediğin an her şeyi kaybedersin. Çünkü hem yıkılışın hem de toparlanışın kaynağı aynı yerdir. Ardından kendine sorarsın: "İyi olan ne kazandım?" Aradığın bundan daha iyi bir şey mi olabilir? Yüzsüzlükten çıkıp alçakgönüllü bir kişiye dönüşeceksin; düzensizlikten düzene, inançsızlıktan inanca, kontrolsüzlükten ağırbaşlılığa yükseleceksin. Bundan daha fazla bir şey arayacak olursan yaptıklarını yapmaya devam et; artık sana Tanrı bile yardım edemez.

10

Neleri küçümsemeli ve nelere değer vermeli

Bütün insanların sıkıntıları ve çaresizlikleri dış dünyamızda bulunan şeylerden kaynaklanır. Ne yapmalıyım, nasıl olacak, nasıl dönecek, şu olacak mı, ne olacak? Bütün bunlar, kendilerini iradeden yoksun nesneye dönüştüren insanların sözleridir. Çünkü hiçkimse "Yanlış olanı kabul etmemek için ne yapmalıyım?" yada "Doğru olanla aykırı düşünmemek için ne yapmalıyım?" gibi soruları kendine sormaz. Bir kimse böylesine iyi bir karaktere sahipken bu durumlara karşı öfkelenirse, ona sorarım: "Neden öfkeleniyorsun? O şey senin hükmün altında değil, emin ol: Doğal yasayı uygulamadan onu kabul etmeye girişme." Öte yandan, adam arzuları konusunda, amacından sapmamak ve onların ardına düşmemek için, kaçınmalarının gerektirdiği üzere kaçındığı durumlarla yüz yüze gelmemek için kaygı duyuyorsa ilk önce onu öperim çünkü başkalarının arzuladığı ve kaçındığı şeyleri bir kenara bırakmış; düşüncelerini bütünüyle kendisine ait olan şeylere yöneltmiştir. Sonra ona şunu söylerim: "Elde edemeyeceğin şeyleri arzulamak yada kaçınamayacağın şeylerden kaçınmak için çabalamak istemiyorsan, başkalarına ait olan şeyleri arzulama ve hükmün altında olmayan şeylerden kaçınmaya girişme. Bu kuralı gözetmeyecek olursan arzuladıklarını elde edemez ve kaçındıklarından uzak durmayı başaramazsın. Bunun zor tarafı nedir? "Nasıl başaraca-

ğım? Nasıl olacak? Şöyle mi olur yoksa böyle mi?" gibisinden sorular sormanı gerektirecek ne var?

Olaylar hükmümüzün dışında gelişmiyor mu?

"Evet."

İyinin ve kötünün doğası irademizin hükmü altında değil mi?

"Evet."

O hâlde yaşanan her olay karşısında doğaya uygun davranmak hükmümüz altında değil mi? Sizi bundan alıkoyabilecek kim var?

"Hiç kimse yok."

Öyleyse bana artık "Nasıl olacak?" diye sormayın. Çünkü nasıl olursa olsun, onu alt edebilirsiniz ve sonuç sizin faydanıza olabilir. Herakles "Büyük aslanlarla, yaban domuzlarıyla ve yabani insanlarla karşılaşmamak için ne yapmalıyım?" diye soracak olsaydı ne olurdu? Yada siz olsaydınız ne yapardınız? Karşınıza devasa bir yaban domuzu çıksaydı ve onunla savaşmak zorunda olsaydınız; kötü insanlar belirseydi ve dünyayı kötülükten kurtarmak zorunda olsaydınız, ne yapardınız?

"Yaşamımı bu yolda yitirebilirdim."

İyi bir insan olarak ve soylu bir davranışınız nedeniyle ölmüş olurdunuz. Mutlaka öleceğimize göre, herkes öldüğü sırada birşeyler yapıyor olmalı; tarla sürerken, kazma sallarken, ticaret yaparken, bir konsüle hizmet ederken, kabızlık yada ishal sancıları çekerken ölebiliriz. O hâlde ölüm sizi bulduğu sırada ne yapıyor olmayı dilerdiniz? Kendi adıma ben, insana yakışır, faydalı, insanların genel görüşlerine aykırı olmayan ve soylu bir davranışta bulunurken ölmeyi tercih ederdim. Fakat çok yüce şeyler yaparken beni bulmayacaksa, en azından yapmama izin verilmiş ve hiç kimsenin engel olamayacağı bir şey yapıyor olmayı dilerdim; kendime çeki düzen vermek, görünüşleri kullanma yetimi geliştirmek, zihnimin huzuru için çabalamak, ilişkilerimi olmaları gerektiği gibi düzenlemek, ve eğer mümkünse üçüncü bir konu olarak şeylere ilişkin yargılarımı güvenilir bir

hâle getirmek isterdim. Ölüm beni bu şeylerden biriyle uğraşırken yakalayacak olursa, ellerimi Tanrı'ya açıp şunları söyleyebilmek benim için yeterli olurdu: "Senin bana bağışlamış olduğun hükümranlığını kavrama ve ona itaat edebilme yetilerimi ihmal etmedim. Davranışlarımla senin onurunu çiğnemedim; hislerimi ve genel ilkelerimi nasıl kullandığıma bak. Seni bir kere bile suçladığım oldu mu? Yaşadığım hiçbir olaydan şikayetçi oldum mu? Olan hiçbir şeyin olmamasını diledim mi? Bu ilişkilerimden bir tanesini bile çiğnemeyi aklımdan geçirdim mi? Sen bana hayat verdin, ve bu hayat için sana teşekkür ediyorum, verdiğin şeyleri kullandığım sürece hep hoşnut oldum; şimdi onları geri al ve nereye istiyorsan oraya bırak. Çünkü hepsi sana aitti ve onları bana sen vermiştin." Ölürken bu düşüncelere sahip olmak yeterli değil midir? Hangi hayat bu düşüncelerle ölen bir insanın gözünde bu ölümden daha iyi olabilir? Hangi son daha mutlu olabilir?

Ne ki, bunları elde edebilmek için girilmesi gereken tehlikeler hiç de küçümsenecek gibi değildir. Hem bir konsül olmayı hem de bu şeyleri elde etmeyi bir arada arzulayamazsınız; hem bir arazi için hem de bu şeyler için aynı anda ter dökemezsiniz; hem kendiniz hem de köleleriniz için aynı anda istekli olamazsınız. Fakat başkalarına ait olan bir şeyi arzuluyorsanız, bu sizin kendi kaybınız olacaktır. Şeylerin doğası budur: Hiçbir şey karşılıksız verilmez yada alınmaz. Bunun şaşılacak bir yanı var mıdır? Eğer bir konsül olmak istiyorsanız uyanık olmanız, sürekli koşturmanız, el öpmeniz, başka insanların kapısında yorulmanız, özgür bir adama yakışmayacak sayısız cümle dile getirmeniz, birçok kişiye hediye göndermeniz, hatta bazılarına her gün hediye göndermeniz gerekir. Sonunda elde edeceğiniz şey nedir? On iki deste çubuk, üç yada dört defa duruşmalarda bulunmak, sirkteki oyunları sunmak ve küçük sepetlerde akşam yemeği dağıtmak. Kabul etmiyorsanız, bunlardan başka nelerin olduğunu birileri bana göstersin.

O hâlde, özgürlüğü tutkuların boyunduruğundan kurtarmak, dingin olmak, uyuduğunuz sırada iyi uyumak, uyandığınızda uyanmaya gerçekten de hazır olmak, hiçbir şeyden korkmamak, hiçbir şeyden endişe etmemek için çaba harcamanıza ve karşılık olarak bir şeyler feda etmenize değmez mi? Fakat bunlarla meşgul olduğunuz sırada size ait olan bir şeyi yitirecek olursanız, yada boş yere harcamış olursanız, yada sizin sahip olmanız gereken şeye başkası sahip olursa, bu olaylar nedeniyle derhal öfkeye mi kapılacaksınız? Diğer taraftan, bunlar karşılığında elde edecek olduğunuz şeyleri, ne kadar karşılığında ne kadar alacağınızı hiç hesaba katmayacak mısınız? Yoksa çok yüce şeyleri hiçbir bedel ödemeden elde edebileceğinizi mi umuyorsunuz? Bunu nasıl yapabilirsiniz? İki karpuz bir koltuğa sığmaz, hem iradenizi hem de dış dünyanızdaki şeyleri aynı anda elde edemezsiniz. Fakat eğer kaybedeceğiniz birşey varsa, bunlar olsun. Seçiminiz bu yönde olmazsa, ikisini de elde edemezsiniz, çünkü her ikisi birden sizi kendi yollarına çekecektir. Yağ dökülecek, evdeki kaplar kırılacak: Fakat hırsıma yenilmemem gerekir. Ben evde yokken bir yangın çıkacak ve bütün kitaplarım yanacak: Fakat o görünüşlere doğaya uygun bir şekilde davranmam gerekir. "Yiyecek hiçbir şeyim olmayacak." Eğer çok talihsiz bir adamsam ölüm de sığınılacak bir limandır, ölüm herkes için bir limandır; sığınaktır; bu nedenle yaşamdaki hiçbir şeyin zor olduğunu söyleyemezsiniz. Dilediğiniz zaman evden çıkabilir, dumandan kurtulabilirsiniz. Öyleyse neden hâlâ kaygılı, uykusuz, acelecisiniz? İyi ve kötünün nerede bulundukların baktıktan sonra şunu söyleyin: "Her ikisi de benim hükmüm altındadır; kimse iyi olanı elimden alamayacağı gibi, irademe karşı gelerek kötülük yapmaya da beni zorlayamaz." O hâlde neden yan gelip uykuya dalmıyorum? Çünkü sahip olduğum her şey güvende. Başkalarına ait olan şeylere gelince, onlarla ilgilenecek olan kişi onların sahibidir; onları vermeye de güç yetirebilmiş olandır. Ben onlara şu yada bu şekilde sahip olmayı di-

leyebilecek bir kimse miyim? Bana seçme hakkı verildi mi? Onların dağıtıcısı olarak ben mi atandım? Hükmüm altında olan şeyler benim için yeterlidir: Onları elimden gelen en iyi şekilde yönetmeliyim. Gerisini ise onların efendisi nasıl istiyorsa öyle yapsın.

Bunları sürekli göz önünde bulunduran bir adam, uykusuzluk çekip de bir aşağı bir yukarı dolanıp durur mu? Hangilerine ihtiyacı olur yada hangilerini reddeder; Patroklos'u mu, Antilokus'u mu yoksa Menelaus'u mu? Dostlarının ölümsüz olduklarını ne zaman düşündü ki? Hepsinin de er yada geç ölmek zorunda olduklarını hiç aklından çıkardı mı? "Evet ama ben onun hayatta kalacağını ve oğlumu büyüteceğini düşünmüştüm." Çünkü sen en olmayacak şeyler düşünen ahmağın birisin. Şu hâlinle neden kendini suçlamıyor ve kız çocukları gibi yerden yere vurmuyorsun?

"Fakat benim akşam yemeğimi her gün o hazırlardı."

Çünkü yaşıyordu ey ahmak; ve artık bunu yapamaz. Fakat istersen bunu senin için Automedon[159] yapabilir; ve birgün o da ölmek zorunda olduğuna göre sen de yeni birini bulmak zorunda kalırsın. İçinde yemek pişirdiğin çömleğin kırılacak olursa, o çömleğe alışmış olduğun için artık yemek yapamaz ve açlıktan ölür müsün? Birilerini gönderip yeni bir çömlek aldırmaz mısın? Şöyle diyordu:

Bundan büyük belâ gelmezdi başıma.[160]

Neden senin belân oldu? Ondan kurtulmak yerine, ömrünün geri kalanını bu acıyla geçireceğini sana haber vermediği için annenî mi suçluyorsun?

Ne düşünüyorsunuz? Size göre de Homeros bu öyküyü yazarken, en soylu bir doğumla dünyaya gelmiş, en güçlü ve en zengin, en yakışıklı insanın bile, sahip olması gereken düşüncelere sahip olmadığında en sefil ve en talihsiz insan olmaktan kaçamadığını anlatmak istemedi mi?

---

[159] *Automedon*: Akhilleos'un arabacısı. [bkz. İlyada ix. 210]

[160] Bkz. *İlyada* xix. 321

11
Temizlik üzerine

Bazı kimseler, toplumsal sevginin insanın doğasına aykırı olabileceğinden şüpheleniyor. Eminim ki bu aynı kişiler saflık sevgisinin insan doğasına uygun olduğundan ve insan eğer öteki hayvanlardan farklıysa bu nedenle farklı olduğundan hiçbir şekilde şüphelenmiyorlardır. Kendini temizlemekte olan başka bir hayvan gördüğümüz zaman bunu şaşkınlıkla karşılamaya alışmışızdır; ve o hayvanın bir insan gibi davrandığını hemen söylemekten de geri durmayız. Öte yandan, bir adam bir hayvanı kirli olmakla suçladığında, o hayvanın bir suçunu bağışlıyor gibi bir tavırla, kirliliğini insan olmamasına bağlamaktan çekinmeyiz. Bu durumda, insanın daha üstün bazı özelliklere sahip olduğunu, onu da tanrılardan aldığımızı düşünüyoruz demektir. Tanrılar doğaları gereği saf ve bozulmadan bağımsız oldukları için, insanlar da onlarla ilişkilendirdikleri saflık ve temizlik alışkanlığına karşı ayrı bir sevgi ve bağlılık duyarlar. Ne ki, birçok maddenin karışımından oluşmuş insan doğasının büsbütün saf olması imkânsız olduğundan, onu saflığa mümkün olduğu kadar yaklaştırmak akla düşen bir görevdir.

İlk ve en önemli saflık, ruhun saflığıdır; ve aynı şekilde ruhun kirliliğinden de söz edilebilir. Ne ki ruhun kirleri beden kirleri gibi rahat bir şekilde bulunup ortaya çıkarılamaz. Ruhta, kendi eylemlerinden kaynaklanan bazı kirler dışında ne türden lekeler bulunabilir ki? Ruhun eylemleri bir şeye yönelmek yada

ondan iğrenmek; azulamak yada kaçınmak; hazırlanmak; amaç belirlemek ve kabul etmekti. O hâlde, bu eylemlerden hangisi onu kirletebilecek, lekeleyebilecek bir eylemdir? Kendi kötü yargılarından başka hiçbir şey. Sonuç olarak, ruhun kirliliği onun sahip olduğu kötü düşüncelerdir; ve saflığı da ürettiği doğru düşüncelerdir. Doğru düşüncelere sahip olan ruh saftır; çünkü yalnızca ruh eylemlerini belirlerken kaygılardan ve kirlenmekten bağımsız olabilir.

Öyleyse benzer bir düşünceyi beden üzerinde de elimizden geldiği kadarıyla geliştirmemiz gerekiyor. İnsan doğası birçok maddenin karışımından oluştuğu için, hastalanmalarda burun akıntısını önleyebilmek olanaksızdır. Bu nedenle doğa bize ve iki el ve sıvısını akıtabilmesi için de buruna iki delik vermiştir. Bu durumda, burun akıntılarını yalayan bir insanın insanca bir davranışta bulunduğunu söyleyemem. İnsanın ayaklarının, kirli yollarda yürürken ve birçok yerlere gidip gelirken toprağa ve çamura bulanmaması olanaksızdır. Bu nedenle doğa suyu ve elleri yaratmıştır. Yemek yedikten sonra dişlerimizde birtakım artıkların kalmaması olanaksızdır; bu nedenle dişlerimizi yıkamamızı salık verir. Neden? Vahşi bir hayvan yada besi domuzu değil, bir insan olabilmemiz için. Terimizden ve bedenimizin öteki salgılarından giysilerimize, temizlemek zorunda kalacağımız bazı kirlerin bulaşmaması olanaksızdır; bu nedenle su, yağ, ellerimiz, havlular ve sünger taşları vardır, kimi zaman da bedeni bütün yöntemlere baş vurarak temizlemek gerekir. Fakat siz bu şekilde davranmıyorsunuz; ama demirci demirin üstündeki pası temizler ve bunun için kullanabileceği malzemelere sahiptir; siz ise bedeniniz temiz değilken yemek yediğiniz tabağı yıkamaya koyulursunuz. Bedeninizi de temizleyip arıtmanız gerekmiyor mu?

"Neden yapmalıyız bunu?"

Baştan anlatacağım. İlk olarak bir insana yakışır biçimde davranabilmek için; sonra toplumda birlikte olduğunuz kişile-

rin hoşnutsuzluğuna neden olmamak için. Bu gibi bazı davranışlarda bulunuyor olmanıza karşın onları algılayamıyorsunuz: Leş gibi kokmaya layık olduğunuzu düşünüyorsunuz. Öyle istiyorsanız öyle olsun, leş gibi kokabilirsiniz. Sizinle birlikte oturanların, aynı sıraya yaslananların ve sizi öpenlerin de buna layık olduğunu mu düşünüyorsunuz? Bir çölde –ki böylesine layıksınız- yanlız başınıza yaşıyorsanız, kendi kendinize istediğiniz kadar kötü kokabilirsiniz. Çünkü kirli olmanın tadını yalnızken çıkarmanız daha adaletli bir davranış olur. Fakat şehirdeyken bilinçsizce ve ahmakça davranmanın ne çeşit karakterlere yakıştığını düşünüyorsunuz? Doğa size bir at emanet etmiş olsaydı, onu görmezden gelip ihmal eder miydiniz? İşte o at gibi, kendi bedeninizin size emanet edilmiş olduğunu düşünün; onu yıkayın, silin, ona hiç kimsenin göstermediği özeni gösterin ki yürürken hiç kimse yolunuzdan çekilmesin ve sizden tiksinti duymasın. Fakat insanlar kirli, leş gibi kokan, teninde bir parmak tortu birikmiş bir insanın yolundan, tıpkı bütün bedeni gübreyle sıvanmış bir insanın yolundan çekildiği gib çekilmez mi? Kimi kokular kişinin üzerinde kalır ve onlarla dolaşır; ancak bakımsızlıktan kaynaklanan koku, çürümüş bir cesedinkinden farksızdır.

"Fakat Sokrates pek az yıkanıyordu."

Evet ancak buna rağmen her zaman temiz ve parlaktı. Bu nedenle en yakışıklı ve en soylu kimselerin ona aşık olması da şaşılacak bir şey değildi; herkes onun yanında oturmayı en yakışıklı kişilerin yanında oturmaya tercih ediyordu. Banyo yapıp yıkanmak kendi hükmü altındaydı ve öte yandan suyun kısıtlı kullanılması da söz konusuydu. (Sıcak suyla da yıkanmayı beğenmiyorsanız soğuk suyu deneyin.)

"Fakat Aristophanes[161] onun solgun yüzlü ve yalınayaklı biri olduğunu söylüyor."

Aristophanes'e bakacak olursak Sokratesin havada yürüdüğünü ve palaistradan giysiler çaldığını da söylüyor. Ancak Sokrates hakkında yazmış olan herkes onun hiç de Aristophanes'in anlattığı gibi birisi olmadığını anlatıyor. Dediklerine göre onu yalnızca dinlemek değil, ona bakmak da çok zevkliydi. Öte yandan aynı şeyler Diogenes hakkında da yazılmıştı. Bedenin görünüşünden ötürü birçoklarını felsefeden alıkoymamamız gerektiği gibi; bir filozof da kendisini neşesiyle, dinginliğiyle ve aynı zamanda bedeniyle ilgili özellikleriyle ortaya koymalı. "Görün ey adamlar! Hiçbir şeyim yok ve hiçbir şey istemiyorum: Bir evim yok, bir yurdum yok, başıma gelirse en fazla bir sürgün gelir, bir ocağım yokken bile bütün soylulardan ve zenginlerden daha rahat, tasasız ve mutlu yaşıyorum. Bedenime de bakın, içinde yaşamakta olduğum bütün bu zor şartlara rağmen bugüne kadar hiç yara almadı."

Ne ki, bu sözleri bana kötü görünüşlü, kaçak mahkumlara benzeyen suratıyla bir adam söyleyecek olsaydı, hangi tanrı beni felsefenin yanından bile geçmeye ikna edebilirdi? Ben de o hâle gelmekten korkmaz mıydım? Bilge bir adam olacağıma emin bile olsaydım, Tanrı bilir böyle birşey yapmaya cesaret edemezdim. Bunun yerine, saçları kir bağlamış değil de özenle taranmış, düzgün görünümlü, bir güzelliğe sahip, felsefeye ilk adımlarını atmakta olan genç bir delikanlıyı tercih ederdim. Kimse onu işaret ederek şunları söylemekten kendini alıkoya-

---

161 *Aristophanes*: Antik çağın en ünlü komedya yazarlarından. Atina devletinin izlediği politikaları, devlet adamlarını, sanatçıları, şair ve filozofları sık sık alay konusu eden bu Aristophanes'in on bir komedyası günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında en ünlüsü, Sokrates'le alay etmiş olduğu Bulutlar adlı komedyadır. Burada solgun yüzlü denmekteyse de, Bulutlar'da Sokrates aylak, ayakları yere basmayan ve sürekli saçmalayan bir adam olarak karikatürize edilmiştir. Aristophanes'in bu hakaretlerle dolu oyunu, adına açılan davada Sokrates alehinde delil olarak da kullanılmıştır.

mazdı: "Genç adam, sen güzelliği arıyorsun, ve iyi de yapıyorsun. Emin ol ki bu davranışın aklından geliyor. Onu da orada ara; yönelimler ve iğrenmeler, arzular ve kaçınmalar hep birlikte orada bulunuyor. Senin mükemmelliğin de oradadır; ancak ölümlü beden topraktan gelir. Neden ondan gelen kaygılarla bir hiç uğruna kendine rahatsızlık vermelisin ki? Bunun doğru olduğunu zamanla kendin anlayacaksın." Fakat pisliklere bulanmış, kirli, bıyığı dizlerine kadar uzamış bir adam gelecek olursa, ona ne söyleyebilirim? Neye benzetirim de ona bir yol gösterebilirim? Güzellikle ilgili bugüne kadar en küçük bir düşünce bile edinmemişse, ona güzelliğin şu değil de bu, şöyle değil de böyle olduğunu nasıl anlatabilirim? Benden ona güzelliğin kirde pasakta değil de akılda bulunduğunu söylememi mi beklersiniz? Ama güzelliği hiç arzulamış mıdır? Hiç onun görünüşüne sahip olabilmiş midir? Gidip de bir domuzu çamurun içinde yuvarlanmaması için ikna etmek daha kolay olurdu.

Bu nedenle, Ksenokrates'in sözleri Polemonlara da ulaşmıştı; çünkü o güzelliğe aşıktı, çünkü onun kendi içinde güzelliğe karşı bir heves ve arzu kaynamaktaydı; ancak onu yanlış yerde aradı. Çünkü doğa, insanlarla bir arada yaşayacak olan hayvanları bile kirli yaratmamıştır. Bir atın yada iyi bir köpeğin çamurda yuvarlandığı görülmüş müdür? Fakat domuzlar, kirli kazlar, solucanlar ve örümcekler yuvarlanırlar; çünkü onların insanlarla temas kurması yasaklanmıştır. Öyleyse insanlarla bir arada yaşayan hayvanlar kadar bile olamıyor ve bir solucan yada örümcek gibi yaşamayı mı seçiyorsunuz? Nasıl istiyorsanız o şekilde, hiç yıkanmayacak mısınız? Kirleri bedeninizden atmayacak mısınız? Böylelikle sizinle aynı ortamı paylaşan insanların sizden hoşnut kalmalarını sağlamayacak mısınız? Bu hâlinizle bizim yanımıza katılıp tapınaklara da girmeyi düşünüyor musunuz? Oysa tapınaklarda tükürmek, sümkürmek ve bütün diğer iğrenç davranışlara izin verilmiyor.

Öyleyse ne yapmalı? Kimse sizden süslenip püslenmenizi istiyor mu? Hayır; doğanın bize vermiş olduğu süsler -akıl yetisi, düşünceler, davranışlar- dışında hiçbir süse gerek yok. Fakat beden söz konusu oldukta, temizlik de en az kusurlu olmamak kadar gereklidir. Fakat size eflatun pelerinler giyinmemeniz gerektiği söylendiğinde, öyle anıyorum ki gidip onu pisliğe batıracak yada yırtacaksınız.

"Fakat temiz bir pelerine sahip olmayacak mıyım?"

Ey adam, suyun var, yıka onu. İşte sevilmesi gereken gençler; işte onları sevmesi gereken ve karşılığında sevilecek olan yaşlı bir adam; oğullarımıza ve kızlarımıza öğütler vermesi için yeteri kadar güvenilir; gerektiğinde gençlerin kendisine akıl danıştığı yaşlı bir adam; onlara derslerini bir gübre yığınının üstünde okuyor! Böyle olmasına izin vermeyin. Bütün yoldan çıkmaların kaynağı insanın kendisidir; fakat bu insanın doğasına en uzak olanıdır.

12
Dikkat üzerine

Dikkatinizi kısa bir süreliğine de olsa elden bırakmanız durumunda, onu dilediğiniz zaman yeniden toparlayabileceğinizi düşünmeyin. Hiçbir zaman unutmayın ki bugün işlemiş olduğunuz hataların karşılığını yarın yapacağınız işlerde mutlaka görürsünüz. İlk ve en büyük sorunun kaynağı olarak, dikkatsizlik içinizde bir alışkanlık hâline gelir ve kalıcı olur; ikinci olarak, dikkatinizi ertelemek bir alışkanlığa dönüşebilir. Ardından da sürekli bir kaytarma ve mutlulukta, doğru davranışlar sergilemekte ve doğaya uygun hareket etmekte başarısızlık meydana gelir. Eğer dikkat eksikliği faydalıysa, dikkatten büsbütün kurtulmanın daha faydalı olacağı açıktır; fakat dikkat eksikliği faydalı değildir. Neden dikkatinizi kalıcı kılmıyorsunuz?

"Çünkü bugünümü oyun oynamaya ayıracağım."

Fakat oyun oynarken de dikkat gerekmiyor mu?

"Şarkı söyleyeceğim."

Bunu dikkatli yapmaktan seni alıkoyan şey nedir? Hayatının dikkat gerektirmeyen önemli bir öğesini mi var? Dikkatli davranmakla kötü yaptığın ve dikkatsiz davranarak çok daha iyi üstesinden gelebildiğin bir iş mi var? Yaptıkları işi dikkatsizce yapanların iyi becerebildikleri, üstesinden gelebildikleri ne gösterebilirsiniz? Oduncu, odunlarını dikkatli olmadığı zamanlarda daha mı iyi kesebiliyor? Bir gemi kaptanı, dikkatli olmadığı zamanlarda gemisini daha mı iyi idare edebiliyor? Dikkatsizlikle daha iyi yapılabilen en küçük bir iş var mıdır? Aklınızı kaybet-

meniz durumunda onu geri çağırabileceğiniz bir güce artık sahip olmayacağınızı göremiyor musunuz? Aynı durum dürüstlük, alçakgönüllülük ve ölçülülük için de söz konusu değil mi? Fakat siz yaptığınız her işi aklınıza estiği gibi, eğilimlerinize tabi olarak yapmaktasınız.

"Öyleyse dikkatimi hangi şeylere vermem gerekir?"

Öncelikle genel ilkeler ve onları her zaman akılda tutmaya vermeniz gerekir. Onlarsız uyumayın, uyanmayın, içmeyin, yemeyin, insanlarla konuşmayın, çünkü hiç kimse hiç kimsenin iradesine efendi olamaz; iyi ve kötünün bulunduğu tek yer ise iradedir. Bu nedenle hiç kimse bana iyilik verebilecek yada beni kötülüğe sürükleyebilecek bir güce sahip değildir; bu güce sahip olan kişi ancak benim. Öyleyse, bu şeyler benim için güvenli bir konumdaysa, dış dünyamızdaki şeyler karşısında korku duymama gerek kalır mı? Hangi tiran, hangi hastalık, yoksulluk, hangi insandan gelebilecek yanlış bir davranış beni korkutabilir? Falanca adamı hoşnut edemedim diyelim. Onun hoşnut olup olmaması benim işim midir yada benim yargımla mı belirlenir? Hayır. Öyleyse neden o kişiyi kendime dert edineyim?

"Fakat önemli bir kişi de olabilir."

Bırakın da o ve onun gibi düşünenler meseleye bu gözle baksın. Fakat benim hoşnut etmem gereken yalnızca bir kişi var; itaat etmek zorunda olduğum Tanrı; ve onun yanındakiler. O beni kendime bıraktı ve irademi ise yalnızca bana boyun eğecek şekilde yarattı. Onu doğru kullanabilmem için bana kuralları öğretti; bu kuralları tasımlarla birlikte gözettiğim durumda başkalarının ne düşündüğü yada sofistik tasımlar beni hiç ilgilendirmiyor. Öyleyse neden daha büyük meselelerde beni suçlayanlardan rahatsız oluyorum? Bu kaygılarımın kaynağı nedir? Kendimi bu konuda yeterli derecede yetiştirmemiş olmaktan başka hiçbir şey. Çünkü yalnızca bilimler değil sanatlar da cehaleti küçümser. Bir ayakkabı ustasını bile düşünebilirsiniz; o da kendi mesleği nedeniyle birçok kişiyi küçümser. Bir marangoz için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Öncelikle, bu kuralları her zaman elimizin altında bulundurmanız ve onlardan bağımsız hiçbir eylemde bulunmamamız gerekir. Ruhumuzu da bu konuya yönlendirmeliyiz; dış dünyada bulunan ve başkalarına ait hiçbir şeye değil, yalnızca kendine ait ve kendi hükmü altında bulunanlara yönelmelidir. Hükmümüz altında bulunan her şeye yönelmeliyken, öteki şeylerin de izin verilmiş olanlarına yönelmeliyiz.

Ardından, kim olduğumuzu ve adımızın ne olduğunu hatırlamanız gerekir; görevlerimizi yaşamda kurduğumuz ilişkilerin doğasına dönük olmak üzere bu şekilde belirleyerek tamamlamak için çabalamamız gerekir. Şarkı söylemek için uygun zaman hangisidir? Oyun oynamak için? Kimin huzurunda ve ne amaçla oynanmalıdır oyun? Dostlarımız mı bizi küçümseyecek, yoksa biz mi onları? Ne zaman ve kimi alaya almalı yada hangi durumlarda ve kimlerle ciddi ilişkiler kurmalıyız? Ve son olarak, bu uyum sırasında kendi kişiliğimizi nasıl koruyabiliriz? Fakat her nerede bu kurallardan vazgeçecek olursanız, anında zarar görürsünüz; dış dünyadaki hiçbir şeyden değil, kendi davranışından gelir bu zarar.

"Öyleyse bunları yerine getirmemiz durumunda kusursuz olmamız olanaklı mıdır?"

Hayır, değildir. Ancak çabalarınızı sürekli olarak kusursuzluğa yöneltmeniz olanaklıdır. Dikkatimizi hiçbir zaman elden bırakmayarak en azından birkaç kusurdan arınmış olmak bile bizim için yeterli olmalıdır. Fakat şimdi, "Yarından itibaren dikkatli olacağım." diyerek anlatmaya çalıştığınız şey şu olsagerek: "Bugün utanmaz, saygısız, yerine ve zamanına göre de alçak olacağım; ötekilerin hükmü altında bana zarar verebilmeleri de olacak, bugün ihtiraslarımın peşinde ve kıskanç olacağım." Kendinize ne kadar kötü davranışlar bulaştırmakta oluğunuzu görüyor musunuz? Eğer dikkatli olmak yarın için iyi bir şeyse, bugün için daha iyi olmayacak mı? Yarın dikkatli olmaya niyetliyseniz, bugün daha fazla niyetli olmanız gerekir; böylelikle konuyu üçüncü bir güne ertelememiş olursunuz.

13
Kendini övenlere karşı

Bir kimse bize kendisi hakkında açık sözlü bir şekilde konuşuyor gibi göründüğünde, her nedense biz de bir şekilde ayartılıp ona sırlarımızı açmaya başlıyoruz. Bunu içten bir davranış olarak mı görüyoruz? Her şeyden önce, komşumuza ait sırları öğrenmemiz ve fakat buna karşılık olarak kendimizden söz etmememiz doğru olmayacaktır. İkinci olarak, kendimizden söz etmeden sessizce oturmamız durumunda o komşumuzda içtenliğimize dair bir izlenim bırakmayacak olmamız bizi rahatsız eder. Aslında insanlar çoğunlukla "Sana bütün her şeyimi anlattım ama sen bana hiçbir şeyinden söz etmedin. Doğru olur mu bu?" demeye alışkındırlar. Bunun yanısıra, bize kendisinden içtenlikle söz eden bir kimseye sırlarımızı anlatacak kadar güvenebileceğimizi düşünürüz. Çünkü kendisine ait sırları başkalarına anlatmamızdan korktuğu için, onun da bize ait sırları hiç kimseye anlatmayacağına inanırız. Aynı nedenle, sakınımsız davranan adamlar Roma lejyonlarınca birer birer yakalanmıyor mu? Yanınıza sivil giysiler içinde bir asker oturuyor ve Sezar hakkında atıp tutmaya başlıyor, ardından siz de onun sadakatine güven getirerek küfretmeye başlıyorsunuz, bütün düşüncelerinizi açığa vuruyor ve en sonunda da zincire mahkum ediliyorsunuz.

Bu türden olaylar bizim de başımıza sıkça geliyor. Bu adam nasıl bana güvenip de kendisi hakkında rahatça söz ettiyse, kar-

şılaştığım herkese benim de aynı şekilde sakınımsız mı davranmam gerekir? Hayır, çünkü duyduklarım karşısında sessizliğimi korurum; fakat o gittikçe daha fazla açılır ve herkes hakkında duyduğu her şeyi anlatmaya devam eder. Sonrasında neler olduğunu duyduğumda, ben de o adam gibi bir adamsam, bir intikam duygusunun etkisiyle ondan duymuş olduğum her şeyi birilerine anlatırım; öteki insanları da kendimi de rahatsız etmiş olurum. Fakat bir insanın başka bir insanı yaralamaması gerektiğini ve herkesin iyiliğinin de kötülüğünün de ancak kendisine ait olduğunu hatırlayınca, kendimi tutar ve onun gibi davranmaktan alıkoyarım. Ama yine de aptalca yaptığım konuşma nedeniyle duyduğum acı bir son bulmaz.

"Doğru, fakat komşunun birçok sırrını dinledikten sonra karşılık olarak ona hiçbir şey anlatmaman doğru bir davranış olmaz"

Bana sırlarını açmanı ben mi istedim ey adam? Bana sırlarını anlatmadan önce, benim de kendi sırlarımı anlatmam için benden teminat mı aldın? Eğer sen bir gevezeysen, karşına çıkan herkesi dostun biliyorsan, benim de senin gibi birisi olacağım anlamına mı gelir bu? Sen bana güvenip de sırlarını anlatmakta bir sorun görmüyorken, benim sana güvenmeyip sırlarımı anlatmamış olmamı neden bir düşüncesizlik olarak görüyorsun? Bu şuna benzer: Benim su geçirmez bir fıçım varken senin ise delikli bir fıçın vardır; bana gelip şarabını kendi fıçımda saklamam için ricada bulunursun; ardından ben de senin delikli fıçına güvenip şarabımı emanet etmediğim için şikayet edersin. Burada bir eşitlik var mı? Sen doğruluk sahibi ve dürüst; dış dünyadaki şeyleri değil yalnızca kendine ait davranışları düşünen, sırf onlardan ötürü üzülüp sevinen bir kişiye güvendin ve sırlarını açtın. Neden benden karşılık olarak senin gibi iradesi nedeniyle onuru kırılmış, iki kuruş para yada biraz yüksek bir mevki için on takla atan bir adama güvenmemi bekliyorsun? Üstelik Medea gibi sen de kendi çocuğunu öldürmeye kalkışmadın mı? Eşitlik bunun

neresinde? Fakat bana doğruluk ve dürüstlük sahibi, güvenilir bir adam olduğunu göster; dostların tarafından sevildiğini ve fıçının delinmiş olmadığını göster; güvenip de sana bütün sırlarımı anlatıyor muyum, anlatmıyor muyum işte o zaman gör. Üstelik böyle bir durumda sana sırlarımı vermem için senin de bana sır vermeni gerekli görmem. Kim güzel bir çanağı olsun istemez ki? Kim yardımsever ve dürüst bir öğüt vericiye değer vermez? Kim, sır tutmayı bilen ve dediğimiz gibi bütün zor durumlara karşı dayanabilecek, bütün davranışlarıyla rahatlık verebilecek bir kişinin dostu olmak istemez?

"Doğru, ama ben sana güveniyorken sen bana güvenmiyorsun."

İlk olarak, sen de bana güvenme. Sen geveze adamın birisin ve bu nedenle hiçbir şekilde sır tutamazsın; gerçekte bana güven duyduğun doğruysa yalnızca sırlarını açacak kadar güven duyuyorsun; fakat boş zamanı olan bir adam görür görmez gidip yanına çöküyor ve şöyle diyorsun: "Kardeşim, senden daha güvenilir ve yardımsever bir dosta sahip değilim; senden beni dinlemeni rica ediyorum." Üstelik bunu, iyi tanımadığın kişilere bile yapıyorsun. Fakat bana gerçekten de güveniyorsan, apaçık belli ki dürüst ve ölçülü olduğum için güveniyorsun; sana sırlarımı anlattığım için değil. Öyleyse bırak da senin hakkındaki düşüncelerim aynı kalsın. Bana, bir kimse eğer başka birine sırlarını anlatıyorsa bunu dürüstlük ve doğruluğundan ötürü yaptığını göster. Eğer bu doğru olsaydı, bunu yapmak beni dürüst ve doğruluk sahibi bir adam yapacak olsaydı çıkıp herkese bütün sırlarımı anlatırdım. Fakat hiç de öyle değil; ve konunun genel ilkelere ihtiyacı yok.

Kendi iradesinden bağımsız şeylerle meşgul ve iradesini o şeylerin boyunduruğu altına sokmuş bir adam gördüğünüz zaman, o adamı engelleyebilecek ve gönülsüz bir işe zorlayabilecek bin tane şeyin var olduğunu da bilin. Bildiklerini anlatması için bir yabayla yada tekerlekle işkence görmesine gerek yok-

tur. Sözgelimi küçük bir kızın baş işareti yada saraydan birinin göndereceği selam, yüksek mevkilerden birinin arzusu, üzerine kalacak bir miras ve bunlar gibi binlerce küçük neden, onu konuşturmak için yeterli olacaktır. Bu nedenle, özel konuşmaların büyük bir sadakat ve belli bazı ilkelere ihtiyaç duyduğunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın. Fakat bunları kolayca bulabileceğimiz yer neresidir? Yada bana bir kişi çıkıp şunu diyebilecek bir adam göstersin: "Beni yalnızca bana ait, engellenemez ve doğası gereği özgür olan şeyler ilgilendirir. İyiliğin özü benim için budur. Gerisi nasıl olması gerekiyorsa öyle olsun, benim için fark etmiyor.

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σῶμ' ἀνάπηρος,
καὶ πενίην Ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Ben köle Epiktetos idim, ayağından sakat,
İros kadar yoksul ve ölümsüzlerin dostu.

Eski Yunan düşünce tarihinin sıradışı filozoflarından Epiktetos, İ.S. I. ve II. yüzyıllarda yaşadı ve düşünceleri hem devlet hem de halk çevrelerinde büyük ilgi gördü. Bir köle olarak doğmuştu ve adı da buna uygun biçimde "sonradan kazanılmış" anlamına gelen Epiktetos diye bilindi.

Epiktetos, ruhu bir çanak suya, görünüşleri de o suya düşen ışık demetlerine benzetir. aslında dışarıda hiçbir değişiklik olmamaktadır. bütün huzursuzluklarımız ve sıkıntılarımız o suyun çalkalanmasından meydana gelen başka başka görünüşlerden ibarettir. Söylevler, büyük bir filozofun bize iyilikler öğrettiği değil, içimizde bulunan iyiliklerle bizi yüzyüze getirdiği benzersiz bir başyapıt.

Stoa felsefesinin en önemli kaynaklarından biri olan Söylevler, Epiktetos'un öğrencisi Arrianos tarafından kaleme alınmış sekiz kitaplık bir metin. Günümüze ilk dört kısmı ulaşmış olan Söylevler, felsefe tarihi boyunca birçok düşünür tarafından ele alınmış, çeşitli tartışmalara konu edilmiş bir eser.

kitapservisi.com

045873
ARD

ISBN - 978-605-4239-38-2

DİVAN Kitap
www.divankitap.com.tr